

Till statsrådet och chefen för Kulturdepartementet

Genom beslut den 4 februari 1999 bemyndigade regeringen chefen för Kulturdepartementet att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att klarlägga det statliga åtagandet på formgivnings- och designområdet. Samtidigt fastställdes direktiv för utredningen (Dir. 1999:9).

Med stöd av bemyndigandet utsågs samma dag undertecknad statssekreteraren Claes Ljungh som särskild utredare av nämnda frågor. Utredningen har fått namnet Form- och designutredningen.

Som utredningssekreterare förordnades fr.o.m. den 18 mars 1999 högskolelektor Kerstin Wickman samt civilekonom Ulf Mannervik. Den senare entledigades fr.o.m. den 1 december 1999 och ersattes fr.o.m. 1 februari 2000 av byrådirektör Martin Sundelius.

Form- och designutredningen publicerade i december 1999 delbetänkandet *Mötesplats för form och design* (SOU 1999:123).

Jag får härmed överlämna slutbetänkandet *Statens insatser för form och design* (SOU 2000:75). Mitt uppdrag är därmed avslutat.

Stockholm i september 2000

Claes Ljungh

/Martin Sundelius

Kerstin Wickman

Innehåll

1	Inledning	21
2	Bakgrund till slutbetänkandet	31
3	Designpolitik ur ett internationellt perspektiv	35
3.1	Designfrågornas hantering i de nordiska grannländerna	36
	3.1.1 Danmark	38
	3.1.2 Finland.....	45
	3.1.3 Norge	53
3.2	Designpolitik i övriga Europa.....	60
	3.2.1 England	63
	3.2.2 Frankrike	68
	3.2.3 Italien	75
	3.2.4 Nederländerna	79
	3.2.5 Spanien.....	88
3.3	Designpolitik i övriga världen	92
	3.3.1 Brasilien.....	93
	3.3.2 Japan	96
	3.3.3 Kanada	100
	3.3.4 Sydkorea	107
	3.3.5 USA	110
3.4	Designpolitikens olika inriktningar	112

4	De statliga insatsernas inriktning och omfattning.....	115
4.1	De statliga målen inom form- och designområdet.....	115
4.2	Vad gör staten för att nå målen och vilka är de ekonomiska ramarna?	119
4.2.1	Tre statliga myndigheters koppling till form- och designområdet.....	124
4.3	Skapa och erbjuda god utbildning	129
4.3.1	Statliga designutbildningar på högskolenivå.....	130
4.3.2	Utbildning i grund- och gymnasieskola.....	132
4.3.3	Utbildning och SVID.....	133
4.3.4	Utbildning och Nämnden för hemslöjdsfrågor	134
4.4	Den statliga upphandlingen	136
4.4.1	Ett instrument för den statliga form- och designpolitiken	136
4.4.2	Delegationen för ekologisk upphandling	139
4.4.3	Lokala investeringsprogram och design.....	140
4.4.4	Ett nationellt uppdrag till Föreningen Svensk Form.....	141
4.4.5	Upphandlingsutbildning på Södertörn	141
4.5	Skapande av mötesplatser.....	142
4.5.1	Statens Kulturråds bidrag till bild- och formområdet	143
4.5.2	SVID:s arbete med kontakt och rådgivning	147
4.5.3	Museer och utställningar	151
4.6	Stimulans till svenskt internationellt deltagande.....	153
4.6.1	Svenska Institutets internationella form- och designarbete.....	153
4.6.2	Föreningen Svensk Forms internationella arbete	158
4.7	Ekonomiskt stöd till vissa utövare.....	159
4.7.1	Bildkonstnärsfondens bidrag till bild- och formkonstnärer	159
4.7.2	Stiftelsen Framtidens kultur ger bidrag till kulturprojekt	160

4.8	Slutsatser – bilden är splittrad	161
5	Arkivens betydelse för designområdet.....	167
5.1	Bakgrund.....	167
5.2	Informationssamhällets beroende av arkiv	168
5.3	Arkivstrukturen i Sverige	169
5.4	Arkivens förändrade roll.....	172
5.5	Arkivens material är råvaror	172
5.6	Den egna historien	173
5.7	Behovet av designhistoriska arkiv	175
	5.7.1 Arkiv för Svensk Formgivning.....	176
	5.7.2 Orrefors glasbruks arkiv	178
	5.7.3 Emåns ekomuseum	179
	5.7.4 Hemslöjdens samlingar	181
	5.7.5 Stockholms Företagsminnen	182
5.8	Regional fördelning av ansvaret	184
5.9	Tillämpliga förebilder.....	185
5.10	Behov av specialiserade arkiv	186
6	Bakgrund till förslagen – designens många roller	189
6.1	En demokratisk tradition.....	190
6.2	Formens betydelse för våra sinnen	191
6.3	Form och design har beröringspunkter med arkitektur.....	192
6.4	Även inredningar är kulturhistoria	193
6.5	Skilda villkor för formgivare, designer och arkitekter	195
6.6	Arkitekturåret.....	197
6.7	Form och design i skolan	199
6.8	Utbildningen av designer och formgivare	201
6.9	Designforskning med inriktning på samhälle, miljö och ekologi.....	202
6.10	Stödet till enskilda utövare	204
6.11	Design och den internationella arenan	206
6.12	Design runt om i landet.....	207

6.13	Samverkan och flexibilitet.....	210
	6.13.1 Statens samverkan med andra aktörer	212
6.14	Det offentliga rummet.....	213
	6.14.1 Inflytande över arbetsplatsen.....	214
	6.14.2 Vikten av professionalism	215
	6.14.3 Att förtydliga identiteten	217
	6.14.4 Kvalitetsprogram	221
	6.14.5 Regeringskansliet – ett exempel.....	221
6.15	Ambassaden och residenset i Berlin.....	224
6.16	Insatser på kort och lång sikt	226
7	Överväganden och förslag.....	229
7.1	En strategi för statens förebildlighet.....	231
	7.1.1 Initiera undervisning kring upphandling	232
	7.1.2 Skapa förutsättningar för att ta till vara och bevara	234
	7.1.3 Uppmärksamma och använd formens arenor	236
	7.1.4 Engagera formgivare och designer.....	238
7.2	Förändrad organisation inom form- och designområdet.....	240
	7.2.1 Inrätta ett form- och designråd	244
	7.2.2 Inrätta regionala formcentra	246
7.3	Utbildningens centrala roll	253
	7.3.1 Ett fortsättningsuppdrag till Högskoleverket	253
	7.3.2 Ett forskningsprogram för form- och designområdet med ekologisk inriktning	256
7.4	Svenska institutets verksamhet – en del av Sverige bilden	258
	7.4.1 En översyn av fördelningen av Svenska institutets anslag	259
	7.4.2 Fakta om svensk design – ett översättnings- bidrag.....	263
7.5	Uppdrag till Exportrådet – ett branschprogram för form- och designområdet	264
7.6	Beakta behovet av designhistoriska arkiv.....	268

7.7	Finansiering av förslagen.....	271
7.7.1	Ekonomiska konsekvenser	271
7.7.2	Förslaget om regionala formcentra.....	271
7.7.3	Förslaget om ett forskningsprogram med ekologisk inriktning.....	273
7.7.4	Förslaget om att inrätta ett översättningsbidrag för litteratur om svensk formgivning och design.....	273
7.7.5	Förslaget om ett uppdrag till Exportrådet	274
8	Konsekvenser.....	275
8.1	Allmänt	275
8.2	Konsekvenser av förslagen	276
 Bilagor		
<i>Bilaga 1:</i>	Kommittédirektiv.....	277
<i>Bilaga 2:</i>	Immaterialrätt.....	283
<i>Bilaga 3:</i>	Myndigheter och organisationer som har fått utredningens enkät	287

Sammanfattning

Denna utredning behandlar statens insatser för formgivning och design.

Form- och designfrågor har på senare tid fått en större uppmärksamhet i samhället. År 1996 tog regeringen initiativ till en arbetsgrupp i Regeringskansliet för att sammanhållet belysa arkitektur-, form- och designområdet. Regeringen ville genom detta lägga grunden för ett handlingsprogram för detta område. Arbetsgruppens arbete ledde fram till en proposition, *Framtidsformer – handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design*, som presenterades år 1998.

Regeringen bedömde emellertid att form- och designfrågorna inte blivit tillräckligt beaktade i handlingsprogrammet. Behovet av att belysa form- och designområdet kvarstod. Mot den bakgrunden tillsatte regeringen den 4 februari denna enmansutredning för att vidareutveckla den statliga form- och designpolitiken. Uppdraget är i korthet att ge en samlad bild och göra en utvärdering av statens insatser inom form- och designområdet. Vidare skall förslag lämnas till omfattning och inriktning på statens åtagande på formgivnings- och designområdet. I de fall förslagen skulle innebära ett ökat statligt åtagande skall dessa finansieras genom omfördelningar.

En första del i detta arbete presenterades i december 1999. I denna behandlade jag musei- och utställningsverksamheten inom området och gav förslag på en central mötesplats för form och design, samt på en tävling under Arkitekturåret 2001.

En internationell utblick

I mitt uppdrag har ingått att beskriva och analysera internationella förebilder inom formgivnings- och designområdet och lyfta fram goda exempel. Jag har därför gjort en översiktlig genomgång av form- och designinsatser i ett antal länder. Av den framgår att man i allt fler länder inser vikten av att stödja design som kulturyttring, som stöd till näringslivet och som ett medel för internationell profilering.

En viktig framgångsfaktor förefaller vara att det finns en tydlig statlig strategi samt att representanter för form- och designvärlden aktivt deltar i processen kring hur strategin skall förverkligas.

De statliga insatsernas inriktning och omfattning

I mitt uppdrag har också ingått att kartlägga och analysera de resultat som hittills uppnåtts genom det befintliga statliga åtagandet på formgivnings- och designområdet samt att analysera om det statliga stödet till institutioner och organisationer inom området fördelas ändamålsenligt i enlighet med de mål som riksdagen fastställt för formgivnings- och designområdet.

Formens och designens roll som betydelsefull kulturyttring är fastlagd av riksdagen. Likaså har designens betydelse för näringslivet uppmärksamats. Likväl belastar form- och designverksamheten en mycket liten del av statsbudgeten, även om det är många aktörer som har inflytande över medlens användning.

Jag har gjort en kartläggning av alla de insatser staten gör för att uppnå de form- och designpolitiska målen. Kartläggningen visar att staten avsätter sammanlagt cirka 330 miljoner kronor för detta. Exkluderar man utbildningsväsendet begränsas summan till 70 miljoner kronor, ett belopp som hanteras av flera departement, och som sedan disponeras av ett antal myndigheter, statliga stiftelser samt fristående organisationer.

Förutom på utbildning fördelas resurserna på sådant som företagsutveckling, musei- och utställningsverksamhet samt internationellt utbyte och andra internationella insatser. Därutöver strävar staten efter att agera förebildligt i hanteringen av form och design i sin egen verksamhet. Ett centralt instrument för detta är den offentliga upphandlingen.

Utbildningsväsendet är en grundbult. En fungerande och kvalitativt god utbildning är en förutsättning för att alla de mål som staten har formulerat för form- och designområdet skall kunna uppfyllas. Form- och designutbildningen har idag en stor geografisk spridning och finns på ett betydande antal högskoleorter. Dessutom ges den allt större utrymme inom framförallt gymnasieskolan.

Ett viktigt område för staten är att stimulera olika former av möten. Genom dem kan målen nås om att formgivning och design skall ges förutsättningar för en positiv utveckling och att intresset för formgivning och design skall öka. Mötesplatserna måste dock utvecklas. Det finns ännu ingen central statlig institution som håller samman och representerar form- och designområdet. Även mötet mellan formen och näringslivet är delvis utvecklat; både vad gäller organisation och finansiering. Särskilt tydligt är detta på regional nivå.

Regeringen har dessutom uttryckt en ambition om att svensk form och design skall utvecklas i internationellt samarbete. Det saknas en tydlig strategi för hur detta skall ske.

Dessutom avsätts medel för att dela ut bidrag och stipendier till både organisationer och individer. Detta ekonomiska stöd är inte kopplat till vissa uppdrag, utan disponeras relativt fritt inom vissa ramar. Stödet riktar sig främst till verksamma inom konsthantverksområdet.

Statens upphandling motsvarar närmare fem procent av BNP och därmed har staten goda möjligheter att påverka utbudet på marknaden. Genom att inte prioritera kortsiktiga ekonomiska lösningar framför kvalitet och skönhet kan staten medverka till att svenska produkter präglas av hög kvalitet och att intresset för formgivning och design stärks och breddas. Den offentliga upphandlingen måste emellertid utvecklas; alltför stor del av den sker

utan tillräcklig upphandlingskompetens. På senare tid har emellertid vissa åtgärder vidtagits för att utveckla den offentliga upphandlingen.

Slutsatsen av kartläggningen av de statliga insatserna är att form- och designpolitiken omfattar relativt små ekonomiska medel samt att den organisatoriska grunden är svag. Det finns idag ingen enskild myndighet som har i uppdrag att genomföra form- och designpolitiken. För alla de myndigheter som på olika sätt har kopplingar till området utgör form- och designfrågorna endast en del av verksamheten.

Jag hävdar därför att det är ett grundläggande problem för staten att det saknas en myndighet med särskilt ansvar för att prioritera, initiera och samordna insatser i syfte att förverkliga de övergripande form- och designmålen. Flera av mina förslag tar sikte på detta.

En strategi för statens förebildlighet

Mot den bakgrund som jag ovan beskriver föreslår jag att regeringen etablerar en strategi för statsförvaltningen, innehållande konkreta åtgärder, för att uppnå målet att vara förebildlig i hur man hanterar form och design i sin egen verksamhet. De förslag jag tar upp rör upphandling, hur staten tar till vara de miljöer man har, behovet av arenor i Sverige och utomlands, samt möjligheter för unga formgivare att engageras i olika offentliga sammanhang.

En fråga för denna utredning har varit hur statens upphandling av varor och tjänster kan utvecklas för att främja god formgivning och design.

När det gäller upphandlingen föreslår jag därför att regeringen initierar och utvecklar upphandlingskurser som tar upp betydelsen av formgivning och design. Dessa kurser bör kunna utvecklas av Försvarets materielverk (FMV) och Föreningen Svensk Form.

Vidare bör strategin för statens förebildlighet omfatta hur statsförvaltningen tar till vara och bevarar sina egna miljöer. För detta syfte föreslår jag att det skapas en slags manualer med uppgifter

om med vad lokalerna var inredda vid deras tillkomst, av vem och när, samt med information om eventuella förändringar som skett över tiden. Avsikten är att manualen skall ge en uppfattning om de tankar kring material, form, färg, etc. som arkitekten/inredningsarkitekten ville skulle komma till uttryck i miljön.

Formgivning och design bör inte enbart visas upp på särskilda arenor. Statsförvaltningens egna lokaler skulle i större utsträckning kunna användas för detta. En viktig del i strategin om statens förebildlighet är därför att staten i sina egna miljöer visar upp goda exempel på svensk formgivning och design. Detta gäller såväl de inhemska myndigheterna som de internationella, dvs. ambassader och konsulat.

Tävlingar är ytterligare en viktig del i en statlig strategi om förebildlighet. Genom att initiera tävlingar rörande olika typer av gestaltungsprojekt kan staten skapa uppmärksamhet kring sin egen förebildlighet. I tävlingarna är det möjligt att tydligt visa vad som premieras och varför detta premieras.

Ett form- och designråd

I mitt uppdrag ingår att lämna förslag på hur samverkan inom form- och designområdet kan utvecklas mellan myndigheter, statligt finansierade institutioner och icke-statlig verksamhet.

Jag föreslår att det inrättas ett form- och designråd. Rådets uppgift är att fungera som ett rådgivande organ åt i första hand Kulturministern, som har ett övergripande ansvar för form- och designpolitiken. Kulturministern föreslås leda rådet, som skall ha representanter för både form- och designinstitutioner och näringslivet. Totalt bör cirka 15 ledamöter ingå.

Utredningen framhåller att ett av form- och designpolitikens grundläggande problem är att det saknas en myndighet med särskilt ansvar för att initiera samordnade insatser. Mot den bakgrunden betonas vikten av att *Mötesplatsen*, som presenterades i delbetänkandet (SOU 1999:123), har en samordnande roll för form- och designpolitiken på myndighets- och organisationsnivå.

Regionala formcentra

Ytterligare ett exempel på samverkan mellan myndigheter, statligt finansierade institutioner och icke-statlig verksamhet är de regionala formcentra som jag föreslår.

Jag har konstaterat att den statliga regionala form- och designverksamheten är outvecklad. Det finns en rad olika form- och designverksamheter, men de är dåligt samordnade och de verkar under olika ekonomiska förutsättningar. Utredningen lyfter fram Stiftelsen Svensk Industridesign (SVID), Nämnden för hemslöjdsfrågor (NFH), Föreningen Svensk Form. Även konsthantverket har viss regional närvaro genom konsthantverkskooperativen. Till detta kommer den regionala musei- och utställningsverksamheten som utgörs av länmuseerna m.fl.

Utredningen pekar på att det finns betydande vinster att göra genom att samordna form- och designverksamheterna samt att dessutom samordna dessa med det företagsinriktade stödet. Det senare utgörs av exempelvis industriella utvecklingscentra (IUC), nyföretagarcentra, "växthus" för företag, ALMI:s regionala kontor, exportcentra, kooperativa utvecklingscentra, m.fl.

Utredningen föreslår därför att det i varje län bör inrättas ett regionalt formcentrum, som skall rymma form- och designkompetens, företagsrådgivning och andra närbesläktade verksamheter. Formcentrumet knyter samman uppgifter från verksamheter som idag är åtskilda och centrumet skall ansvara för att i regionen koordinera rådgivning, utbildning/information och utställningar. På så sätt kan stödet till företagsutveckling bli effektivare och den regionala form- och designverksamheten utvecklas. Särskilt det senare är en förutsättning för att *Handlingsprogrammet* skall få genomslag i hela landet.

Kostnaden för detta uppgår till cirka 65 miljoner kronor och skall finansieras genom att resurser överförs från det samlade statliga företagsstödet.

Utbildningens centrala roll

Utredningen lyfter fram utbildningsväsendet som både en förutsättning för, och en naturlig del av, form- och designpolitiken. Utan en fungerande och kvalitativ utbildning minskar förutsättningarna för övriga statliga form- och designverksamheter.

Utredningen har i förslagsdelen särskilt fokuserat den högre utbildningen. Två förslag lämnas.

Det första gäller ett uppdrag till Högskoleverket. Verket bör, som en fortsättning på sin tidigare utredning om designutbildningarna i Sverige, göra en översyn över behovet av designutbildningar i Sverige och hur kvaliteten i dessa utbildningar skall säkerställas. En viktig del gäller tillgången på kompetenta lärare inom form- och designutbildningen.

Det andra förslaget syftar till att stimulera forskning med utgångspunkt i designkompetens, eftersom i direktiven har ingått att belysa formgivnings- och designområdets betydelse för en ekologiskt hållbar utveckling, samt ange hur sambanden mellan dessa områden kan förstärkas.

Utredningen föreslår att det inom ramen för det blivande Forskningsrådet för samhällsbyggande, areella näringar och miljö samt Verket för Innovationssystem bör avsättas resurser för forskningsprogram med ekologisk inriktning. Forskningsprogrammen bör innehålla projekt kring produktutveckling, som dels är tvärvetenskapliga och har ett tydligt fokus på miljökonsekvenserna under produktens hela livscykel (från utvinning till återvinning), dels innebär utveckling av metoderna för att beskriva och analysera miljökonsekvenser för produkters hela livscykel. Syftet är att både stärka designkårens kunskaper om detta område och att utveckla metoder för att beskriva och utvärdera miljökonsekvenser i samband med produktutveckling.

Svenska institutets verksamhet – en del av Sverige bilden

Riksdagen har slagit fast att formgivning och design skall vara ett av de områden som Sverige använder internationellt för att profilera sig. Samtidigt har omvärldens intresse för svensk design ökat markant, vilket bland annat har medfört att förväntningarna på Svenska institutet vuxit. Idag har institutet emellertid mycket begränsade resurser i förhållande till detta växande intresse. Svenska institutet behöver därför ökade resurser för form- och designverksamhet.

I mitt uppdrag har ingått att diskutera Svenska institutets verksamhet och även ge synpunkter på andra områden än utställningar.

Mot den bakgrunden föreslår utredningen att regeringen inom ramen för anslaget till Svenska institutet styr om medel för att stärka svensk form och design i Europa, Ostasien och Nordamerika.

Svenska institutets förslag bör dessutom ges ett speciellt ansvar för att publicera och sprida litteratur och information om svensk design, formgivning, arkitektur och svenskt konsthantverk på andra språk. Utredningen föreslår att regeringen, i samband med omfördelningen av SI:s medel, inrättar ett översättningsbidrag på 800 000 kr. Bidraget riktar sig till form- och designskribenter för översättning av facklitteratur och fackartiklar, enligt samma modell som finns för skönlitteratur.

Ett branschprogram för form- och designområdet

Utredningen har erfarit att de internationella kanalerna för svensk form- och designkompetens är relativt outvecklade. Det finns således en internationell potential i branschen om dessa kanaler skulle utvecklas.

Exportrådet har till uppgift att initiera, planera, samordna, marknadsföra och genomföra åtgärder för att främja svensk export.

Detta rymmer bland annat s.k. Sverigemanifestationer, vilka syftar till att marknadsföra nationen Sverige. Svensk form- och design lyfts ofta fram som ett medel för sådana manifestationer. Staten och näringslivet har här ett gemensamt intresse.

Utredningen föreslår därför att Exportrådet tar initiativ till ett branschprogram för form- och designområdet.

Tillgång till designhistoriska arkiv

I min kartläggning av arkivsituationen på området konstaterar jag att det finns luckor i ansvaret för att bevara och förvara dokumentation rörande den svenska tillverkningsindustrin och de därmed förknippade designhistoriska aspekterna. Särskilt bristfällig är dokumentation om det som tillverkats och hur det tillverkats, dvs. själva produkterna och orsakerna till varför de blev som de blev. En djupare förståelse för det industrihistoriska kulturarvet måste också inbegripa produktionen och resultatet av denna.

Utredningen föreslår därför att Riksarkivet ges i uppdrag att undersöka hur det designhistoriskt intressanta material som nu finns spritt på olika platser i landet kan säkerställas samt göras tillgängligt för publik och pedagogisk verksamhet. Riksarkivet bör särskilt uppmärksamma att detta material till stor del utgörs av tredimensionella modeller och prototyper.

1 Inledning

En statlig form- och designpolitik måste, precis som annan politik, både präglas av långsiktighet och en beredskap för de behov som uppstår i samtiden. För att form- och designrådet skall kunna komma till sin rätt och utvecklas på ett fruktbart sätt, krävs fungerande strukturer. Det behövs också öppenhet och flexibilitet. Formens språk och uttryck är nämligen stadda i ständig förändring. Sådan är form- och designrådets natur. Generation efter generation av designer och konsthantverkare har på olika sätt sökt gestalta något som de upplevt som sannare, bättre, vackrare, mer spännande eller utmanande. Alla dessa strävanden har gjort avtryck i vår miljö. Spåren berättar om värderingar och ambitioner. Samtid och framtid vävs samman.

En grovt förenklad historieskrivning visar att det vid förra sekelskiftet handlade om att ge tingen en ändamålsenlig och ärlig gestaltning inspirerad av naturen, på 1910-talet om att skapa vackrare och bättre vardagsvaror för arbetarklassen, på 1920-talet om att åstadkomma något elegant och hantverksmässigt raffinerat, på 1930-talet om att producera något som såg industriellt tillverkat ut och som var funktionellt, på 1940-talet något som utstrålade hantverksomsorg, materialkänsla och trivsel. Samtidigt startade under det senare decenniet ett grundligt studium av familjernas behov av bättre bostäder och bohag.

Under första hälften av 1900-talet låg fokus på bohagsvarorna. Först på 1940-talet kom en ny yrkeskår, som kallade sig industriella formgivare eller "industrial designers". En designer skulle kunna bygga modeller, behärska teknik, funktion, materialkunskaper och de konstnärliga uttrycksmedlen. Teknik och form skulle

samverka för att åstadkomma ett nytt dynamiskt uttryck, som signalerade fart och maskinestetik.

Under samma decennium inleddes också forskningen om hur ting borde vara utformade för att passa människans fysik, rörelsemönster, muskler och uppfattningsförmåga. Men begreppet ergonomi slog igenom i Sverige först i slutet av 1960-talet och blev en självklar del av designkompetensen. Fler kunskapsområden som ekonomi, design management, ekologi och informationsteknologi har sedan dess införlivats i designspecialiteten.

Även studiokonsthantverket är till stor del en efterkrigsföreteelse. På de konsthantverksverkstäder som tidigare existerade, fanns oftast flera hantverkare, vilka var och en hade sin speciella uppgift. Från 1950-talet och framåt har konsthantverkarna profilerat sig som allkunniga mikroföretagare, som själva behärskar samtliga moment i tillverkningsprocessen, från bearbetning av råvaran till färdigt bruksting eller konstobjekt.

Kvalitet och smak i förändring

Kvalitet i form, material och tillverkning var mottot för de socialestetiskt drivande personerna – teoretiker, arkitekter och formgivare – i Sverige under 1900-talet första hälft. Kvalitet var något konkret och absolut, dvs. en god och ändamålsenlig gestaltning, slitstarka och lättskötta material, ett formspråk som överlevde modets växlingar.

De stora utställningarna under 1900-talets första hälft, både inom Sverige och utomlands, bidrog till att göra formgivare och konstnärer till självklara medarbetare i industrin. Designboomen efter andra världskriget innebar en växande arbetsmarknad. Den motsvarades i Sverige av en bred folkbildning kring kvalitet, bohag och heminredning. En hel nation skulle förvandlas till kunniga, krävande och medvetna konsumenter.

1950-talets bohagsformgivning präglades av en stark känsla för proportioner, för skärpta konturer, för stora kunskaper om och ett experimentellt förhållningssätt till nya material.

I slutet av 1960-talet började designer och formgivare själva ifrågasätta sin specialistroll. Man ville befria sig från den elitism och namnfixering som omgärdade yrket. Många upphörde att signera sin verk, arbetade i grupp och ville i sin estetik närma sig till och inte fjärma sig från de breda folklagren. Att vara formgivare skulle inte vara något speciellt, utan ett yrke bland andra. Den estetiska debatten drevs inte längre av de professionella. Den tystnade helt.

Förhistorien kan i korthet beskrivas så här: När formgivarna i början av 1960-talet behövde hämta ny inspiration blev populärkulturens uttryck och kitschen näringskällor. Begreppet skönhet problematiserades och trivialiserades. Vem skulle definiera vad som var god smak eller ej? Redan i diskussionerna på Helsingborgsutställningen år 1955, H55, redovisade några debattörer sina tvivel på att mänskligheten verkligen blev lyckligare av smakfulla ting. Tendensen var internationell, men inte lika uppenbar i alla länder. I Danmark överlevde respekten för god gestaltning på ett helt annat sätt än till exempel i Sverige.

I och med att begreppet kvalitet både vidgades och relativiserades blev det svårare att bedöma om något var god design eller ej. Under 1960-talet blev både priset och kravet på flexibilitet två aspekter som kom i förgrunden.

Tingen skulle ha ett lågt pris för att bli tillgängliga för i princip så många som möjligt och de behövde inte vara så hållbara, eftersom nya, billiga – ofta syntetiska – material och produktionsmetoder gjorde att man kunde byta oftare. Allt fler kunde hänga med i modeväxlingarna. Två av Sveriges idag mest framgångsrika företag, Hennes&Mauritz och Ikea, har här sina rötter och är på god väg att inte bara klä och möblera hela Sverige utan också hela världens befolkning och hem.

Köp, slit, släng – 1960-talets slitstarka slogan – var ett uttryck för de allt snabbare konsumtionshjulen och för ett samhälle statt i förändring. Istället för att vårda, polera, bevara skulle man kunna leva, leka och njuta i sina hem. Även om avsikten alltså varit att öppna för ett nytt, lättammare förhållningssätt till tingen och hemmiljön, blev den också ett alibi för producenterna att inte

lägga så stor möda på att upprätthålla kvaliteten i material och tillverkning. Massproduktionen ledde till växande sopberg.

Det uppstod som ovan nämnts en osäkerhet om vems åsikter som skulle gälla. Om någon upplevde något som vackert, var det ju vackert för den personen, vad än omgivningen tyckte. Själva upplevelsen av något blev viktigare än hur detta i sig var beskaffat. Kvalitet och skönhet blev subjektiva upplevelser, något som Bengt Nerman också hävdade i sin bok *Demokratins kultursyn* från 1962.

Den omvärdering av dessa begrepp som skedde på 1960-talet var också nödvändig. Den estetiska hegemonin hade stelnat. Kvalitetskraven hade blivit alltför rigida och likformiga. Både varuutbud och konsumenternas preferenser var stadda i förändring. Problemet var som så ofta i Sverige att barnet kastades ut med badvattnet.

Den värdeupplösning som infann sig gav utrymme för andra krafter att ta vid: En massproduktion av dittills okända mått, som i sig främjades av de nya, lättproducerade syntetmaterialen, av förenklade designlösningar utan sofistikerade hantverksmoment, av en snabbare produktion präglad av industriell automatisk drift och av accelererande modeväxlingar. Det låga priset i sig sågs som en garanti för demokrati, som ett medel för att göra varorna överkomliga för de breda folklagren.

Perspektivet blev globalt. Fabriker byggdes ut för att kunna betjäna en ständigt växande internationell marknad. Den snabba befolkningstillväxten i världen bidrog till upplevelsen av att efterfrågan var uteslutande. Därför hade man inte tid att ägna sig åt detaljer och ytfinish. Ju enklare något var att tillverka desto bättre.

Under 1970-talet minskade alltså respekten för formgivarnas professionalism och kompetens. Att hävda att känslan för kvalitet helt gick förlorad är dock att ge en förenklad bild. Snarare handlade det om en ny slags kvalitet, med ingredienser som enkelhet, saklighet och direkthet – ett uttryck och utseende som på ett sätt rimmade väl med den anda som präglade mycket av svensk design. Problemet var snarare bristen på variation och att diskussionen kring gestaltning och kvalitet tystnade. Kraven på en intressant, vacker och stimulerande formgivning försvann. Produktionen skötte sig själv. Marknaden likaså.

Brukbar, tillgängligt och hållbart

I formgivarkretsarna följde man bekymrat den utarmning inom industrin som skedde under dessa år, när det gällde utbudet av produktionsmetoder, material och tekniker. Det stora register och den mångfald som dittills stått till buds begränsades oerhört. Traditionella naturmaterial ansågs tillhöra historien och inte fylla de behov som samtid och framtid hade. Det statliga stödet till linhanteringen lades t.ex. ned – vilket ledde till att både beredningsverk och spinnerier försvann. De skickliga hantverkskunniga arbetarna på möbelindustrin rationaliserades bort och ersattes av automation och självgående maskiner. Fabrikerna blev färre, slogs samman eller lades ned. Storskaligheten sågs som nödvändig för den modernisering och rationalisering som krävdes.

Som en pendang till storskaligheten växte på 1970-talet idéerna om de ”goda”, väl utformade basvarorna fram – visserligen massproducerade och billiga, men gjorda av slitstarka material och avsedda att fylla så många behov som möjligt: Basmöbler och baskläder, som kunde användas i olika sammanhang och faser av livet; baslivsmedel som garanterade en jämn god kvalitet till ett lågt eller rimligt pris, etc. Ansatser gjordes att även skapa hela varuhussortiment av basprodukter. Kravet på enkelhet, lättskötthet och allmängiltighet kom att präglade gestaltningen.

Under detta decennium startade även den forskning som med tiden kom att göra Sverige känt för något annat än sina estetiskt sköna konstindustriprodukter – nämligen design för rörelsehindrade människor. Själva utgångspunkten stämde väl överens den svenska demokratiska traditionen. Den forskningsmetodik som industridesignerna utvecklade och den ergonomiska kunskap som de skaffade sig genom praktiska studier är nu en gedigen grund för produktutveckling och kan bara jämföras med det omfattande och grundliga arbete som gjordes på 1940-talet för att utveckla det svenska standardköket.

Det är tingens utformning snarare än våra kroppar som gör oss handikappade, hävdar fortfarande de industridesigner som arbetar med området. Genom att förändra redskapens utformning ökar man användbarheten. Denna sorts design, vars framväxt under

lång tid stöddes ekonomiskt av Handikappinstitutet, av statliga organ och forskningsmedel, har bidragit till nya företag, producenter och svensk export. Det visar vikten av långsiktighet och uthållighet.

Under 1970-talet växte också insikterna om kravet på ekologi, behovet av att anpassa de industriella processerna så att de inte förstörde eller hotade miljön och av att skapa produkter som kunde ingå i det naturliga kretsloppet, dvs. inte resulterade i stora, miljöfarliga sopberg. Men jämfört med de intresseorganisationer och samhällseliga institutioner som på 1970- och 1980-talet stödde forskningen inom handikappdesignområdet har det saknats motparter, som ekonomiskt kunnat stödja och stimulera en designutveckling inom det ekologiska området.

Estetisk mångfald

Våra sinnen – i det här fallet öga, öra, känsel – behöver näring och upplevelser för att inte förtvina. Detta gäller naturligtvis i hög grad även för designer, formgivare och konsthantverkare, vars drivkraft är att ständigt pröva form och material på nya sätt och tänja gränsen för det möjliga.

När designintresset fick en renässans under 1980-talet var det formgivarna själva tillsammans med en liten krets tillverkare och intressenter som började driva kravet att få en bättre och synligare plattform i Sverige. Allt fler började efterfråga industridesignernas och formgivarnas yrkeskunskaper. Företagen insåg att de skulle öka sin konkurrenskraft och få en tydlig identitet genom att integrera design i sin verksamhet.

Kvalitet och skönhet blev åter en egenskap hos tingen, men nu inte i den absoluta innebörd som var fallet i början av 1900-talet. Det finns många olika slags kvaliteter. Beroende på sammanhanget blir några viktigare än andra. Det finns också många olika slag av skönhet. En rikedom av estetiska uttryck är en garanti för en mer spännande och intressant miljö. Det viktiga är avsikten, viljan att åstadkomma något som emotionellt och estetiskt kan beröra mottagarna och förändra tillvaron till det bättre. Utan en

tydlig tanke, ett väsentligt innehåll och en varaktig kvalitet, förlorar tingen och byggnaderna snart sin lockelse.

I den internationella formdebatten under 1970- och 1980-talen väcktes intresset för tingens symbolvärden och språk. Detta har nu på 2000-talet fått en ökad betydelse.

Precis som vi lär oss läsa bokstäver behöver vi lära oss att bli medvetna om hur ting och grafiska uttryck kommunicerar. Det finns många sätt att se på miljön, många sätt att uttrycka en estetisk vilja. Därför behövs en diskussion om hur människor tar emot och tolkar formspråk och om varför man tycker något är bra, viktigt och intressant.

Den gemensamma miljön

Att skapa något är ett fundamentalt mänskligt behov. Alla de kulturer som funnits på jorden har konstruerat boningar och förvandlat material till brukbara verktyg och/eller rituella föremål. Även om vi inte själva tillverkar allt det vi idag omger oss med – utan olika sorters specialister och ”yrken” bidrar – gör vi tingen till ”våra” genom att införskaffa och/eller använda dem.

Den materiella verkligheten påverkar oss alla, t.o.m. före vår födsel och efter vår död. Hur vi än bär oss åt kan vi inte undgå att mentalt beröras av och fysiskt röra vid form och design.

Något som berör alla, borde också vara en angelägenhet för alla. Hur vår formade miljö ser ut, vilken kvalitet den har, hur väl den fyller våra behov, om den klarar slitage, är estetiskt intressant och stimulerande är en viktig demokratifråga.

Det finns situationer när man blir påtvingad ting, tvingas vistas i rum eller använda sig av en utrustning som kan kännas motbjudande. Ibland måste man finna sig, man har inget val. Det finns också motsatta situationer: man erbjuds att bruka föremål och att vara i miljöer som gör en glad och kanske t.o.m. lycklig.

Den offentliga miljön, både utom- och inomhus, delar vi med andra och är något som vi som enskilda individer sällan kan påverka. Det kan vara bostadskvarter, bussar, tåg, vägar, skolor, sjukhus, kommuners och olika statliga myndigheters lokaler och

arbetsplatser. Hur väl eller dåligt allt detta är utformat påverkar dem som vistas där både psykiskt och fysiskt. Människor agerar på olika sätt i olika miljöer.

Det som berör alla medborgare har också samhället – kommuner, landsting och stat – ett ansvar för. Det handlar om medborgarnas välbefinnande. Självklart kan inte de samhälleliga institutionerna styra och övervaka allt utan måste också förlita sig på medborgarnas egna initiativ och goda vilja. Samhällets uppgift är att skapa själva grunden, förutsättningarna för att en bra miljö och en bra utveckling skall kunna uppstå. De sju frågor som inledde katalogen till invigningsutställningen på Design Center Stockholm 1985 äger fortfarande sin giltighet: Fyller produkten ett behov? Är den bra i miljön, för miljön? Är den säker och minskar den risker? Är den bra att hantera och reparera? Finns det ekonomi bakom material, teknik, energi? Finns det fantasi bakom form, färg, funktion? Är den värd sitt pris?

En tydlig struktur

Sveriges riksdag har beslutat om en rad mål för arkitektur, formgivning och design, men någon tydlig statlig form- och designpolitik finns ännu inte. En rad åtgärder har genomförts. Men de har hittills inte varit tillräckligt synkroniserade. Det faktum att formgivnings- och designfrågorna hör hemma inom i huvudsak tre politikområden – kultur, näring och utbildning – är en utmaning i sig. Fortfarande återstår mycket att göra innan en bra plattform för form- och designområdet existerar. Man kan utforma politiska mål, men det behövs också system och strukturer som gör det möjligt att förverkliga målen.

Pengar är ingen garanti för kreativitet, lika lite när det gäller form och design som andra kulturyttringar. Med alltför knappa resurser tvingas designer, formgivare och konsthantverkare att ägna sig åt annat än att utveckla sina kreativa idéer. Idéerna kan inte förverkligas och nå ut till omvärlden, där de skulle göra nytta. Samhället tillgodogör sig inte då den skaparkraft och begåvning som var tänkt att bidra till ett bättre liv för medborgarna, till en

hållbarare utveckling och en bättre ekonomi för landet. Ett led i processen att skapa en statlig form- och designpolitik är denna utredning.

I mitt uppdrag har emellertid ingått att föreslå åtgärder som inte utgör en ytterligare belastning på statens budget. Jag har därför omfördelat de medel som finns och av naturliga skäl begränsat mig till de statliga insatserna och anslagsposterna.

Intresset för svensk formgivning och design har vuxit och delas av allt fler. Det tar sig sådana uttryck som en större uppmärksamhet i såväl nationell som internationell press, ett omfattande utbud av och ett starkare intresse för utbildningarna inom området och en större efterfrågan på designutställningar, etc. Att säkerställa denna positiva bild och bibehålla det stora intresset är en utmaning.

Staten skall genom sin upphandling och i andra av avseenden vara förebildlig när det gäller form- och design. Det gäller att upprätthålla god kvalitet på utbildningarna inom området. Det handlar också om att ytterligare stimulera små och medelstora företag att utnyttja professionell industridesign, om att skapa ett form- och designminne, åstadkomma förutsättningar för bättre samordning – både nationellt och regionalt – inom form- och designområdet.

Slutligen måste formgivare och industridesigner ges fler möjligheter att bidra till ett mer hållbart samhälle och en mer ekologiskt inriktad produktion, än vad som är fallet idag.

2 Bakgrund till slutbetänkandet

Redan i propositionen ”*Kulturpolitik*”¹ betonade regeringen betydelsen av god formgivning och design. Vikten av god gestaltning i dess vidaste och djupaste bemärkelse slogs fast. År 1996 bildades en interdepartemental arbetsgrupp för frågor gällande arkitektur, formgivning och design.² Bakom initiativet låg behovet av att betrakta arkitektur- och formgivningsfrågorna utifrån ett mer helhetsperspektiv. Arbetsgruppen fick till uppgift att utveckla ett förslag till ett departementsöverskridande handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design. Under arbetet med handlingsprogrammet inbjöd arbetsgruppen yrkesverksamma formgivare, industridesigner, arkitekter, producenter, representanter från designutbildningar, institutioner, föreningar, organisationer och näringsliv till en hearing kring frågan ”Hur kan svensk design/formgivning stärkas”. Den övergripande frågan var vilken roll staten bör ha i främjandet av arkitekturens, formgivningens och designens utveckling nationellt och internationellt. Vid hearingen poängterades vikten av att behandla gestaltungsfrågorna utifrån ett helhetsperspektiv. Framför allt framhölls

¹ Prop. 1996/97:3

² I den interdepartementala arbetsgruppen, numera kallad Regeringskansliets arbetsgrupp för arkitektur, formgivning och design, ingår representanter från Kulturdepartementet (ordförande), samt Finans-, Jordbruks-, Miljö-, Närings-, Social-, Utbildnings- och Utrikesdepartementen.

nyttan av en långsiktig och målmedveten statlig designstrategi, där man kontinuerligt utvärderar resultaten.³

I november 1997 lade den interdepartementala arbetsgruppen fram sitt förslag *Framtidsformer: Förslag till handlingsprogram för arkitektur & formgivning*.⁴ Med detta som utgångspunkt presenterade regeringen år 1998 propositionen *Framtidsformer – Handlingsprogram för arkitektur, formgivning & design*.⁵ I propositionen definierades ett antal konkreta åtgärder. Bland annat fick åtta statliga verk och myndigheter i uppdrag att ta fram egna riktlinjer för sitt arbete med arkitektur och gestaltungsfrågor.⁶ Genomgående behandlades arkitekturfrågorna i handlingsprogrammet med större djup än frågorna som rörde formgivning och design. De konkreta förslagen handlar också främst om arkitekturfrågor. Det kan finnas en rad olika orsaker till detta: För det första är kunskaperna om arkitektur mer utvecklade och etablerade än kunskaperna om formgivning och design. För det andra är arkitekturområdet lättare att avgränsa än designområdet, som både är ett eget ämnesområde och delar av andra sammanhang. Behovet av att belysa form- och designområdet kvarstod.

Mot den bakgrunden ansåg regeringen att det statliga ansvaret för form- och designområdet ytterligare behövde belysas. Regeringen tillsatte denna enmansutredning den 4 februari 1999 för att vidareutveckla den statliga politiken för formgivning och design. Uppdraget var i korthet att ge en samlad bild av och utvärdera statens insatser inom form- och designområdet. Med detta som utgångspunkt var uppgiften att lämna förslag på hur form- och designpolitiken bör inriktas. Dessutom skulle jag behandla ett antal konkreta delfrågor.

³ *Hur kan svensk design/formgivning stärkas? – Dokumentation från en hearing den 3 september 1997*, Kulturdepartementet, 1997.

⁴ Ds 1997:86.

⁵ Prop. 1997/98:117, bet. 1997/98:KrU14, rskr. 1997/98:225.

⁶ De myndigheter som fått detta uppdrag är Banverket, Fortifikationsverket, Luftfartsverket, Riksantikvarieämbetet, Sjöfartsverket, Statens fastighetsverk, SJ och Vägverket.

En första del i detta arbete presenterades i december 1999. Delbetänkandet behandlade musei- och utställningsverksamhet samt innehöll förslag på hur designområdet kan synliggöras under Arkitekturåret 2001.

I detta slutbetänkande ges en mer övergripande beskrivning av statens insatser inom form- och designpolitiken. Insatserna analyseras både utifrån deras syfte och omfattning. Vidare ges en översiktlig beskrivning av form- och designpolitiken i ett antal närliggande länder samt i ytterligare några länder som är betydelsefulla ur ett form- och designperspektiv. En enkät har besvarats av 48 myndigheter och organisationer inom eller med anknytning till designområdet, samt av 8 företag. Enkätens syfte var i första hand att ge utredningen impulser till hur den statliga form- och designpolitiken kan förändras.⁷

I betänkandets avslutande delar presenteras ett antal förslag till hur form- och designpolitiken kan bli tydligare och ges ett djupare innehåll.

⁷ I bilaga 3 finns en förteckning över dem som har fått samt över dem som har svarat på enkäten.

3 Designpolitik ur ett internationellt perspektiv

I många länder, runt om i världen, har under senare år satsningar skett på designutbildningar och har arbetet intensifierats för att få små och medelstora företag att använda sig av designkompetens. Samtidigt har institutioner, myndigheter och regeringar alltmer insett betydelsen av att profilera sig. Man ser över sina grafiska program och använder inredningsarkitekter och designers för att få en tydligare och mer intressant framtoning.

Mot den bakgrunden kommer jag först presentera hur våra nordiska grannländer hanterar form- och designfrågorna. Därefter ger jag exempel från några andra länder, beskriver på vilket sätt staten valt att stödja detta område och hur samarbetet med andra organisationer ser ut, och när det varit möjligt att få fram fakta, vilka ekonomiska resurser som satsas.

Inom den begränsade tid som stått till utredningens förfogande har det inte varit möjligt att genomföra en heltäckande internationell kartläggning. Informationen har dessutom varit relativt svåråtkomlig, eftersom form- och designområdet i de flesta länder – precis som i Sverige – greppar över en bred flora av institutioner och likaledes ett flertal departement. Beskrivningarna skiljer sig i längd och djup. För några länders form- och designpolitik redogörs mer grundligt, för andra ges endast fragmentarisk information. Det är ofta en kaleidoskopisk bild av olika sorters stöd, som präglar insatserna inom form och design. I motsats till många andra områden, som tydligt kan urskiljas i budget och rubriker, är designsatsningarna inte sällan sammanflätade med annan verksamhet. Men alltför få länder får genomtänkta designpolitiska pro-

gram, där staten både bidrar till en effektiv struktur och med ekonomiska resurser på ett helt annat sätt än vad svenska staten hittills gjort i Sverige.

Avsikten med detta avsnitt är framför allt att ge idéer om hur den svenska staten skulle kunna hantera form- och designfrågorna. Beskrivningarna baseras på svaren på den enkät som sändes till ett tjugotal länder, vilka bedömdes som intressanta ur ett form- och designperspektiv,¹ på informationsmaterial som jag inhämtat på andra sätt, telefonintervjuer med personer som är ansvariga för form och design, kontakter med utländska designorganisationer samt de kulturinstitut som andra länder etablerat i Sverige.

3.1 Designfrågornas hantering i de nordiska grannländerna

Jag har valt att ge form- och designpolitiken i de nordiska grannländerna en fylligare beskrivning och övriga länder en mer sammanfattande. Dels finns av tradition många likheter mellan de nordiska länderna, dels existerar ett sedan länge utvecklat samarbete inom Norden. Gemensamma manifestationer och designutställningar runt om i världen, det stora utbytet mellan konsthantverkare och formgivare i de nordiska länderna, något som bland annat lett till nordiska konsthantverkstriennaler och skandinaviska designpriser, det internationellt fortfarande livskraftiga begreppet ”Scandinavian Design” och efterfrågan på skandinaviska designprodukter innebär att det finns ett behov av någorlunda likartade strukturer och av en ekonomisk jämlikhet mellan de nordiska institutioner som har att hantera form- och designfrågorna.

¹ Svar på enkäten och material om statliga designsatsningar har kommit från följande länder i Europa: Danmark, Finland, Norge, Frankrike, Nederländerna, Schweiz, Spanien, Storbritannien och Österrike. Och från följande länder i andra delar av världen: Brasilien, Japan, Kanada, Sydkorea. De svenska ambassaderna i dessa länder har varit den förmedlande länken.

Under senare år har det samtidigt funnits en ambition hos formgivare och konsthantverkare i respektive land att profilera sig gentemot sina kollegor i grannländerna. Det har då handlat om en önskan att frigöra sig från det gemensamma epitetet ”Scandinavian design” och framför allt från den vedertagna synen på hur denna design skall se ut. De skillnader i formspråk och i synen på estetik, professionalism, hantverk, teknik, material etc. som existerar mellan de nordiska länderna bidrar också till nyttiga reflektioner och till självkritik. Man kan lära av varandra.

Det finns emellertid fördelar med att omvärlden betraktar Norden som en enhet, med likartade kulturella värderingar och en likartad syn på form- och design. Tillsammans får de nordiska länderna en större slagkraft. Små, glesbefolkade nationer kan annars ha svårt att hävda sig gentemot befolkningstäta länder som England, Tyskland och Italien, med dynamiska storstadskulturer, och där antalet designer, designinstitutioner och designföretag är betydligt fler än i varje enskilt nordiskt land.

3.1.1 Danmark²

Den danska industrin har under 1900-talet dominerats av små och medelstora industrier, där hantverkskunnandet spelat en större roll än i Sverige. Det är en av orsakerna till att Danmark på 1960- och 1970-talen lyckades upprätthålla en bättre hantverksmässig kvalitet i byggande och inredning. På Konstakademien i Köpenhamn finns både en avdelning för utbildning av möbelarkitekter, industridesigner och grafiska designer, och ett forsk-

² Informationen om danska statens insatser för det danska form- och designområdet har hämtats ur svaren på utredningens enkät, lämnad av Sveriges ambassad Köpenhamn, 1999-07-22. Dessutom har följande bakgrundsmaterial använts: Pekka Korvenmaa, Ulla-Maria Mutanen: *Redogörelse för nordisk Industrifonds SMB-Forum. Designfrämjande i Norden*, Nordisk industrifond, rapport i stencil från år 1998. *Regeringens Designredogörelse*, Erhvervsministeriet år 1999. *17 aktuelle design-initiativ, broschyr från Erhvervsfremme*, Styrelsen Erhvervsministerie, år 1998. *Dansk Design Center*, <www.ddc.dk/dk/ddc/main.html> samt <www.design.dk.dk/org.ddc/indexda.htm>, 2000-03-16. *Dansk Design Center, Dansk Designråd, Dansk Designråds Fond*, årsberättelse 1998. Broschyren *Augusti 1999 Dansk Design Center* och annat material om den nya byggnaden vid H C Andersens Boulevard 27–29. Årgångarna 1996–1999 av tidskriften *Design DK*. Informationsbroschyren om Dansk Design Center, år 1999. IDR, *Årsberetning, år 1998*. Skrift: *De godkendte teknologiske Serviceinstitutter*, maj 1999. *Styrk virksomhedens udvikling med en designbryder*, broschyr om IDR, Institut for Designrådgivning. Material om IDR, <www.idr.dk/html/00idr00.htm>, den 2000-04-11, samt <www.efs.dk/innovation/a2.6.html>, 1999-05-31. Meyer Andersen, Bernsen, Damsgaard, förf, *Offentlig design, ståbi*, Dansk Designcenter, år 1993. Kulturministeriets skrift *Støtte 1999, Kulturstøtteordninger i 1999*. Informationsmaterial förmedlat av svenska ambassaden i Köpenhamn: *Kulturpengene 1998*, <www.kum.dk/dk/con-34pub5602018.htm>, 1999-07-21. *Facts om Kulturministeriet områder*, <www.kum.dk/dk/con-36std4891304.htm>. *Udvalget for Kunsthåndværket og de...*, informationsstencil om Statens Kunstfond. Telefonsamtal med Jens Bernsen, direktör för Dansk Design Center, 2000-07-12. Studiebesök på Dansk Design Center, Kunstindustrimuseet, Galerie Nørby, i Köpenhamn, 2000-07-26.

ningsinstitut inom dessa områden, något som troligen bidragit till att upprätthålla en hög nivå och respekten för designernas och formgivarnas yrkeskunskaper. Det har heller inte gjorts en så stark bodelning mellan funktion och konstnärligt god gestaltning som i den svenska designdebatten. Exempelvis är det danska järnvägsbolaget, Danska Statsbaner (DSB), ur designsynpunkt långt mer framstående än svenska SJ. Även när det gäller grafisk design i offentlig miljö finns en mer livskraftig tradition än i Sverige. I officiella och offentliga sammanhang i Danmark har alltid – vilket inte alltid varit fallet i Sverige – danska produkter använts, när det gäller möbler, porslin, textilier, etc.

Erhvervsministeriet (motsvarande svenska Näringsdepartementet) har den industriella designen som sitt ansvarsområde, medan Kulturministeriet ansvarar för konsthantverk och formgivningsverksamhet i liten skala.

Näringslivet

Målsättningen för det danska handlingsprogrammet är att fler företag skall förstå fördelarna med att anlita professionella designer. Små och medelstora företag kan söka bidrag på upp till 22 600 kronor vid köp av tjänster hos Institutet för Designrådgivning. Enligt den s.k. Designisbrydeordningen, kan företag knyta en designer till ett utvecklingsprojekt med hjälp av statliga bidrag. Det finns även möjlighet att anställa en designer upp till sex månader. Staten anslår 4,5 miljoner kronor årligen för detta ändamål.

Dessutom finns ett program för regionalt designfrämjande med en budget på 5,6 miljoner kronor, från vilken företag kan söka pengar för designprojekt.

Den statliga *Vækstfonden* erbjuder lån med låg ränta till företag som vill utveckla sina produkter med hjälp av design. Om produkterna får framgång skall lånet betalas tillbaka; annars avskrivs det.

Dansk designpolitik är i första hand näringslivsorienterad. Designens centrala roll för att främja de danska företagens konkur-

renskraft betonas starkt. År 1997 presenterade den danska regeringen en ny designpolitik – ett fyraårigt handlingsprogram för design i 17 punkter. Programmet har en budgetram på 108 miljoner svenska kronor³ för åren mellan 1997–2001 och riktas mot tre huvudområden: näringslivet, den offentliga sektorn och utbildningsområdet.

Den offentliga sektorn

För att ge producenterna en orsak att utveckla sin design, skall den offentliga sektorn från år 1997 och under fyra år framöver öka efterfrågan på god design. Offentliga institutioner och inköpare skall bli bättre designköpare med hjälp av skriftlig information, kurser och uppsökande verksamhet i Dansk Design Centers regi. I det statliga designprogrammet framhålls offentliga designtävlingar som en bra metod för att få fram olika förslag på konkreta uppgifter. Den danska staten kan bidra till finansieringen av tävlingarna.

Utbildning

Regeringen vill säkra nödvändig kompetens hos dem som arbetar med produktutveckling, industriell design och grafisk design genom att:

- Utveckla samarbetet mellan olika utbildningar så att de studerande får kunskaper inom flera områden.
- Uppmärksamma vikten av praktikmöjligheter under utbildningen.
- Skapa nya centra där danskt näringsliv och forskningsinstitutioner kan samarbeta.
- Utöka möjligheterna till resestipendier för studerande så att de kan arbeta med design utomlands i upp till ett år.

³ I avsnittet om Danmark har växlingskursen 1.13 använts. Kursen satt 2000-08-21.

- Utveckla vidareutbildningen.
- Utveckla utvärderingen av designutbildningar.

Det finns tre högskolor för design- och konsthantverk i Danmark.

Dansk Designråd

Dansk Designråd (DD) har fyrtio medlemmar, valda utifrån sitt engagemang i designfrågorna och sin vilja att åstadkomma något inom detta område. Rådet består av företagare, industriledare, industridesigner, grafiska designer och arkitekter. Rådet fungerar som kontakt mellan staten och Dansk Design Center.

Dansk Design Center

Dansk Design Center (DDC) är en fristående organisation, vars främsta uppgift är att främja god design inom näringslivet och samhället i övrigt samt att marknadsföra dansk design nationellt och internationellt. DDC har cirka 30 medarbetare och en styrelse, i vilken åtta medlemmar utses av Dansk Designråd (DD) samt en till två medlemmar av Erhvervsministeriet.

Dansk Design Centers verksamhet finansieras av staten med 19,7 miljoner kronor per år (varav 9 miljoner kronor kommer från det ovan nämnda statliga designprogrammet). Ett lika stort belopp, cirka 19,2 miljoner kronor, utgörs av egna intäkter och bidrag från företag.

Dansk Design Center har ett omfattande fackbibliotek, en databas samt ett fotoarkiv. Verksamheten består av information, rådgivning, kampanjer och kurser. Man ger kontinuerligt ut publikationer om dansk design med parallelltext på engelska, men även på andra språk. Man arrangerar utställningar och designtävlingar och delar ut designpriser, bland annat årligen ”det danske designpris”, som ersatt Dansk Designråds tidigare s.k. ID-pris.

Som en symbol för dansk design står sedan januari år 2000 Dansk Design Centers nya arkitektritade byggnad med fem

våningar och en sammanlagd yta på 3 200 kvadratmeter vid Rådhusplatsen mitt i Köpenhamn. Huset har kostat 92,6 miljoner kronor och den tekniska utrustningen 8 miljoner kronor. Det har dels finansierats av näringslivet med 55 miljoner kronor, dels av Erhvervsministeriet med 45 miljoner kronor.

Syftet med Dansk Design Center är att skapa en samlings- och utställningsplats för design – en både dansk och internationell mötesplats. Hälften av de utställningar som skall visas i lokalerna är tänkta att komma från andra länder. Huset rymmer bibliotek, arkiv, kafé och butik. Verksamheten riktar sig både till de professionella designgrupperna och till allmänheten. Med hjälp av olika aktiviteter – utställningar, kurser och föreläsningar – skall det nya huset fungera som ett växthus för idéer och utveckling.

Dansk Design Center är den danska designorganisation som samarbetar med motsvarande organisationer i de nordiska länderna: Design Forum Finland, Form Island, Norsk Form och Svensk Form.

Institutet för designrådgivning

Det danska Institut for Designrådgivning (IDR) grundades år 1997 av Erhvervsministeriet tillsammans med Dansk Designråd. Syftet var att främja samarbetet mellan designer och små- och medelstora företag. IDR:s kontor i Köpenhamn är beläget i Dansk Design Centers byggnad. Förutom designrådgivning består verksamheten av att tillsammans med regionala aktörer utveckla olika samarbetsformer. IDR administrerar också Vækstfonden och Designisbrydeordningen och anordnar kurser och seminarier om design.

Konsthantverk och småskalig formgivningens verksamhet

Kulturministeriet stöder i första hand konsthantverk och formgivning av småskalig produktion. Ministeriet finansierar Statens Værksteder for kunst og håndværk i Köpenhamn med cirka 7 miljoner kronor och informationscentret *craft.dk* med cirka 4 miljoner kronor årligen. *Craft.dk* marknadsför danskt konsthantverk och design i liten skala, fungerar som talesman för konsthantverkarna, såväl nationellt som internationellt, och publicerar tidskriften *Danske Kunsthåndværkere*, som utkommer med fyra nummer om året. De främsta, statligt stödda visningsarenorna för danskt konsthantverk och dansk formgivning är Kunstindustrimuseet i Köpenhamn och Trapholts museum.

Kulturministeriet antog år 1997 en handlingsplan för internationellt kulturutbyte. Den ekonomiska ramen var 51 miljoner kronor fördelade på en femårsperiod. År 2000 är temat "Europas städer". Programmet innefattar design vid sidan av bildkonst, teater, musik, litteratur och film. Städerna Hamburg, Bergen, Helsingfors, Reykjavik, Edinburgh och Bologna är de huvudsakliga mottagarna. En större satsning skall genomföras i Norditalien år 2001. Kulturministeriet finansierar också en bokserie, översatt till engelska, som porträtter unga danska konsthantverkare och formgivare. Avsikten är att sprida information om deras arbeten internationellt. Eftersom i synnerhet keramiskt konsthantverk anses vara förknippat med dansk tradition, har danska Kulturministeriet stött ett galleri specialiserat på keramik i Köpenhamn med 283 000 kronor per år.

Statens Kunstfond hade år 1999 en total budget på 138 miljoner kronor, varav 10,7 miljoner kronor gick till området konsthantverk och design i form av treåriga arbetsstipendier samt resestipendier. Fonden ger också bidrag för inköp av bildkonst, konsthantverk och design. De inköpta verken fördelas sedan mellan kommunala, statliga och andra offentliga institutioner, där arbetena deponeras i tio år. År 1998 infördes ett speciellt startbidrag riktat till dem som just avslutat sin utbildning på sammanlagt cirka 24,8 miljoner kronor. Efterlevande barn och makar till konstnärer, konsthantverkare och designer kan också erhålla

bidrag ur fonden, något som idag cirka 50 personer får. 26 konsthantverkare och formgivare har för närvarande livslånga stipendier.

Sammanfattning

I Danmark har, som framgår av ovanstående, gjorts en bodelning mellan design och konsthantverk. Designområdet får ekonomiskt stöd från Erhvervsministeriet. Konsthantverket och den småskaliga produktionen av formgivna föremål får anslag från Kulturministeriet. I båda dessa fall är de statliga bidragen betydligt större än vad som går till motsvarande områden i Sverige. De institutioner som ansvarar för verksamheterna, Dansk Design Center respektive craft.dk, är lokaliserade till Köpenhamn. Där finns också det museum – Konstindustrimuseet – som ansvarar för insamling och utställningsverksamhet inom hela området, av allt från industridesign till konsthantverk, något som jag beskrev mer grundligt i mitt första delbetänkande *Mötesplats för form och design*.

I den danska designpolitiken betraktas design som ett strategiskt verktyg för att utveckla företagen och deras lönsamheten. Ambitionen är också att öka allmänhetens intresse. Diskussionen och debatten kring konsthantverket befinner sig på en annan och högre nivå än i Sverige. Konsthantverket som företeelse är betydligt bättre förankrat och integrerat i det danska kulturlivet än i det svenska. Det beror dels på att det finns statligt finansierade institutioner som bas, dels på att hantverkskunnandet sedan länge haft en starkare ställning i det danska samhället än i det svenska.

3.1.2 Finland⁴

Finland brukar i svensk designdebatt ofta lyftas fram som en förebild, när det gäller statens engagemang för att främja design och arkitektur. Genom de finska kulturcentra i Rom, Berlin, Oslo, Stockholm, Tallinn och New York, där det även finns utställningslokaler, har Finland möjlighet att sprida information och utställningar om finsk design. De finska satsningarna på designutställningar utomlands, på designpriser, informations- och publikationsverksamhet samt på utbildningarna för designer, formgivare och konsthantverkare förstärker bilden av Finland som ett land, där man på ett genomtänkt och strategiskt sätt använder sig av design för att få omvärldens uppmärksamhet. Men det finns också företag som profilerat sig med hjälp av design, som Nokia, Artek och Marimekko.

Liksom i många andra länder delar flera ministerier på ansvaret för form och design, framför allt Undervisnings- och kulturministeriet samt Handels- och utrikesministeriet. I det sistnämnda fallet är det Avdelningen för företagsutveckling inom detta ministerium

⁴ Informationen om den finska statens insatser för form- och designområdet har hämtats ur följande publikationer och informationsmaterial: Pekka Korvenmaa, Ulla-Maria Mutanen: *Redogörelse för nordisk Industrifonds SMB-Forum, Designfrämjande i Norden*, Nordisk industrifond, rapport i stencil från år 1998. Pekka Korvenmaa, förf., *Muotoiltu I, etu muotoilu, teollisuus ja kansainvälinen kilpailukyky*, Helsingfors år 1998. Pekka Kovenmaa, red., *Muotoiltu II, etu muotoilu, teollisuus ja kansainvälinen kilpailukyky*, Helsingfors år 1998. Pekka Saarela, förf., *Muotiolu 2005*, Nro 3/1999. Broschyrmaterial om *Design, Media & Art Business Center Arabus*, University of Art and Design, Helsinki. *Cultural Industry Committee, Final report*, 2000-01-20, <www.minedu.fi/kupo/ky/kulttuuriteollisuus/cultural.htm>. *Design 2005!*, stencil. Tidskriften *Finland*, nr 1 år 2000. Diverse nummer av tidskriften *Form Function Finland*. TEKES, <www.tekes.fi/sve/Nyheter/teknproj.html>, 2000-04-7. Telefonintervju med Pekka Korvenmaa och genomgång av texten med Pekka Saarela, Helsingfors den 2000-03-24. Finska kulturinstitutet i Stockholm har hjälpt till genom att läsa de texter som är på finska och redogöra för innehållet.

som handhar form- och designfrågorna och som valt att lägga tyngdpunkten på tillverkningsindustrin. De statliga åtgärderna är avsedda att öka tillgången på designtjänster och förbättra företagens produktutveckling.

Den finska industrins starka koncentration på dels storindustri, dels industri i liten skala har påverkat de statliga designåtgärderna och den nationella och regionala strukturen på verksamheterna. Många industridesignsatsningar har varit inriktade på skogsindustrin för att underlätta och rationalisera arbetet. Skogsindustrin får också indirekt nytta av den design som de finska möbel- och inredningsföretagen utvecklar. Finskt björkträ har t.ex. blivit ett begrepp i möbelsammanhang. Finska industrier, som arbetar med design, är i likhet med designerna själva föremål för ett omfattande stöd.

Ett nätverk av designfrämjande organisationer

För att ge de små och medelstora industrierna bättre tillgång på designtjänster har en rad regionala projekt initierats. Designrådgivning integreras med annan information till företagen och ges i anslutning till de teknik- och näringslivscentra som finns på olika ställen i landet. Ett nätverk av institutioner som fyller olika uppgifter inom designområdet samverkar. Förutom teknik- och näringslivscentra, ingår Design Forum Finland, Arabus, Muova, Konstindustrimuseet i Helsingfors, Designforskningsinstitutet och IDBM⁵ i denna verksamhet.

Design Forum Finland är den centrala designfrämjande organisationen i Finland, bildad år 1991 av finska Konstflitföreningen, som i sin tur är 125 år och därmed världens näst äldsta designorganisation (efter den nu 155 år gamla Föreningen Svensk Form). Konstflitföreningen är alltså takorganisation för Design Forum

⁵ International Design Business Management. Ett gemensamt utbildningsprogram för Helsingfors handelshögskola, Konstindustriella högskolan och Tekniska högskolan. Programmet startade år 1995 och målet är att redan under utbildningen sammanföra studenter inom olika fack.

Finland, som har en mångsidig, bred verksamhet och ansvaret för de allmänna, kulturella designinsatserna, för utvecklingen av industridesign samt för informationen om form och design. Design Forum Finland får ekonomiskt stöd från Undervisnings- och kulturministeriet med 2,7 miljoner kronor⁶ (formgivning som kultur) och från Handels- och industriministeriet med 2,4 miljoner kronor (formgivning som industri och affärsverksamhet). Statsanslaget är sammanlagt cirka 5,1 miljoner kronor. Därtill kommer projektmedel på cirka 1,4 miljoner kronor och egna intäkter på cirka 3,2 miljoner kronor. Antalet anställda är nio personer.

Design Forum Finlands uppgift är att främja design genom utställningar i Finland och utomlands, tävlingar, informationsverksamhet, publikationer samt designrådgivning och seminarier. I anknytning till kontor och redaktion finns en lokal för tillfälliga utställningar.

Design Forum Finland samarbetar med motsvarande organisationer i de nordiska länderna: Dansk Design Center, Form Island, Norsk Form och Svensk Form.

Bakgrund till det finska designprogrammet

År 1998 publicerades i Finland en utredning om designens ställning och om de framtida utmaningarna för designområdet. En enkät hade bland annat skickats ut till cirka 300 industrier. Förutom grundinformation om företagen gällde frågorna samarbetet mellan företag och formgivare, hur designen var organiserad och integrerad i tillverkningen, designens betydelse för produkternas konkurrenskraft, om man samarbetade med utländska designer och designkontor och hur statliga insatser påverkade företagets utveckling. Med anledning av den nya politiska och geografiska bild som uppstått i och med EU fördes också en diskussion om de förändrade spelregler som nu påverkar designutvecklingen.

⁶ I avsnittet om Finland har växlingskursen 1.41 använts. Kursen satt 2000-08-21.

Utredningen poängterade bland annat designens betydelse för ökad konkurrenskraft och behovet av en starkare internationell inriktning. Det fanns, enligt utredningen, alltför få innovativa designföretag i Finland. Därför hävdades att produktutvecklingscheferna på företagen borde vara designer. Designtävlingar framhölls som en bra modell, likaså den finska statens stöd till utställningsverksamheten.

En statlig designstrategi

I februari år 1999 tillsattes en ledningsgrupp, en projektledare och projektgrupp med syftet att fördjupa designfrågorna. Det blev inledningen till en rad seminarier, kontakter med experter inom designområdet och insamling av information. Ur det arbetet växte en vision och en strategi fram. En statlig plan och målsättning för designpolitiken fastställdes.

Hösten år 1999 påbörjades själva åtgärdsprogrammet, *Muotoilu 2005*, författat och sammanställt av Pekka Saarela, chef för Konstindustrimuseet i Helsingfors. År 2005 beräknas de första målen vara genomförda. Programmet berör både den offentliga förvaltningen och den privata sektorn. Utredningsrapporterna från år 1998, liksom programmet för en ny designpolitik *Muotoilu 2005* har finansierats av Finlands akademi, av Tekes (Teknologiska utvecklingscentra), av SITRA (den finska nationella fonden för forskning och utveckling) samt av enskilda företag.

Avsikten är att man skall uppnå högsta internationella nivå när det gäller kunskaper om designområdet. Det skall man göra genom en intensiv satsning på forskning, ett nära samarbete mellan utbildningarna och näringslivet för att främja utvecklingen av nationella innovationer, genom att utveckla kvaliteten på finska produkter och därmed öka deras konkurrenskraft, vilket i sin tur förväntas leda till fler arbetsmöjligheter och nya företag.

Programmet för Design 2005 har haft följande utgångspunkter:

- Med hjälp av design skall det finska näringslivets konkurrenskraft stärkas.

- Industrin måste ha möjlighet och förmåga att använda design.
- Designer måste förstå industrins behov.
- Designutbildningen och -forskningen kan åstadkomma innovationer.
- Finsk design skall präglas av ett stort kvalitativt kunnande om den snabba utvecklingen av industriella processer, om de dynamiska krafter som styr marknaden, om konsumenternas behov, om hur medierna betraktar designområdet samt om hur man kan göra produkter och tjänster mer innovativa.

De designpolitiska målen

År 2005 skall 30 procent av de finska företagen använda sig av designer, år 2010 skall antalet uppgå till 50 procent.

För närvarande finns cirka 400 yrkesverksamma industridesigner i Finland. År 2005 skall det finnas 1 000 industridesigner och år 2010 skall 2 000 designer vara yrkesverksamma. Det innebär en radikal utökning av de studerande vid designutbildningarna. Förutom ett ökat antal studentplatser för design, föreslås en utvärdering av innehållet i utbildningarna och ett program för vidareutbildning av designer.

För att stödja en fördjupning och breddning av kunskaperna om design skall fler stimuleras att doktorera i designteori. Hittills har tre personer gjort detta. År 2005 beräknas tio personer ha doktorerat i design och år 2010 tjugo personer.

Idag finns i Finland några få designkontor som arbetar för den internationella marknaden. År 2005 skall minst tio kontor och år 2010 cirka tjugo vara internationellt verksamma. För att finsk design skall få större uppmärksamhet och oftare belönas internationellt, skall finska designer uppmanas att delta i internationella tävlingar.

Design Forum Finland skall få en ny förstärkt uppgift och tre städer – Lahti, Rovaniemi och Helsingfors – skall bli starka nav för designutbildning och designforskning med syfte att åstadkomma en balanserad regional utveckling och en estetiskt högklassig miljö i hela landet.

Genom att utveckla designforskningen samt utbildningen av designer och genom stöd för innovationer samt en ökad konkurrens hoppas man uppnå sina mål. Design skall i högre grad bli en del av företagets strategi. Samarbetet skall öka mellan utbildning, forskning, industri, handel, service, medier, offentlig förvaltning och designorganisationer. Alla dessa områden skall tillsammans arbeta fram utvecklingsidéer och nya strategier, fördjupa kunskaperna om design och dess betydelse för utvecklingen både nationellt och internationellt. Samarbetet mellan olika branscher skall stärkas och diskussionen om form och design stimuleras.

Konkreta exempel

För att underlätta de planerade designsatsningarna och öka kontakterna mellan olika kontrahenter har man infört en modell med rundabordssamtal med representanter från de Teknologiska utvecklingscentralerna (Tekes), från industri, utbildning, statsförvaltning, medier, servicenäring, handel samt med designer och marknadsförare. Design Forum Finland skall ansvara för informationsinsatser i landet och utomlands.

Statliga anslag skall framför allt gå till satsningar på utbildning och forskning. Statens roll är att skapa en bred bas med hjälp av yrkesskolor och universitet. Vid de IDEA-centra som är kopplade till universitet och högskolor skall kunskaperna om design, marknadsföring, teknik och produktion utvecklas. Designer behöver få samarbeta med uppfinnare och forskare, som arbetar med avancerade tekniska lösningar. Uppbyggnaden av sådana centra planeras i Rovaniemi, Lahti, Vasa och Helsingfors. Tekniskt inriktade centra skall etableras i Uleåborg, Tammerfors och Åbo i anknytning till de högteknologiska industrierna där. I Uleåborg har Nokia etablerat sin tillverkning, forskning och designavdelning och där finns också ett universitet. I Åbo finns en handelshögskola och i Tammerfors en teknisk högskola.

Kring Konstindustriella skolan och Arabiafabriken i Helsingfors växer nu ett så kallat Designium upp. Det skall enligt planerna bli Östersjöområdets ledande centrum för konstindustri, liksom för

den nya informationsteknologin med industrier för film- och CD-produktion, etc. Konstindustriella högskolan samarbetar med Handelshögskolan och Universitet i Helsingfors. På Arabia-området beräknas 7 000 personer bo och 7 900 arbeta år 2015. Här skall också ett teknikmuseum byggas, en utbyggnad av Konstindustriella högskolan och en pop- och jazzutbildning genomföras, en industri- och designpark inrättas och ett konstindustri- och designcenter etableras, etc. Här kommer alltså finnas den största koncentrationen av designverksamheter i Norden.

Yrkesföreningarna

Ornamo är en ideell övergripande förening för de olika yrkesföreningar som finns för professionella formgivare, industridesigner och konsthantverkare. Ornamo finansieras dels av Undervisnings- och kulturministeriet med 1,4 miljoner kronor, dels med medlemsintäkter från yrkesföreningarna för industridesigner, inredningsarkitekter, mode- och textilkonstnärer samt konsthantverkare. Dessa betalar 500 kronor per medlem till Ornamo, vars totala medlemsantal är drygt 1 300. Ornamo täcker alltså alla kategorier av formgivare förutom grafiska designer, som har en egen fackorganisation, Grafia. Förutom medlemsavgiften på 500 kronor betalar medlemmarna 200 kronor var och per år för Ornamos tidskrift *Muoto*, som utkommer med 4 nummer per år och som har en bredare spridning än de 1 300 medlemmarna.

Ornamos uppgift är att stödja industriell och konstindustriell formgivning, inredningsarkitektur, mode- och textilkonst samt konsthantverk och bevaka medlemmarnas allmänna intressen. Förutom det ovan nämnda anslaget från Utbildnings- och kulturministeriet kan Ornamo ansöka om projektbidrag från detta ministerium, samt från Industri- och handelsministeriet.

Sammanfattning

Många av de frågeställningar och förslag som nu också diskuteras i Sverige analyseras i Pekka Saarelas programskrift *Muotoilu 2005: Formgivningens roll i kunskapssamhället*, etablering av kunskaps- och informationscentra, hur man höjer kunskapsnivån, förslag på ett mångfacetterat forskningsprogram, en ny grund för designutbildningen, hur man i grundskolan kan väcka intresset för detta område, nya typer av företag och hur det offentliga kan bli förebildligt när det gäller design och kvalitet.

Konsthantverket har inte inbegripits i det statliga finska designprogrammet. Liksom i Danmark görs en bodelning mellan konsthantverk, som får stöd från Undervisnings- och kulturministeriet, och form och design, som dels får stöd från samma ministerium men också från Handels- och industriministeriet. Även om detta kan ge en tudelad bild mellan konsthantverk å ena sidan och industridesign å den andra är åtskillnaden inte lika tydlig i praktiken. På de utställningar som görs för internationellt bruk presenteras ofta design och konsthantverk samtidigt.

I det statliga finska designprogrammet konstateras att en omgivning och föremål som präglas av hög kvalitet, är estetiskt väl utformad och baserar sig på en personlig formgivning ger Finland en stark identitet som ett föregångsland. Med hjälp av formgivning skapas grunden för välfärd och trivsel. Liknande utgångspunkter präglar det svenska Handlingsprogrammet för arkitektur, formgivning och design.

Styrkan i det finska designprogrammet är en tydlig regional struktur och ett välutvecklat nätverk, samtidigt som man har ett antal starka centra med delvis olika inriktning och där kunskaper och professionalism kan utvecklas. Man har en målmedveten strategi för att utöka designforskningen och antalet verksamma designere. Programmet grundas också på en övertygelse om designens betydelse.

Pavo Lipponen, Finlands tidigare president, deklarerade år 1998 att den finska regeringen skulle utarbeta ett designpolitiskt program, där design sågs som en del av det nationella innovationssystemet. Målen är nu formulerade. Design är verktyget för att

stimulera uppfinningsrikedom, kreativitet och förnyelse. Med hjälp av design skall den finska konkurrenskraften stärkas internationellt.

3.1.3 Norge⁷

Jämfört med andra länder i västvärlden och i Norden väcktes intresset för designfrågorna relativt sent i Norge. Men i början av 1990-talet togs en rad initiativ som förändrade detta förhållande. Norge blev då i flera avseenden en förebild för övriga Norden. Kulturdepartementet startade år 1992 bland annat en interdepartemental kontaktgrupp, som fick till uppgift att samordna statens insatser inom arkitektur- och designområdet. Arbetet ledde till att den norska regeringen i april år 1999 tog ett beslut om en femårig handlingsplan för att främja utvecklingen av god arkitektur och design. Handlingsplanen skulle ha lagts fram vid årsskiftet år 2000 men är beroende på regeringsskiftet skjuten på framtiden. Kulturdepartementet har det formella ansvaret för planen i nära samarbete med Närings- och handelsdepartementet, Kommunal- och regionaldepartementet, Miljödepartementet samt institutioner som Norsk Form, Norsk Designråd, Statens Byggeskikkutvalg, Husbanken och Riksantikvarien.

Regeringen vill samordna insatserna inom arkitektur och design för att göra dem mer effektiva och målrelaterade. Avsikten med den handlingsplan som alltså ännu inte föreligger är att den skall bidra till bättre kvalitet, stärka Norges internationella position

⁷ Informationen om den norska statens insatser för form- och designområdet har hämtats ur följande publikationer och informationsmaterial: Pekka Korvenmaa, Ulla-Maria Mutanen: *Redogörelse för nordisk Industrifonds SMB-Forum, Designfrämjande i Norden*, Nordisk industrifond, rapport i stencil från år 1998. Norsk Form, *Årsmelding 1998*, år 1999. Informationsblad om *Handlingsplan for arkitektur og design*, Kulturdepartementet, april 1999. *Estetikk i Statlige Bygg og Anlegg, veileder*, Administrationsdepartementet, Kulturdepartementet, Samferdelsdepartementet, Oslo år 1996. Telefonintervju med Peter Butenschön, direktör för Norsk Form, 2000-07-12.

inom arkitektur- och designområdet och näringslivets konkurrenskraft.

I Norge finns två formgivningorganisationer: Norsk Designråd och Norsk Form. Dessa två stiftelser har olika mål, verksamheter och arbetsuppgifter. Norsk Designråd lyder under Närings- och handelsministeriet och skall främja den ekonomiska utvecklingen av enskilda företag och branscher. Norsk Form är till 50 procent finansierad av Kulturdepartementet och har ett långsiktigt kulturpolitiskt mål, riktat mot hela samhället.

Norsk designråd och Statens närings- och distriktsutvecklingsfond

Norsk designråd (ND) är en stiftelse med sju anställda, bildad år 1963 av Norges exportråd och Norges industriförbund, som nu heter Näringslivets huvudorganisation (NHO). Sedan år 1993 har Norska designrådet finansierats genom Närings- och handelsdepartementets budget med 7 miljoner kronor⁸ årligen. Den totala årsbudgeten är 10 miljoner kronor.

Norsk Designråds främsta uppgift är att främja användningen av god design i produktutveckling för att uppnå större konkurrenskraft och lönsamhet för norskt näringsliv, både nationellt och internationellt. Verksamheten är i princip landstäckande. Målgruppen är små- och medelstora företag. Den årliga utdelningen av utmärkelserna "Merket for God Design", "Klassikerpriset" och "Unga talenter" är en viktig del av verksamheten.

Norsk Designråd arbetar efter treåriga strategiplaner. Genom information och marknadsföring poängteras den roll design har för konkurrensen – detta för att få företagen att inse designens betydelse. Genom aktiv designrådgivning, designförmedling och kompetenshöjning vill man påverka företagen, vilket i sin tur skall leda till en förnyelse av produkterna och till ökad konkurrenskraft på marknaden. Dels presenterar man information om forskningsresultat, marknadsundersökningar och framgångsrika exempel på

⁸ I avsnittet om Norge har växlingskursen 1.0 använts, vilket innebär en underskattning på 0.04 av den norska kronan. Kursen satt 2000-08-21.

designinsatser, dels synliggör man designens betydelse genom press/media och utställningar. Målet är också att skapa en marknad för god design genom att publicera broschyrer, rapporter, arrangera föredrag, seminarier och att hålla sig à jour med diskussionerna och besluten på Stortinget och inom näringslivet.

Rådgivningen bygger på designanalyser och designmetodik, presenterade av erfarna designspecialister. Man förmedlar även designtjänster. Norsk Designråd har en databas med yrkesverksamma designers. Fram till år 1998 hade man också möjlighet att bidra till kompetenshöjning genom "Designer-att-hyra-systemet" – ett av staten ekonomiskt stött program.

År 1997 gjordes en marknadsundersökning i vilken hävdades att de norska företagen ansåg att staten inte gjorde tillräckligt för att informera om hur design skulle kunna vara ett konkurrensmedel på den internationella marknaden. Samtidigt konstaterades att Norsk Designråd hade alltför små resurser för att ansvara för alla de behov av designrådgivning som fanns i Norge. Denna insikt ledde till att Norsk Designråd sommaren år 1998 ingick ett avtal med Statens närings- och distriktsutvecklingsfond (SND) om att integrera designområdet i SND:s program för företagsutveckling, lån, bidrag, stöd- och finansieringssystem. Till den rådgivning som sker genom SND:s nätverk av tjugo lokalkontor runt om i landet skall framöver även knytas privata designmanagementkonsulter, utbildade av Norsk Designråd.

Statens närings- och distriktsutvecklingsfond (SND) är statens instrument för både närings- och regionalpolitiken. Målet är att skapa lönsamma företag som ger "goda och varaktiga arbetsplatser". De främsta insatserna går till små och medelstora företag. I frågor som gäller finansiering, investering och kapitalutnyttjande skall SND också fungera som rådgivare till företagen. SND:s finansiella medel är lån, garantier, tillskjutande av och investeringar i eget kapital (aktier). Vid utdelning av till exempel lån, garantier och eget kapital skall SND följa principen om näringsneutralitet. År 1996 beviljade SND sammanlagt fem miljarder kronor i stöd.

SND har ett rikstäckande nät av distriktskontor, vilket ger Norsk Designråd möjlighet att integrera design i SND:s befintliga

rådgivning till små och medelstora företag i hela Norge. SND:s uppgift inom designområdet är att väcka erkännande och förståelse för design som konkurrensfaktor hos SND:s styrelse och handläggare samt hos företag och konsulter, både centralt och regionalt. SND skall ansvara för utbildningsaktiviteter för konsultverksamheten och kvalitetssäkra dessa.

Avtalet har enligt Norsk Designråd lett till en snabbare spridning av designanvändningen inom norskt näringsliv och givit fler och större möjligheter till finansiering av design- och produktutvecklingsprojekt. Användningen av designer har ökat i de delar av landet som annars inte skulle ha nåtts. Dessutom finns nu ett ökat intresse för design inom näringslivet.

Detta överensstämmer med SND:s uppdrag att främja en företags- och samhällsekonomiskt lönsam näringsutveckling i Norge genom att finansiera och verkställa åtgärder som påverkar de norska företagens lönsamhet och konkurrenskraft, samt stimulerar till ökat nyskapande och bättre utnyttjande av landets resurser.

Norsk Form

Norsk Form är ett center för arkitektur samt för form- och designområdet,⁹ grundat år 1993 på initiativ av Kulturdepartementet. Verksamheten riktar sig till allmänhet, fackfolk, kommuner, myndigheter och näringsliv. Styrelsen utses av Kulturdepartementet, Kommunernes Sentralforbund, Norsk Arkitekturmuseum och Jacob Tostrup Prytz Fond.

Norsk Form drivs som en stiftelse, med cirka 25 anställda, och finansieras till 50 procent med statliga anslag från Kulturdepartementet, som år 2000 anslog 12,2 miljoner kronor till verksamheten.

I samma byggnad som Norsk Form finns kontor för en rad formgivarorganisationer: Foreningen for norska industridesignere (NID), Norska interiörarkitekters- och möbeldesigneres landsfore-

⁹ Konsthantverk ingår ej eftersom det området finansieras med statliga medel på ett annat sätt.

ning (NIL), Norske tekstil- och konfeksjonsdesignere (NTKD). Det är alltså endast den grafiska designföreningen – Grafiska designere och illustratörer (GAFILL) – som inte finns i detta hus.

Projektbidrag från myndigheter, kommuner och företag tillkommer. Sammantaget fick man år 1999 cirka 12 miljoner kronor i olika anslag. Cirka 1 miljon kronor om året kommer från kommuner, banker och statliga institutioner till *Norge lengers vegen* – ett treårigt program med ett tjugotal ”pilotprojekt”, inriktade på visuella och estetiska problemställningar kring turism och resande. Ett annat projekt var möbelutställningen *Waves – Norwegian Furniture Design – Beyond 2000* som genomförts på uppdrag av norska utrikesdepartementet. Utställningen har visats i t.ex. Japan, Tyskland och Finland. De mest uppmärksammade insatserna har handlat om att skapa vackrare miljöer kring bensinstationer, främja tillkomsten av nya mer estetiskt gestaltade sådana, samt stimulera till vackrare butiksfasader, där de typografiska inslagen speciellt beaktats. Norsk Form får också 2 miljoner kronor per år från staten för att skapa en större medvetenhet när det gäller gestaltningen av skolbyggnader, skapa ett nätverk mellan skolorna i frågor om arkitektur, form och gestaltning samt för pedagogiska insatser i skolundervisningen. Studiematerial tas fram till den numera obligatoriska undervisningen om arkitektur och form i den norska grundskolan.

Norsk Form skall skapa en större förståelse för estetiska och ekologiska frågor bland allmänhet och beslutsfattare samt öka de estetiska och ekologiska insatserna i samhället, bidra till högre kvalitet i den fysiska miljön och till förbättrad konkurrenskraft för norska varor. Det främsta målet är att öka allmänhetens medvetenhet om betydelsen av estetiska kvaliteter i den formade och byggda miljön och då framför allt i det offentliga rummet. Fram till år 2005 skall därför en rad aktiviteter genomföras när det gäller utomhusmiljön, skolan, stadsutvecklingen och de offentliga institutionernas roll som förebild vid inköp av varor och tjänster. I det sammanhanget kommer designområdet speciellt belysas.

Norsk Form arrangerar dessutom utställningar, seminarier, kurser, konferenser, delar ut priser för god design och arkitektur, publicerar böcker, koordinerar forskning och ger råd till kommu-

ner när det gäller design- och arkitekturfrågor. Norsk Forms Bulletin ges ut fyra gånger om året.

Norske konsthantverkere (NK)

I Norge har konsthantverket en mycket starkare ställning än i Sverige. Norskt konsthantverk används för att profilera Norge internationellt. På uppdrag av norska Utrikesdepartementet görs till exempel utställningar med konsthantverk för utlandsbruk. Samtida konsthantverk används också i officiella sammanhang samt på norska ambassader runt om i världen.

Norska kunsthantverkere (NK) är den övergripande organisationen för konsthantverkarna i Norge. NK:s verksamhet är tredelad. För det första är NK en fackorganisation för konsthantverkare och arbetar för att förbättra de enskilda konsthantverkarnas situation, för det andra en förmedlingsverksamhet som bidrar till att sprida konsthantverk i offentliga sammanhang och i utställningsform, för det tredje publicerar NK en tidskrift *Kunsthåndvaerk*, som kommer ut med fyra nummer per år.

Till förmedlingsverksamheten erhåller NK ett anslag från Kulturdepartementet på 5 miljoner kronor per år. Detta belopp täcker lönekostnaderna (2 mkr), konsthantverksbutikerna *Format* i Oslo (1 mkr), *Format* i Bergen (1/2 mkr), *Ram Galleri*, specialiserat på både norskt och internationellt avantgardistiskt konsthantverk (1/2 mkr), två årliga stora konsthantverksutställningar varav en är en mönstring av det bästa konsthantverket som kommit fram under året (1/2 mkr), stipendier (1/2 mkr). Dessutom erhåller NK 80 000 kronor i tidskriftsbidrag från Kulturdepartementet.

Därutöver får NK, sedan mitten av 1980-talet, en årligen ersättning för det s.k. visningsvederlaget, som är en kollektiv ersättning för att konsthantverkarna tillåter staten att använda deras arbeten i olika sammanhang. Ersättning går till alla konstnärsgupper i samhället, dvs. konstnärer, fotografer och konsthantverkare. Beloppet är sammanlagt 17 miljoner kronor, varav cirka 2,5 miljoner kronor går till konsthantverk. De pengarna kan

användas till stipendier och olika konsthantverksprojekt. Dessutom delar staten ut en individuell utställningsersättning till de enskilda konsthantverkarna, när de visar sina arbeten i utställningar, arrangerade av någon statlig institution eller myndighet. Visningsvederlaget uppgår till 300 kronor per föremål plus 1,5 procent för föremål värderade till över 2 000 kronor

För att konsthantverket skall kunna nå ut till en bred publik får de tre norska konstindustrimuseerna i Oslo, Bergen och Trondheim dela på 1,5 miljoner kronor årligen för inköp av konsthantverk. Ytterligare tre museer i Norge har konsthantverk vid sidan om konst som sina ansvarsområden, nämligen Sörlandets konstmuseum, Nordnorsk museum i Tromsø och museet i Stavanger.

Sammanfattning

De norska design- och konsthantverkssatsningarna har en tydlig tredelad struktur, som utgörs av Norsk Designråd, Norsk Form och Norske konsthantverkere.

Norsk Designråd ansvarar för insatserna till industrin. Genom att engagera och integrera Statens närings- och distriktsutvecklingsfond (SND) i verksamheten finns nu ett fungerande och tydligt nätverk för den samlade informationen till företagen.

Norsk Forms verksamhet är publik och pedagogisk, riktad till allmänhet och fackfolk. De aktiviteter som Norsk Form genomdrivit för att öka medvetenheten om gestaltningens betydelse i det offentliga rummet har präglats av ett engagemang och av djärvhet. I och med att man omfattar och ansvarar för både form- och arkitekturområdet har man kunnat ta ett helhetsgrepp, som inte har någon motsvarighet i övriga Norden. Norsk Form är samarbetspartner med de nordiska systerorganisationerna, Dansk Design Center, Design Forum Finland, Form Island och Svensk Form.

De norska konsthantverkarna har lyckats skaffa sig en stark plattform, bland annat genom organisationen Norske konsthantverkere (NK). De har en position och bedriver en verksamhet som inte har något motstycke i övriga Norden. Norska statens generösa sätt att förhålla sig till konsthantverkarna har bidragit till att norskt

konsthantverk uppmärksammas internationellt och har fått ett starkt genomslag i det norska samhället.

Till denna bild av form- och designområdet i Norge kan adderas det initiativ som togs för ett par år sedan, nämligen att införa form- och arkitekturundervisning redan på lågstadiet och i samtliga årskurser i grundskolan. Det har inneburit att de norska konstindustrimuseernas pedagogiska verksamhet förstärkts och utvecklats. Lärarnas efterfrågan på studiematerial har också givit Norsk Form nya uppgifter.

3.2 Designpolitik i övriga Europa

Förutom de nordiska länderna, vars designinstitutioner jag ovan beskrivit, lyfter jag i detta avsnitt fram några andra länder i Europa, ger ett fåtal exempel från övriga världen och belyser speciellt några initiativ som skulle kunna inspirera till motsvarande insatser i Sverige.

Skillnaderna mellan hur form- och designfrågorna behandlas i de europeiska länderna är betydande och är ofta ett resultat av respektive lands historia. Kulturella värderingar avspeglar sig i hur detta område är organiserat, antingen landet har eller saknar en statlig form- och designpolitik. Trots EU, trots den internationalism som präglar designområdet med ett rikt kontaktnät, med designer som är verksamma i flera länder, med multinationella företag, vars produkter är globala och inte präglade av någon nationell identitet, är ländernas designpolitik ett uttryck för den nationella identiteten. I några länder betraktas design framför allt som en kulturyttring och tillhör Kulturministeriernas områden. I andra länder anses design tillhöra näringspolitiken och hör därför till de ministerier som handhar näringspolitik, industrier, handelsintressen, etc. Denna brist på likartade strukturer har varit menlig för EU:s möjligheter att etablera en effektiv designpolitik. Insatser som det Europeiska designspriset och stora övergripande projekt som design för en åldrande befolkning har inte fått den

avsedda effekten. Samtidigt är form och design på väg att bli ett prioriterat område i en rad europeiska länder.

Designerna blir allt fler. De designinriktade företagen är en växande bransch och ett allt viktigare medel i den internationella konkurrensen. Designrepresentanter från Italien brukar ibland hävda i olika internationella designsammanhang att Europa är den världsdel som är ledande när det gäller design och att detta är en position som man bör vara mån om att bevara. Även om man i andra europeiska länder inte brukar uttrycka sig i lika självmedvetna ordalag, slås vikten av att satsa på design fast i t.ex. England, Skottland, Nederländerna, Spanien, Danmark, Finland, och Norge. Det råder en konkurrens mellan länderna om vem som skall leda designutvecklingen. Den engelske premiärministern Tony Blair är övertygad om att det är Storbritannien: "We can say with pride that Britain is the design workshop of the world – leading a creative revolution." På samma sätt som Storbritannien på 1700-talet inledde den industriella revolutionen vill man alltså nu inta täten i den s.k. kreativa revolutionen – och dit räknas designen.¹⁰

Europas råvarutillgångar är mindre rikliga än andra kontinenters – även detta är ett motiv för att vidareutveckla och förädla produktionen. En kapital- och kunskapsintensiv industri kommer i allt högre grad att efterfråga designtjänster. Inte bara regeringar utan också städer utvecklar egna designprogram. De ekologiska frågorna kommer alltmer i fokus och i synnerhet Tyskland och Nederländerna har sedan länge försökt styra produktionen och konsumtionen mot en mer ekologisk inriktning, vilket ställt krav på och utvecklat designernas kunskaper om hur man gör produkter energi- och materialsnåla och återvinningsbara. I båda dessa länder finns erfarenheter att lära av.

Den analys *Design Across Europe* som år 1994 gjordes av det holländska designinstitutet visade att de europeiska design-

¹⁰ Ur *Britain's Design Industry, The design workshop of the world*, Foreign & Commonwealth Office, London, 1998.

företagen då omsatte över 59 miljarder kronor.¹¹ Det fanns cirka 8 000 designfirmor inom de då 12 medlemsländerna. De flesta av dessa företag var små, endast ett fåtal hade fler än 25 medarbetare. 62 miljarder kronor betalades i royalties och designarvoden inom EU-länderna år 1993. Utredningen fastslog att design skulle få en växande ekonomisk betydelse i Europa.

Senare siffror från England visar att detta stämmer. Enbart i England finns drygt 3000 designkonsultföretag med över 20 000 verksamma designers och de utgör en snabbt växande bransch, med en ökade omsättning på mellan 20–40 procent per år. Exporten av brittiska designtjänster ökade från cirka 2,4 miljarder kronor¹² år 1987 till 5,3 miljarder kronor år 1997. Medvetenheten om att design är något nödvändigt har ökat påtagligt i de brittiska små och medelstora företagen. Två tredjedelar av dem anser att de inte skulle klara sig utan designinsatser. Värdet på den s.k. designindustrin i England beräknades år 1997 uppgå till 166 miljarder kronor och sysselsätta 300 000 personer. År 1998 hävdade man från det brittiska Handels- och industriministeriet att de s.k. kreativa industrierna, i vilka designföretagen ingår, bidrog med cirka 690 miljarder kronor till landets ekonomi och skulle stå för den snabbast växande arbetsmarknaden fram till år 2006.¹³

¹¹ I detta fall har jag utgått från uppgifter i uttryckta i Ecu. 2000-08-21 var växlingskursen 8.43.

¹² I avsnitten om England har växlingskursen 13.81 använts. Kursen satt 2000-08-21.

¹³ *Design in Britain 1998–99, Facts, figures and quotable quotes*, Design Council.

3.2.1 England¹⁴

I England och övriga Storbritannien har form- och designområdet i högre grad än i andra länder varit integrerat i kulturliv och i politik sedan lång tid tillbaka. Diskussionerna kring estetikens betydelse och strävandena att göra tingen mer ändamålsenliga och estetiskt njutbara ledde till att den s.k. Estetiska rörelsen och Arts and Crafts-rörelsen bildades på 1860- och 1870-talen. I synnerhet den sistnämnda fick ett stort inflytande i övriga Europa i slutet av 1800-talet och har på ett avgörande sätt påverkat utvecklingen i t.ex. Sverige. I London grundades år 1852 det första konstindustrimuseet i världen, likaså det första renodlade designmuseet år 1989.

Under andra världskriget fick designen en specifik betydelse. Formgivarna engagerades av staten för att lösa befolkningens primära behov av möbler och annat bohag. Utgångspunkten var att göra det bästa möjliga trots knappa materialresurser och bristande ekonomi. Resultatet blev bland annat användbara lågprismöbler – de s.k. Utility furniture. Andra statliga insatser var grundandet av Design Council och tidskriften Design på 1940-talet, tillkomsten av Design Center på 1950-talet, Crafts Council och tidskriften Craft på 1970-talet och ett statligt stött utbildningssystem inom form och design som saknar motstycke i övriga världen. Nio procent av universitets- och högskolestudenterna i Storbritannien läser något designrelaterat ämne, enligt rektorn på Royal College of Art, Christopher Frailing.

¹⁴ Informationen om Storbritannien har hämtats ur den enkät som Sveriges Ambassad besvarat 1999-07-27. Dessutom från: Penny Sparke: *An Introduction to Design & Culture in the Twentieth Century*, London år 1986. Stencilerat informationsmaterial om organisationer inom designområdet och om Design Museum. Broschyren *Britain's Design Industry, The design workshop of the world*, Foreign & Commonwealth Office, London, år 1998. *Design in Britain 1998–99, Facts, figures and quotable quotes*, Design Council. Broschyr *Promoting British Design*, The British Council, år 1998. Samtal med T. Bailey, Design Council, 1999-07-03.

Utbildning

Storbritannien har på många sätt även varit en föregångare när det gäller designundervisning. Här finns både de flesta och några av världens mest ansedda designutbildningar. Detsamma gäller för den designteoretiska och den designhistoriska forskningen. Av de cirka 30 000 designstudenter som varje år tar examen i Europa är en tredjedel av dem – dvs. 10 000 studenter – utbildade i Storbritannien. Drygt 190 brittiska universitet och högskolor kan erbjuda masters- och doktorsutbildningar i cirka 120 olika designinriktningar. Handelshögskolor som Business School of London integrerade i början av 1980-talet design i sin undervisning, likaså finns universitetsutbildningar i design management. Form och design har förankrats i den ordinarie skolundervisningen. I den allmänna läroplanen för England ingår sedan några år tillbaka ”Design and Technology” och sedan ett par decennier tillbaka ämnet ”Art and Design” som obligatoriska skolämnen för alla skolbarn från 5–16 år. För att få fram lärare som kunde undervisa i ”Design and Technology” gavs Design Council i uppdrag att initiera vidareutbildning av träslöjds-, syslöjds- och hushållslärare.

I mitt första delbetänkande *Mötesplats för form och design* redogjorde jag delvis för den teoretiska designutbildningen, för verksamheten vid Design Museum samt Design Centre och Crafts Council.¹⁵ Jag kommer därför här endast komplettera den bild jag då gav.

Design som stöd för inhemsk industri

I likhet med Nederländerna är Storbritannien en gammal handelsnation, vilket haft till följd att den brittiska designens styrka hittills framför allt varit förpackningar, grafiskt material, reklam, mode – all den formgivning och gestaltning, vars huvudsakliga syfte är kommunikation. Mindre intresse har funnits för produkt-design. Många av de skickligaste engelska industridesignerna och

¹⁵ Se SOU 1999:123 *Mötesplats för form och design*, s. 58–70.

möbelformgivarna har därför varit verksamma i andra länder. Denna tendens försöker man nu medvetet bryta. Nyskapande produktdesign skall lägga grunden för nya företag, liksom göra de företag som existerar mer livskraftiga. Samtidigt satsar man på den nya informationsteknologin, där just grafisk design spelar en dominerande roll.

I Storbritannien har regeringen fastställt att design utgör en stor konstnärlig, intellektuell och kreativ resurs. Design har också setts som ett medel i marknadsföring och ekonomi. År 1996 konstaterade regeringen att design är en avgörande faktor för industrins konkurrenskraft. Statens betydelse för att främja design aktivt har bland annat beskrivits i den rapport *Buying into Design: Six case studies on effective government purchasing* sammanställd av Design Council, Handels- och industriministeriet samt De Montford University.

Handels- och industriministeriet finansierar Design Council, ett oberoende statligt organ för att främja design och formgivning. Design Council finansierar i sin tur den pedagogiska verksamheten riktad till skolbarn vid Design Museum, liksom designrådgivning vid de nedan nämnda Business Links. Crafts Council får sina anslag från Arts Council och Kultur-, media- och idrottsministeriet. Design Councils och Crafts Councils verksamhet är framför allt koncentrerad till England. Skottland, Wales och Nordirland har liknande organisationer, som finansieras av sina respektive lokala regeringar.

Design Council

Design Council grundades år 1944, då med avsikten att göra konsumenterna medvetna om vikten av god formgivning. Nu är inriktningen istället näringslivet, industrin, olika institutioner, statliga organ och myndigheter, samt regering och parlament. Insatserna sker genom forskningsprojekt och utställningar, samt inom ramen för Business Links – ett nätverk av regionala kontor, kallade ”one-stop-shops”, där designföretag- och konsulter lär ut hur man startar företag och ger råd till små- och medelstora företag om design och

finansiering. Här kan man alltså få hjälp att hitta de designer man behöver. Design Council finansierar designverksamheten inom Business Links. På Design Councils huvudkontor finns ett fyrtiotal medarbetare.

Handels- och industriministeriets anslag till Design Councils verksamhet är cirka 87 miljoner kronor. Vidare finansierar staten andra separata projekt som t.ex. Millennium Products med 16 miljoner kronor. Från andra källor som royalties, bankräntor etc. får Design Council 1,4 miljoner kronor. Designrådgivningen inom Business Links erhåller drygt 40 miljoner kronor årligen. Skottiska Design Council erhåller cirka 27 miljoner kronor, medan motsvarande organ i Wales och Nordirland får 7 miljoner kronor var. Statens totala bidrag till designområdet (då är inte konsthandverket och utbildningarna inräknade) uppgår till knappt 195 miljoner kronor. Till designrådets förfogande finns också forskningsmedel från Forskningsråden och de fyra s.k. ”engineering design councils”, som samverkar med industrin. Budgeten för detta är 195 miljoner kronor.

British Council

Motsvarigheten till Svenska institutet är British Council, som har ett omfattande program för att sprida kunskap om brittisk design runt om i världen. Genom att ordna utställningar och andra designaktiviteter i de länder som anses vara strategiskt viktiga förväntas brittiska formgivare få fler uppdrag. Exporten av designtjänster är som tidigare nämnts en växande inkomstkälla. Intäkterna kommer Storbritannien till godo. Den andra målsättningen för British Council är att främja formgivningen i utvecklingsländer och i länder med en framväxande marknad genom att visa hur design kan bidra till industrins och samhällets utveckling

British Councils verksamhet finansieras av Utrikesministeriet med cirka 5,5 miljoner kronor per år. Dessutom kommer anslag från British Trade International (ingår i Handels- och industriministeriet), från andra offentliga institutioner samt privata medel.

British Council bekostar utländska turnéer av utställningar samt resekostnaderna för de personer som deltar i arrangemangen. År 1999 visade British Council vandringsutställningar med design i fler än 25 länder.

Förutom de designinstitutioner som ovan nämnts samarbetar British Council ofta med Design Business Association, Royal College of Art, Crafts Council, Design&Art Direction, New Designers in Business och Central Bureau of Industry. Handels- och industriministeriet brukar finansiera aktiviteterna, Design Council utveckla utställningarnas och verksamhetens innehåll och British Council sätta samman dem, planlägga och ansvara för utställningsturnén utomlands.

Designen och politiken

Det finns en tradition i Storbritannien att regeringscheferna aktivt engagerar sig i designpolitiken. Premiärminister Tony Blair såg som sin uppgift att främja brittisk design i samband med millennieskiftet. År 1997 uppmanade han de brittiska företagen att visa vad Storbritannien kunde prestera när det gällde nyskapande design för att rädda liv, förbättra livskvalitet och trygga framtiden. Resultatet samlades till en stor utställning, som efter att ha visats i Millennium-domen i Greenwich, nu vandrar runt i världen. Begreppet Cool Britain har av den nuvarande regeringens förändrats till Creative Britain. Till denna kreativa bild av Storbritannien hör design, vid sidan av andra innovativa näringar och forskning.

Sammanfattning

Den brittiska designen står på en stadig grund. När det gäller designutbildningar intar man en tätposition i Europa. I Storbritannien utbildas fler designere än i något annat land i Europa. Designundervisning ges på alla stadier i skolan. Utbildningen håller hög nivå. Även när det gäller form- och designforskning har man nått betydligt längre än andra europeiska länder. Det finns ett nätverk

för designrådgivning och en genomtänkt struktur för hur och av vem form- och designfrågorna skall hanteras. Konsthantverk och design lanseras och marknadsförs offensivt både som en exportvara i sig och som ett medel att göra brittiska produkter mer attraktiva på den internationella marknaden.

3.2.2 Frankrike¹⁶

I Frankrike är kulturen högt värderad och till kulturyttringarna räknas form och design. Den franska designen har som en följd av tradition och samhällsstrukturer utvecklats i två riktningar, dels en som kan rubriceras som högteknologisk, präglad av nya avancerade material och avancerad ingenjörskonst, dels en annan som utnyttjar raffinerade hantverkskunskaper och en hög grad av traditionell professionalism. Jämfört med svensk design är den franska – liksom även övriga Sydeuropas – ofta mer elitistisk. Det är den avancerade och raffinerade designen som den franska staten för ut internationellt.

Tre ministerier – Kultur- och kommunikationsministeriet, Industriministeriet och Utbildningsministeriet – delar i Frankrike på ansvaret för designfrågorna. De olika ministerierna kompletterar varandra och samarbetar utan att något speciellt organ inrättats. Även Miljöministeriet är engagerat i designområdet och Utrikesministeriet satsar resurser för att göra fransk kultur (inbegripet design) känd internationellt.

¹⁶ Informationen har hämtats ur den enkät som besvarats av Délégation aux Arts Plastiques, Ministère de la Culture, den 1999-06-18. Uppgifterna om Centre Creation Industriel är ur tidskriften *Form* nr 4 år 1977, om VIA ur tidskriften *Form* nr 2 år 1981, nr 2 år 1982, nr 2 år 1983 samt nr 3 år 1987.

Statligt stöd till möbelformgivning

Le Comité de Valorisation de l'Innovation dans l'Ameublement (VIA) är ett bra exempel på att statliga insatser kan löna sig. I slutet av 1970-talet befann sig den franska möbelindustrin i kris. För att vända utvecklingen skapades år 1979 en statligt stödd institution, VIA, vars mål var och är att främja ny möbelformgivning och öka den franska möbelindustrins konkurrenskraft med hjälp av design. Industriministern André Giraud var den drivande kraften bakom VIA. På programmet stod att bedöma kommersiella produkter ur estetisk synvinkel; presentera de utvalda möblerna för inhemska och utländska sakkunniga, men också för allmänheten, dels i en permanent utställningslokal i Paris, dels på tillfälliga utställningar i landsorten; välja ut möbler som likt spjutspetsar skulle bereda väg för den franska möbelexporten; underlätta utvecklandet av nya modeller; skapa en ny fransk "møbelskola"; knyta banden starkare mellan formgivare och fabrikanter och underlätta utvecklandet av prototyper – finansierade av VIA; reorganisera undervisningen på möbelformgivningens område; satsa på forskning samt anordna tävlingar.

På så sätt bidrog VIA från första början till att den franska industrin fick kontakter med unga formgivare och att formgivarna fick sina möbelidéer producerade. År 1981 öppnade VIA en egen utställningslokal med flera våningar i Paris. Man initierade tävlingar, till att börja med varje månad kring olika teman: daghemsmöbler, möbler för offentliga väntrum, etc. VIA har också regelbundet finansierat utställningar med franska möbeldesigner och -företag på de stora kommersiella mässorna i Köln och Milano. De produkter som uppfyller VIA:s kriterier på god formgivning får en etikett som är en utmärkelse för kvalitet och tjänar till att profilera fransk möbeldesign, såväl i Frankrike som utomlands.

I den kommitté som styr organisationen ingår designer, tillverkare, grossister, inköpare, journalister, m.fl. Man arbetar i tvärfackliga projektgrupper. Hundratals designstudenter och unga möbelformgivare har under årens lopp med hjälp av VIA fått för-

verkliga sina produktidéer, som först granskats av projektgrupperna.

Varje år har fyra begåvade designer valts ut och fått ett Carte Blanche, som inneburit att de erhållit all tänkbar hjälp att genomföra sina idéer. På så sätt fick några av Frankrikes idag mest kända formgivare ett effektivt stöd i början av sin verksamhet. Några av dessa formgivare tillhör idag de mest kända internationellt, som Olivier och Pascal Morgue, Martin Szekely och Philippe Starck. I och med att president Mitterand valde att inreda sitt presidentpalats med verk av unga designer fick dessa ännu större internationell uppmärksamhet. Philippe Starck fick år 1985 den franska möbelmässans stora pris. Då var han redan känd för sin Presidentstol i kompositmaterial, specialritat till president Mitterand år 1982, och i egenskap av att vara presidentens egne specielle inredare. Under senare år har det skett av avmattning av VIA:s aktiviteter. Mest intensiv var verksamheten under 1980-talet.

Form- och design i museisammanhang

Statligt stöta konstindustrimuseer, som omfattar hela området konsthantverk, konstindustri och design, finns bland annat i Paris och Bordeaux. Centre de Création Industrielle (CCI), som ingår i Musée National d'Art Modernes avdelning på George Pompidou, har liksom det moderna konstmuseet i Saint-Étienne samlingar med designföremål. CCI startade sin verksamhet redan år 1969, sju år innan Centre Pompidou invigdes år 1976, med en tidskrift Cree och utställningslokaler i Musée des Arts Décoratifs. År 1973 förstatligades CCI och inför etableringen av Centre Pompidou bestämdes att denna designinstitution skulle ingå i samma byggnad med en stor egen avdelning, drygt 100 anställda och till att börja med en budget på 22 miljoner kronor¹⁷ från Kulturministeriet. På CCI fanns då underavdelningar och ansvariga för alla aspekter kring design, även designrådgivning till företag och

¹⁷ I avsnittet om Frankrike har växlingskursen 1.28 använts. Kursen satt 2000-08-21.

konsumentinformation. Den tillfälliga utställningsverksamheten fick en årsbudget 1,9 miljoner kronor. Utställningarna vandrade sedan runt i Frankrike och visades på olika kulturcentra. CCI har från första början spänt över ett vitt ämnesområde, från stadsplanering, industrimiljö, grafisk design, produktformgivning, teknik- och designhistoria. Även de designpublikationer som givits ut under årens lopp har varit tvärfackliga, filosofiskt analytiska och diskuterande på ett sätt som de sällan är i andra länder.

Denna tvärfackliga inriktning har man behållit genom åren och den har underlättats genom att man befunnit sig i samma byggnad som konst och andra kulturaktiviter. Nu delar designen och konsten på utställningsutrymmena. Avsikten har varit att sätta in designen i sitt kulturella och historiska sammanhang.

Däremot finns inga museer i Frankrike enbart för industridesign. De museer som enligt Kultur- och kommunikationsministeriets kriterier upprätthåller kvalitet och hög professionell vetenskaplig nivå får anslag från styrelsen för Frankrikes museer, la Direction des Musées de France, för administration, drift och inköp av föremål.

Dessutom finns en fond för samtida konst, Le Fond National d'Art Contemporain (FNAC), vars Délégation aux Arts Plastiques (DAP) har en kommitté som är specialiserad på konsthantverk, konstindustri, formgivning och industridesign. Sedan år 1981 har denna kommitté införlivat över 2 600 föremål och utgör därmed en av de främsta samlingarna i Europa. Samlingen deponeras på olika museer eller lånas ut till tillfälliga utställningar.

Stöd till enskilda formgivare och till designprojekt

Andra aktiviteter som berör designområdet – främjande av nyskapande design och stöd för spridning – handhas av Kultur- och kommunikationsministeriet genom Délégation aux Arts Plastiques. Kulturministeriet ger årligen ekonomiska bidrag till FNAC (se ovan), vars uppgift bland annat är att bevaka designområdet. Dessutom finns ytterligare ett organ, le Fonds d'Incitation à la Creation (FIACRE), som skapades år 1981 av Délégation aux Arts

Plastiques, som gör det möjligt för formgivare och grafiska designer att genomföra egna projekt. Le Fonds de la Commande Publique kan inom sin budget finansiera vidarestudier för designer.

Stöd till små och medelstora industrier

Industriministeriet står för en del av budgeten till Fonds Régional d'Aide au Conseil (FRAC), som gör det möjligt att till PMI – den regionala verksamheten för stöd till små och medelstora industrier – knyta frilansdesigner (50 procent av kostnaderna för en designer kan finansieras av staten). På samma sätt bidrar l'Aide au Recrutement de Cadre (ARC) till att företagen kan anlita eller anställa designer. DPI – Design, Promotion, Information – skapades år 1994 av Kulturministeriet. DPI samarbetar med de nio centra för industridesign som finns i landet och som initierades av Industriministeriet för ett tiotal år sedan.

Stöd till deltagande i mässor och utställningar

Den franska staten stöder dessutom ibland franskt deltagandet på internationella utställningar och mässor. Det finns till exempel en årlig överenskommelse mellan Kulturministeriets Délégation aux Arts Plastique (DAP) och Utrikesministeriets Association Francaise d'Action Artistique (AFAA) att främja samarbete och samproduktion av utlandsutställningar. År 1995 kunde på så sätt den franske formgivaren Martin Szekely delta i biennalen Primavera del deisseny i Barcelona. DAP har även stött tidskriften Revue Intramuros, när den presenterade ett tjugotal unga franska designer på möbelmässan i Milano år 1997.

Grafisk profil och upphandlingsfrågorna

Ministerierna och de statliga institutionerna styr själva över sin visuella identitet. Den offentliga institutionen för upphandling, l'Union des Groupements d'Achats Publics (UGAP), skall alltid, när man köper in produkter och möbler, uppmärksamma att de håller hög kvalitet och har en bra gestaltning. Precis som i Sverige konstaterar man i Frankrike att det krävs bättre utbildning av dem som ansvarar för den offentliga upphandlingen.

Ekodesign

Den franska statens engagemang för att med hjälp av design bidra till ett ekologiskt mer hållbart samhälle har bland annat inneburit att franska miljöministeriet initierat en Eco-märkning, ett NF-miljömärke och inrättat ett pris, Ecoproduit, för att lyfta fram de bästa ekologiska produkterna.

Utbildning

Om man vill stimulera designutvecklingen i ett land är en bra utbildning av designer en fundamental insats. Därför bestämde sig den franska staten år 1982 att inrätta en renodlad designutbildning, L'Ecole Nationale supérieure de création industrielle/Les Ateliers, som invigdes år 1984. Både Kultur- och kommunikationsministeriet samt Industriministeriet har sedan skolans tillkomst gemensamt svarat för utbildningens finansiering. Utbildningen på Les Atelier skiljer sig från de flesta andra designutbildningar i världen, genom att den är helt individualiserad. Varje student väljer ett tema som han eller hon sedan utvecklar både teoretiskt i en forskningsrapport och praktiskt i prototyper. Även andra designutbildningar får statligt stöd, som l'École nationale supérieure des arts appliqués (Ensad) i Paris. Dessutom finns ett trettiotal konstskolor på olika ställen i landet, vilka integrerat design i sin utbildning.

Design är nu en prioriterad studieinriktning. Kulturministeriet ansvarar för dessa utbildningar.

Även de utbildningar som Utbildningsministeriet ansvarar för får statliga bidrag. Det gäller L'École nationale supérieure des arts appliqués et des métiers d'art (Ensaama) och några av de designutbildningar som finns inom ramen för arkitektur-, ingenjör- och handelsutbildningar.

Sammanfattning

De verksamheter som franska staten avser att stödja framöver är DPI, dvs. den institution som arbetar för att främja och informera om design regionalt.

Man kommer också att öka stödet till Centre de Création Industrielle (CCI) och Moderna Konstmuseet i Étienne – vilka såsom tidigare nämnts har design som en av sina specialiteter – samt konstindustrimuseerna i Paris och Bordeaux.

Det görs alltså en rad insatser inom designområdet i Frankrike utan att det för den skull existerar ett egentligt statligt designprogram. År 1998 utlystes i Saint-Étienne den första internationella designbiennalen. Staden Saint-Étienne, L'Association Française d'Action Artistique och École des beaux-arts de Saint-Étienne var arrangörer. Ett femtiotal länder deltog. Både designskolor och -organisationer arrangerade designutställningar och presenterade sitt lands design. Hösten år 2000 kommer den andra biennalen att äga rum. Initiativet visar att design åter – precis som under åren kring 1980 – är på frammarsch i Frankrike.

3.2.3 Italien¹⁸

Det land som mer än andra har blivit berömt för design är Italien, trots att utbildningar i design här är en relativt sen företeelse. Först för några år sedan startade en högskoleutbildning i industridesign i Milano. Den privata designskolan Domus Academia i Milano med studenter från hela världen grundades av kretsen kring tidskriften Domus för drygt femton år sedan, just för att kompensera bristen på utbildningar. Privatstött är Istituto Europeo di Design. Fler, mer eller mindre privata designutbildningar finns, i Milano t.ex. Scuola Politecnica di Design. Även i Ancona, Bolzano, Reggio Emilia och Rom existerar designskolor.

De flesta italienska designers som hittills varit verksamma är utbildade till arkitekter. Design och arkitektur har alltså en starkare relation till varandra i Italien än i Sverige. På så sätt finns en likhet mellan Italien och Danmark.

Företagen har insett designens betydelse

Om andra länder har en designteori har Italien en designfilosofi – t.o.m. en designideologi, har filosofen och författaren Umberto Eco hävdat och därmed antytt att i Italien behövs ingen statlig designpolitik. Det är visserligen en sanning med modifikation, men ur en aspekt verkar Italien vara unikt. Behovet av designrådgivning till företagen – något som prioriteras i många länder – verkar inte lika nödvändigt i Italien. De italienska små och medelstora industrierna har sedan länge insett designens betydelse som ett oöverträffat medel i marknadsföringen. En rad möbelföretag

¹⁸ Information om Italien har hämtats ur följande publikationer: *Compasso d'oro, Italian design*, Istituto Nazionale per il Commercio Estero, ADI, Associazione per il Disegno Industriale, år 1989. Alfonso Grassi, Anty Panzera: *L'Italia del Design, Trent'anni di dibattito*, Milano år 1986. Samtal med Alessandro Nigro, Direzione Generale per la Promozione e la Cooperazione Culturale Ufficio II, Utrikesministeriet, Rom, 2000-08-16.

och bohagstillverkare har varit föregångare, när det gäller att anlita designer för sin produktion.

Den italienska företagsstrukturen skiljer sig från hur det ser ut i många andra länder. I Italien har bilden dominerats av familjeföretag eller lokala tillverkare, med skickliga hantverkare och en småskalig produktion. Dessa duktiga underleverantörer har bidragit till att skapa den berömda italienska möbel- och inredningsdesignen, framför allt producerad i norra Italien, och i synnerhet i trakten kring staden Milano. Glastillverkningen har däremot sedan medeltiden varit koncentrerad till Venedig och den näraliggande orten Murano och är så än idag.

Milano har sedan andra världskrigets slut lyckats etablera sig som ett Mekka för designintresserade. All den ”italienska” design som idag väcker uppmärksamhet internationellt är emellertid inte designad av italienare, men tillverkad i Italien. I ett land, där design är så accepterad och betraktad med så stor välvilja, är det förvånande att så många andra nationaliteter, framför allt engelska och japanska, men även svenska, designer är upphovsmän till denna italienska formgivning och att så få unga italienska designer har blivit uppmärksammade under senare år. De flesta i den internationellt världsberömda kretsen av italienska designer är nu över 60 år och slog igenom på 1950- och 1960-talen.

Ett problem för de italienska designföretagen är att de hantverksskickliga familjeföretagen snart kan komma att tillhöra historien. Utan hantverksutbildningar och konstfackskolor, med verkstäder och hantverksmässig träning, finns ingen garanti för att skickligheten, teknikerna och materialkunnandet kommer att bestå – ett problem som alltmer börjat uppmärksammas i Italien.

Kanaler för marknadsföring

Form- och designområdets styrka i Italien är den kultur som existerar kring området, med filosofiska och analytiska diskussioner, professionella facktidskrifter och spirituella utställningar, där designen ingår i olika sammanhang och framtidsscenarier. Estetiken behöver inga försvarare som i Nordeuropa. Den är självklar.

Design betraktas som en konstart och kulturyttring. Få andra europeiska politiker kan som de italienska hålla entusiastiska och långa tal om designens betydelse.

På ett sätt har de italienska designföretagen – från det att de slog igenom internationellt i mitten av 1950-talet och då övertog den position som den skandinaviska designen innehade åren efter andra världskriget – lyckats upprätthålla och bevara omvärldens intresse. Internationellt spridda facktidskrifter som *Domus*, grundad år 1928, och *La Casabella*, grundad år 1931, har bidragit till denna effektiva marknadsföring.

De designmedvetna företagen, som i Italien konkurrerar med varandra, gick med hjälp av den italienska staten samman för att skapa en ny exportmarknad, framför allt i USA. Strategiskt placerade visningslokaler fungerade som skyltfönster. Stora designutställningar på prestigeladdade museer som MoMa i New York, redan år 1951, användes för att få uppmärksamhet. Detta var ett effektivt medel, vid sidan de s.k. Triennalen-utställningarna i Milano, vilka var stora internationella uppvisningar av det mest nyskapande som åstadkoms i respektive land inom konstindustri, design och arkitektur och som fick stora grupper designintresserade att komma till denna stad. Triennalen i Milano är fortfarande en central institution för design och arkitektur. Här pågår kontinuerligt utställningar om dessa områden.

Samma attraktionskraft som de internationella Triennalen-manifestationerna en gång ägde har sedan decennier tillbaka den årliga Möbelmässan i Milano, som betraktas som den viktigaste händelsen inom möbelvärlden. Hit åker man för att bli inspirerad och få reda på vilka tendenser som håller på att växa fram. Det är t.ex. därför man nu i Sydkorea har Milano som förebild, när man vill förvandla en av sina städer till ett ledande centrum för modedesign i Asien.

Formgivarnas starka position

Men inte bara möbel- och textilindustrin präglas av designmedvetande, det gör även industrier som kontorsmaskintillverkaren Olivetti, radio- och teveapparattillverkaren Brionvega. I den italienska belysnings- och bilindustrin har designernas insatser värderats högre än t.ex. i svenska företag. Designerna i Italien har kunnat styra resultatet. Andra yrkesgrupper inom industrin har sett som sin uppgift att borga för att det blir som formgivarna vill ha det, hur svårt och omöjligt uppdraget än kan tyckas.

Statliga insatser för marknadsföring

Det är framför allt kulturavdelningen inom det italienska Utrikesministeriet samt institutet för utrikeshandel ICE som ekonomiskt stött de italienska manifestationerna utomlands, ofta i samarbete med Triennalen i Milano, som har sina huvudsakliga anslag från staden Milano men som också tilldelas vissa statliga anslag. På italienska Utrikesministeriets uppdrag har Triennalen nyligen ställt samman en vandringsutställning, 100 föremål Italiensk design 1945–1990, som år 2000 vandrar runt i den östra delen av Europa (även till Sverige). År 2001 skall den visas i Asien, i Singapore och Seoul. I och med att italienska staten har nära 90 kulturinstitut runt om i världen, har de italienska designföretagen och -institutionerna tillgång till en stor mängd internationella utställningsarenor och lokaler för seminarier och andra designaktiviteter.

Andra samarbetspartner till Utrikesministeriet har varit den italienska industridesignorganisationen ADI, vilken sedan början av 1960-talet organiserat över 500 utställningar runt om i världen. Det designpris, kallat Compasso d'Oro, som ADI inrättat, har bidragit till att lyfta fram alla typer av design. Att utmärka något är ett sätt att sätta strålkastarljuset på just detta och granska något kritiskt in i minsta detalj.

Ytterligare ett exempel på den betydelse som form och design tillmäts i det italienska samhället är att Italiens bistånd till tredje världen t.ex. består av att italienska staten har initierat och finan-

sierat designutbildningar i ett antal länder i tredje världen. Där man i Sverige satsar på sjukvård och skolor har man från italiensk sida valt att prioritera design.

Sammanfattning

Italien är ett exempel på att det inte enbart är en ekonomisk fråga utan också en fråga om attityder och värderingar som avgör hur form och design uppskattas och får genomslag i ett samhälle. Men dessutom behövs en strategi som handlar om var man vill synas, hur man vill synas och med vem man vill umgås. I dessa avseenden har den italienska staten och de italienska designföretagen varit skickliga.

3.2.4 Nederländerna¹⁹

Nederländerna är ett av de mest livaktiga länderna i Europa, när det gäller industriell och grafisk design samt konsthantverk. Här finns en öppenhet för experiment som egentligen inte har någon motsvarighet i andra europeiska länder. De holländska formgivarna har ett okonventionellt sätt att närma sig och förhålla sig till material och deras design har ofta ett konceptuellt, idémässigt,

¹⁹ Följande bakgrundsmaterial har använts för informationen om form- och designområdet i Nederländerna: Informationsmaterial från Sveriges ambassad i Haag, 1999-09-23. Stencilerat material från postbus 51 informatieloket: Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Om Vormgeving, *Cultural policy in the Netherlands*, Ministeriet van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, nov. 1998. *Cultural Policy 1997–2000*, Ministeriet van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, år 1996. *BK informatie 2000–3*, stencil. The Mondriaan Foundation, <www.mondriaanfoundation.nl/engels/intro.html>, 2000-05-01. Gert Staal, Hester Wolters, förf.: *Nederländerna in Vorm, 's' Gravenhage*, år 1987. Möte med John Thackara, direktör för Het Nederlandse Vormgevingsinstituut, den 1999-09-07. Holländska ambassaden i Stockholm har hjälpt till att läsa de holländska texterna och redogöra för innehållet.

innehåll. Intresset för hur ting och grafiska bilder kommunicerar är stort. De grafiska designprogram som det holländska postväsendet liksom den holländska riksbanken, när det gäller mynt och sedlar, har genomfört lyfts ofta fram som föredömen av grafiska designkretsar.

Det finns en acceptans för nya formspråk och en utbredd tolerans för avantgardistiska strömningar i Nederländerna, som i få andra europeiska länder. Landets historia och geografi har spelat en stor roll för detta förhållningssätt. Bristen på råvaror har gjort att man måst utveckla ett okonventionellt och sparsamt tänkande kring material. Bakgrunden som handelsnation har bidragit till förmågan att kommunicera effektivt. Bristen på mark och den specifika och utsatta relationen till havet har, kanske påtagligare här än i andra delar av världen, ökat nödvändigheten av ett ekologiskt tänkande. Det var i Nederländerna som vikten av en ekologisk produktion och av ekologiska analysmodeller för att bedöma design först började prövas. Det är denna holländska modell att analysera och mäta energiåtgång, materialanvändning och tillämpning som nu börjar läras ut till industridesigner i Sverige. På så sätt kan man hävda att bristen på material och behovet att lösa en rad problem har varit en tillgång för den holländska designutvecklingen.

De holländska designinstitutionernas rötter

Den holländska designpolitiken är i mycket en efterkrigsföreteelse. Men liksom i de flesta andra europeiska länder byggdes grunden för dessa insatser långt tidigare genom privata och kollektiva initiativ. En rad föreningar uppstod på 1880-talet för att väcka ett intresse hos allmänheten för en konstnärlig och kvalitativ utveckling av produkternas gestaltning. Vid det förra sekelskiftet bildades föreningen Vereniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst (VANK), för att främja hantverk och konsthantverk, inspirerad av den engelska Arts & Crafts-rörelsen. På 1920-talet slöt sig också en rad estetiskt intresserade och idealistiska fabrikanter samman i en förening för konstindustri, för att själva finansiera utställningar

av förebildligt och vackert formgivna föremål. När det gäller form och design gjordes vissa statliga insatser redan i början av 1920-talet, då Kultur- och undervisningsministeriet och staden Haag grundade ett institut för konstindustri och konsthantverk (Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst). Där bedrevs en rådgivande och dokumenterande verksamhet. Ett tillfälligt, statligt stöd, riktat till de konstnärer och formgivare som inte kunde försörja sig på sitt arbete, inrättades också. I mitten av 1930-talet tog föreningen VANK ett liknande initiativ för att kunna ge tillfälliga bidrag till konsthantverkare och formgivare. År 1945 ombildades VANK till en förening för tillämpad konst, Stichting Centraal Adviesbureau voor Gebonden Kunsten en Industriële Vormgeving (GKf), med statligt stöd.

Statens intresse för området förstärktes efter andra världskriget. En plan utformades för en mer permanent och aktiv designpolitik. Orsaken var det akuta behovet av att öka exportintäkterna och höja kvaliteten på de holländska varorna. År 1951 bildades Institutet för Industridesign – med det engelska Design Council som förebild och stött med medel från Näringsministeriet, Bostads-, plan- och kulturministeriet samt Arbetsmarknads-, hälso-, vård- och välfärdsministeriet. Med tiden blev Institutet för Industridesign kritiserat för sin estetisk-pedagogiska verksamhet, något som inte ansågs tillhöra Näringsministeriets intresseområde. (Istället satsade Näringsministeriet resurser på en sammanslutning av industriföretag, Kring van Industrieel Ontwerpers (KIO).) År 1976 lades Institutet för Industridesign ned. Konsthantverksorganisationen De Stichting Centraal Orgaan voor het Scheppend Ambacht (COSA) existerade mellan åren 1948–1984 och finansierades av Näringsministeriet.

Konstnärer, konsthantverkare och designer i en grupp

Det system för att hjälpa konstnärer ekonomiskt som inrättats på 1940-talet ersattes år 1956 med ett statligt stöd kallat BKR, avsett för konstnärer, designer och konsthantverkare. Det bestod av både inköp av nya arbeten och uppdrag till utövarna och garanterade

därmed att konstnärerna och formgivarna kunde upprätthålla sin verksamhet och överleva på den. Från år 1956 till år 1987 omfattades 200 till 3 800 personer årligen av detta stöd, finansierat av Närings- och Arbetsmarknadsministerierna. I mitten av 1980-talet konstaterade man att dessa bidrag egentligen inte främjat en kulturell utveckling utan mest fungerat som ett socialt understöd. Detta förhållande och det faktum att staten inte längre kunde placera all den konst och det konsthantverk som köpts in under årens lopp ledde till att insatserna successivt upphörde. En stor del av konsten överfördes till de utlåningscentra för konst och konsthantverk, dvs. artotek, som finns i Nederländerna (se nedan).

Vetenskaps-, utbildnings- och kulturministeriet tog över

Åren 1987–1988 överfördes 305 miljoner av de cirka 500 miljoner kronor²⁰ – som BKR-insatserna sammanlagt uppgick till – till Valfärds-, hälso- och kulturministeriet, som införlivade dem i en fond för att förstärka den arkitektur-, design- och konstpolitik man redan bedrev. Resterande belopp fördelades på de tolv distrikten och de fyra största städerna. Pengarna öronmärktes för att finansiera uppdrag till konstnärer och designer.

År 1997 inrättades ett nytt regelverk *Wet Inkomensvoorziening Kunstenaars* (WIK), för att hantera det ekonomiska inkomststödet för konstnärer av alla slag – dvs. även konsthantverkare och designer. Stödet fungerar som en slags inkomstgaranti.

²⁰ I avsnittet om Nederländerna har växlingskursen 3.82 använts. Kursen satt 2000-08-21.

Design blev ett eget politikområde

År 1984 initierade Vetenskaps-, utbildnings- och kulturministeriet en särskild designpolitik med individuella bidrag till designer, antingen de arbetade som formgivare för industrin eller som konsthantverkare. Till designområdet räknas industridesign, modedesign, inredning, grafisk design, konsthantverk och IT-design. Tillämpningen av ny teknik och det faktum att designkonstföretag tenderar att arbeta med många olika slags inriktningar innebär att designer alltmer rör sig över yrkesgränserna.

Design urskiljdes som ett eget politikområde åren 1988–1992 med en egen budget. Målet med designpolitiken var – och är så fortfarande – att stödja god kvalitet, att bidra till ett allmänt intresse för design – speciellt för väl formgivna produkter och att främja diskussionen om design och dess processer.

År 1990 presenterades ett politiskt handlingsprogram för design, vilket i linje med rekommendationerna från det holländska kulturrådet, innebar att ett holländskt designinstitut, Het Nederlandse Vormgevingsinstituut (NDI), grundades år 1993, samtidigt som sju andra kompetenscentra för bland annat film, arkitektur, foto, etc.

NDI finansieras enligt följande: Från Vetenskaps-, utbildnings- och kulturministeriet tilldelas institutet 13,4 miljoner kronor – ett belopp som garanteras fyra år framöver. För olika projekt för de andra ministerierna får man cirka 3,8 miljoner kronor, för projekt för EU får man cirka 3,8 miljoner kronor och från företag får man ytterligare knappt 4 miljoner kronor, vilket tillsammans ger en årlig budget på 25 miljoner kronor. Byggnaden betalas av Amsterdams stad.

NDI skulle ursprungligen ha finansierats av både Vetenskaps-, utbildnings- och kulturministeriet och Handelsministeriet, men av politiska skäl drog sig det sistnämnda ministeriet tillbaka endast några månader innan centret skulle öppna. Därför blev Vetenskaps-, utbildnings- och kulturministeriet ensam bidragsgivare och Designinstitutet inriktade sig på de kulturella aspekterna på designområdet. Institutet initierar forskning och formulerar alternativa framtidsscenarier, när det gäller sociala och tekniska för-

ändringar som påverkar designområdet. Institutet har cirka elva anställda. Dessutom finns ett trettiotal personer som arbetar på institutet med projekt som drivs och finansieras av andra organisationer.

Designinstitutets uppgifter är att förse intresserade grupper med information med hjälp av ett dokumentationsarkiv och ett bibliotek. Institutet skall organisera seminarier, konferenser för designere och utövare från närliggande yrkesområden, arrangera möten för att informera tillverkare om designens betydelse för produktutveckling. Institutet skall också utveckla och upprätthålla nationella och internationella nätverk som främjar professionalism och samarbeta med andra aktörer genom att bidra till att holländsk design visas på utländska institutioner och museer.

Det holländska designinstitutet (NDI) har delat in sina aktiviteter i tre program, ett första för grafisk design, ett andra för industridesign och ett tredje för digitala och interaktiva medier. Framför allt när det gäller det sistnämnda, har institutet varit pådrivande och skapat sig en position som en av de främsta i världen. Institutet fungerar också som rådgivare och övervakare, beträffande de regionala stöden och uppdragen till designere och till olika designprojekt. De ökande regionala aktiviteterna har inte avhållit staten från att utveckla en egen politik för uppdrag, inköp och distribution.

Mondriaanstiftelsen är statens verkställande organ

År 1994 fick Mondriaanstiftelsen uppdraget att verkställa den statliga kulturpolitiken, som skall ha en nationell och helst också internationell räckvidd. Stiftelsens ansvarsområde är konst, design och museer. Mondriaanstiftelsen ansvarar för inköp och distribution, både i Nederländerna och utomlands.

Till skillnad från Fonden för arkitektur, design och konst (BKVB), som stöder enskilda individer (se nedan), ger Mondriaanstiftelsen bidrag till institutioner. När det gäller museer kan det handla om konserveringsinsatser, samordning av samlingar, inköp, undervisningsprojekt och presentationer. Design-

projekt kan äga rum på olika platser i Nederländerna och inom de områden där det holländska designinstitutet (NDI) har ett övergripande ansvar. Utställningar, tidskrifter och andra publikationer inom design- och konstområdet, samt internationella designaktiviteter ingår också i verksamheten.

Projekten skall hålla hög kvalitet och betraktas som betydelsefulla ur ett nationellt eller internationellt perspektiv. Stiftelsen prioriterar de aktiviteter som annars skulle vara svåra eller omöjliga att genomföra, liksom sådana projekt som ökar möjligheterna för samtida holländsk design att visa sig internationellt. Samarbete och utbyte mellan museer prioriteras. Även utländska institutioner som är intresserade av att visa samtida holländsk design och konst kan hos stiftelsen ansöka om bidrag för katalogkostnader, frakt, resor och försäkringar. Bidrag kan också sökas om någon i ett annat land önskar skriva om och publicera något om holländsk design och konst.

Precis som man i Danmark har givit ekonomiskt statligt stöd till keramikområdet, därför att man anser att keramiken är så intimt förknippad med dansk tradition och identitet, ger Mondriaanstiftelsen i Nederländerna statligt stöd till den holländska föreningen av smyckekonstnärer VES. Den holländska smyckekonsten har sedan 1960-talet varit internationellt ledande. I Nederländerna finns också några smyckegallerier som stått för utvecklingen av denna konsthantverksart. Likaså betraktas keramik och delvis glasformgivning som två områden där Nederländerna tillhör den internationella täten.

Cirka tjugofem anställda arbetar på stiftelsen, därtill kommer ett sextiototal rådgivare. År 1998 delade Mondriaanstiftelsen ut cirka 124 miljoner kronor till design-, konst- och arkitekturområdet. Ansökningarna brukar vara cirka 800 per år, varav cirka 500 bifalls. Omkring 150 av dem brukar avse internationella projekt.

Individuella stipendier

Den holländska fonden för konst, design och arkitektur, Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Boukunst (BKVB) inrättad år 1994, riktar sig till individuella konstnärer, arkitekter och designer och har att år 2000 dela ut 13,4 miljoner kronor. Själva stipendieverksamheten har stora likheter med svenska Bildkonstnärsfonden. BKVB:s verksamhet är emellertid bredare och till skillnad från Bildkonstnärsfonden sitter konsthistoriker, intendenten och andra teoretiker styrelsen.

BKVB:s mål är att utveckla kvaliteten på bland annat design, vilket görs genom individuella stipendier och belöningar. Fonden initierar olika sorters aktiviteter för att uppmuntra den allmänna debatten om design och konst. Den arrangerar utställningar och arbetar för att stärka den holländska konstens och designens ställning internationellt. Målet med arbetsstipendierna och de andra ekonomiska bidragen är att förhindra att inkomstlösa konstnärer, konsthantverkare och designer tvingas ingå i samma grupp som andra bidragssökande och arbetslösa.

Postakademisk utbildning

Avancerade, postakademiska utbildningsprogram ingår också i den holländska designpolitiken. Detta har tagit formen av centra eller verkstäder med olika slags inriktningar. Intressantast ur design- och konsthantverkssynpunkt är Europeiska keramikcentret, Europees Keramisch Werkcentrum, med 5 miljoner kronor per år från staten och Jan van Eyck Akademie, med 13,4 miljoner kronor. Det sistnämnda centret ägnar sig åt bland annat grafisk design. I målsättningen ingår att prioritera hög kvalitet. Häftet av de cirka 120 studerande som varje år antas kommer från andra länder.

Stöd för materialinköp

Det finns en statligt finansierad materialfond sedan 25 år tillbaka, ur vilken konsthantverkare och formgivare kan låna pengar utan ränta.

Stöd för insamling och dokumentation

Det holländska arkivet för grafisk design (NAGO) grundades av Vetenskaps-, utbildnings- och kulturministeriet år 1997. NAGO samlar ledande designers arkiv och kataloger, etc. och distribuerar dem sedan till relevanta museer och arkivsamlingar. NAGO:s främsta uppgift är alltså att samla in material. Staten finansierade tillkomsten, men ger nu inga bidrag för verksamheten.

Stöd för visning, distribution och marknadsföring

Förutom museerna finansierar staten ett tiotal institutioner, som inte samlar, utan framför allt visar arbeten av konsthantverkare, designer och konstnärer. Var och en av dessa institutioner har sin egen inriktning och skiljer sig alltså från varandra.

I Nederländerna finns dessutom en rad okonventionella sätt att stödja design och konsthantverk, t.ex. de cirka åttio artotek som sedan år 1987 finns i de flesta städer. Hos dem kan man hyra konstverk, smycken och konsthantverk för en låg avgift. Om låntagaren sedan fäster sig vid ett konstverk, ett konsthantverkligt föremål eller smycke och vill äga det, kan han eller hon köpa detta. En viss del av låneavgiften dras då av. Dessa utlåningscentra är regionalt eller lokalt finansierade, men staten har sedan år 1989 haft en samordnande funktion och bidrar också till utbudet genom sina inköp och sin distribution av arbeten. Cirka 30 procent av de statliga stipendieinsatserna går till denna utlåningsverksamhet. Det finns ett centralt kontor, som ser till att kvaliteten upprätthålls.

En annan okonventionell lösning – för att stödja både konsthantverkarna och galleriverksamheten – är denna: När en kund vill

köpa ett utställningsföremål på ett galleri och behöver låna pengar för att betala detta, kan hon eller han kontakta en bank. Staten står som garant för lånet och betalar dessutom räntekostnaderna till banken. Stödet gäller de gallerier som är auktoriserade, dvs. håller hög kvalitet på de arbeten de visar.

Sammanfattning

Det holländska systemet för statliga stöd till form, konsthantverk och design är vittomfamnande och okonventionellt. Hur området varit och är organiserat kan delvis uppfattas som svårgripbart. Olika föreningar har uppstått under årens lopp, smälts samman med andra eller helt försvunnit. Det har – som kanske framgår av ovanstående – varit en struktur, där det ofta skett förändringar. Men den rörlighet och anpassningsförmåga till de behov som uppstår i samtiden är, liksom viljan att åstadkomma ett mångfacetterat system, den holländska designpolitikens styrka. De okonventionella metoder man har för att föra ut form, design och konst bland allmänheten, de initiativ man tagit för att höja den konstnärliga kvaliteten och klimatet för innovationer är unika internationellt. Genom Mondriaanstiftelsen ges också stora möjligheter för holländsk design att visa sig i olika internationella sammanhang.

3.2.5 Spanien²¹

I Spaniens fall kan man tala om en askungesaga när det gäller design. I början av 1980-talet väckte de spanska produkterna tack vare sin kvalitet, sina tekniska lösningar, sina material och sin intressanta gestaltning uppmärksamhet på internationella mässor och utställningar. I synnerhet möblerna och inredningstextilierna överraskade omvärlden. Endast några få år efter diktarens fall

²¹ Informationen är hämtat ur det stencilerade material som skickats av Sveriges Ambassad i Madrid 2000-02-16. Ur tidskriften *Form* nr 1 år 1986, samt *Form* nr 4 år 1992.

hade spanska formgivare lyckats uppnå en internationell tätplats. Den institution som samordnade och tog ansvaret för dessa utställningar på internationella möbelmässor var SIDI – Selección Internacional de Diseño y Equipamiento para el Hábitat – i Barcelona, bildad av kretsen kring tidskriften *On diseño*.

Designtävlingar och utmärkelser

Fram till slutet av 1970-talet var spansk design ett okänt fenomen internationellt. Men en liten krets designer, framför allt i Barcelona, började i början av 1960-talet ett idogt arbete för att stimulera nyskapande design och fördjupa sina kunskaper inom detta område. Genom att på ett kreativt sätt kringgå det föreningsförbud som rådde under diktaturen lyckades de starta en yrkesorganisation för industridesigner, (ADI FAD), och inrätta ett årligt designpris – Delta 1961 – fortfarande det mest betydelsefulla designpriset i Spanien. Det har nu vuxit i omfång och är indelat i olika kategorier, och består både av guld- och silverutmärkelser. Som en följd av Delta-priset stimulerades framväxten av en nyskapande design. Diskussionerna kring kvalitet och professionell gestaltning breddades och fördjupades. ADI FAD har sedan dess tagit initiativ till fler priser dels ett designkritikerpris, Premio de la Critica, dels ett pris till unga designer, Medalla ADI.

Stöd till företag

Det spanska Industriministeriet initierade år 1992 ett treårigt industridesignprogram, som varade t.o.m. år 1995. Programmet fortsatte, utvecklat till ett stödprogram för industriprodukter, till år 1997, då Finansministeriet övertog ansvaret för att engagera de spanska producenterna att oftare använda sig av designkompetens. Som en följd av det statliga industridesignprogrammet initierade Industriministeriet och Fundación BCD – dvs. designcentret i Barcelona – ett design managementpris, Premios Nacionales de Diseño, till de företag som använder sig av design på ett

föredömligt sätt. Producenten, produktdesignern och den grafiske designern, som ju var och en bidragit till helheten, belönas gemensamt.

Stöd till designcentra och andra aktiviteter

Efter diktaturens fall uppstod en rad yrkesorganisationer och designföretag i Spanien, i synnerhet i regionen Katalonien med Barcelona som centrum. Det tidigare nämnda designcentret BCD stöds ekonomiskt av Industriministeriet, av Barcelona stad samt regionen Katalonien. Verksamheten består av utställningar, rådgivning, information och har till uppgift att upprätthålla ett internationellt kontaktnät.

Staten stöder dessutom spridningen av information om design både nationellt och internationellt och finansierar t.ex. stödprenumerationer av design- och arkitekturtidskrifter till de 800 viktigaste biblioteken i landet, till samtliga Cervantes-institut och övriga spanska kulturcentra utomlands. Staten finansierar utgåvor av designlexikon och -tidskrifter samt utlyser diverse arkitekt- och designpriser.

Statligt stöd går även till Sociedad Estatal para el Desarrollo del Diseño y la Innovación (D.DI), grundat år 1992 för att höja kvaliteten och konkurrenskraften hos spanska produkter genom rådgivning till små och medelstora industrier. Verksamheten bekostas av Finansministeriet. Det finns också några regionalt stötta designcentra, designcentret i Bilbao (DZ) och Centro de Diseño Industrial i Madrid (CEDIAN).

Två statliga utbildningar för industridesign finns, dels en i Madrid, dels en i Barcelona. Dessutom finns en rad privata designskolor.

Ett exempel på effektiv användning av design

Ett bra, konkret exempel på hur man kan använda design i officiella sammanhang är Olympiaden i Barcelona år 1992, då regionen Katalonien och staden Barcelona tog tillfället i akt att dels renovera och estetiskt förnya staden med byggnader och inredningar, som därefter kunde användas för olika publika ändamål, dels ge en stor grupp designer i uppdrag att ta fram ny gestaltning på allt från olympiafackla, möbler, mattor, kläder, grafiska program till kaffekoppar.

Internationellt framstående och kända arkitekter ritade de nya byggnaderna. Spanska landskapsarkitekter och konstnärer skapade nya parker. De inhemska formgivarna fick i uppdrag att ta fram ny design. Olympiaden i Barcelona blev en av de mest genomdesignade olympiaderna hitintills. Tanken var inte bara att profilera själva olympiaden och alla evenemang omkring den utan också att ge designerna och tillverkarna möjlighet att utveckla sin förmåga och visa sina talanger.

Den katalanska olympiakommittén engagerade två professionella designkommissionärer, som i sin tur tog kontakt med 46 av landets främsta designer. Förberedelserna satte igång fyra år i förväg, år 1988, vilket visar vikten av god framförhållning om man skall uppnå kvalitet och ett genomarbetat program. Idén med "Casa Barcelona" (det Barcelonska huset), som projektet kallades, var att få fram produkter som skulle bli tillräcklig bra och livskraftiga för att också vara attraktiva på marknaden efter olympiaden.

De två kommissionärerna började sitt arbete med att sammanställa listor på de föremål som används i hem och offentliga miljöer. Sedan valde de ut designerna och diskuterade med var och en av dem vilken typ av bohag som de skulle göra. Varje formgivare och designkontor fick i uppgift att lösa ett specifikt behov. Produkterna skulle vara funktionella, uppfylla internationella normer och besitta tidlösa kvaliteter. Tingen skulle kunna fungera i alla länder, vara universella och flexibla. De skulle passa i hem lika väl som på kontor, i butiker, i offentliga och kulturella miljöer.

Efter att varje formgivare fått sitt uppdrag, började efterforskningarna efter lämpliga producenter. Produkt, formgivare, producent var de tre byggstenarna i "Casa Barcelona". För att också ge sina produkter en katalansk atmosfär utgick formgivarna från Barcelonas historia, topografi och kultur i arbetet med och i namnen på föremålen. Internationellt mest känd blev Javier Mariscal för sin olympiafigur Cobi.

Sammanfattning

Exemplet från de designsatsningar som gjordes i samband med Olympiaden år 1992 visar vikten av god framförhållning, av en professionell ledning med djupa kunskaper om designområdet och en god överblick över landets designkår, av en okonventionell beställare med respekt för designprofessionalism och en tilltro till dem man valt att leda projektet. Utan allt detta hade formgivarna inte lyckats lika väl – hur begåvade de än var.

I Spanien har man alltså på relativt kort tid lyckats skapa en hög kvalitet på designkunnandet, få fram en rad mycket designmedvetna företag och väcka insikten om designens betydelse för att profilera olika verksamheter. Hela den designutveckling som skedde i slutet av 1980-talet byggde på ett stort engagemang och stora arbetsinsatser från en relativt liten grupp designer, designföretag, små och medelstora industrier, designorganisationer och designtidskrifter. I och med att Spanien blivit en demokrati kände dessa ett starkt behov av att bli accepterade och sedda internationellt. Några av designerna i den generationen ingår nu i den internationella "designeliten" och har design- och arkitektuppdrag runt om i världen.

3.3 Designpolitik i övriga världen

Jag kommer i detta avsnitt att beskriva form- och designsatsningar i fem länder utanför Europa, länder som på olika sätt har utmärkt sig för sin design. Där upphör likheten. Skillnaden är stor mellan

t.ex. Brasilien och Kanada, med sina rika naturtillgångar, och Japan, där tillgången på råvaror är knapp. Olikheterna har påverkat de strategier respektive land valt. Knapphet på resurser är ofta en utmaning till nytänkande och behöver inte utgöra ett hinder för kreativitet.

3.3.1 Brasilien²²

Brasilien var det första landet i Latinamerika att uppmärksamma designens betydelse. Sedan dess har fler länder gjort detsamma, t.ex. Chile. De första kurserna i design i Brasilien genomfördes på 1950-talet av Institutet för samtidskonst vid São Paulos Konstmuseum. De blev emellertid aldrig något mer än ett embryo. När den första och därmed äldsta reguljära designutbildningen i Latinamerika – ESDI – började år 1962, kunde man dock tillgodogöra sig erfarenheterna från detta experiment. Under 1990-talet etablerades flera nya industridesignutbildningar i Brasilien, nu finns sammanlagt cirka fyrtiofem, t.ex. i möbel-, mode- och bildesign. Flera högskolor har masterprogram. Samarbete pågår även med handelshögskolorna.

På 1970-talet initierade Industri och handelsministeriet (MIC) ett speciellt designprogram med målet att förbättra kvaliteten på brasilianska exportartiklar. Ett center för industridesign bildades, FIESP/CIESP, med syfte att påverka industrin att använda sig av designer.

1980-talet lanserade det nationella forsknings- och utvecklingscentret, CNP, en rad aktiviteter för att främja designverksamheten i landet. Ett statligt industridesignprogram initerades år 1981 och pågick fram till år 1988. Tre industridesigninstitut etablerades.

²² Informationen har lämnats av M. Fernando de Mello Barreto, vid det brasilianska Handels- och industriministeriet 2000-07-09, och har förmedlats av den svenska ambassaden i Brasília. Utan att ha haft möjlighet att studera verksamheten på plats är det svårt att utvärdera effekterna.

Statligt designprogram

År 1995 initierade Industri-, handels- och turistministeriet ett statligt brasiliansk designprogram (BDP). Målsättningen var att ta en rad initiativ för att med hjälp av design modernisera industrier och teknik. De brasilianska varornas kvalitet och konkurrenskraft skulle öka. Programmet omfattade även tjänster. Design och slagkraftiga varumärken sågs som viktiga strategiska medel för att öka brasiliansk export. Värdet på varorna skulle bli högre och företagens identitet stärkas samtidigt som designen skulle bidra till att främja varumärket Brasilien.

I designprogrammet görs en bodelning mellan design och konst. Ambitionen var att få affärsvärlden och medierna mer medvetna om design som ett viktigt redskap för att främja innovationer, kvalitet, teknisk och ekonomisk utveckling samt konkurrensförmågan. BDP:s aktiviteter inriktas nu framför allt på de små företagen. *Design för ökad konkurrenskraft, rekommendationer för Brasiliens industripolitik* är ett strategiskt program som drivits av Brasiliens Industriförbund och i vilket man bland annat inrättat ett pris för bästa design management-program. Man har också genomfört en studie kring företagens design management-policy, samt inrättat ett ekonomiskt stöd till företag för att dessa skall kunna förbättra sina kunskaper om design.

Prioriterade branscher

Speciella designprogram har utvecklats för två områden i samarbete med branschorganisationerna: dels ett för smycke- och guldsmidstillverkningen, dvs. ädla stenar och juveler, under ledning av IBGM, dels ett för möbelsektorn, som administreras av ABIMOVEL, som i sin tur samarbetar med de sex främsta möbel-distrikten i Brasilien för att åstadkomma ett bättre utnyttjande av designern. Syftet är att öka de lokala tillverkarnas konkurrenskraft. Ett speciellt program, Promovel, har initierats för att främja möbelexporten och i samband med de två stora möbelmässorna FENAMVEM och MOVELSUL i Brasilien delas ett designpris ut

för bästa möbeldesign. Målet är att öka brasiliansk möbelexport med flera hundra procent. Även smyckeexporten skall växa. Fem designcentra har öppnats i de områden i landet där smycken tillverkas. Man följer de internationella trenderna och deltar i utländska utställningar och mässor. Den keramiska industrin är, liksom bil-, leksaks-, kosmetika- och förpackningsindustrin branscher, i vilka man försöker utveckla designkunnandet.

Centra för att främja design

Uppgiften för São Paulos industriförening (FIESP) är att sprida information om design, om upphovsrätt och annan lagstiftning. Man håller, med hjälp av det brasilianska Institutet för teknisk information på att bygga upp en informationscentral på Internet.

För att stärka stödet till designer har ett center för prototypframtagning etablerats i Rio de Janeiro samt ett designcenter i São Paulo. Teknologiska forskningscentra och utvecklingscentra för dataprogram har inrättats dels i Santa Catarina, dels i Paraíba.

Ambitionen har alltså varit att bygga upp en effektiv infrastruktur för designområdet med fjorton designcentra i olika delar av landet – så kallade Nads, vars uppgift är att stödja företagen: det gäller allt från skotillverkare, matproducenter, textil- och klädfabriker, keramiska industrier, plasttillverkare till tryckerier. Bäst resultat har man hittills uppnått i Rio de Janeiro och São Paulo. Där har man lyckats upprätta en strategisk plan för infrastrukturen, ett fungerande informationssystem och en förbättring av produktionen.

Sammanfattning

Verksamheten vid de olika design-, teknik- och forskningscentra som upprättats i Brasilien är alltså inriktad på att främja näringslivet i respektive region. Även utbildningarna är utformade för att stödja den existerande industrin. Det är ökad konkurrenskraft,

export och en bättre ekonomi som är de huvudsakliga incitamenten till den brasilianska – statliga och regionala – designpolitiken.

3.3.2 Japan²³

Japan var det första land i Asien, där designfrågorna målmedvetet prioriterades. Orsaken var att man ville undslippa bilden av att vara en nation där företagen endast kopierade det som producerades i västvärlden. Sådan var den gängse uppfattningen på 1950-talet. Några av pionjärerna inom den japanska designvärlden, framför allt industridesignern Kenji Ekuan, lyckades med tiden vända denna internationellt spridda åsikt. År 1957 grundade han ett av de första industridesignkontoren i Japan, GK Industrial Design Associates – fortfarande ett av de största fristående kontoren. Sedan dess har mycket hänt. Japan räknas idag till ett av de mest designmedvetna länderna i världen.

Designorganisationer

Kenji Ekuan har sedan slutet av 1950-talet varit en portalfigur inom den japanska designvärlden. År 1969 var han en av dem som bildade Japan Industrial Designers' Association (JIDA), dvs. den japanska föreningen för industridesigner, och han valdes till dess president. År 1973 var han ordförande för den första ICSID²⁴-konferensen i Japan. Han har sedan dess varit drivande i en rad japanska och internationella designsammanhang. På JIDA:s program står att arrangera utställningar, seminarier, symposier, ge ut

²³ Information om Japan har lämnats av chefen för Svenska ambassadens STATT-kontor, Lennart Stenberg. Dessutom har fakta hämtats från följande källor: <www.jida.or.jp/jida/index.html>, <www.voice-of-design.com/JD8am.html>, 1999-08-06. Professor Tadanori Nagasawa: *Design promotion at the Crossroad*, Design Japan år 1998, vol. 2.

²⁴ ICSID – International Council of Societies of Industrial Design – är som namnet avslöjar den internationella organisationen för industridesigner.

publikationer om design och att med hjälp av god design förbättra livskvaliteten.

En annan, men statligt initierad, organisation som främjar design är Japan Industrial Design Promotion Organization (JIDPO), grundad år 1969 som en oberoende icke vinstdrivande designorganisation och som verkar på uppdrag av Handels- och industriministeriet (MITI). JIDPO har sedan sin tillkomst delat ut s.k. G-utmärkelser för god design. Två kategorier i den verksamheten är eco-design och s.k. ”universal” design. Det sistnämnda begreppet omfattar den design som tar hänsyn till rörelsehindrades och synskadades problem. Ett annat område som fokuserats under senare decennier i Japan är den design som löser en åldrande befolknings behov. Precis som i Europa utgörs en allt större del av befolkningen i Japan av äldre invånare.

I den japanska designvärlden och därmed också i -politiken poängteras vikten av internationella kontakter. Därför har man inrättat en rad internationella designpriser. För denna verksamhet ansvarar Japan Design Foundation (JDF) grundad år 1981. JDF har initierat de återkommande internationella designfestivalerna i Osaka, internationella designpriser och internationella designutställningar. År 1993 grundade JDF ett asiatiskt designnätverk – Asia Pacific Design Network – för att öka utbytet och samarbetet mellan designer i Ostasien.

Till de japanska aktörerna inom design hör också Japan Institute of Design, en ideell sammanslutning av namnkunniga japanska designprofessorer, industridesigner, och representanter från företag. Syftet med denna verksamhet är att diskutera och öka kunskaperna om tvärfackliga frågor, som t.ex. relationen mellan industriell verksamhet och estetik, om miljöfrågor och problemet för ett samhälle med en allt äldre befolkning. Till detta institut har en grupp internationellt kända och erfarna industridesigner knutits. Åtta av de tretton medlemmarna kommer från andra länder. Publikationer, forskning och internationellt utbyte står också på institutets program.

Internationella kontakter

År 1989 ägde ytterligare en ICSID-konferens rum i Japan. Cirka 4 000 industridesigner och designteoretiker från hela världen samlades i Nagoya. Inriktningen på de två konferenserna visade att ett skifte i värderingar ägt rum, från kvantitet till kvalitet. ”Om inte Japan hade förändrats från att vara ett ensidigt exportinriktat land till en designinriktad nation hade inte den japanska industrin överlevt”, hävdade de japanska arrangörerna.²⁵

De japanska designorganisationerna har också varit mycket aktiva i att bilda och utveckla internationella nätverk för designer. Ett flertal, unga japanska, blivande designer har på den japanska statens bekostnad fått praktisera på de främsta designkontoren i Italien och England, andra har skickats till designskolor i USA och England. Japan har å sin sida tagit ansvar för sina grannländer. Ungdomar från ekonomiskt svaga asiatiska länder har genom japanska stipendier kunnat skaffa sig en designutbildning i Japan.

Några av västvärldens mest namnkunniga designer har japanska uppdragsgivare och får framträda som lysande fixstjärnor i massmedierna. Det gäller däremot inte för de japanska designerna i Japan.

Elektronik- och bilindustrin har stora egna designavdelningar. De japanska designerna på dessa avdelningar eller på de enskilda designkontoren arbetar ofta anonymt. Det är istället producenter-nas och designkontorens namn som lyfts fram. Ett antal framstående, japanska designer som etablerat sig i västvärlden har å andra sidan blivit internationellt kända. Det visar hur starkt olika kulturer fortfarande präglar värderingar och synsätt – trots den ökande internationalismen.

²⁵ Ur konferensprogrammet, *Industrial design ICSID'89 NAGOYA*, 1989.

Internationellt designcenter

I Nagoya, där som tidigare nämnts den stora ICSID-konferensen ägde rum år 1989, finns ett stort internationellt designcenter innehållande ett tiotal designkontor, undervisning i industridesign, informationsavdelning för designer, företagare och allmänhet, designbibliotek, referensmaterial och andra data om design, ett designlaboratorium utrustat med de senaste sökverktygen och öppet för både forskare, studerande och yrkesverksamma designer. Här finns också seminarierum, designverkstäder, utställningar, ett designmuseum där bland annat designprocesser beskrivs, utställningslokaler för tillfälliga utställningar, en stor konferenslokal, designbutiker och affärer där man kan köpa material för egen verksamhet. Här skall det bästa av designade konsumentartiklar finnas och gå att inhandla.

Regional verksamhet

För att undgå den utslätning som internationalismen kan leda till försöker man nu i Japan utveckla de regionala och individuella uttrycken och särarterna. Landet består av 47 distrikt, med sina egna regionala institutioner, distriktsstyrelser och lokalt verksamma industrier. Cirka 90 procent av den japanska industrin består av små och medelstora företag.

I 39 distrikt finns regionala, designfrämjande institutioner och centra, som på olika sätt stöder industrier och lokal produktion, skapar nätverk av designer, delar ut utmärkelser och visar de produkter som anses vara föredömliga. De flesta av dessa regionala industricentra är från slutet av 1980-talet och början av 1990-talet. Deras inriktning varierar. I Kobe finns utmärkelsen "Good Design Hyogo", i Kyoto heter den "Made in Kyoto". Design Center Fukui rubricerar sin designetikett med "Design Wave Fukui", Design-centret Ishikawa med "Ishikawa Design Center Selection". I Shizuoka finns en avancerad högteknologisk industri och utmärkelsen heter Shizuoka Saikou Design. I Yamanishi produceras viner, vävda textilier och smycken, vilka om de håller måttet kan

erhålla ”Yamanashi Good Design”. Det lokala industrifrämjande institutet i Gunma distriktet har bland annat lyft fram träarbeten och textil genom ”Good Design Gunma” och på Hokkaido med sin trä- och lädertillverkning står ”Good Design Hokkaido” på etiketten.

Sammanfattning

Industri- och företagsstrukturen skiljer sig mellan de olika distrikten i Japan. Avsikten är att dessa inriktningar och olikheter skall främjas för att uppnå en större spännvidd. I vissa regioner dominerar äldre hantverkstraditioner, det som kan rubriceras som hemslöjd. I andra regioner finns ett livskraftigt studiekonsthantverk eller en avancerad elektronisk industri. Denna variation, liksom de lokala råvaror som präglar respektive distrikt, ses som viktiga för utvecklingen.

De värden som ofta förs fram i japanska designsammanhang är de kulturella och andliga. Om inte dessa behov tillfredsställs kan inte samhället utvecklas.²⁶

3.3.3 Kanada²⁷

De kanadensiska delstaternas intresse för designområdet väcktes först i slutet av 1980-talet. Dessförinnan ingick enbart arkitektur och konsthantverk i de statliga och delstatliga satsningarna. Design- och formområdet betraktades som en del av arkitektur och konsthantverk, och så sker ibland fortfarande. Det är därför svårt att bedöma hur stor del av resurserna som ägnas respektive

²⁶ Ur JDF:s ordförande, Masafumi Ohnishi, förord till organisationens hemsida.

²⁷ Informationen om hur designområdet hanteras i Kanada har lämnats av Virginia Wright, intendent för 1900-talets design vid avdelningen för västerländsk konst och kultur på Musée royal de l’Ontario i Toronto, 1999-08-24. Övriga fakta har hämtats från: <www.wooddesign.bc.ca/design.htm> och <www.idm.qc.ca/ca/en/pre.html>, 2000-02-15.

område. Exempel på blandad, tvärfacklig verksamhet är bland annat de omfattande forskningsprogram som finns i Kanada.

Stora forskningsinstitutioner

Det största statliga stödet till designområdet kommer från Industriministeriet, Industry Canada, som ansvarar för Kanadas tre främsta forskningsinstitut: National Research Council, The Social Sciences and Humanities Research Council och The Natural Sciences and Engineering Research Council of Canada. Staten ger även forskningsstöd till producenter.

National Research Council är Kanadas viktigaste vetenskapliga och teknologiska forskningsorgan, som arbetar tillsammans med företag, universitet och utländska forskningsinstitut. Ett av de program som denna institution driver är Industrial Research Assistance Program, som i över femtio år har hjälpt små och medelstora industrier i Kanada att tillgodogöra sig ny produktionsteknik, utveckla eller skapa nya produkter. Företagen erbjuds teknisk hjälp och delad finansiering av projekten. Dessutom får man stöd för marknadsföring av de nya produkterna genom Canadian Technology Network.

Budgeten för National Research Council är omfattande. Det går emellertid inte att avgöra exakt hur mycket av detta som ges till designforskning, men antalet forskningsprojekt med syftet att lära professionella designer och företag hur man använder sig av ny teknologi har ökat betydligt. Även några delstater ger forskningsstöd till designer och företagare, genom t.ex. Alberta Research Council och Saskatchewan Research Council.

För enskilda forskare finns möjlighet att erhålla bidrag genom The Social Sciences and Humanities Research Council of Canada (SSHRC) bildat år 1977 för att stimulera forskningen på universitet och andra utbildningsinstitutioner. Beroende på att designutbildningarna hittills varit få, har dessa forskningsbidrag framför allt gått till universitetsutbildningar för blivande hus-, landskaps- och stadsplanarkitekter. SSHRC erbjuder stöd på en rad olika sätt

till grundforskning, tillämpad forskning och tvärvetenskaplig forskning.

Forskningsprojekt som leds av museiintendenter, vars specialitet är design och konstindustri, kan också få anslag via detta forskningsråd. Begränsningen är att SSHRC bestämmer de övergripande inriktningarna som kan vara hälsovård, miljöfrågor, etc. Det finns ingen redogörelse för hur stor del av anslagen som går till designrelaterad forskning.

Bidrag till designforskning kan också erhållas från Natural Sciences and Engineering Research Council (NSERC). Härifrån ges anslag till projekt inom design och tillverkning såsom engineering design, konstruktionsmaterial och metoder, materialforskning och konsumentvaruforskning. NSERC:s anslag för stipendier och forskning är cirka 2,2 miljarder.²⁸

Samtliga ovan nämnda forskningsinstitutioner är underställda Industriministeriet.

Forskningsbidrag från Council for the Arts

Den statliga institution under Kulturministeriet som stöder design i Kanada är The Canada Council for the Arts. Till skillnad från de anslag som industriministeriet delar ut och som nämnts ovan ger Council for the Arts bidrag till föreningar och organisationer utanför utbildningsväsendet.

Rådet bildades år 1957 och har under senare år ökat sina anslag till designområdet, vilket avspeglar den snabba tillväxten inom designområdet. Council for the Arts lyder under Kulturministeriet (Minister of Canadian Heritage). Rådet stöder design genom ett tiotal olika stipendier till enskilda utövare och ideella föreningar. Traditionellt har konsthantverk haft en starkare ställning än industridesign i Kanada och några stipendier och pris är uttryckligen avsedda för detta område. I de fall där arkitektur nämns inbegrips också möbeldesign.

²⁸ I avsnittet om Kanada har växlingskursen 6.29 använts. Kursen satt 2000-08-21.

Intressant för denna utredning är de produktions- och resestipendier som finns för oberoende kritiker och utställningsintendenter, vilket gör det möjligt för dessa att forska, utveckla sina teoretiska kunskaper, sin kritiska och analytiska förmåga, liksom även sina kunskaper när det gäller utställningsarkitektur och -teknik. Det finns även stipendier som gör det möjligt för utländska kritiker, konsthantverkare och intendenter att vistas i Kanada, liksom för utvecklingsprojekt inom konsthantverksområdet. Bidrag delas ut till museer och gallerier för inköp av samtida konsthantverkarens och designers arbeten. Canada Council for the Arts stipendiebelopp uppgår till drygt 600 miljoner kronor.

Regionala stöd

En rad regionala stipendier och stödformer finns också. Den viktigaste och största är Ontario Arts Endowment Fund Program, en fond motsvarande cirka 120 miljoner kronor, som ger anslag till olika projekt och publika aktiviteter. Även British Columbia Cultural Service Branch administrerar en rad program, som gör det möjligt för designer och konsthantverkare att förkovra sig i sina yrken. Designer och designinstitutioner är sedan ett antal år tillbaka allt oftare mottagare av de stipendie- och fondmedel som fördelas från den kanadensiska kultursektorn. För övrigt är de lokala stödformerna ofta förknippade till de naturresurser och de lokala industrier som finns i respektive region. Både Ontario och British Columbia har stora skogsresurser. I Ontario finns en utvecklad industri för träprodukter, medan hantverk och konsthantverk dominerar i British Columbia. I Nova Scotia stöds keramiskt konsthantverk av tradition och i brist på industriell keramisk tillverkning.

Utbildningarna

De kanadensiska designutbildningarna är ofta kopplade till de regionala naturtillgångarna och den regionala industrin. Universitetsutbildning av designer finns framför allt i den engelsktalande delen av Kanada. För övrigt ges undervisning i design på konstskolor och kommunala högskolor. Konsthantverk och grafisk design kan man studera på universitetsnivå i Quebec. På de tio arkitekturfakulteter som existerar på kanadensiska universitet svarar man nu på det ökande designintresset genom att inrätta undervisning och kurser i möbeldesign, grafisk design och design i nya medier. Två inredningsarkitekturutbildningar finns på universitetsnivå, dels på University of Manitoba i Winnipeg, dels Ryerson Polytechnic University i Toronto.

Stöd för publikationer och andra medier

Designskribenter, vilka medverkar i olika slags publikationer och gör utställningskataloger inom ämnet designhistoria och teori, har möjlighet att erhålla ekonomiska bidrag från Canada Council for the Arts, förutom från regionala och lokala institutioner.

Det statliga anslagssystemet har under senare år blivit mer flexibelt och berett att stödja designforskning, designutbildningar och företag. Bidrag ges till utvecklingsprojekt, bevarande, träning och teori. Systemet ger stort utrymme för egna initiativ och möjligheter för individerna att styra sitt eget arbete. En brist som de kanadensiska designerna påtalat, är att det inte finns något statligt stöd för tidskriftspublikationer. Tidskriften Azure, som presenterar ny kanadensisk design, utges privat i Toronto.

Design i Québec

De olika regionerna driver som nämnts egna verksamheter inom designområdet. I Québec har man sedan år 1995 infört skatte-reduktion för att stimulera små och medelstora företag att anställa

industri- eller möbelformgivare, framför allt inom trävarusektorn. Den regionala institution som drivit programmet är VISA Design. 52 företag har utnyttjat denna möjlighet. Avsikten har varit att stimulera tillverkarna att åstadkomma nya produkter istället för att kopiera andra. För att få räknas som ett litet eller medelstort företag skall företagets omsättning understiga 150 miljoner kronor. Då kan företaget få 40 procent av lönekostnaderna för designern eller designerna täckta, förutsatt att produkterna tillverkas i Québec. Större företag kan begära 20–40 procent i ersättning på en glidande skala beroende på företagets storlek. Ersättningen täcker både designkostnaderna för frilans- eller fast anställda designer. Villkoret är att designerna har examen från en industri- eller möbeldesignutbildning och är medlemmar i Association des designers industriels du Québec. Programmet betraktas om framgångsrikt. På fyra år har några av företagen fördubblat intäkterna från sin försäljning.

Designcentret Institute of Design Montréal (IDM) grundades 1989 och dess lokaler invigdes år 1993. IDM är en icke vinstdrivande institution, vars uppgift är att påvisa designens ekonomiska betydelse samt att göra Montreal till ett centrum i världsklass för design. På programmet står att integrera design i företagsvärlden, stimulera tillämpad designforskning, öka de lokala designernas inflytande både nationellt och internationellt och att utveckla en designkultur. Man vänder sig till tillverkare och andra företag, till designer, den offentliga sektorn, forskare och studenter och allmänheten.

Sedan år 1993 har IDM genom Stimulate Applied Research in Design (SARD) – ett forskningsprogram för design – genererat investeringar på knappt 70 miljoner kronor. Fyra av projekten har vunnit internationella designpriser. Resultaten från designpristävlingar har visats för en bredare publik, liksom de bästa designprojekt som genomförts av företag i Québec. IDM bidrar med en daglig designsida i en av Montreals dagstidningar och har ett nätverksansvar för designområdet i Kanada, samt för samarbetet med de internationella designorganisationerna. Sedan år 1995 har centrets integrationsprogram för unga designer inneburit att 210 designer direkt efter sin utbildning fått arbete, 120 av dem fasta

anställningar. Sedan år 1997 har man också drivit informationsseminarier för unga designers för att underlätta kontakterna med industrin.

Design i British Columbia

I British Columbia har man valt att tolka designbegreppet på följande sätt: ”Utgångspunkten för god design är att livet innebär något mer än att bara existera. Genom design skapas vardagsting som är effektiva och attraktiva och som kan förbättra människors livskvalitet.” British Columbia har därför en annan modell än övriga regioner för arbetet med designfrågorna. Fokus är på de ekologiska aspekterna. Eftersom skogen – som är ekocertifierad med märket Eco-Cert – är den viktigaste råvaran, har en designtävling utlysts för att stimulera tillkomsten av nya designprodukter i trä. Det finns cirka sex organisationer som driver ekologiskt skogsbruk i Kanada, Certified Forest Products Council i Vermont, Cortes Ecoforestry Society i Cortes Island, Ecoforestry Institute Society of Canada i Victoria, Forest Stewardship Council, Rogue Institute for Ecology and Economy i Ashland och Silva Forest Foundation i Slocan Park. Den organisation som driver designfrågorna är Toronto Design Exchange.

Sammanfattning

När designområdet fått en starkare förankring i Kanada och designerna blivit fler, finns stora möjligheter för formgivare och designers att delta i både övergripande tvärfackliga forskningsprogram och bedriva egen forskning. Den plattform för designkunskap och -forskning som därmed skapas kan i framtiden få en stor betydelse för designområdet.

Det finns i Kanada ett intresse för övergripande sociala frågor och för den slags design som försöker lösa väsentliga behov. Det finns också ett starkt intresse för ekologiska frågor och ett etable-

rat ekologiskt program som också inbegriper designområdet, framför allt när det gäller trä. Det finns ett system med skattereduktioner för träföretag och möbeltillverkare, som anlitar eller anställer designers. Det görs riktade insatser för att få ut de unga färdigutbildade designerna på arbetsmarknaden.

Den största och viktigaste institutionen för design är Institute of Design Montréal (IDM) med uppgiften är att påvisa designens ekonomiska betydelse och göra Montreal till ett centrum i världsklass för design.

3.3.4 Sydkorea

Den sydkoreanska²⁹ regeringen anser att en förbättrad formgivning är det viktigaste medlet för att öka exporten. Design betraktas därför som något livsnödvändigt för exportföretagen och anses även kunna ha en vitaliserande effekt på hemmamarknaden. Regeringen har utnämnt designföretagen som en av de kunskapsbaserade branscher som man skall satsa på framöver.

Delat ansvar

I Sydkorea delas design- och formgivningsfrågorna upp i två områden – kulturell och industriell design. Den s.k. kulturella designen hör till turist- och kulturministeriets ansvarsområde, medan industrifrågorna sorterar under handels-, industri- och energiministeriet. Med kulturell design menas mode och hantverksdesign, men även andra produkter med anknytning till koreansk kultur.

Diskussionerna om och utvecklingen av den ”kulturella” designen sker genom expertmöten, arrangerade av Nationalmuseet i Seoul. På dessa möten diskuteras och bestäms hur den traditionsbärande designen skall se ut. Diskussionerna kan röra sig om sta-

²⁹ Informationen om hur designområdet hanteras i Sydkorea har givits av den Svenska ambassaden i Seoul, 1999-06-16.

tens visuella identitet eller om hur årets turistprodukter skall gestaltas. Resultaten från dessa möten publiceras i facktidskrifter.

Asiens Milano

Det finns två modecentra i Korea, i Seoul och Taegu. Det satsas stora summor för att Taegu skall bli ett nytt "Milano" inom modebranschen. Staten avser att bidra med cirka 1,6 miljarder kronor³⁰ för att förverkliga detta mål.

Det finns cirka 300 universitet, som har en eller annan form av designutbildning. Cirka 30 000 designer – lika många kvinnor som män – tar examen varje år, tjugo procent av dem inom textilområdet.

Stöd till företagen

Korea Institute of Industrial Design Promotion (KIDP), som lyder under Handels-, industri- och energiministeriet, är den enda statligt stödda designfrämjande myndigheten i Sydkorea. Dess verksamhet spänner över allt det som kan rubriceras som industri-design. De stora koreanska företagen såsom Hyundai, Samsung, LG, m.fl. har egna, stora designavdelningar, där drygt 80 procent av dessa företags designprototyper tas fram.

KIDP har även en konsultverksamhet som specialiserat sig på förpackningsdesign. Ambitionerna när det gäller Eko-design har framför allt omfattat förpackningar, där man har försökt att skapa naturvänliga och återanvändbara lösningar.

KIDP administrerar en fond, vars syfte är att hjälpa små och medelstora designföretag. Producenten och designföretaget/byrån kontaktar KIDP med en begäran om att få ett bidrag ur fonden för att utveckla en ny design. Efter att KIDP granskat projektet och givit det godkänt, subventionerar KIDP arbets- och projektkostna-

³⁰ I avsnittet om Sydkorea har växlingskursen 0.008 använts. Kursen satt 2000-08-21.

derna med 50 procent. Det är designföretaget som är mottagare av pengarna. Sedan år 1994 har över 3 000 små och medelstora designföretag fått bidrag ur denna fond. Inga begränsningar finns vad gäller omfattningen av designuppdraget.

Designcenter

KIDP kommer i september år 2001 att inviga ett nytt internationellt designcenter, som skall kunna ge heltäckande service inom designområdet. Här skall informationsverksamhet bedrivas om design, utbildning, upplysning och andra designfrämjande aktiviteter. Den koreanska staten satsar 630 miljoner kronor för att skapa detta center.

KIDP samarbetar dels med Informations- och kommunikationsministeriet dels med Inrikesministeriet. I det förstnämnda fallet handlar det om att bygga upp en databas för designinformation, i det andra om att skapa arbetstillfällen för arbetslösa designers. Båda dessa program finansieras med statliga medel.

Man stöder koreanska designers, som önskar delta på internationella mässor och konferenser, men även på andra sätt. Designerna ges t.ex. möjlighet att presentera sina arbeten i de koreanska paviljongerna på utställningar och mässor runt om i världen. Designers som vill medverka i olika internationella evenemang kan ansöka om medel från KIDP. Sydkorea har tagit på sig värdskapet för några stora designkonferenser, dels en grafisk designkonferens år 2000, dels en industridesignkonferens år 2001.

Sammanfattning

De stora ekonomiska satsningar som nu görs i Sydkorea, både när det gäller utbildning av designers och på att tillskapa ett nytt designcenter visar vilken fundamental betydelse som designområdet anses ha för den ekonomiska tillväxten och internationella konkurrensen. Sedan några år tillbaka utexamineras många tusen designstudenter varje år. Alla dessa nya designers på den koreanska

arbetsmarknaden kommer självklart påverka utvecklingen. Man har hittills också erbjudit europeiska designer arbetsmöjligheter i Korea för att kunna ta del av deras kunskaper och kompetens. Ett likartat syfte ligger bakom de stora internationella designkonferenser som har arrangerats och planeras i Korea. Intressant i det sammanhanget är att precis som i Japan poängteras den andliga dimensionen hos design. "Design för kroppen och själen" hette t.ex. den internationella designkonferens som anordnades år 1999 i Seoul.

3.3.5 USA

Industridesignens vagg är USA. Åtminstone var det i detta land som benämningen "industrial design" och "industrial designers" först uppstod på 1920-talet och det tidiga 1930-talet. Denna lilla krets av industridesigner kom att få en oerhört stor betydelse. Deras förmåga att förvandla industrins produkter till estetiskt attraktiva konsumentvaror bidrog till uppmärksamheten. Det var i USA som designyrkesrollen fick sin identitet. De personer som i Europa valde detta yrke hade ofta denna första generation av amerikanska designer som sina förebilder. Strömlinjeformen som de amerikanska industridesignerna lanserade i början av 1930-talet spred sig snabbt som en löpeld till och i Europa. Med hjälp av detta formspråk förvandlades apparater och fordon till skenbart smidiga, snabba och lätta maskiner och forskaffningsmedel.

I USA finns av naturliga orsaker ingen statlig designpolitik, inte heller några statligt stödda designorganisationer eller designmuseer. Men det finns en rad intressanta designverksamheter: museer, utbildningar, institutioner, designpriser. Det stora ID-priset som årligen delas ut är en av de främsta designutmärkelsen i världen. Från svensk sida kan man glädja sig åt att år 1999 tilldelades två svenska företag detta pris, Baby Björn och Volvo.

När det gäller museernas insatser för att fördjupa och stärka form- och designområdet gav jag i mitt första delbetänkande *Mötesplats för form och design* några exempel på detta.³¹

Eftersom den svenska staten bestämt sig för att vara förebildlig kan det kanske vara motiverat att nämna hur presidentparet Clinton främjat det amerikanska samtida konsthantverket. Året 1993 utnämndes till amerikanskt konsthantverksår i USA. En unik Vita Huset-kollektion av amerikanskt konsthantverk med ett sjuttioal objekt sattes samman och placerades ut i Vita Huset. Samlingen har också visats på utställningar och dokumenterats i en bok.

Den amerikanska utrikesministern Madeleine Albright har stött konsthantverket på ett originellt sätt. En rad internationellt framstående och nyskapande smyckesmeder fick skapa var sin brosch till henne. Broscherna har olika teman och anspelar på Madeleine Albrights roll som utrikesminister, och genom dem kommunicerar hon med omgivningen. En observant förhandlare eller medaktör, som förstår att tolka bildspråket, kan genom dessa broscher få en del användbar information.

En verksamhet som under de sista åren fått stor uppmärksamhet och som redan blivit ett begrepp internationellt är Material ConneXion, ett unikt materialbibliotek som initierats av den amerikanske industridesignern George Baylerian. Hans idé var att knyta kontakt med alla de företag, producenter – även militärindustrin – och forskningslaboratorier, runt om i världen, som ägnar sig åt att utveckla nya avancerade material. Exempel på dessa material, med information om deras egenskaper och tillämpningar, finns nu i detta ”bibliotek”, tillgängliga för industridesigner, arkitekter, företag och andra att ta del av. Material ConneXion har ett nätverk över hela världen, dels av betalande medlemmar, dels av företag som kontinuerligt skickar exempel på nya materialuppfinningar.

³¹ Se SOU 1999:123 *Mötesplats för form och design*, s. 58, 60–62.

3.4 Designpolitikens olika inriktningar

I allt fler länder inser man vikten av att stödja design, både som ett medel att främja ekonomi och för att profilera sig. Ett lands design har blivit ett mått på kreativitet och utveckling. En intressant arkitektur, väl utformade offentliga miljöer, intelligent designade ting och en estetisk omsorg om detaljer avspeglar de värderingar och ambitioner som präglar landet i fråga. Hur man förhåller sig till etik, ekologi och estetik och hur man tar hand om talang och begåvning påverkar omvärldens intresse.

I vissa länder koncentreras de statliga designanslagen till forskning, utbildningsväsende och teknikutveckling (gäller framför allt Kanada). Stöd kan också ges direkt till designer och konsthantverkare för att dessa skall kunna upprätthålla sina yrken (som t.ex. i Nederländerna). I somliga länder är den regionala företagsstrukturen och de lokala, specifika råvarutillgångarna utgångspunkten för hur statliga anslag fördelas, t.ex. för att bygga upp och profilera designutbildningar samt -institut (som t.ex. i Brasilien och delvis Kanada). Designutbildningarna och -instituten blir i dessa fall specialiserade på de regionala behoven.

Stöd kan också ges så att den design och det som tillverkas i landet presenteras i internationella sammanhang med hjälp av publikationer och vandringsutställningar (som t.ex. i Storbritannien och Frankrike). Det kan innebära att man bygger upp visningsställen (som Italien och Finland) och hjälper företag och designer att marknadsföra sig på ett professionellt sätt på mässor och i olika internationella utställningssammanhang (som bland andra Nederländerna, Finland och Italien). Alla dessa nämnda insatser kan göras mer eller mindre effektiva.

I Nederländerna och Tyskland har designstudier och -forskning om hur produkter kan göras mer ekologiskt försvarbara prioriterats. Men insikten om hur viktiga dessa kunskaper är sprider sig. Ett trettiotal länder i världen använder nu någon typ av eco-märkning av produkter.

Hur man väljer att främja designutvecklingen i ett land, vilka mål som är de viktiga, vilka grupper som anses nödvändiga att

påverka skiljer sig delvis från land till land och hänger samman med traditioner, värderingar och landets kultur. Några av de länder som jag redogjort för ovan har blivit framgångsrika i design. Andra har ambitionen att uppnå framgång. En lika viktig fråga är hur man lyckas upprätthålla framgångarna och attraktionskraften gentemot omvärlden. För att göra detta krävs profilering, ett genomtänkt nätverk av designinstitutioner, en uthållig strategi samt aktörer – formgivare och producenter – som förmår att vitalisera området. Om stat och samhälle också delar övertygelsen om vikten av god design blir förutsättningarna för att lyckas ännu bättre.

4 De statliga insatsernas inriktning och omfattning

I mitt uppdrag ingår att ”kartlägga och analysera de resultat som hittills uppnåtts genom det befintliga statliga åtagandet på formgivnings- och designområdet”.¹ Dessutom skall ändamålsenligheten i det statliga åtagandet analyseras med utgångspunkt i de mål som antagits av riksdagen. I detta kapitel skall jag därför redogöra för de statliga målen inom form- och designområdet samt visa på inriktningen och omfattningen av de statliga insatserna. Kapitlet fokuserar i första på *vad* som görs snarare än på områdets aktörer. En sådan disposition tjänar bättre syftet att analysera och se över ändamålsenligheten i det befintliga statliga stödet.

4.1 De statliga målen inom form- och designområdet

En hög kvalitet på vår omgivning ur funktionell, teknisk, ekologisk, estetisk och social synvinkel är ytterst en välfärdsfråga, vilket är en orsak till att det bör finnas ett statligt åtagande på formgivnings- och designområdet.

¹ Dir. 1999:9 *Statens insatser för formgivning och design*.

Det andra skälet till ett statligt åtagande är att goda formgivnings- och designprestationer har betydelse för den ekonomiska utvecklingen. Hög kvalitet vad gäller funktion, material, ekologi, estetik, etc. innebär sammantaget ett mer ekonomiskt resursutnyttjande i samhället. En tydlig och genomtänkt designidentitet är dessutom ett viktigt konkurrensmedel – både nationellt och internationellt. Formgivning och design kan därmed bidra till ekonomisk tillväxt.²

Regeringen har, utifrån att formgivning och design är en viktig välfärds- och tillväxtfråga, i proposition 1997/98:117 *Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design* formulerat sex övergripande mål för statens åtagande. Vidare har man i propositionen angivit ett antal insatsområden som man vill prioritera med syfte att nå de övergripande målen. Propositionens innehåll har antagits av riksdagen.³

För att göra en avgränsning – och för att tydliggöra form- och designområdet – har jag exkluderat arkitekturområdet från de sex målformuleringarna.

1. Formgivning och design skall ges goda förutsättningar för sin utveckling.
2. Kvalitet och skönhet skall inte underställas kortsiktiga ekonomiska lösningar.
3. Kulturhistoriska och estetiska värden i befintliga miljöer skall tas tillvara och förstärkas.
4. Intresset för hög kvalitet inom formgivning och design skall stärkas och breddas.
5. Den offentliga sektorn skall förebildligt hantera kvalitetsfrågor i sin upphandling.
6. Svensk formgivning och design skall utvecklas i ett fruktbart internationellt samarbete.

² Se exempelvis prop. 1997/98:62 *Regional tillväxt - för arbete och välfärd*.

³ Rskr. 1997/98:225.

Nedan följer en kort beskrivning av vad som avses med respektive mål.⁴

1. *Formgivning och design skall ges goda förutsättningar för sin utveckling.*

Detta mål handlar i stor utsträckning om regelverkets utformning och tillämpning. Lagstiftning och föreskrifter måste bidra till en gestaltning av vår omgivning som dels tillgodoser ekologiska, ergonomisk, estetiska, sociala, m.fl., krav, dels garanterar rätten för formgivaren och designern till sin idé och produkt.

2. *Kvalitet och skönhet skall inte underställas kortsiktiga ekonomiska lösningar.*

När kortsiktiga ekonomiska aspekter sätts i främsta rummet riskerar vi att få miljöer och föremål med låg brukbarhet och begränsad livslängd. Formgivning och design kan därför ha betydelse för en långsiktigt hållbar utveckling i samhället. En sådan ställer krav på hushållning med naturresurser i produktionen och långsiktig användbarhet. Formgivare och designer har i sin utbildning tränats i att ta hänsyn till de aspekter som är nödvändiga för att bidra till en långsiktigt hållbar utveckling.

3. *Kulturhistoriska och estetiska värden i befintliga miljöer skall tas tillvara och förstärkas.*

Att ta tillvara kulturhistoriska värden innebär att man bemödar sig om att förstå, respektera och förhålla sig till de ursprungliga intentionerna vid rumslösningar, färgsättning, möbelval och att man anstränger sig att bevara viktiga och tidstypiska drag i en byggnad. Att förstärka de estetiska värdena i en miljö kan innebära att antingen göra miljön så sinnligt rik att den ger stimulans genom t.ex. ljusets spel, spännande detaljer, materialval och -kombinationer, vackra proportioner, intressanta,

⁴ Baseras på prop. 1997/98:117 *Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design.*

oväntade arkitektoniska lösningar. Sådana byggnader och inredningar har större möjlighet att klara olika tiders estetiska värderingar. Med bättre insikter och kunskaper om det som karakteriserar olika formspråk och hur man valt material vid skilda tillfällen, kan man undgå många av de misstag som gjorts och fortfarande görs i våra gemensamma miljöer. Kulturhistoriska och estetiska värden kan vara förenliga, men behöver inte vara det. Synen på vad som är estetiskt tilltalande varierar över tiden. Det är ibland svårt att uppskatta de estetiska uttryck som man just har lämnat bakom sig. Det har t.ex. lett till att respekten för närhistorien ofta är långt sämre än för det som är äldre.⁵

4. *Intresset för hög kvalitet inom formgivning och design skall stärkas och breddas.*

Kunskap om formgivningens och designens innehåll och betydelse är en förutsättning för en positiv utveckling inom formgivnings- och designområdet. Det är viktigt att denna kunskap finns bland såväl allmänheten, tillverkare som professionella formgivare och designer. Finns dessa kunskaper om och intresset för formgivning och design endast i vissa yrkeskategorier och delar av samhället, kommer statens insatser endast leda till marginella effekter. Ett brett intresse bidrar till en ökad efterfrågan på god formgivning och design.

⁵ På 1930-talet var de estetiska företrädarna – arkitekterna och formgivarna – speciellt kritiska mot sekelskiftets jugendstil. Många jugendbyggnader och -inredningar rensades på sin ornamentik. På 1960-talet växte åter ett intresse fram för just jugendtidens organiska form- och mönstervärld. Man var däremot mindre attraherad av 1950-talets nymodernism, något som i sin tur emellertid fick en renässans bland unga arkitekter och formgivare på 1980-talet. Dessa hade däremot mycket lite till övers för 1970-talets estetiska synsätt.

5. *Den offentliga sektorn skall förebildligt hantera kvalitetsfrågor i sin upphandling.*

Det goda föredömet är fundamentalt på ett område som formgivning och design. Hur staten agerar och prioriterar i sin upphandling av inredningar, varor och tjänster har stor betydelse för hur form- och designpolitiken uppfattas. Därför skall kvalitetsaspekten vara levande och högt prioriterad i den offentliga sektorns upphandling.

6. *Svensk formgivning och design skall utvecklas i ett fruktbart internationellt samarbete.*

Svensk formgivning och design har historiskt sett tagit intryck från omvärlden – och sällan uppstår *god* formgivning och design utan sådana intryck. En levande nationell kultur utvecklas kontinuerligt om man öppet tar till sig utländska erfarenheter och experiment. Att se den egna formgivningen och designen i ljuset av vad som görs i andra länder ger ovärderliga insikter om begränsningar och möjligheter.

4.2 Vad gör staten för att nå målen och vilka är de ekonomiska ramarna?

I detta avsnitt har jag för avsikt att visa de olika medel staten använder för att nå de övergripande målen. Genom immaterialrätten⁶ skapar staten förutsättningar för att utövare inom formgivnings- och designområdet garanteras rätten till sina prestationer. Detta är fundamentalt, då övriga insatser annars skulle vara verkningslösa.

⁶ Se bilaga 2.

Utöver rättsskyddet har staten velat stimulera åtgärder inom ett antal områden. Områdesindelningen är utredningens egen, men baseras i första hand på vad som finns angivet i *Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design*.⁷ Jag har gjort följande indelning av insatserna:

- skapande och tillhandahållande av god utbildning
- föredömligt behandlande av kvalitetsfrågor i offentligt inredande och upphandlande
- skapande av mötesplatser
- stimulans till svenskt internationellt deltagande
- ekonomiskt stöd till vissa utövare.

Utbildningsväsendet fyller en betydelsefull funktion. En fungerande och kvalitativ utbildning är en förutsättning för att alla de mål som staten har formulerat för form- och designområdet skall kunna uppfyllas. Form- och designutbildningen har idag en stor geografisk spridning och finns på ett betydande antal högskolorter. Dessutom ges den allt större utrymme inom framförallt gymnasieskolan. Utbildningen står samtidigt inför utmaningar. Det handlar om att få till stånd en bred forskning, utveckla relationen till andra utbildningsområden som ekonomi och naturvetenskap, samt att när antalet utbildningsplatser ökar säkerställa kvaliteten i undervisningen. Viktiga statliga aktörer inom utbildningsområdet är de olika designskolorna och övriga universitet och högskolor, Nämnden för hemslöjdsfrågor samt centrala myndigheter som Skolverket och Högskoleverket. Till viss del verkar även Stiftelsen Svensk Industridesign (SVID) och Föreningen Svensk Form inom detta område.

Ett annat betydelsefullt insatsområde är den offentliga upphandlingen. Statens upphandling motsvarar närmare fem procent av BNP och därmed har staten goda möjligheter att påverka utbudet på marknaden. Genom att prioritera kvalitet och skönhet framför kortsiktiga ekonomiska lösningar kan staten medverka till att svenska produkter kommer att präglas av hög kvalitet och att

⁷ Prop. 1997/98:117 *Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design*.

intresset för formgivning och design stärks och breddas. Den offentliga upphandlingen måste emellertid utvecklas. I alltför hög grad sker upphandlingen utan tillräcklig kompetens. Man saknar i flera fall både kunskap om regler och förmåga att formulera de kravspecifikationer som är en förutsättning för att beakta form och designaspekter i upphandlingen.

På senare tid har emellertid åtgärder vidtagits för att utveckla den offentliga upphandlingen. Viktiga insatser inom detta område är inte minst den upphandling som görs vid varje statlig myndighet – i synnerhet vid de myndigheter som sluter ramavtal för hela statsförvaltningen. Även riktade insatser, som det särskilda uppdraget till Föreningen Svensk Form att höja myndigheternas kompetens i detta avseende, är viktiga. Dit kan också räknas inrättandet av Delegationen för ekologisk upphandling samt de lokala investeringsprogrammen för ekologiskt hållbar utveckling.

Ett brett insatsområde är skapandet av olika former av möten. Genom möten kan målen nås om att formgivning och design skall ges förutsättningar för en positiv utveckling och att intresset för formgivning och design skall öka. Mötesplatser måste dock utvecklas. Det saknas idag t.ex. en central statlig institution som håller samman form- och designområdet genom sådant som rådgivning, information, kunskap, kompetens, arkiv, utställningar och idédebatt. Även mötet mellan designen och näringslivet är delvis utvecklat; både vad gäller organisation och finansiering. Viktiga aktörer är Statens Kulturråd som förmedlar bidrag till bland andra Föreningen Svensk Form, Form/Design Center, konsthantverkskooperativen och museerna samt NUTEK, som framförallt förmedlar bidrag till SVID.

Riksdagen har uttryckt en ambition om att svensk form och design skall utvecklas i internationellt samarbete. Det behövs emellertid en tydlig strategi för hur detta skall komma till stånd. Insatser görs, men de är dåligt koordinerade och kopplingen är svag mellan det ekonomiska stöd som utgår och det som skall uppnås. Viktiga aktörer är Svenska institutet och Föreningen Svensk Form.

Till statens satsningar hör dessutom att dela ut bidrag och stipendier till både organisationer och individer. Detta ekonomiska

stöd är inte kopplat till vissa uppdrag, utan disponeras relativt fritt inom vissa ramar. Stödet riktar sig främst till verksamma inom konsthantverksområdet.

Form- och designområdet är splittrat både sett till dess karaktär och sett till antalet inblandade organisationer. I tabell 4.1 finns en sammanställning av det statliga anslagens storlek och vem som gör vad. Det har inte varit möjligt att härleda hur stora resurser respektive organisation avsätter till respektive insatsområde.

Jag har valt att presentera 1999 års uppgifter, då detta möjliggör jämförelser mellan anslagens storlek, bedriven verksamhet och faktiskt utfall. Samtidigt vill jag framhålla att det föreligger mycket små skillnader mellan storleken på anslagen för år 1999 och år 2000.⁸

⁸ SVID har år 2000 inte längre tillgång till medel från ALMI i form av designcheckar. Detta motsvarar ett bortfall på 2,9 miljoner kronor. Verksamhetsbidraget till Föreningen Svensk Form från år 2000 har höjts med 200 000 kronor.

Tabell 4.1. Bidrag under år 1999

Aktör	Bidrag ⁹	Insatsområden				
		Utbildning	Staten som förebild	Mötesplatser	Internationellt deltagande	Ekonomiskt stöd till vissa utövare
SVID medel från NUTEK, Länsstyrelser och ALMI	14,5 mkr	√		√		
Svensk Form medel från Kulturdepartementet och Statens Kulturråd	2,5 mkr	√	√	√	√	
FormDesign Center medel från Statens Kulturråd	0,95 mkr	√		√		
Konsthantverkskooperativ medel från Statens Kulturråd	1,2 mkr					√
Konsthantverkscentrum medel från Statens Kulturråd	2,72 mkr			√		
Svenska Institutet	2,0 mkr				√	
NFH	18,6 mkr	√				
Framtidens kultur	3,9 mkr			√		
Bildkonstnärsfonden	9,72 mkr					√
Museer	13,5 mkr			√		
Utbildningsväsendet	260,0 mkr ¹⁰	√				
Totalt	330 mkr (exkl. utb 70 mkr)	√	√	√	√	√

Källa: egen sammanställning

⁹ Uppgifterna om Svenska institutet, Framtidens kultur, Bildkonstnärsfonden och museerna baseras på uppskattningar från respektive organisation.

¹⁰ Delvis osäker p.g.a. en skattning av kostnaden för ingenjörutbildningar med inslag av designkunskap.

Jag har strävat efter att redovisa det totala ekonomiska statliga åtagandet på form- och designområdet. Området är emellertid inte självklart avgränsat, vilket t.ex. har kommit till uttryck i de olika organisationernas svar på utredningens enkät. I flera fall har det varit svårt för organisationerna att särskilja just form- och designverksamhet från övrig verksamhet. Det gäller framförallt musei- och utställningsverksamheten. Jag uppskattar emellertid att staten, inklusive ersättning till museerna, avsätter cirka 70 miljoner kronor till form- och designinsatser. Till detta skall läggas utgifterna för olika slag av form- och designutbildningar motsvarande cirka 260 miljoner kronor.

4.2.1 Tre statliga myndigheters koppling till form- och designområdet

Innan jag går in i detalj på de ovan nämnda områdena har jag velat kort presentera tre statliga aktörer som trots sina olika verksamhetsinriktningar har det gemensamt att de förmedlar betydande delar av de statliga anslagen inom form- och designområdet. Det gäller NUTEK, Statens Kulturråd och Nämnden för hemslöjdsfrågor.

NUTEK – sårddfinansiering och stiftare av SVID

Närings- och teknikutvecklingsverket (NUTEK)¹¹ är central näringspolitisk myndighet med uppgift att stimulera näringslivets utveckling i hela landet. Det övergripande målet är ökad tillväxt och förnyelse i näringslivet. Den centrala rollen medför att NUTEK har många olika uppgifter. Myndigheten skall:

¹¹ I prop. 1999/2000:7, rskr 1999/2000:258, anges att NUTEK skall omvandlas och att två nya myndigheter skall inrättas för att ta över NUTEK:s och ALMI:s uppgifter.

- vara *nationell expert och stabsorgan* åt regeringen inom näringspolitiken
- svara för den *nationella samordningen* vad gäller teknik-, innovations-, regional- och småföretagspolitik samt EU:s strukturfonder
- genomföra *större tidsbegränsade program* som kräver deltagande av samverkande centrala och regionala aktörer. Exempel på detta är kompetenscentra, regionala utvecklingsmiljöer och teknikspridningsprojekt
- ansvara för *finansiella stödprogram och rådgivningsverksamhet* riktad främst till småföretag.

NUTEK:s insatser vad gäller form och design sker i första hand genom förmedling av statsbidrag till Stiftelsen Svensk Industriedesign (SVID), men även inom ramen för myndighetens finansiella stödprogram i form av s.k. såddfinansiering. Såddfinansiering innebär att NUTEK lånar ut pengar med förmånliga villkor. Lån kan beviljas projekt där produkten både representerar ett nytänkande och har en kommersiell potential. NUTEK kan bevilja lån upp till 50 procent av den totala kostnaden för sådana projekt. Lånet kräver ingen säkerhet och man lånar ut maximalt tre miljoner kronor. NUTEK betalar successivt ut pengarna mot styrkta kostnader. Räntan på lånet motsvarar bankränta, och när produkten börjar ge avkastning skall lånet återbetalas. Skulle projektet bli kommersiellt misslyckat kan lånet avskrivas. Såddfinansieringen utgörs inte enbart av finansiellt stöd. NUTEK kan även bidra med rådgivning under inledningsskedet. I detta arbete samarbetar man med teknikföretag och representanter för svensk forskning. Det saknas uppgifter om hur stor del av såddfinansieringen som använts för att stimulera form och design.

NUTEK är en av stiftarna av Stiftelsen Svensk Industriedesign (SVID), som bildades år 1989. Övriga stiftare är Ingenjörsvetenskapsakademien och Föreningen Svensk Form. Det övergripande målet för stiftelsen är att fördjupa och förmedla kunskaper om industriell design i det svenska näringslivet. Man vill att företagen i större utsträckning skall bli medvetna om designens betydelse som konkurrensmedel och att de skall integrera den professionella

industriella designen i sina verksamheter. Från och med år 2000 har SVID dessutom regeringens uppdrag att bredda sin verksamhet till att gälla andra designdiscipliner än industridesign. SVID:s årliga bidrag från NUTEK uppgår till 10 miljoner kronor. År 1999 uppbar man dessutom 3,4 miljoner kronor i övrig offentlig finansiering, varav EU stod för 1,8 miljoner kronor.¹²

SVID:s verksamhet bedrivs inom två områden. Det ena området, kallat Kontakt och Rådgivning, inbegriper dels praktisk vägledning åt företag i frågor om industridesign, dels hjälp för att underlätta kontakterna mellan industriföretag och designföretag. Jag återkommer till detta i avsnitt 4.5.2.

Det andra området, kallat Kunskaps- och Kompetensutveckling, utgörs dels av stöd till utbildnings- och forskarinsatser inom designområdet, dels av stöd för att öka kunskapen om industridesign i strategiska yrkesgrupper som t.ex. tekniker och ekonomer. En stor del av arbetet med kunskaps- och kompetensutveckling sker inom ramen för Forskarkollegiet, som är ett forum med återkommande möten med lärare och forskare från universitet och högskolor och andra med intresse för utveckling av ämnesområdet industridesign. Jag återkommer till detta i avsnitt 4.3.3.

Statens Kulturråd – olika verksamhetsstöd och bidrag till Föreningen Svensk Form

Statens Kulturråd är central myndighet för kulturpolitiken. Det innebär ett ansvar för konstområdena teater, dans, musik, litteratur, folkbibliotek, kulturtidskrifter samt museer, utställningar och bildkonst. Inom dessa områden skall man fördela bidrag, förse regeringen med beslutsunderlag samt informera allmänheten om kulturpolitik i allmänhet och den egna verksamheten i synnerhet.

Inom formgivnings- och designområdet är Statens Kulturråd i första hand en förmedlare av bidrag. Det handlar om bidrag till regionala museer och vissa organisationer inom bild- och form-

¹² SVID:s årsredovisning för år 1999.

konsten. När det gäller det senare bör Föreningen Svensk Form lyftas fram.

Föreningen Svensk Form är en ideell förening som har funnits sedan år 1845¹³ och som delvis finansierar sin verksamhet med statliga anslag. Föreningens främsta syfte är att verka som opinionsbildare och kunskapsförmedlare inom designområdet – från industridesign till konsthantverk. Opinionsbildningen sker i första hand genom anordnande av nationella och internationella utställningar, tidskriften FORM, seminarier samt utmärkelserna ”Utmärkt svensk form” och ”Ung svensk form”. Kunskapsförmedlingens kärna är ett omfattande bibliotek och bildarkiv, som är tillgängligt för både forskare och studenter. Under perioden 1999–2001 har Föreningen Svensk Form ett nationellt uppdrag inom formgivnings- och designområdet.¹⁴ En viktig förutsättning för föreningens arbete är den regionala spridningen. I dagsläget har man sex lokalföreningar.¹⁵ Genom denna regionala närvaro utgör Föreningen Svensk Form ett betydelsefullt nätverk för formgivare, designer, konsthantverkare och andra formintresserade. Jag återkommer till det arbete Föreningen Svensk Form har bedrivit inom olika insatsområden.

¹³ Föreningen bildades under namnet Svenska slöjdföreningen, men bytte år 1976 namn till Föreningen Svensk Form.

¹⁴ *Nationellt uppdrag till Föreningen Svensk Form*, KU1999/1072/Ka. Uppdraget är att göra Svensk Forms verksamhet mer publik, initiera framåtsyftande projekt, göra svensk form och design känd internationellt samt höja medvetenheten hos myndigheter om formens betydelse vid upphandling.

¹⁵ Dessa är ”Regionalföreningen för Skåne och Blekinge”, ”Svensk Form Småland” som verkar i Småland och på Öland, ”Svensk Form i Väster” som omfattar västra Götalandsregionen, ”Länsföreningen Svensk Form i Östergötland”, ”Svensk Form Västerbotten” samt ”Svensk Form Norrbotten”.

Nämnden för hemslöjdsfrågor – en renodlad förmyndighet

Nämnden för hemslöjdsfrågor (NFH) inrättades år 1981 och har som övergripande mål att öka intresset för, kunskapen om och utövandet av hemslöjd i hela Sverige. Nämnden består av en ordförande och sju ledamöter, som sammanträder cirka fem gånger per år. Ett kansli är knutet till nämnden och detta är samlokaliserat med NUTEK. Det senare innebär t.ex. att NUTEK bistår nämnden med administrativ service.

Nämnden disponerar anslaget ”Främjande av hemslöjden”, vilket innebär att fördela medel till projektverksamhet, konsulentverksamhet, samt till den ideella föreningen Svenska Hemslöjdföreningarnas Riksförbund (SHR).

Det övergripande målet – att öka intresset för, kunskapen om och utövandet av hemslöjd i hela Sverige – skall uppfyllas genom ett antal verksamhetsmål. NFH skall bidra till:

- att öka barns och ungdomars intresse för området
- att sprida kunskap om det mångkulturella samhället
- att vårda och utveckla hemslöjdens materialkunskap, teknik-kunskap, formspråk, tradition och kvalitet
- att stärka forskningsanknytning och öppna för tvärvetenskapliga perspektiv
- att bygga upp en nationell bilddatabas av hemslöjdens samlingar
- att verka för en gynnsam utveckling inom arkitektur, formgivning och design enligt riksdagens mål.

Verksamheten inom nämndens ansvarsområde bedrivs i första hand via konsulentverksamheten. Konsulentverksamheten omfattar sammanlagt 48 läns-hemslöjds-konsulenter och 5 rikskonsulenter. Konsulenternas uppgift är: ”att väcka intresse för, främja och förmedla kunskap om hemslöjd med tanke på såväl kulturella, kvalitativa som ekonomiska aspekter”.

Redogörelsen ovan visar att NUTEK, Statens Kulturråd och Nämnden för hemslöjdsfrågor dels stödjer verksamheter inom flera insatsområden, dels stödjer verksamheter som har liknande

syften och målgrupper. En mer utförlig beskrivning av verksamheterna finns under respektive insatsområde. I kapitel 7 återkommer jag till dessa organisationers roll i form- och designpolitiken.

4.3 Skapa och erbjuda god utbildning

Utbildningsväsendet är centralt. Utbildningen har en dubbel funktion emedan den dels skall generera intresse och en allmänt högre kunskap, dels generera specialister med särskilda kunskaper om i detta fall formgivning och design. Insatser bör kunna göras inom alla delar av skolan – hela vägen från förskolan upp till de högre utbildningarna inom universitet och högskola. Endast genom att lägga en god grund i form av kunskap kan övriga insattstyper inom formgivnings- och designområdet nå full effekt och uppfylla de övergripande målen. Satsningar på utbildning bidrar därmed till att uppfylla samtliga form- och designmål, även om det sker mer eller mindre direkt.

Statens insatser när det gäller att skapa och tillhandahålla utbildning kan grovt delas in i sådan utbildning som bedrivs vid universitet och högskolor och sådan utbildning som tillhandahålls av organisationer och föreningar. Viktiga statliga aktörer inom detta insatsområde är olika designskolor, universitet och högskolor, Nämnden för hemslöjdsfrågor samt centrala myndigheter som Skolverket och Högskoleverket. Till viss del verkar även SVID och Föreningen Svensk Form inom detta område.

4.3.1 Statliga designutbildningar på högskolenivå

Den statliga designutbildningen¹⁶ bedrivs idag vid ett flertal lärosäten. I normalfallet är sådan utbildning en inriktning inom ett större utbildningsutbud – det finns inget lärosäte som enbart erbjuder designutbildning. Samtidigt varierar den omgivande utbildningsmiljön mellan de olika designutbildningarna. I vissa fall har man valt att organisera designutbildningen som en egen högskola inom ramen för en större högskola, medan man i andra fall erbjuder utbildningsprogram med inslag av designkunskap. Konstfack intar en särställning då man både är ett tydligt profilerat lärosäte och en egen myndighet.

Det finns flera sätt att uppskatta omfattningen av de statliga utbildningsinsatserna. Ett är att utgå från antalet lärosäten som erbjuder designutbildning och ett annat är att utgå från antalet av regeringen beviljade utbildningsplatser för design. Detta är nämligen inte samma sak. Vilket lärosäte som helst kan föra in design i sitt kursutbud, men endast ett fåtal har erhållit särskild finansiering från Utbildningsdepartementet för att bedriva designutbildning. Drygt hälften av designutbildningarna saknar sådan finansiering och finansieras istället via andra utbildningsområden.¹⁷

Utbildningsdepartementet har beviljat medel till 10 designutbildningar. Det gäller utbildningarna vid Lunds universitet, Göteborgs universitet, Umeå universitet, Linköpings universitet, Växjö universitet, Malmö högskola, Högskolan i Borås, Konstfack,

¹⁶ Med designutbildning skall förstås sådan utbildning som bedrivs inom något av områdena: industridesign, formgivning i keramik, glas, trä eller metaller, grafisk design, inredningsarkitektur och möbeldesign samt textil- och modedesign.

¹⁷ Storleken på anslaget till de olika universiteten och högskolorna baseras – enkelt uttryckt – dels på antal studenter, dels på utbildningsområden. För år 2000 erhåller man exempelvis 36 580 kronor per helårsstudent inom området naturvetenskap/teknik och 108 973 kronor per helårsstudent inom design.

Lärarhögskolan i Stockholm¹⁸ samt Mälardalens högskola.¹⁹ Staten beviljade år 1999 dessa utbildningar designmedel motsvarande 182 miljoner kronor.²⁰

Utöver den utbildning som erhåller särskilda medel för design finns 13 utbildningsprogram på högskolenivå som har en inriktning mot formgivning och design, men som finansieras med medel avsedda för i första hand det naturvetenskapliga utbildningsområdet.²¹ Högskoleverket kallar dessa för ”kombinationsutbildningar”. Det som formellt utmärker kombinationsutbildningarna är antagningskraven. Betyg eller högskoleprov är avgörande, medan antagningen till designutbildningarna sker genom dels betyg, dels arbetsprover. Det är problematiskt att uppskatta hur mycket medel som avsätts till kombinationsut-

¹⁸ Kurser som anordnas av Konstfack.

¹⁹ Prop. 1999/2000:1.

²⁰ Inkluderar ej utbildningen vid Linköpings universitet, som saknade designutbildning år 1999.

²¹ Dessa är: Civilingenjörsutbildning i Teknisk design vid Chalmers, Civilingenjörsutbildning i Ergonomisk design och produktion vid Luleå tekniska universitet, Utvecklingsingenjör vid Mithögskolan, Högskoleingenjörsutbildning i Industriell design vid Luleå tekniska universitet, Högskoleingenjörsutbildning till Innovations- och designingenjör vid Karlstad universitet, Högskoleingenjörsutbildning i Produktutveckling med industriell design vid Högskolan i Jönköping, Högskoleingenjörsutbildning i Konstruktion och design vid Högskolan i Halmstad, Högskoleingenjörsutbildning till Designingenjör vid Högskolan i Skövde, Högskoleingenjörsutbildning i Maskinteknik med inriktning mot design och konstruktion vid Högskolan Kristianstad, Högskoleingenjörsutbildning i Maskinteknik med inriktning mot produktutveckling och design vid Växjö universitet, Högskoleingenjörsutbildning i Grafisk teknologi vid Högskolan Dalarna, Innovationsprogrammet med inriktning mot Teknik/design vid Mälardalens högskola samt Högskoleingenjörsutbildning till Polymeringenjör vid Högskolan Kristianstad. (*Utvärdering av Sveriges designutbildningar*, bilaga 3, Högskoleverket, oktober 1999).

bildningarna, men det handlar om belopp i storleksordningen 70 till 85 miljoner kronor.²²

Under perioden 1998–1999 genomförde Högskoleverket en utvärdering av det samlade utbudet av designutbildningar inom högskolan. Man gjorde dock vissa avgränsningar med hänsyn till utbildningarnas innehåll och hur länge de funnits. Utvärderingen omfattade därför endast fem utbildningar. Dessa var: Konstfack, Högskolan för Design och Konsthantverk vid Göteborgs universitet, Textilhögskolan vid Högskolan i Borås, Designhögskolan vid Umeå universitet samt Designlinjen vid Lunds Tekniska högskola. Kombinationsutbildningarna har inte utvärderats.

Högskoleverket bedömde att den svenska designutbildningen håller hög kvalitet, men pekar samtidigt på att det finns brister. Kvaliteten gäller i första hand sådant som studieuppläggning, metodik och pedagogik, men även sådant som tvärvetenskaplighet och samarbete med näringslivet. Den kritik som förs fram i rapporten handlar t.ex. om svag ledningsstruktur och att lokaler och verkstäder på vissa utbildningar inte är tillgängliga för studenterna i tillräcklig utsträckning.²³ Jag återkommer till denna utvärdering i kapitel 7.

4.3.2 Utbildning i grund- och gymnasieskola

Skolverket har fått i uppdrag att finna former för att etablera undervisning i arkitektur och form i grundskolan och gymnasieskolan. Uppdraget skall utföras i nära samarbete med Statens kulturråd, Arkitekturmuseum samt Svenska Arkitekters Riksförbund (SAR). Förväntade resultat är dels en handlingsplan för undervisningsformerna, dels konkreta insatser under Arkitekturåret 2001.

²² Baseras på intervjuer med företrädare för utbildningarna, där de har fått uppskatta antal helårsstudenter och antal helårsprestationer.

²³ Högskoleverket, *Utvärdering av Sveriges designutbildningar*, oktober 1999.

4.3.3 Utbildning och SVID

Utbildningsinsatser sker även i andra organisationer än det offentliga utbildningssystemet. Ett sådant exempel är SVID, men även NFH som jag återkommer till nedan. Ett av SVID:s två områden är Kunskaps- och Kompetensutveckling. Syftet med verksamheten som bedrivs inom området är att ge stöd till utbildnings- och forskarinsatser inom designområdet och att försöka öka kunskapen om industridesign hos yrkesgrupper som t.ex. tekniker och ekonomer. Mycket av detta arbete bedrivs inom ramen för Forskar-kollegiet, som är ett forum för återkommande möten med lärare och forskare från universitet och högskolor och andra, som har intresse att utveckla ämnesområdet industridesign. Under år 1999 har arbetet i första hand varit inriktat på att kartlägga och belysa, men även stödja, befintliga utbildnings- och forskarinsatser.

En inventering har gjorts av landets samtliga designutbildningar, där man lyfter fram allt från gymnasiekurser till hela utbildningsprogram på högskolenivå. Inventeringen har emellertid begränsats till att vara en kvantitativ sammanställning och SVID har inte utvärderat innehållet i dessa utbildningar. Inventeringen har ingått som en del i Högskoleverkets utvärdering.²⁴

Vad gäller forskning arbetar SVID för att skapa en institutionell bas för forskning i design i Sverige. SVID menar att detta saknas idag, vilket bekräftas i Högskoleverkets rapport om den högre designutbildningen i Sverige. Vidare arbetar SVID för att lyfta fram den industriella designens ökade betydelse för företagens produktutvecklingsarbete. Mot denna bakgrund har SVID utvecklat ett koncept som man kallar Swedish Industrial Design Research and Education Agenda (SWIDREA).

SWIDREA är avsett att bli ett nationellt forskningsinriktat forum för universitet och näringsliv. Syftet är att öka kompetensen i designutbildningarna, men även att öka designkompetensen i övriga delar av utbildningsväsendet – framförallt hos tekniker och ekonomer – och att stimulera näringslivets designkompetens. Detta skall uppnås genom att SWIDREA bildar ett centralt forum i

²⁴ Se avsnittet om Statliga designutbildningar, 4.3.1.

ett nationellt doktorandprogram med doktorander från olika lärosäten – både från designhögskolor, tekniska högskolor och ekonomihögskolor. Genom ett sådant doktorandprogram hoppas man dessutom kunna utveckla ytterligare samarbetsformer mellan olika discipliner inom utbildningsväsendet och att finna en form för en effektiv kunskapsförmedling till näringslivet.

När det gäller relationen mellan design, utbildning och näringsliv vill jag särskilt lyfta fram två delar i SVID:s arbete. Den första delen gäller engagemanget i Sveriges Verkstadsindustriers (VI) konstruktörsprogram. SVID samarbetar i detta sammanhang med VI, Kungliga Tekniska Högskolan, Chalmers Tekniska Högskola samt Civilingenjörssförbundet. Fortbildningsprogrammet riktar sig till civilingenjörer och förmedlar kunskap om det senaste inom datorbaserade konstruktionsmetoder, materialutveckling, tillverkningssteknik, etc.

SVID utvecklar dessutom ett koncept kallat Design Forum. Design Forum är tänkt att vara en regional kraft med de regionala företagen, högskolan och SVID som ägare och drivkrafter. Syftet är att utveckla och tillämpa designmetoder i både produktutveckling och marknadsföring. Jag återkommer till detta i avsnitt 4.5. om skapande av mötesplatser.

4.3.4 Utbildning och Nämnden för hemslöjdsfrågor

Nämnden för hemslöjdsfrågor skall främja hemslöjden. Information och fortbildning, riktade till både verksamma slöjdare och allmänheten, är centrala för verksamheten. Detta sker både i nationella och regionala projekt. Drivande i arbetet är 48 läns hemslöjds konsulenter och 5 rikskonsulenter. År 1999 disponerade nämnden totalt 18,7 miljoner kronor.²⁵ Av detta avsattes 1,7 miljoner kronor till nämndens arbete, 1,1 miljoner kronor gick

²⁵ I denna summa ingår 225 000 kr som är NUTEK:s kostnader för NFH:s administration. Kostnaderna inkluderar lokaler, utrustning, material samt personal.

till projektverksamheten och 13,9 miljoner kronor till konsulentverksamheten, som dessutom finansieras med en lika stor summa från berörda landsting eller kommuner. Den totala offentliga finansieringen av konsulenterna uppgår därmed till drygt 27 miljoner kronor. Utöver detta fördelade nämnden 2,1 miljoner kronor till den ideella föreningen Svenska Hemslöjdföreningarnas Riksförbund (SHR).²⁶

Det finns normalt två hemslöjdskonsulenter i varje län och deras verksamhet är rådgivande och upplysande. Det innebär ett utåtriktat arbete som utförs både via telefon och brev, men också genom personliga besök på konsulentkontoret eller hos slöjdare i deras verkstäder. Utöver detta ingår konsulenterna vanligen i arbetsgrupper för dels NFH:s projekt,²⁷ dels regionalt initierade aktiviteter som exempelvis slöjdläger för ungdomar och utställningar om regionala slöjdtraditioner. Konsulenterna har också en viktig roll när det gäller kursverksamheten i länen. Under år 1999 hölls närmare 300 kurser runt om i landet. Det handlade om kurser i exempelvis olika slöjdtekniker, slöjdtraditioner samt fortbildning av slöjdlärare. Kurserna har varierat stort när det gäller både form, omfattning och antal kursdeltagare – allt från terminslånga kurser i form av studiecirkel till föreläsningar i samband med utställningar.

²⁶ SHR är ett centralt organ för landets hemslöjdsföreningar och har till uppgift att främja den svenska slöjden och dess utveckling.

²⁷ Dessa utgjordes år 1999 av ett nationellt projekt (Projekt Dräktcentrum), ett länsamarbete (UllMa-projektet), fyra regionala projekt riktade till barn och ungdom, ett regionalt projekt för att visa likheter mellan slöjden i olika kulturer samt fyra regionala projekt inriktade på traditioner och material- och teknikkunskap.

4.4 Den statliga upphandlingen

Dagligen möter medborgarna miljöer som på ett eller annat sätt representerar statliga verksamheter. Staten har därmed ett stort inflytande på gestaltningen och utformningen av vår omgivning. Det är därför viktigt, som tidigare påtalats, att de miljöer staten medverkar till att skapa är förebildliga exempel på god formgivning och design. Den statliga upphandlingen²⁸ är i detta sammanhang ett centralt instrument för att nå målen att kvalitet och skönhet inte skall underställas kortsiktiga ekonomiska lösningar och att intresset för hög kvalitet inom formgivning och design skall stärkas och breddas.

Viktiga insatser inom detta område är inte minst den upphandling som görs vid varje statlig myndighet – i synnerhet vid de myndigheter som sluter ramavtal för hela statsförvaltningen. Även riktade insatser, som det särskilda uppdraget till Föreningen Svensk Form att höja myndigheternas kompetens i detta avseende, är av stor betydelse. Dit kan också räknas inrättandet av delegationen för ekologisk upphandling samt de lokala investeringsprogrammen för ekologiskt hållbar utveckling.

4.4.1 Ett instrument för den statliga form- och designpolitiken

Staten upphandlar årligen varor och tjänster för cirka 80 miljarder kronor (Försvarsmakten undantagen). Hela den offentliga sektorn upphandlar för cirka 400 miljarder kronor. Det betyder att nästan fem procent av BNP – det samlade värdet av produktionen av varor och tjänster i Sverige – har staten som köpare och så mycket som 26 procent av BNP upphandlas av offentliga aktörer. Möjligheten för staten, och övriga delar av den offentliga sektorn, att både ställa krav på god formgivning och design i egenskap av

²⁸ Den offentliga upphandlingen omfattar staten, landstingen och kommunerna. Mitt uppdrag gäller statens insatser, varför jag avgränsar mitt resonemang till statlig upphandling.

köpare och att agera förebildligt i skapandet av behovsanpassade offentliga miljöer är därför stor.

Att kunna utnyttja denna möjlighet ställer emellertid höga krav på kunskap och kompetens hos de enheter och personer som upphandlar. Upphandlingskommittén (SOU 1999:139) framhåller i sitt betänkande att sådan kompetens ofta saknas. Kommittén menar att det i vissa fall är en fråga om bristande resurser, men att det i desto fler fall handlar om att en stor del av den offentliga upphandlingen hanteras utanför inköpsavdelningarna på respektive myndighet.

Statens upphandling omfattas av lagen (1992:1528) om offentlig upphandling (LOU). Med upphandling skall förstås anskaffning av något, dvs. att den offentliga sektorn tillförs en vara eller tjänst och betalar för detta. Det kan handla om köp, leasing, hyra eller hyresköp av varor, byggtreprenader eller tjänster. Lagen omfattar statliga, kommunala och andra myndigheter, landsting och kyrkliga kommuner, vissa offentligägda bolag, stiftelser, föreningar och samfälligheter samt sammanslutningar av flera upphandlande enheter.

I lagen anges att upphandlingen skall göras affärsmässigt och med utnyttjande av tillgänglig konkurrens. Upphandlingen skall baseras på ett s.k. förfrågningsunderlag. Detta skall innehålla en noggrant formulerad kravspecifikation, dvs. en specifikation av vilka behov som produkten skall möta, en redogörelse för hur ett anbud lämnas, på vilket sätt anbuden kommer att värderas m.m.

Ett anbud kan antas på två olika grunder – antingen utifrån lägsta pris eller med hänsyn till vad som är ekonomiskt mest fördelaktigt utifrån vissa utvärderingskriterier. Det kan handla om driftskostnader, material, estetik, funktion, service och underhåll, miljöpåverkan, etc. Det är därför viktigt att kravspecifikationen och utvärderingskriterierna är väl genomarbetade. Lagen anger nämligen tydligt att den upphandlande enheten inte får pröva anbud mot andra krav eller kriterier än de som funnits med i förfrågningsunderlaget. Det centrala för denna utredning är därför LOU:s krav på noggrant formulerade kravspecifikationer och

utvärderingskriterier i förfrågningsunderlaget – ett krav som är oberoende av upphandlingens värde.²⁹

Jag bedömer, vilket också entydigt styrks av samtal med experter på offentlig upphandling och företrädare för Nämnden för offentlig upphandling (NOU)³⁰, att LOU inte hindrar den upphandlande enheten från att ta hänsyn till formgivning och design i upphandlingen; det är snarare tvärtom. Genom lagens möjlighet att formulera en kravspecifikation och utvärderingskriterier uppmuntras den upphandlande enheten att göra den helhetsbedömning av anbuden som är en förutsättning för att staten i sin upphandling skall kunna premiera god formgivning och design. Grunden för en bra upphandling är att den upphandlande enheten kan *identifiera* behovet, dvs. vad produkten skall tillfredsställa, och att man kan *beskriva* behovet. Det kan synas som ett självklart påpekande, men det är ändå fundamentalt för att lyckas med att ta hänsyn till formgivning och design i upphandlingen. Då behovet normalt utgörs av krav på sådant som funktion, miljöhänsyn, ergonomi, estetik, ekonomi, etc., krävs det särskild kompetens för att både identifiera och beskriva detta i en upphandling.

Det är svårt att bedöma hur väl staten lyckas med att premiera god form och design i sin upphandling – i varje fall om man strävar efter att kunna uttrycka detta i någon form av kvantitativt mått. Istället vill jag betona vikten av att kunna formulera de ovan nämnda kravspecifikationerna. Väl formulerade kravspecifikationer och genomtänkta utvärderingskriterier möjliggör helhetsbedömningar, där priset enbart är *en* komponent bland andra. Upp-

²⁹ Upphandling görs antingen över eller under tröskelvärdet. Tröskelvärdet för statliga myndigheter är 1,1 miljoner kronor. Värdet är detsamma för varor och tjänster och skall beräknas för hela avtalets löptid. Det är inte tillåtet att dela upp upphandlingen i mindre delar med syftet att komma under tröskelvärdet. För en översikt av LOU hänvisas exempelvis till *Kort om LOU och NOU*, Nämnden för offentlig upphandling, oktober 1998.

³⁰ NOU är en statlig myndighet med uppgift att bland annat utöva tillsyn över att LOU efterlevs, verka för effektiv upphandling, ge ut allmänna råd och kommentarer om hur upphandlingsbestämmelserna skall tolkas, m.m.

handlingskommittén visade att denna typ av helhetsbedömningar är ovanliga, trots den möjlighet lagen ger. I likhet med kommittén bedömer jag att detta är en fråga om kompetens, vilket visas av att det på senare tid har tagits initiativ till att stärka myndigheterna i rollen som upphandlare. Två av dessa projekt har haft en tydlig miljöprofil. Miljöhänsyn är en väsentlig del av god design och jag ger nedan därför dessa projekt relativt stort utrymme.

4.4.2 Delegationen för ekologisk upphandling

Regeringen har slagit fast att Sverige skall vara ett föregångsland i strävan att skapa en ekologiskt hållbar utveckling.³¹ En ekologiskt hållbar utveckling kännetecknas t.ex. av att miljön skyddas från utsläpp av föroreningar, den biologiska mångfalden bevaras, värdefulla kulturmiljöer skyddas, energi och andra naturresurser används effektivt och att ekosystemets långsiktiga produktionsförmåga säkras.³² Regeringen har genom att tillsätta en särskild delegation för ekologisk upphandling – EKU-delegationen – markerat att den offentliga upphandlingen bör vara ett instrument i arbetet för en ekologisk hållbar utveckling.³³

Som tidigare nämnts är staten en betydande kund, som genom sin upphandling kan utöva ett tryck på marknaden att anpassa varor och tjänster till särskilda krav, exempelvis miljökrav. Genom att ställa sådana krav kan staten stimulera producenterna att styra sin produktion mot en mer s.k. hållbarhetsanpassad teknik. EKU-delegationen framhåller att den statliga förvaltningen redan är aktiv när det gäller att verka för och formulera sådana krav i sin upphandling, men att arbetet ännu bara har börjat. Det finns därför utrymme för de statliga myndigheterna att bli ännu bättre. Det skall ske genom mer samordnade insatser och att olika upphandlande enheter utnyttjar varandras erfarenheter av miljöanpassad

³¹ Prop. 1997/98:145 *Svenska miljömål – Miljöpolitik för ett hållbart Sverige*.

³² Skr. 1997/98:13 *Ekologisk hållbarhet*.

³³ Dir. 1998:8 Delegationen för ekologisk upphandling.

upphandling och goda exempel. Delegationens uppdrag skall vara avslutat i december år 2000.

Det har än så länge inte gjorts någon omfattande utvärdering av hur den statliga förvaltningen arbetar med miljökrav i upphandlingen. Naturvårdsverket har emellertid i en enkät frågat myndigheterna i vad mån de ställer miljökrav i upphandlingen. Av de 131 myndigheter som besvarade enkäten svarade 85 att man ställer miljökrav, om än i olika omfattning. Miljökraven ställs framförallt när det gäller sådant som kontorsmaterial, tvätt- och rengöringsmedel, möbler och datorer – mer sällan ställs krav vid upphandling av exempelvis transporter och energi. Enkäten visar att det inte har varit dyrare att upphandla miljöanpassade produkter än andra produkter. Naturvårdsverket har för avsikt att följa upp dessa iakttagelser under år 2000.³⁴

4.4.3 Lokala investeringsprogram och design

Ett ytterligare led i strävan mot en ekologisk hållbar utveckling är stödet till lokala investeringsprogram. Dessa program syftar till att öka takten i omställningen till hållbar utveckling och samtidigt stimulera lokala lösningar på miljöproblemen. Stödet är därför avsett för investeringar i kommuner som med ett helhetstänkande strävar mot ekologisk hållbarhet. Riksdagen har avsatt 6,5 miljarder till lokala investeringsprogram under åren 1998–2002.

Stödet baseras på förordningen (1998:23) om statliga bidrag till lokala investeringsprogram. Ett investeringsprogram består av en eller flera samverkande åtgärder som syftar till att öka den ekologiska hållbarheten. Inriktningen bestäms av kommunen. Kommunen är ansvarig för programmet och dess genomförande skall prioritera de åtgärder som ingår i programmet, samt ha ansvaret för att fördela bidraget till de olika investerarna. Kommunen skall också se till att förordningens krav uppfylls för alla investeringar som ingår.

³⁴ Naturvårdsverket, *Statliga myndigheters arbete med miljöanpassad upphandling – en första uppföljning*, 1999.

Varken förarbetena till investeringsprogrammen eller investeringsförordningen tar upp formgivning och design. En kommun kan däremot få bidrag till åtgärder som ”främjar arkitektoniska kvaliteter” om dessa ökar den ekologiska hållbarheten i samhället.³⁵ En genomgång av det lokala investeringsprogram som genomförts eller initierats under år 1999 visar att särskilda åtgärder, där arkitektoniska kvaliteter främjas, har vidtagits i relativt liten omfattning.

4.4.4 Ett nationellt uppdrag till Föreningen Svensk Form

Regeringen har givit Föreningen Svensk Form i uppdrag att höja medvetenheten hos myndigheter om formens betydelse vid upphandling.³⁶ Uppdraget sträcker sig över tre år och arbetet har påbörjats under år 1999. Föreningen Svensk Form har tagit initiativ till ett samarbete med Försvarets materielverk (FMV). Syftet med samarbetet är att komplettera de kommande ramavtalen med ett dokument – en bedömningsskala för design – som skall utgöra en referens för bedömning av produkternas kvaliteter ur ett form- och designperspektiv.

Arbetet har enbart påbörjats, varför det är svårt att uttala sig om skalans slutliga innehåll och hur den skall användas.

4.4.5 Upphandlingsutbildning på Södertörn

Betydelsen av särskild kompetens för att kunna genomföra en bra upphandling och insikten om att denna kompetens saknas på många håll inom den offentliga sektorn är skälet till att det har skapats en högskolekurs i offentlig upphandling. Från och med höstterminen 1999 ger Södertörns högskola i samarbete med SIPU

³⁵ SFS 1998:23 1§.

³⁶ Nationellt uppdrag till Föreningen Svensk Form, KU1999/1072/Ka.

Förvaltningsutveckling AB och Sveriges Offentliga Inköpare,³⁷ en 20-poängskurs på halvfart i offentlig upphandling. Kursen är avgiftsbelagd och finansieras fullt ut med kursavgifter.

Kursen innehåller flera olika delar, som exempelvis upphandlingens betydelse för verksamhetsutveckling och ekonomistyrning, upphandlingen som ett projekt och process, regelverket kring offentlig upphandling, nödvändiga ekonomiska kunskaper, m.m.

Utbildningen har ännu ej utvärderats. Jag vill ändå framhålla att kursens innehåll förefaller vara ändamålsenligt. Kombinationen av professionell extern upphandlingskompetens och pedagogisk och teoretisk kompetens från högskolan skapar förutsättningar för att kursens ambitiösa syfte uppfylls. Det saknas emellertid ett särskilt moment där formens och designens betydelse lyfts fram – ett undervisningsmoment som visar på vikten av den helhetssyn, dvs. beaktande av funktion, ekologi, estetik, ekonomi, etc.

4.5 Skapande av mötesplatser

Mötet mellan medborgarna och formgivnings- och designkompetensen är viktigt. En livlig och bred debatt ökar insikten och medvetenheten om områdets betydelse, vilket är värdefullt för områdets utveckling – och detta är inte enbart en angelägenhet för de professionella. Likaså är relationen mellan näringslivet och formgivnings- och designkompetensen ytterst betydelsefull. Genom att integrera denna kompetens i näringslivet skapas förutsättningar för en djupare förståelse för att design inte enbart handlar om utseende, utan lika mycket om reducerade produktionskostnader, förbättrad ergonomi, minskad ekologisk belastning, etc. Formgivning och design ses i detta perspektiv således som en delprocess och ett kompetensområde inbegripande allt från tillverkningsätt, marknadsföring och användning till destruktion och återvinning.

³⁷ Sveriges Offentliga Inköpare är en ideell förening med medlemmar som arbetar med upphandling inom den offentliga sektorn. Föreningen bildades år 1979 och har idag 581 medlemmar.

Staten har därför velat stimulera att möten kommer till stånd. Jag har tidigare föreslagit en mötesplats för form och design.³⁸ Möten bidrar till att uppfylla målet om att intresset för hög kvalitet inom formgivning och design skall stärkas och breddas. I avsnitt 4.3 visade jag hur möten kan ske redan inom de högre utbildningarna och att kunskap om formgivning och design inte bör isoleras till de särskilda form- och designutbildningarna utan även ingå som en del i ingenjör- och ekonomutbildningar. På samma sätt kan möten komma till stånd genom tillkomsten av platser, där medborgare och näringsliv tar del av olika aspekter på form- och designområdet. Där kan medvetenhet skapas, idéer genereras och konkreta samarbeten komma till stånd mellan näringsliv och exempelvis universitet och högskolor.

Ett betydelsefullt instrument i skapandet av möten är utställningar – en etablerad form för att föra ut kunskaper och insikter. Likaså är upplysning och rådgivning ett viktigt område. Genom att synliggöra tendenser och olika fenomen inom formgivning och design blir de möjliga att diskutera. Centrala aktörer är Statens Kulturråd som förmedlar bidrag till bland andra Föreningen Svensk Form, Form/Design Center, konsthantverkskooperativen och museerna samt NUTEK genom framförallt SVID.

4.5.1 Statens Kulturråds bidrag till bild- och formområdet

Statens Kulturråd disponerar anslaget ”Bidrag till bild- och formområdet”. Anslaget fördelas till ett antal konstfrämjande organisationer med utställningsverksamhet. Bland dessa organisationer är det framförallt Föreningen Svensk Form, Form/Design Center, konsthantverkskooperativen och Stiftelsen Konsthantverkscentrum som är relevanta att lyfta fram i ett form- och designsammanhang.

Föreningen Svensk Form uppbär årligen ett verksamhetsbidrag motsvarande 1,5 miljoner kronor. Under perioden 1999–2001 har

³⁸ SOU 1999:123, *Mötesplats för form och design*, 1999.

man dessutom ett nationellt uppdrag som berättigar till ytterligare 1 miljon kronor per år. I uppdraget ingår t.ex. att göra Föreningen Svensk Forms verksamhet mer publik. För detta syfte har föreningen under år 1999 genomfört flera aktiviteter. För det första har föreningen projekterat "en mötesplats för form". Mötesplatsen är lokaliserad på Skeppsholmen och innehåller utställningar, arkiv, bibliotek, butik, kafé och föreningens kansli. Invigning sker i början av september år 2000. Under år 1999 har utställningsverksamheten bedrivits i andra lokaler på Skeppsholmen. Föreningens egen bedömning är att man har nått en ny publik genom att visa utställningar på Skeppsholmen, där Moderna Museet och Arkitekturmuseet redan finns.

Statens Kulturråd har även lämnat bidrag till Form/Design Center i Malmö, som drivs av Föreningen Svensk Forms lokal-förening för Skåne och Blekinge. Verksamhetens kärna utgörs av utställningar. I samband med dessa ges föreläsningar, hålls seminarier/workshops samt debatter. Under år 1999 besöktes centret av cirka 170 000 personer och det gjordes uppmärksammade utställningar om exempelvis den grafiska formgivaren Olle Eksell och glaskonstnären Ann Wählström. Dessutom hölls föreläsningar och seminarier på teman som "the Value in Product Design" och "Design som konkurrensmedel", där bland andra ALMI och SVID var medarrangörer. Under år 1999 uppbar föreningen 0,9 miljoner kronor i s.k. verksamhetsbidrag till vissa utställare samt 50 000 kronor i utställningsersättning från Statens Kulturråd.

På initiativ av konsthantverkarna själva startades under 1970- och 1980-talen s.k. konsthantverkskooperativ. Syftet var, och är, att skapa en gemensam marknadsföring, utställningsverksamhet och försäljning riktad mot allmänhet och konstföreningar. Från och med år 1982 erhåller kooperativen bidrag från Kulturrådet. Bidrag går till de kooperativ som har en verksamhet som bedöms ha konstnärliga kvaliteter och representera ett kulturpolitiskt värde. I denna bedömning tar Kulturrådet hjälp av externa bedömare. 22 kooperativ fick bidrag år 1999. Totalt utgick 1,2 miljoner kronor i verksamhets-/projektbidrag och cirka 0,75 miljoner kronor via Konsthantverkscentrum i form av utställningsersättning. En genomgång av verksamhets- och

projektbidragens användning visar att de i första hand har använts till IT-satsningar. Ett viktigt inslag har varit att göra kooperativen synliga genom att anlita webbdesigner.

Statsbidragen utgör endast en liten del av kooperativens ekonomi – drygt 10 procent. Den största delen kommer från den egna försäljningen. Konsthantverkarna framhåller att statsbidraget ändå är betydelsefullt då det möjliggör satsningar på utställningsverksamhet och på att utveckla konsthantverkets identitet. När det gäller den senare bedömer Statens Kulturråd att den särskilda utställningsersättningen har inneburit ökade möjligheter för dels unga konsthantverkare, dels konsthantverkare verksamma utanför storstadregionerna att visa sin produktion. Utställningsersättningen är på så sätt ett effektivt medel att stimulera fram en bredd inom konsthantverket.³⁹

Den kooperativa formen har på senare tid ifrågasatts. Man menar att organisationsformen är otidsenlig och att den inte längre bidrar till ökad försäljning, uppmärksammade utställningar, etc.⁴⁰ Kulturrådet har därför under våren 2000 genomfört tre regionala informationsträffar med företrädare för kooperativen. Syftet var att närmare få belyst behovet av förändringar.

Utredningen har inte tagit del av vad som framkommit vid dessa träffar, men i de diskussioner jag har fört med medlemmar i konsthantverksskollektiv har följande framkommit: För de konsthantverkare som nyligen gått ut i yrkeslivet från sina utbildningar är den första separatutställningen ofta avgörande för framtiden. Det är viktigt att snart efter examen få möjlighet att ha en egen utställning, vilket inte alltid är så lätt eftersom det både brukar vara dyrt att hyra in sig på ett galleri och kan vara svårt att överhuvudtaget finna en utställningslokal. Att då – genom det kooperativ man ingår i – få möjlighet att ställa ut utan några större omkostnader betyder oerhört mycket. Det är också en trygghet att ingå i en grupp av kollegor, som delar ens erfarenheter och som man kan föra professionella diskussioner med. Genom att vara

³⁹ Statens Kulturråd, *InfoPM - Bild och form*, mars 2000.

⁴⁰ Se Konstnärsnämnden, *Konsthantverkarnas situation*, 1998 och Statens Kulturråd m.fl., *Samtidskonst i hela landet*, 1999.

medlem i ett konsthantverkskooperativ får man också en rad nyttiga kunskaper om vilka kanaler som finns ut till kunder och beställare, om hur mycket man kan och bör ta betalt, hur man arrangerar utställningar, hur man kommunicerar med pressen och andra massmedier. Man tränas att diskutera med kunder och får också ett perspektiv på de egna arbetena. Allt detta är erfarenheter som varje ny generation utövare behöver få. Det är därför min bedömning att de materialbaserade kooperativen i Stockholm, med medlemmar från alla delar av landet, tillsammans med de olika konsthantverkskooperativen i Göteborg, Kalmar och i andra städer har haft en stor betydelse för konsthantverkets kvalitativa utveckling.

Stiftelsen Konsthantverkscentrum bildades i november 1990 av Föreningen Sveriges Konsthantverkare och Industriformgivare (KIF) och cirka 550 konsthantverkare är anslutna till stiftelsen. Syftet är att sprida information och kunskap om det svenska konsthantverket. Stiftelsens arbete utgörs dels av produktion av utställningar, arrangerande av symposier, kurser och seminarier, dels av s.k. arbetsförmedlande verksamhet. Under år 1999 uppbar stiftelsen 0,77 miljoner kronor i verksamhetsbidrag, 1,2 miljoner kronor för arbetsförmedlande verksamhet samt 0,75 miljoner kronor i s.k. utställningsersättning (förmedlas till konsthantverkskooperativen). När det gäller den arbetsförmedlande verksamheten har man sedan i oktober 1999 en heltidsanställd person i Örebro, samt en person i Göteborg med syfte att kartlägga marknaden för konsthantverk i respektive region och förmedla kontakter mellan konsthantverkare och potentiella kunder. Statens Kulturråd menar att man redan har kunnat iaktta ett ökat intresse för konsthantverkarens produkter.

4.5.2 SVID:s arbete med kontakt och rådgivning

SVID arbetar inom sitt område Kontakt och Rådgivning med att visa den affärsmässiga nyttan av att använda professionella industridesigner och att ge företag praktisk vägledning vad gäller användning av industridesign.

Den största delen av SVID:s samlade medel avsätts till detta område och merparten av arbetet bedrivs av SVID:s regionala kontor: Region Norr, Region Mellan, Region Väst och Region Syd. Kontoren arbetar i stor utsträckning uppsökande gentemot det regionala näringslivet. Ett viktigt medel i detta är vad man kallar *designgenomgångar*. Dessa är kostnadsfria för företagen. I en designgenomgång möts en erfaren industridesigner och företrädare för ett företag för att diskutera möjligheten att utveckla företaget med hjälp av en professionell industridesigner. Diskussionen utgår från ett antal frågor rörande brukare, kunder, konkurrenser, produktion, försäljning, produktutveckling, miljöpåverkan och kommunikation med marknaden. Designern gör sedan en analys och återkommer med denna till företaget samtidigt som SVID gör en s.k. *designföretagsrekommendation*. En sådan rekommendation innehåller förslag på ett antal industridesignföretag som SVID har bedömt håller en hög kvalitet. Fram till och med år 1999 disponerade SVID möjligheten att förmedla s.k. *designcheckar*. Designcheckarna finansierades av ALMI,⁴¹ som också har varit en betydelsefull länk mellan SVID och företagen. Med hjälp av en designcheck kunde det företag som valde att anlita en designer erhålla bidrag för hälften av designerns fakturerade kostnader, dock högst 25 000 kronor. Under år 1999 ordnade SVID cirka 170 designgenomgångar, gjorde knappt 200 designrekommendationer och förmedlade cirka 190 designcheckar.

Designgenomgångarna genomförs ofta inom ramen för regionala projekt finansierade av EU och/eller länsstyrelserna. Under år

⁴¹ ALMI företagspartner AB är under omvandling. I prop. 1999/2000:7, rskr 1999/2000:258, anges att två nya myndigheter inrättas för att ta över ALMI:s och NUTEK:s uppgifter.

1999 satsades sammanlagt cirka 2 miljoner kronor på designgenomgångar. Flertalet skedde inom ramen för det s.k. "Småföretagarinitiativet", som utgörs av ett antal projekt som administreras av NUTEK och som finansiellt baseras på bidrag från i första hand EU och länsstyrelserna samt privata aktörer. Kostnaden för designcheckarna uppgick under år 1999 till 2,9 miljoner kronor.

SVID:s verksamhet bygger i hög grad på samarbete med andra aktörer, som normalt i första hand står för finansieringen. Det handlar framförallt om EU, länsstyrelserna och ALMI. Under år 1999 genomförde SVID 13 projekt med extern finansiering. Huvuddelen av projekten var inriktade på att erbjuda designgenomgångar, men rymde även utställningar och seminarier. Fyra projekt hade dock en annan profil. I Söderhamn påbörjades ett projekt om tjänstedesign, i Stockholm genomfördes "Design vid internationalisering", i Jönköping ett träprojekt och i Härnösand har man bedrivit EkoDesign. I avsnittet Designen och miljön lyfter jag särskilt fram det senare, då det är SVID:s mest omfattande projekt och visar designens betydelse för en ekologisk hållbar utveckling.

SVID:s verksamhet utvärderas för tillfället.⁴² Utvärderingen förväntas bli klar i september år 2000. SVID har emellertid själv låtit 76 företag som nyligen mottagit designcheckar besvara en enkät. En majoritet av dem som tillfrågats uppger att användandet av en industridesigner har inneburit att man har färdigställt, eller kommer att färdigställa, en ny produkt. Det är ännu alltför tidigt att uttala sig om hur väl man lyckats få avsättning för dessa nya produkter, men bland de företag som omfattades av enkäten finns idag ett rekryteringsbehov motsvarande 30 till 40 personer. Andra effekter som är värda att nämna är de tillfrågade företagens ökade intresse för industridesign. Det stora flertalet menar att man även framöver kommer att anlita industridesigner och en knapp tredje-

⁴² Regeringen har beslutat om en särskild utvärdering av SVID:s verksamhet. Utvärdering skall presenteras under hösten år 2000. Regeringsbeslut 2000-07-06 N2000/3567/NL.

del av företagen har dessutom redan gjort ytterligare design-satsningar.

I avsnitt 4.3.3 nämndes kort SVID:s arbete med konceptet Design Forum, vars syfte är att utveckla och tillämpa design-metoder i både produktutveckling och marknadsföring. Design Forum kan ses som ett svar på det behov som finns av konkreta möten mellan designkompetens och näringslivet. Redan år 1990 bildades ett första Design Forum, i form av en stiftelse, i Göteborg med SVID och Stiftelsen för Design Management Center i Göteborg som stiftare. SVID utvecklar nu denna verksamhet och använder den som förebild för att skapa motsvarande verksamhet i andra delar av landet. För tillfället förbereds Design Forum i Kalmar, Jönköping/Växjö, Stockholm, Umeå och Luleå. I Luleå har verksamheten redan påbörjats med stöd från Teknikbrostiftelsen, Luleå Tekniska Universitet och SVID.

Designen och miljön

Sambandet mellan design och miljö är viktigt för en ekologiskt hållbar utveckling. Produktion av varor och tjänster inverkar på miljön – och produkternas design har därmed en avgörande betydelse för miljöeffekterna i samhället. Kunskaperna om detta samband växer kontinuerligt och intresset för detta ökar hos både näringslivet och allmänheten. Idag har många insett att produkternas miljöpåverkan sker redan vid utvinningen av råvarorna, vid användandet eller i samband med att produkten har tjänat ut. Tidigare har fokus varit på den miljöpåverkan som produktionen ger. En ekologiskt hållbar utveckling förutsätter att hela näringslivet präglas av denna insikt, dvs. för att uppnå en helhet i sitt miljö-tänkande måste både produktionsprocessen och produkterna leva upp till samma miljöambitioner.

Under 1990-talet har många större industriföretag alltmer kommit att arbeta strategiskt med miljöfrågor. Miljöanpassad produktutveckling har blivit ett begrepp. Små och medelstora företag har däremot ännu inte i samma omfattning miljöanpassat sin produktutvecklingsverksamhet. Orsakerna till detta är ofta bristande

kompetens, stor tidspress och otillräckliga ekonomiska möjligheter. Utifrån denna situation tog NUTEK år 1997 initiativ till ett utvecklings- och forskningsprogram riktat mot små och medelstora företag kallat Metodik för miljöanpassad produktutveckling (MPU). Ambitionen var att utveckla verktyg och hjälpmedel inom miljöanpassad produktutveckling för att dels stärka företagets konkurrenskraft, dels bidra till omställningen till ett ekologiskt hållbart samhälle.

Inom ramen för MPU initierade SVID år 1997 ett tvåårigt projekt kallat EkoDesign. Erfarenheter från Holland, där flera framgångsrika ekodesignprojekt genomförts de senaste åren, låg till grund för projektets upplägg och genomförande. Syftet med EkoDesign var att stimulera miljöanpassad produktutveckling i mindre och medelstora företag genom att skapa goda pedagogiska exempel. En viktig utgångspunkt var att detta skulle ske utan att man gjorde avkall på produkternas form och funktion. Totalt ingick 11 mindre och två medelstora företag i projektet. Med hjälp av industridesigner och miljöspecialister analyserade och miljöanpassade företagen sina produkter och arbetsmetoder. Kunskaper om miljöanpassad produktutveckling saknas till stora delar i designerkåren och särskild utbildning var därför nödvändigt. Totalt genomgick cirka 50 designere utbildningen, som sträckte sig över fyra dagar.

EkoDesign, som pågick under två år, erhöll finansiellt stöd från NUTEK (2,5 miljoner kronor), Näringsdepartementet (1 miljon kronor), SVID (1 miljon kronor), EU:s Småföretagarinitiativ⁴³ (72 000 kronor) samt 50 000 kronor från varje deltagande företag.

Utöver det övergripande målet att stimulera miljöanpassad produktutveckling i små och medelstora företag syftade Eko-

⁴³ Småföretagsinitiativet är en del av EU:s strukturfonder och administreras av NUTEK. Det vänder sig till konsulter, organisationer och småföretag som vill genomföra projekt, oftast i samarbete med andra företag, och som är villiga att dela med sig av sina erfarenheter från projekten. Syftet med initiativet är att pröva nya vägar och metoder som hjälper små företag att bli konkurrenskraftiga så att deras försäljning ökar och företagen kan växa.

Design till att minska miljöbelastningen med i genomsnitt 50 procent för de produkter som ingick i projektet. För att utvärdera miljöbelastningen tillämpade man s.k. livscykelanalys. Den är ett sätt att mäta en produkts totala miljöpåverkan – både vid tillverkning, användning och återvinning. Resultaten visade, även om livscykelanalysen som metod fortfarande måste utvecklas, att projektets mål om att minska miljöbelastningen med 50 procent uppnåddes. De flesta av företagen har dessutom tagit till sig ett ”miljödrivet” arbetssätt för sin produktutveckling. Flera av företagen har också infört miljöledningssystem. Resultaten ligger till grund för ett fortsättningsprojekt som påbörjas hösten år 2000. Både NUTEK och Näringsdepartementet har beviljat medel för denna fortsättning.

4.5.3 Museer och utställningar

Jag har i mitt delbetänkande, *Mötesplats för form och design*⁴⁴, redogjort för de svenska musei- och utställningsinstitutionerna. Röhsska museet i Göteborg är det enda museet som har en renodlad form- och designprofil och som täcker hela området från konsthantverk till industridesign. Nationalmuseum, Arkitekturmuseum, Tekniska museet, Nordiska museet, Kalmar konstmuseum, Kulturen i Lund, Smålands museum samt Textilmuseet i Borås saknar ett uttalat designansvar, men bidrar ändå med en intressant form- och designverksamhet.

I delbetänkandet pekar jag på att situationen innebär en otydlig rollfördelning inom form- och designområdet. Konsekvensen av detta är en bristande samordning inom museiverksamheten, vilket är en pedagogisk brist. Omvärlden vet inte alltid vad man kan förvänta sig från respektive part. Den svaga samordningen innebär dessutom att verksamheterna på flera olika sätt överlappar varandra. Exempelvis händer det att det finns dubbleringar i samlingarna och att museer på auktioner konkurrerar om samma föremål och på så sätt höjer priset. Tydligare rollfördelning när det gäller

⁴⁴ SOU 1999:123 *Mötesplats för form och design*.

insamlingsarbetet skulle motverka detta, förstärka museernas identitet och samtidigt förhindra att glapp uppstår inom ett visst föremålsområde, där ingen samlar.

En viktig aspekt på detta är dokumentationen av föremål. Det saknas idag ett enhetligt system för dokumentation av form- och designföremål, där man även beaktar omvärldens behov av information. En sådan dokumentation måste ta fasta på att det är en skillnad att dokumentera form- och designföremål och exempelvis konstverk och anonyma bruksföremål. Form- och designföremål har ibland flera upphovsmän, vilket ställer andra kategoriseringskrav på de dokumentationsmallar som används. Dessutom är material och tekniker väsentliga när det gäller konsthantverk, formgivning och industridesign.⁴⁵ Vidare har jag konstaterat att det saknas en enhetlig policy för utlåning av föremål mellan institutionerna. Olika institutioner tillämpar olika principer. Företrädare för de olika institutionerna har i samtal framhållit att oklara villkor leder till att man i vissa fall tvingas avstå från att visa de föremål man skulle vilja och att det i andra fall kan vara svårt att i förväg beräkna utställningskostnaderna.

Statens utgifter för dessa institutioners form- och designverksamhet är relativt svåra att uppskatta, då den vanligen utgör en integrerad del av övrig museiverksamhet. Vissa poster kan dock urskiljas. Röhsska uppbar år 1999 1,5 miljoner kronor i verksamhetsbidrag och 1 miljon kronor för sitt nationella nätverksuppdrag. Kalmar konstmuseum tilldelades 0,6 miljoner kronor för att förvalta sitt arkiv för svensk formgivning. Smålands museum erhöll 2,6 miljoner kronor i verksamhetsbidrag och 1,5 miljoner kronor i särskild ersättning för lönebidragsanställda.⁴⁶ Kulturen i Lund tilldelades 5,4 miljoner kronor (som delvis förmedlades vidare till andra museer) samt 0,9 miljoner kronor i särskild ersättning för

⁴⁵ Röhsska museet har bland annat påbörjat ett arbete i riktning mot en mer enhetlig nomenklatur när det gäller keramik och glas.

⁴⁶ Denna ersättning är utöver det lönebidrag museet erhåller från Arbetsmarknadsverket enligt förordning (1991:333) om lönebidrag, som skall kompensera för den reducerade arbetsförmågan hos anställda som är funktionshindrade.

lönebidragsanställda. Till detta kommer de anslag som de centrala museerna har, men de har inte kunnat specificera hur stor del som går till formgivning och design.⁴⁷

4.6 Stimulans till svenskt internationellt deltagande

I *Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design* sägs att svensk formgivning och design skall utvecklas genom internationellt samarbete och att svenska produkter bör förknippas med högsta kvalitet vad gäller form och design.⁴⁸ Det förra sker både i Sverige och utomlands. Viktiga aktörer är Svenska institutet och Föreningen Svensk Form.

4.6.1 Svenska Institutets internationella form- och designarbete

Svenska institutet (SI) är regeringens organ för att i utlandet öka kunskaperna om och intresset för det svenska samhället och svensk kultur. SI har varit den institution som ansvarat för kontakterna med utlandet inom form- och designområdet. År 1998 uppdrog regeringen åt SI att lämna förslag vid vilka tillfällen Sverige bör delta i internationella designsammanhang.⁴⁹ Ett uttryckligt ansvar för internationella form- och designinsatser har dock inte funnits formulerat i regleringsbrevet.⁵⁰

SI är organiserat i ett verksamhetssektori, en administrativ enhet, tre sakenheter: enheten för Sverigeinformation, enheten för

⁴⁷ För en utförlig diskussion se SOU 1999:123 *Mötesplats för form och design*.

⁴⁸ Prop. 1997/98:117.

⁴⁹ Regeringsbeslut 1998-03-12, KU/622 Ka.

⁵⁰ Från om med SI:s regleringsbrev för år 2000 finns angivet att SI ”med anledning av Arkitekturåret 2001 [skall] uppmärksamma behovet av insatser på arkitektur-, formgivnings- och designområdet”.

utbyte inom kultur och samhälle, enheten för utbyte inom utbildning och forskning samt Kulturhuset i Paris, Centre Culturel Suedois (CCS).

På SI och Kulturhuset i Paris arbetar cirka 110 personer. Kostnaderna för personal och lokaler samt övrig administration beräknas enligt budget för år 2000 att uppgå till 83,4 miljoner kronor. Dessa kostnader täcks dels av det statliga myndighetsanslaget på 56,1 miljoner, dels av administrativa uttag från anslag och uppdrag på cirka 20 miljoner kronor samt med hjälp av egna intäkter på 10,6 miljoner kronor.

Samarbetet med Central- och Östeuropa dominerar SI:s verksamhet. Det statliga anslaget för denna verksamhet uppgår till 54 miljoner kronor och man räknar med att cirka 1/3 av personalresurserna tas i anspråk för detta arbete. Vidare anslår staten 11 miljoner kronor till internationellt utvecklingssamarbete, 11,2 miljoner kronor till särskilda forskningsändamål, 6,8 miljoner kronor avser särskilda utgifter inom universitet och svenskundervisning utomlands och cirka 2 miljoner kronor till ”allmän kulturverksamhet, utveckling samt internationellt kulturutbyte och samarbete”.

SI har genom sitt uppdrag från UD och av tradition varit den institution som ansvarat för kontakterna med utlandet när det gäller designområdet – det vill säga design, formgivning och konsthantverk, även om denna uppgift inte funnits formulerad i regleringsbrevet. Verksamheten har huvudsakligen haft två inriktningar, dels att förmedla utställningar och annan information till utlandet, dels att ordna besöksprogram för designintresserade utländska besökare, som är professionellt verksamma inom området. Dessutom står oftast SI som huvudarrangör eller medarrangör av svenska designsymposier och andra designevenemang utomlands. Det är huvudsakligen dessa delar av institutets verksamhet som är relevanta för denna utredning.

Trots att jag här inte närmare skall belysa SI:s arbete med design- och konsthantverksutställningar, bedömer jag det emeller-

tid som viktigt att påpeka dessas betydelse.⁵¹ Övrig verksamhet är ofta förknippad med utställningarna, antingen det gäller konferenser eller besöksprogram för utländska gäster. Symposier, seminarier, studiebesök inom designområdet är inte sällan direkt kopplade till utställningar eller en följd av dem. Med tanke på de begränsade medel som SI har för dessa arbetsuppgifter är det väsentligt att samla och rikta insatserna till strategiskt viktiga tillfällen och platser. Utställningarna brukar leda till massmedial och publik uppmärksamhet och kan därför med fördel kombineras med andra aktiviteter som symposier.

I regleringsbrevet för år 2000 under rubriken ”generella verksamhetsmål och prioriteringar” står att ”SI skall vidare med anledning av Arkitekturåret 2001 uppmärksamma behovet av insatser på arkitektur-, formgivnings- och designområdet”. År 1999 fanns inte designområdet nämnt i regleringsbrevet.

I SI:s egen verksamhetsplan för år 2000 står: ”Med utgångspunkt i sin roll i Sverigefrämjandet kommer SI att öka sina insatser inom områden som IT, miljö och design.” Enheten för Sverigeinformation planerar att ge ut en bok på engelska och tyska om svensk design ”med anledning av det stora intresse denna rönt i omvärlden”. Enheten för utbyte inom kultur och samhälle kommer bland annat att prioritera designområdet, eftersom det finns stort intresse och en ökande efterfrågan på svensk design och formgivning ute i världen. SI har på under senare år fört in ”the Swedish way of living” med möbler, glas, mat, musik och mode i sina presentationer. Det svenska kulturhuset i Paris planerar olika aktiviteter inom form- och design inför Arkitekturåret 2001. Man satsar där också på designbutiken ”Svenskt”. I samarbete med Bildkonstnärnsfondens konsthantverks- och formgrupp genomförs 1–2 utställningar per år för att lansera unga, svenska formgivare i Frankrike.

⁵¹ Enligt utredningens direktiv skall jag närmare ”utveckla Svenska institutets förslag till vid vilka tillfällen Sverige bör delta inom formgivnings- och designområdet i internationella sammanhang samt prioritera och motivera ett svenskt deltagande. Nya förslag skall lämnas på i första andra områden än utställningar”.

Jämfört med verksamhetsplanen år 1999, i vilken det enda som nämndes om design var att Kulturhuset i Paris startat en ny butik "Svenskt" för att lansera unga svenska formgivare, har designområdet nu fått en starkare ställning.

Ekonomiska medel för kultur- och designområdet

Svenska institutet (SI) har två finansieringskällor för att sprida svensk kultur internationellt, från det huvudanslag som anvisats via UD och från det anslag som kommer från Kulturdepartementet. Av dessa anslag avsätter institutet årligen cirka 5–7 miljoner kronor för att sprida teater, litteratur, film, dans, musik, konst, arkitektur, design och konsthantverk i Europa, Nordamerika och Japan. Cirka 0,5 miljoner kronor går årligen till verksamheter som rör designområdet, till inbjudningar av museifolk, kuratorer, kritiker etc. och cirka 0,4 miljoner kronor går till stöd för visningar av svenska utställningar i Västeuropa och Nordamerika.

SI erhåller sedan knappt tio år tillbaka också specialdestinerade medel för att utveckla samarbetet med Central- och Östeuropa från UD. 23 miljoner kronor av denna summa avsattes år 1999 för olika slags samarbetsprojekt och aktiviteter med de berörda länderna. 0,75–1 miljon kronor av detta belopp går årligen till designsatsningar i främst Baltikum, Polen och nordvästra Ryssland.

Genom avtal med SIDA disponerar SI cirka 5 miljoner kronor per år för kulturutbyte i alla former med Latinamerika, Afrika, Mellanöstern och Asien. Endast en mycket liten del av medlen går till designsatsningar, eftersom efterfrågan på svensk design i utvecklingsländerna i första hand gäller workshops och seminarier, som inte är lika kostnadskrävande som t.ex. internationella utställningar.

De ovan nämnda medlen fördelas inom designområdet på kostnader för internationella besök och genomförande av seminarier, workshops samt produktion/visningar av utställningar. Utställningsverksamheten är generellt avsevärt mer kostnadskrävande än svenskt deltagande i seminarier och workshops.

Svenska institutets främsta målgrupp är experter och nyckelpersoner i respektive land. Det innebär att man på olika sätt måste skaffa sig en överblick för att kunna definiera vem som är en nyckelperson eller ej. SI:s kontaktnät med kulturinstitutioner och museer i utlandet och med de svenska utlandsmyndigheterna runt om i världen är därför värdefullt. Fel kontakter eller inga kontakter alls kan stjälpa ett projekt hur kvalitativt bra och intressant det än är. SI kräver enligt praxis att det finns en mottagare för de utställningar som planeras från svensk sida. Den mottagande institutionen skall delta i förberedelsearbetet samt produktionen och bjuds då ofta in till Sverige. Dessutom bjuds kontinuerligt utländska experter och nyckelpersoner inom designområdet in till Sverige. SI arrangerar besöksprogram med svenska museer, enskilda designer och konsthantverkare samt organisationer som arbetar med design, vilket innebär en bra kontaktyta för svenska experter och fackpersoner inom området.

Mitt intryck är att SI med relativt små medel har lyckats driva en ändamålsenlig internationell designverksamhet. Samtidigt kan jag konstatera att internationella projekt ställer höga krav på medverkan från institutioner som Nationalmuseum, Röhsska museet, Smålands museum–Sveriges glasmuseum, men också från designorganisationer som Föreningen Svensk Form, Konsthantverkskooperativen, designföretag, designutbildningar och enskilda personer. Dessa medverkar i utställningsproduktion, bidrar med informations- och bildmaterial och fakta till besökarna.

Vidare vill jag peka på att SI idag ägnar en liten del av sin verksamhet åt att sprida information om svensk design, formgivning och konsthantverk. I sitt svar på den enkät som denna utredning genomfört påpekar SI:s att design och arkitektur utgör två viktiga grundstenar i ett industrialiserat samhälle. Utformningen av bland annat offentliga och privata byggnader, inredning, emballage, vardagsprodukter, kommunikationsmedel, sjukvårdsprodukter är viktiga för Sveriges internationella konkurrenskraft. Arkitektur och design fungerar som ett kraftfullt instrument för att såväl öka kommersiell konkurrenskraft som ge ett kulturellt mervärde.

Med den utgångspunkten skulle design- och formområdet bättre kunna användas både internt och externt för att profilera Svenska institutets verksamhet. SI borde därför internt etablera en enhetligt designprofil med trycksaker, programblad, användning av logotype, etc. samt i sina lokaler presentera exempel på svensk – gärna ung och ny – design och svenskt konsthantverk. Jag bedömer att institutets verksamhet härigenom skulle bli tydligare och uppfattas som mer slagkraftig.

4.6.2 Föreningen Svensk Forms internationella arbete

I avsnitt 4.2.1 nämndes det nationella uppdrag som regeringen har givit Föreningen Svensk Form. I uppdraget ligger att göra svensk formgivning och design internationellt känd. Föreningen Svensk Form har egentligen alltid arbetat med detta i sin ordinarie verksamhet.

Under år 1999 har man inom ramen för det nationella uppdraget projekterat utställningen ”Design for every body”. Utställningen vill spegla den svenska synen inom handikappolitik, dvs. att alla skall kunna beredas ett aktivt liv, oavsett om man är funktionshindrad eller ej. Utställningen skall visas under Paralympics⁵² i Sydney hösten 2000 och planeras visas i Baltikum och Polen under år 2001.

Föreningen Svensk Forms övriga internationella verksamhet utgörs av medlemskap i internationella form- och designorganisationer, deltagande i internationella seminarier och utställningar samt mottagande av utländska besök – ofta förmedlade av Svenska Institutet. Från Statens Kulturråd mottog Föreningen Svensk Form år 1999 cirka 150 000 kronor för att representera Sverige i organisationer och på konferenser. Det gäller Scandinavian Design Council (SDC), som är en sammanslutning av nordiska designföreningar med syfte att främja nordisk design över hela

⁵² Paralympics är motsvarande olympiska spel för personer med funktionshinder. Spelen hålls på samma plats och samma år som OS.

världen, samt International Council of Industrial Design (ICSID) och World Crafts Council (WCC). De senare organisationerna ordnar årligen seminarier och konferenser, där Föreningen Svensk Form deltar.

4.7 Ekonomiskt stöd till vissa utövare

Direkt ekonomiskt stöd till individer finns inte uttalat i *Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design* som ett sätt för staten att stödja formgivning och design. Det förekommer emellertid sådant, riktat till bland andra konsthantverkare, inom ramen för Bildkonstnärnsfondens verksamhet.

4.7.1 Bildkonstnärnsfondens bidrag till bild- och formkonstnärer

Bildkonstnärnsfonden är en del av Konstnärnsnämnden. Fonden skall bidra till att bild- och formkonstnärer⁵³ skall kunna experimentera och utveckla sina konstnärliga uttryck. Bidrag lämnas genom i första hand arbetsstipendier och projektbidrag. Arbetsstipendier kan vara ett-, två- eller femåriga och variera i storlek. Projektbidrag lämnas till projekt som antas vara nyskapande och som innebär en utveckling av ett visst konstområde eller som strävar efter en vidare användning av det konstnärliga uttrycket.

Staten har angivit riktlinjer för hur Bildkonstnärnsfonden skall fördela sina medel. Fonden skall fördelas med hänsyn till den sökandes konstnärliga kvalitet, verksamhetens omfattning och ekonomiska behov. Uppgiften att stödja konstnärligt nyskapande och främja konstnärernas internationella utbyte har betonats starkt

⁵³ Bildkonstnärnsfonden räknar följande yrkesgrupper som bild- och formkonstnärer: målare, grafiker, skulptörer, textilkonstnärer, konsthantverkare, formgivare, fotografer, tecknare, illustratörer och arkitekter. Dessutom de konstnärer som blandar olika uttryck eller uttrycker sig i installationer eller med nya media som video och data.

under senare år.⁵⁴ För år 1999 disponerade styrelsen närmare 59 miljoner kronor. Av dessa gick 1 miljon kronor till internationellt utbyte för konsthantverkare. Hur stort bidraget i övrigt är till konsthantverkare är svårt att beräkna, men nämnden uppskattar att 9,7 miljoner kronor tillföll denna grupp i form av stipendier och bidrag under år 1999.

4.7.2 Stiftelsen Framtidens kultur ger bidrag till kulturprojekt

Stiftelsen framtidens kultur – bildad av statsmakterna år 1994 med medel ur de upphörda löntagarfonderna – har till uppgift att fram till år 2004 ge bidrag till ”långsiktiga och nyskapande kulturprojekt”. Uppdraget är nationellt och omfattar samtliga kulturområden. Formgivning och design är därmed per definition ett område som bidrag kan utgå till.

Bidragsgivningen är inte kvoterad på så sätt att vissa summor måste tillfalla de olika kulturområdena. Stiftelsen uppskattar emellertid att man årligen avsätter mellan två och fem miljoner kronor till olika form- och designprojekt. En genomgång av de projekt som beviljats medel under år 1999 visar att 3,9 miljoner kronor var avsedda för form- och designprojekt. Bidrag har gått till designFabriken i Fröseke för projektet ”Känsla för kultur”. Projektet har fått 0,4 miljoner kronor och innehåller bland annat en utställning om småländsk industrihistoria och en skaparverkstad för barn. Syftet är att ”sätta småländsk möbel-, inrednings- och kulturtradition i centrum”. Konstfack har erhållit 0,5 miljoner kronor för att utveckla designämnet genom att införa kvalificerad datateknik. Tekniska museet tilldelades 1 miljon kronor för att genomföra projektet ”Symbolladdade industriprodukter”. Meningen är att projektet skall bidra till en diskussion

⁵⁴ Beslut om stipendier och bidrag fattas av fondens styrelsen, som utses av regeringen på förslag från Konstnärernas riksorganisation, Föreningen Sveriges konsthantverkare och industriformgivare (KIF) samt Svenska Fotografernas förbund.

om industrisamhällets historia och framtid samt dess betydelse för såväl vår nationella som lokala identitet. Störst bidrag, 2 miljoner kronor, har Stiftelsen Museum Vandalorum fått. Bidragets syfte är att projektera ett konst- och designmuseum i Värnamo.⁵⁵

4.8 Slutsatser – bilden är splittrad

Formens och designens roll som betydelsefull kulturyttring är fastlagd av riksdagen. Likaså har designens betydelse för näringslivet uppmärksamats. Likväl belastar form- och designverksamheten en mycket liten del av statsbudgeten, även om det är många aktörer som har inflytande över medlens användning. Det handlar om cirka 70 miljoner kronor som hanteras av flera departement, och som sedan disponeras av ett flertal myndigheter, statliga stiftelser samt fristående organisationer.

Form- och designpolitiken bottnar i regeringens *Handlingsprogram*. I form av sex övergripande mål har politikens inriktning slagits fast och dessutom har viktiga insatsområden presenterats. *Handlingsprogrammet* visar tydligt form- och designområdets bredd och att många verksamheter måste samverka för att politiken skall vara framgångsrik.

Den organisatoriska grunden är emellertid svag. Det finns idag ingen enskild myndighet som har i uppdrag att genomföra form- och designpolitiken. För alla de myndigheter som på olika sätt har kopplingar till området utgör form- och designfrågorna endast en del av verksamheten.

Jag vill därför hävda att det är ett grundläggande problem för staten att det saknas en myndighet med särskilt ansvar för att prioritera, initiera och samordna insatser i syfte att förverkliga de övergripande form- och designmålen. Detta ansvar varken kan eller bör vila på regeringen – den svenska förvaltningsmodellen bygger på att myndigheterna har en betydande självständighet när

⁵⁵ I prop. 1999/2000:100 anges att Museum Vandalorum från och med år 2003 kommer att tilldelas ett årligt verksamhetsstöd uppgående till cirka 8 miljoner kronor.

de formar sina verksamheter. För form- och designpolitiken är detta emellertid ett problem. Regeringskansliet kan inte i detalj utforma strategin för politikens genomförande – det sätter förvaltningsmodellen stopp för. Samtidigt finns det inga myndigheter som kan formulera en sådan strategi i och med att deras huvudsakliga verksamhetsområde är ett annat. Konsekvensen har blivit mycket allmänt formulerade instruktioner från Regeringskansliet och svagt samordnade form- och designinsatser – både på nationell och regional nivå.

På regional nivå finns en rad olika form- och designverksamheter. De varierar både när det gäller spridning, organisatorisk mognad och ekonomiska förutsättningar. Det är min uppfattning att det finns betydande vinster att göra genom att samordna dessa verksamheter. Därutöver finns vinster att göra genom att samordna form- och designverksamheter och företagsinriktat stöd, som utgörs av ett flertal centra för företagsutveckling – exempelvis industriella utvecklingscentra (IUC), nyföretagarcentra, ”växthus” för företag, ALMI:s regionalkontor, exportcentra, kooperativa utvecklingscentra, m.fl. Alla dessa regionala aktörer är i mer eller mindre grad beroende av form och design i sin verksamhet, även om de inte alltid utnyttjar denna möjlighet.

Det är framförallt SVID, Nämnden för hemslöjdsfrågor (NFH) och Föreningen Svensk Form som är intressanta formorganisationer i detta sammanhang. SVID har fyra regionalkontor, NFH har hemslöjdskonsulenter i varje län och Svensk Form har sex lokalföreningar, där särskilt Form/Design Center i Malmö bör lyftas fram, därför att verksamheten präglas av både mångfald och samverkan med andra organisationer. Även konsthantverket har en viss regional närvaro genom konsthantverkskooperativen. Till detta kommer den regionala musei- och utställningsverksamheten som utgörs av läns museerna m.fl. Jag vill här kort lyfta fram den del av verksamheten inom respektive organisation som är särskilt intressant ur ett regionalt perspektiv.

SVID har idag i sitt uppdrag att bland annat ge praktisk vägledning åt företag i frågor om industridesign, underlätta kontakterna mellan industriföretag och designföretag, men också att bidra till kunskapsbildning och -förmedling.

NFH:s arbete bedrivs i första hand genom de lokala hemslöjdskonsulenterna (två i varje län samt fem rikskonsulenter). Konsulenterna har till uppgift att väcka intresse för, främja och förmedla kunskap om hemslöjd med tanke på såväl kulturella, kvalitativa som ekonomiska aspekter. Länets tradition och behov är styrande. Barn och ungdom är en viktig målgrupp och det yttersta syftet är att hemslöjden skall leva vidare som kulturyttring, men också som näringsgren.

Föreningen Svensk Form har under åren 1999–2001 ett nationellt uppdrag att bland annat verka för att göra sin verksamhet mer publik och att höja medvetenheten hos myndigheter om formens och designens betydelse.

SVID utgör en del av det regionala stödet för företagsutveckling och är därmed både en del av det svenska form- och designområdet och en del av stödet till företagsutveckling. Men även Föreningen Svensk Form har som intresseorganisation på området och genom t.ex. utmärkelsen ”Utmärkt svensk form” och föreningens opinionsnämnd⁵⁶ ett samarbete med näringslivet. SVID:s företagsinriktade arbete sker i samverkan med ALMI, även om kontakterna har minskat i och med att ALMI i början av år 2000 drog in bidraget till designcheckarna (se kap. 4.5.2). SVID har delvis kunnat utnyttja ALMI:s organisation⁵⁷ och dess stora regionala närvaro.

Flera aktörer än ALMI svarar emellertid för det samlade företagsstödet. Företagsstödsutredningen⁵⁸ lyfte fram 33 olika aktörer på lokal, regional och central nivå. Även Forum för småföretagsforskning (FSF) har beskrivit denna mångfald⁵⁹.

⁵⁶ Se bilaga 2.

⁵⁷ Verksamheten består av ett moderbolag och 22 regionala dotterbolag och syftar till att främja utvecklingen av mindre företag. För detta syfte erbjuder man affärsstrategisk rådgivning, kompetensutveckling och finansiering. Det statliga anslaget uppgick år 1999 till 76 miljoner kronor.

⁵⁸ SOU 1996:69, *Kompetens och kapital*, Företagsstödsutredningen år 1996.

⁵⁹ *Svensk småföretagspolitik – Struktur, resultat och internationella jämförelser*, FSF 1998:8.

Mångfalden är ett problem, då den innebär ett invecklat system som är svårt att överblicka. Systemet består för det första av olika statliga huvudmän, som departement eller centrala myndigheter, samt deras regionala organisationer. För det andra finns aktörer som finansieras av kommuner och landsting, där några är halvoffentliga och andra är privata. Organisationernas uppgifter varierar från information och rådgivning till konsultinsatser, utbildning och finansiering.

Näringsdepartementet har under år 1999 gjort en översyn av hur det samlade stödet till mindre företag ser ut.⁶⁰ Utredningen kom fram till följande iakttagelser när det gällde mångfalden av organisationer: Målformuleringarna är vanligen alltför övergripande och vagt formulerade, vilket försvårar både verksamhetsstyrning och utvärdering. Det får till följd att fokus riktas mot den inre effektiviteten i organisationerna, dvs. administration m.m., snarare än på den yttre effektiviteten – som visar vad verksamheterna faktiskt leder till.

Ett annat problem är att de företagsinriktade insatserna kategoriseras på en mängd olika sätt. Vissa aktörer är specialiserade på *funktioner* i företaget – teknik, design, produktutveckling, kompetensförsörjning, internationalisering, osv. Andra är koncentrerade på olika *faser* – tidig fas, etablering, tillväxt, osv. Ytterligare andra har sin utgångspunkt i den *geografiska* dimensionen – glesbygd, skärgård, en speciell region, osv. Dessutom finns en aktör som har till syfte att främja den kooperativa formen.

Denna mångfacetterade struktur blir svår att överblicka för både den enskilde företagaren och de olika aktörerna. Företagaren riskerar att "bollas" mellan organisationerna och risken för dubbelarbete och överlappande bidragsgivning är betydande. Slutsatsen är att det är nödvändigt att genomföra institutionella reformer och renodla det statliga systemet på detta område⁶¹ – och detta är betydelsefullt för denna utredning.

⁶⁰ Näringsdepartementet, *Statens åtgärder för fler och växande företag*, december 1999.

⁶¹ *ibid.*

Jag bedömer att den framtida regionala form- och designverksamheten måste ses i ljuset av detta komplexa system av offentligt finansierat företagsstöd.⁶² Det handlar då inte enbart om att stärka SVID:s roll i den regionala näringspolitiken, utan även om att generellt vidareutveckla det statliga designfrämjandet på regional nivå.⁶³

Redogörelsen i detta kapitel har visat på de många olika insatser som ryms inom form- och designpolitiken. Insatserna riktar sig till olika delar av form- och designområdet. Det betyder att statens ansvar varierar beroende på vad man menar med form och design. I den vidaste meningen, dvs. form och design som gestaltning av stora delar av vår fysiska miljö och som ett medel för vår välfärd och välbefinnande, har staten ett övergripande ansvar som i första hand tar sig uttryck i form av en form- och designpolitik.

Form och design är i många sammanhang ett medel. Exempelvis är det ett medel för staten i internationella sammanhang, där man vill föra fram en särskild bild av Sverige.

Vidare kan man med form och design avse produkter. Produkterna är en del av, och därmed ett uttryck för, vår samtid och historia. Att form och design uppmärksammas på museer, i arkiv och på utställningar är därför en del av statens ansvar.

Avslutningsvis kan man med form och design förstå den kompetens som står bakom och bygger upp form- och designområdet. Staten har här ett ansvar för kompetensförsörjning via utbildningsväsendet, men också för att stimulera företagen till att använda kompetensen i sin produktion samt, i likhet med andra branscher, stötta branschen i internationella sammanhang.

Form och design rymmer alltså ett flertal aspekter och har flera roller. Det är således ingen autonom företeelse. Jag vill därför i kapitel 6 försöka ge en bild av hur form och design alltid utgör en del av ett sammanhang.

⁶² Regeringen har beslutat om en särskild utvärdering av SVID:s verksamhet. Regeringsbeslut 2000-07-06 N2000/3567/NL.

⁶³ Prop. 1997/98:62 *Regional tillväxt – för arbete och välfärd*.

5 Arkivens betydelse för designområdet

5.1 Bakgrund

I mitt uppdrag ingår att ”kartlägga arkivsituationen på området och bedöma de insatser som görs för att dokumentera den skapande processen inom formgivning och design”.

Arkivsituationen har en självklar och naturligt anknytning till museifrågan. Om museer och annan utställningsverksamhet skall kunna belysa form- och designområdet på ett intressant och fördjupat sätt är förutsättningen för detta tillgången på arkiv som samlar handlingar kring form och design. Intresset växer nu i hela landet för att tillskapa närings- och företagsarkiv. I det sammanhanget har form- och designområdet en naturlig plats. Vad som tillverkats och när, hur produkterna och deras form kommit till, vem eller vilka som ritat dem eller varifrån man hämtat förlagorna, vilka övervägande och hypoteser man haft om marknadens önskemål och behov – hela den process som gör att något blir som det blir – är frågor av central betydelse om man skall förstå utvecklingen på ett företag och en tillverkningsindustri.

5.2 Informationssamhällets beroende av arkiv

Eftersom förhållandena när det gäller arkiven för form och design är splittrade och eftersatta, kommer jag generellt diskutera värdet av den dokumentation som finns i arkiven samt därefter i korthet redogöra för hur den övergripande arkivstrukturen inom form- och designområdet ser ut.

Det hävdas ofta att kunskaps- och informationshantering är vår tids viktigaste verksamhet och näring. Industrisamhället, som inleddes med James Watts uppfinning ångkraften, har övergått i kunskaps- och informationssamhället. Radion, tv-mediet, datoriseringen och informationsteknologin är led i denna utveckling. De företag, tekniker och medier som förmedlar information, kunskap och underhållning är viktiga ekonomiska drivkrafter och maktfaktorer. Om detta paradigmskifte talades redan på 60-talet och 70-talet; Marshall McLuhans ofta citerade tes ”The medium is the message” från år 1964¹ och *The medium is the message* från 1967² och Alvin Tofflers bok *The Third Wave* från år 1980³ beskrev vad som var på väg. Information har ett ekonomiskt värde som aldrig förr i mänsklighetens historia, både informationen i sig och de medier som sprider den.

På arkiv lagras information i form av handlingar av alla slag, men däremot i princip inga föremål. Själva ordet arkiv härstammar från grekiskans arheion och betyder egentligen ämbetsbyggnad, det hus där papper förvaras. Men ordet associerar också till båge – arch – och varför inte till ark – Noaks ark som räddade livet på människor och djur. Ett arkiv kan betraktas som en plats eller en företeelse som förbinder en sak med en annan, som något som överbryggas. Arkiven länkar samtiden bakåt in i historien, men också framåt mot den tid som komma skall. De fungerar som våra

¹Ur boken *Understanding media*, New York, år 1964.

²Mc Luhan, Marshall & Fiere, *The medium is the message*, Quentin – Harmondsworth, 1967.

³Toffler, A., *The Third Wave*, New York, år 1980.

kollektiva minnesbanker. En människa utan minne blir hjälplös och sårbar, detsamma gäller för samhällen och företag.

I och med att Sverige under de senaste seklerna inte drabbats av krig eller annan förödelse har arkiven kunnat bevaras. Byggnader i vilka arkiv och bibliotek förvaras förstörs ofta i krig av fienden. Ett land som blir berövat sin historia blir också berövat sin identitet. Att tillhöra en historia som sträcker sig över flera generationer, att ha något att minnas och kunna förmedla dessa minnesinsikter till andra är ett mänskligt behov. Berättelser som överförs från en generation till en annan spelar en central roll i alla mänskliga kulturer, antingen de är förknippade med riter, religion, undervisning, sagor eller vanligt umgänge.

I arkiven finns källorna. Där kan man se vad som värderats och på vad man tänkt. Även i de fall när information saknas, när man inte bemödat sig om att spara eller när kategoriindelningen lämnar en eller flera luckor avslöjar den eller dessa den uppfattning som då rådde. Tystnaden visar antingen vad som varit tabuiserat eller vad som ansetts så oansenligt och ointressant att det inte varit värt att dokumentera.

5.3 Arkivstrukturen i Sverige

De svenska arkiven är på många sätt unika internationellt. Sverige är ett av de länder i världen som har de största och mest välhållna arkiven. Orsaken finner vi i vår historia. Redan 1618 tillkom ett Riksarkiv, där handlingarna i kungens kansli skulle förvaras. Med tiden vidgades uppdraget. Riksarkivet⁴ är idag myndighet för hela den centrala förvaltningens arkiv och därmed både depå dit de

⁴ Informationen om Riksarkivets verksamhet, liksom om landsarkiven och den kommunala struktur av arkiv som existerar, har inhämtats genom samtal med förste arkivarie Britta Jonell Ericsson och Carl Michael Raab vid Riksarkivet samt ur skriften *Minnenas trädgård, om att skapa, sköta och använda arkiv*, Riksarkivet, år 1999, skriften *Riksarkivet*, Västervik år 1995 och kopia av *Utredning angående företagsarkiv i Uppsala län*, gjord av Grete Solberg, Landsarkivet i Uppsala år 2000.

statliga arkiven levereras och tillsynsmyndighet för de arkiv som ännu förvaras hos myndigheterna själva. Det betyder att alla statliga handlingar – diarieförda brev, protokoll, rapporter, etc. – med tiden kommer att förvaras hos Riksarkivet. Riksarkivet har också ansvaret för undervisning, översyn, utveckling av nya tekniker, vilket innebär att där utarbetas regler för hur handlingar skall förtecknas.

Det finns sedan år 1991 i Sverige en arkivlag SFS 1990:782, som dels reglerar statens, dels kommunernas ansvar att upprätta arkiv. Grovt sett ser strukturen ut så här. Riksarkivet är den centrala myndigheten, som även har ansvaret för översynen av andra arkiv. Under riksarkivet finns sju regionala landsarkiv: i Östersund, Härnösand, Uppsala, Vadstena, Göteborg, Lund och Visby. Även Värmlandsarkiv i Karlstad och Stockholms Stadsarkiv räknas till denna grupp. Stockholms Stadsarkiv är landsarkiv för Stockholms län. Landsarkiven tillkom för cirka 100 år sedan. De utgör depåer och är tillsynsmyndigheter för de regionala och lokala statliga myndigheternas arkiv i olika delar av landet. Dessutom finns i många kommuner stadsarkiv eller kommunarkiv, som fungerar både som arkivdepåer och som tillsynsmyndigheter för kommunala förvaltningars arkiv. Genom kyrkans försorg – i och med att det i Sverige funnits en statskyrka – har sockenbornas födslar, äktenskap, barn och dödsår förtecknats sedan 1600-talet. De statliga kommittéernas verksamhet finns dokumenterade alltsedan 1700-talet. Till detta kommer Krigsarkivet som är arkivmyndighet för samtliga myndigheter inom försvaret.

Det finns bestämmelser att varje myndighet som levererar material till arkiven skall betala för detta. Det finns också regler för vad och hur mycket som skall levereras. I och med att arkiv existerat så länge i vårt land finns också en gedigen arkivarisk kunskap om hur handlingar skall förtecknas, arkiveras, bevaras, handhas och göras tillgängliga för medborgarna. Rätten till insyn har varit inskriven i svensk grundlag i över 200 år och personalen vid de statliga och kommunala arkiven är alltså skyldig att hjälpa dem som vill få tillgång till handlingarna. Arkivlagen (1990:782) ställer också krav på hur arkiven skall skyddas mot stölder, brand, fukt och olämpligt klimat.

Även kommunerna är skyldiga att upprätta arkiv. Det är kommunstyrelsens uppgift att se till att detta sker, vilket gör att de kommunala arkiven kan se mycket olika ut. Oftast är det kulturnämnderna som tar ansvar för arkivfrågan. Hur insatserna blir, är till stor del beroende av om det finns engagerade personer lokalt. Förutom statliga och kommunala handlingar kan man hos de ovan nämnda arkiven även finna dokument från företag, föreningar och enskilda personer, som av olika orsaker deponerat eller skänkt dessa handlingar. Den offentlighetsprincip som råder för statliga och kommunala arkivariér gäller inte då. Överenskommelser sker från fall till fall. I dessa deponerade eller donerade arkiv kan finnas information av intresse för design- och näringshistorisk forskning.

Vid sidan om den arkivstruktur som beskrivits ovan finns också hembygdsarkiv, museiarkiv, arkiv hos företag och på bibliotek. Speciellt intressant för form- och designområdet är de cirka tretton närings- och företagsarkiv som finns i landet och som jag återkommer till längre fram. En del stora företag har upprättat sina egna arkiv, som Johnson-koncernens arkiv och Wallenbergs familjearkiv. I varje län finns dessutom folkrörelsearkiv. Arbetarrörelsen har ett eget arkiv; liksom även tjänstemannarörelsen. Nämnden för hemslöjdsfrågor har ett arkiv, som jag återkommer till nedan. Om man har frågor angående arkiven eller var olika handlingar finns, kan man vända sig till Svensk Arkivinformation AB i Ramsele eller till Nationell Arkivdatabas (NAD), som är en tjänst vilken tillhandahålls av Riksarkivet. De statliga arkiven har, liksom ett flertal andra arkiv, datoriserat sina samlingar. Det har därmed blivit betydligt enklare för intresserade att få fram det material de behöver.

5.4 Arkivens förändrade roll

Arkiven tillskapades ursprungligen för att svara mot makthavarnas behov. Eftersom Sverige var och fortfarande är ett stort, långsmalt och glesbefolkat land fyllde dokumentationen en viktig roll. Den var ett sätt att hålla reda på invånarna. Denna svenska tradition att dokumentera, samla och arkivera information har upprätthållits, in i vår samtid. Sverige var det första land i världen som gav varje medborgare ett folkbokföringsnummer, den sifferkombination som idag är så djupt förenad med vars och ens person att man inte klarar sig utan den. Från att ha varit ett medel för de styrande att kontrollera medborgarna har de svenska offentliga arkiven blivit symboler för demokratin. Alla har rätt att använda de statliga och kommunala arkiven, och ta del av deras innehåll.

5.5 Arkivens material är råvaror

Den information, det bild- och ljudmaterial som lagras i arkiv kan betraktas som en råvara. Den behöver bearbetas och förädlas. Detta är vad forskare, författare och andra gör som fördjupar sig i och hämtar upp fakta ur arkiven. De samlar, bearbetar, sammanställer, beskriver och sammanfattar dessa fakta utifrån de uppdrag de givit sig själva eller fått av andra. Resultatet kan bli vetenskapliga avhandlingar, undervisningsmaterial, underlag för föreläsningar, faktaböcker, uppslagsverk, dokumentära filmer, TV- och radioprogram, etc.

Arkiven är inte bara nödvändiga för forskningen utan också för den s.k. upplevelseindustrin, som är en starkt växande näring. En plats utan historia uppfattas som intresselös, precis som en person. Ju mer laddad med historia en ort är, desto intressantare turistmål. I arkiven finns material att hämta för upplevelseindustrin. Det kan handla om att förmedla information eller berätta historier i populärvetenskapliga böcker, TV-program, CD-ROM-produktioner, i form av romaner, filmer, musikskivor, i utställningar och i samband med arkitektoniska minnesmärken och turistvisningar.

Alla dessa verksamheter behöver ibland nya infallsvinklar, fakta, ljudinslag och bilder för att mottagarnas intresse skall hållas vid liv. Formen, dvs. gestaltningen av innehållet, är stadd i kontinuerlig förändring. På samma sätt måste också innehållet förbättras, fördjupas, förnyas, belysas ur nya perspektiv.

5.6 Den egna historien

Arkiven är också viktiga ur en annan aspekt – för att legitimera något. För den framväxande arbetarklassen, för folkrörelserna och Kooperationen blev början av 1900-talet de egna arkiven ett sätt att göra sig synliga i samhället. Ingen annan skulle kunna bevara och berätta deras historia. I Sverige finns cirka 85 folkrörelse- och föreningsarkiv. Ytterligare cirka 45 arkiv (kommun, landstings-, lands- och företagsarkiv) räknas in under Byrån för enskilda arkiv som finns på Riksarkivet.⁵

Mot den bakgrunden är det förvånande att motsvarande intresse inte varit lika starkt hos motparten, bland dem som lett industrierna och företagen. Då avser jag det material som ur formgivnings- och designperspektiv skulle vara intressant att ta del av, vad som tillverkats och när, hur produkterna och deras form kommit till, vem eller vilka som ritat dem eller varifrån man hämtat förlagorna, vilka övervägande och hypoteser man haft om marknadens önskemål och behov – hela den process som gör att något blir som det blir. Alla dessa berättelser om det som producerats är – med några undantag – ofullständigt dokumenterade. Ritningar, prototyper, modeller, handlingar har inte sällan städats undan, kastats bort eller t.o.m. bränts upp.

Det kan ha sina förklaringar varför man från industriernas och företagens sida inte känt behov av att dokumentera sin produkt-historia. Företag mer än många andra verksamheter lever i nuet, skall bevaka och uppmärksamma den näraliggande framtiden. Viljan att uppfattas som modern, som öppen för nya idéer och tan-

⁵ Förteckning över Folkrörelse- och Föreningsarkiv, Riksarkivet, Enskilda byrån, år 1996.

kar, har säkert bidragit till att man inte känt samma krav att befatta sig med den egna historien. När nya chefer tillsatts eller när företaget ändrat inriktning, har man velat rensa bort det gamla, som kanske undermedvetet känts som en barlast.

Ytterligare en orsak till att informationen om de industriellt serietillverkade produkterna ofta inte bevarats är att den näraliggande historien sällan värderas lika högt som det som hände för länge sedan. Industrisamhällets uppkomst i Sverige förknippas – trots att industrialismens vagga är betydligt äldre – till det sena 1800-talet och är alltså en relativt ung företeelse. Ännu yngre är yrket industridesigner, som etablerades först efter andra världskriget för att tillfredsställa en ny och mer krävande konsumtion och industrins behov av snabbare omsättning.

Den historielöshet som präglat många industrier och företag är emellertid på väg att försvinna. I ett så föränderligt och omvälvande samhälle som det nutida, där företag snabbt uppstår och lika snabbt försvinner, fungerar historien som en garant för trovärdighet. Ett företag med en rik produkthistoria, som existerat länge och klarat sig genom olika svängningar, verkar mer pålitligt, stabilt och intressant. Alltför företag etablerar egna museer och visningslokaler, låter publicera böcker om den egna historien och använder sig av historiskt material vid jubileer.

Orter, där en bransch eller en industri länge dominerat, fortsätter ofta att vara förknippade med denna tillverkning. Även när industrier och företag lagts ner eller flyttat, upphör de inte att påverka bygdens identitet. Byggnaderna, utrustningen och produktionen fortlever som minnen och i synnerhet de förstnämnda som en ständig påminnelse. Den rörelse med industriarkitekturhistoriska och teknikhistoriska föreningar och forskare som växte fram på 1970-talet i England fick en parallell i Sverige, vilket lett till att en rad äldre industribyggnader räddats till eftervärlden. Teknikhistoriker har sett till att maskiner och apparater kommit till museer eller bevarats på andra sätt. Den delegation för industrisamhällets kulturarv som tillsattes år 1999 av regeringen och som

skall verka i tre år med en budget på 24,5 miljoner kronor är ytterligare ett exempel.⁶

5.7 Behovet av designhistoriska arkiv

Eftersom det på samma sätt inte funnits designhistoriska intresseorganisationer, som tagit vara på bildmaterial, broschyrer, produkter och därmed förknippad dokumentation, har dessa ofta skingrats. Företagens arkiv är inte lika väl säkerställda som de offentliga, statliga, landstingsägda eller kommunala arkiven, eftersom det inte finns någon lag som reglerar deras verksamhet. De är beroende av enskilda, privata initiativ. Det finns ett antal exempel, som jag beskriver längre fram i detta avsnitt. Det finns troligen en mängd privata arkiv, samt arkiv hos olika hembygdsföreningar, som skulle kunna vara värdefulla ur designsynpunkt. I det sammanhanget måste också Svensk Forms och Nordiska Museets bildarkiv nämnas. Till Nationalmuseum i Stockholm har några av våra mest namnkunniga formgivare överlämnat handlingar och arkivalier. I Malmö har den Reklam&Designhistoriska föreningen börjat samla designhistoriskt grafiskt material. På Skeppsholmen i Stockholm finns en privat affischsamling. Enskilda formgivare och designkontor har mer eller mindre väl hållna arkiv och samlingar av den egna verksamheten. 10-gruppen, som arbetar med textila mönster för industriell tillverkning, har t.ex. med hjälp av anslag från Framtidens kultur iordningställt både en komplett samling och ett komplett arkiv, i vilket också digitaliserade bilder av allt det som gruppen designat ingår. På Riksarkivet, landsarkiv, kommunarkiv och företagsarkiv döljer sig också designhistoriskt intressant material. Det har emellertid inte varit möjligt att göra en total inventering på den korta tid som stått till utredningens förfogande. Bilden är ytterst splittrad.

Om den designforskning som jag efterlyste i mitt första delbetänkande blev verklighet, skulle det innebära att mycket av det

⁶ Dir. 1999:60, samt tidigare prop. 1997/98:1, utg. Omr. 17, dir. 1998:43, Kulturdepartementet.

material som gömmer sig i arkiven kunde komma fram, användas i utställningssammanhang och för olika publikationer. I Tyskland bedrivs nu en intressant designhistorisk forskning, där man metodiskt beskriver produktutvecklingen vid en rad företag. Tyska designforskare har också historiskt och fram till idag dokumenterat olika produktområden. Mycket av det som annars skulle ha förblivit anonym design har därmed fått ett ansikte och sin bakgrundshistoria beskriven – t.o.m. oglamorösa produkter, som dörrvreden. Även i Sverige har det funnits en intressant tillverkning och utveckling av dörrhandtag t.ex. i Eskilstuna. Trots att det handlar om en vardagsvara som ingen av oss kan undvika, som vi alla måste röra vid och därmed bli berörda av, är dess historia fortfarande höljd i dunkel.

5.7.1 Arkiv för Svensk Formgivning

År 1978 påtog sig, vilket jag beskrev i utredningens första delbetänkande, Kalmar Konstmuseum uppgiften att skapa ett Arkiv för Svensk Formgivning⁷ genom att börja ta emot det skissmaterial som bohagsindustrier och enskilda formgivare annars skulle kasta bort. Tanken var att samla utkast, skisser, ritningar, originalteckningar, förlagor både till sådant som utvecklats till färdiga produkter och till sådant som endast förblivit idéer. Även foton, reklam-, informationsmaterial och pressklipp ingår i arkivets samlingar. Genom att ta del av skissmaterialet kan omvärlden få en inblick i tillkomstprocesser, i hur formgivning växer fram, något som annars är en dold verksamhet för de flesta av oss.

Arkiv för Svensk Formgivning är inspirerat av Skissernas Museum i Lund, men det sistnämnda är som framgår av namnet ett helt museum fyllt av skisser, förlagor till och annan dokumentation kring offentliga konstverk runt om i Sverige. Arkiv för Svensk

⁷ Informationen om Arkiv för Svensk Formgivning är hämtad ur Kalmar Konstmuseums årsberättelse 1999, opublicerat material från Arkiv för Svensk Formgivning, genom telefonsamtal och studiebesök vid ett flertal tillfällen under år 1999 och år 2000.

Formgivning är en fristående avdelning vid Kalmar Konstmuseum. Visserligen har verksamheten haft tillgång till visst utställningsutrymme på museet, men omfånget på denna yta går inte att jämföra med det spaciösa Skissernas Museum. Förutsättningar finns emellertid att använda det material, som nu ligger lagrat i Kalmar Konstmuseums källarutrymmen på ett betydligt bättre sätt. Ekonomiska medel, personal och lokal saknas emellertid för detta.

Arkivets inriktning är bohagsdesign, för hemmet och den offentliga miljön från 1920-talet fram till idag. Cirka 50 000 – 60 000 föremål ingår, dvs. skisser, ritningar – även tygvåder – av enskilda svenska och i vissa fall även nordiska konsthantverkare, formgivare, industridesigner och arkitekter. Cirka 3 000 skisser, ritningar och tygprover samlas årligen in. Allt material är digitalt fotograferat och tillgängligt för forskning.

Kontinuerligt arrangeras cirka åtta utställningar per år på museet med utgångspunkt från detta material. När så är möjligt redovisas hela tillkomstprocessen, från idéskiss till färdig produkt. Utställningarna produceras av den ansvariga intendenten för arkivet, tillsammans med personal vid museet. Man vinnlägger sig om att uppnå en variation genom att presentera unga, respektive gamla formgivare och olika slags formgivning. Dessutom görs vandringstställningar, som skickas ut till bibliotek, andra museer och utställningshallar i länet.

Arkivet samarbetar med den utbildning i design management som finns på Högskolan i Kalmar sedan några år tillbaka samt med Capellagården på Öland, en konsthantverksutbildning för blivande textilkonstnärer och -formgivare, keramiker och möbelsnickare. Ett forskarum har inretts på museet så att intresserade skall kunna ta del av det bildmaterial som finns på arkivet. Kontakter tas kontinuerligt med företagsledare, ateljéansvariga, formgivare och andra för att rädda skissmaterial och andra handlingar. Eftersom många idag känner till Arkiv för Svensk Formgivnings verksamhet, kommer material från hela landet dit från formgivare, släktingar till formgivare och bohagsindustrier.

Huvudman för arkivet är Kalmar Museum och ägare är Kalmar Konstförening med cirka 4 000 medlemmar. Arkivet är alltså beroende av museets intäkter, av regionala och kommunala stöd.

Man har haft stor nytta av SESAM-projektet, men eftersom SESAM nu upphört har man tvingats reducera verksamheten.

Arkiv för Svensk Formgivning innehåller ett unikt material kring bohagsformgivning och genom sin inriktning på handlingar som beskriver formgivningsprocessen har man en tydlig och avgränsad nisch.

5.7.2 Orrefors glasbruks arkiv

Ofta är det en slump eller insiktsfulla chefers och anställdas beslutsamhet som lett till att samlingar och arkiv bevarats på industrin. Det faktum att Orrefors glasbruk⁸ från år 1913 fram till 1976 ägdes och leddes av en och samma familj och att en utställningshall uppfördes på 1950-talet, där det historiskt betydelsefulla konstglasets presenterades tillsammans med nyheterna, har bidragit till att just Orrefors glasbruk bättre vårdat sin historia än de andra bruken. Orrefors fick t.ex. på 1940-talet en anställd fotograf. Den samling, de foton och de handlingar som finns i detta arkiv har kommit till stor användning i samband med utställningar i och utanför Sverige och för en rad publikationer.

Arkivet på Orrefors är inte bara ett arkiv i ordets avgränsade bemärkelse, här finns också föremål. Ett eller några exemplar av alla de serier och tekniker som gjorts från slutet av 1800-talet fram till idag på bruket finns här. Dessutom ingår ett stort bildmaterial, brevsamlingar, orderböcker, anteckningsböcker med glasföremålen förtecknade och dokumenterade, publikationer, kataloger, affischer, reklamblad, etc. Allt detta utgör ett både kulturhistoriskt och ekonomiskt oskattbart värde och har i många sammanhang använts både för forskning och till utställningar. Arkivet ägs av Orrefors glasbruk och dess överlevnad och vård är alltså beroende av ägarnas goda vilja.

⁸ Informationen om Orrefors arkiv bygger dels på en rad tidigare studiebesök dels på erfarenheter av att arbeta med det material som finns i arkivet (1997–98). Jag har också samtalat med Orrefors fotograf, Per Larsson, som håller i arkivet på Orrefors glasbruk.

Det finns fler glassamlingar och dokument kring glashanteringen i Småland, ofta liggande i gamla lador och andra uthus, intill fortfarande verksamma glasbruk eller de bruk som lagts ned. Det är en tidsfråga hur länge dessa kommer att finnas kvar. Fukt och temperaturväxlingar kommer, om inget görs, utplåna materialet. På Smålands museum – Sveriges glasmuseum i Växjö finns stora föremålssamlingar i lådor, osorterade och oregistrerade dokument och pressklipp, men de befinner sig åtminstone inomhus under tak.

5.7.3 Emåns ekomuseum

I Bodafors i Småland finns sedan några år tillbaka det s.k. Emåns Ekomuseum⁹. De vackert renoverade byggnaderna är i sig exempel på ekologiskt byggande, på naturliga byggmaterial, på ekologiska metoder att ventileras och isoleras. Ett flertal organisationer, företag, enskilda sponsorer och myndigheter har bidragit ekonomiskt och med sin expertis. En grupp människor har arbetat ideellt. Miljön är uppbyggd kring den gamla Boda skvaltkvarn, som har sitt ursprung i 1600-talet. Här finns nu ett antal hus rymmande olika sorters verksamhet, bland annat ett museum som redovisar det ekologiska kretslopp som finns utmed ån och den industriella verksamhet som under historiens gång utspelats kring denna miljö och som framför allt varit möbeltillverkning.

Det som i detta sammanhang emellertid är intressantast är det stora arkiv, det forskarrum och den utställningssal som ryms i en av byggnaderna. Här finns ett unikt arkiv med handlingar, foton, originalritningar och interiörbilder från Bodafors Möbelfabrik och Svenska Möbelfabrikerna, en sammanslutning av ett antal möbelindustrier som existerande under några decennier. Möbeltillverkning har funnits i Bodafors sedan 1870-talet och gör så fortfarande, men verksamheten är nu i finsk ägo.

⁹ Informationen om Arkivet i Bodafors har inhämtats genom två studiebesök, dels sommaren 1999, dels sommaren 2000.

Svenska Möbelfabrikerna var ur designsynpunkt en av Sveriges viktigaste tillverkare, som med sina produkter och sin formgivning deltog på världsutställningar, Chicago 1893, Paris 1900 och 1937, New York 1939, m.fl. samt i de stora internationella utställningar som Svenska Slöjdföreningen arrangerade. Det var t.ex. Svenska Möbelfabrikerna som tog fram många av möblerna till Stockholmsutställningen år 1930, tillverkade inredningen till Svenska Tändstickspalatset, en rad biografier, restauranger, hotell, etc. Den formgivare som längst var anställd på fabriken i Bodafors, Axel Larsson, var vid sidan av Bruno Mathsson, en av Sveriges mest kända möbelarkitekter. Axel Larsson och Bodafors Möbelfabriker har t.ex. stått för inredningen av Konserthuset i Göteborg.

Alla handlingar, foton från utställningar, ritningar, originalmålningar och teckningar av möbler och interiörer räddades från att eldas upp i slutet av 1960-talet. Materialet bevarades sedan hos Sandsjöbygdens Hembygdsförening. Många originalritningar och en del andra handlingar är emellertid sköra och behöver kopieras för att kunna hanteras.

I Bodafors finns ett unikt designhistoriskt material och en av Sveriges vackraste arkivbyggnader. Den grupp som tillskapat museet och arkivet har nu ambitionen att här ”åstadkomma ett centrum för svensk möbelforskning och svensk möbelhistoria, med tyngdpunkten lagd på industriell möbeltillverkning från slutet av 1800-talet, och att bli en del av ett nätverk som omfattar möbelproduktion i alla led, från idé och råmaterial till färdig produkt och historisk dokumentation.”¹⁰ Det finns ett bra samarbete med Läns museet i Jönköping, som sedan många år intresserat sig för länets möbelproduktion och sagt sig kunna lokalisera sin dokumentation och forskning till Bodafors.

¹⁰ Ur opublicerat utkast till projektbeskrivning – Möbelcentrum Bodafors, maj år 2000.

5.7.4 Hemslöjdens samlingar

Hemslöjdens arkivprojekt¹¹ pågick under åren 1996–1998 och ingick i det stora, statligt stödda SESAM-projektet. Nämnden för¹² hemslöjdsfrågor och Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund ansvarade för verksamheten och arrangerade återkommande möten för att sprida information och diskutera olika frågor som uppkom under arbetet. Projektet genomfördes tillsammans med hemslöjds konsulenter och de ideella hemslöjdsföreningarna i de olika länen. Sammanlagt ingick 22 länsföreningar, nio lokala hemslöjdsföreningar och två riksföreningar.

Fyra personer projektanställdes under 2,5 år för att tillsammans med en projektledare hjälpa de lokalt verksamma hemslöjdsföreningarna och läns hemslöjds konsulenter att påbörja inmatning av fakta och att digitalt fotografera samlingarna. Drygt ett trettiotal personer arbetade med att sortera, märka och katalogisera samlingarna regionalt och lokalt.

”Hemslöjdens samlingar” består av ett fyrtiotal samlingar innehållande cirka 250 000 föremål. Samlingarna, som finns på olika platser i landet, är resultatet av enskilda människors eller föreningars insatser och utgörs av föremål, textilprover, skisser, ritningar, handlingar och fotografier. 13 000 av dessa föremål blev under projekttiden inregistrerade i en databas med hjälp av ett program, valt att svara mot hemslöjdens behov av att kunna registrera material och tekniker. Sexton län fick databasprogram installerade. I några län inreddes särskilda rum för samlingarna, där forskare och andra har tillgång till databasen.

Målsättningen med Hemslöjdens arkivprojekt har varit att rädda och bevara de arkiv som byggts upp av hemslöjdsförening-

¹¹ Informationen är hämtad ur *Hemslöjdens samlingar, Slutrapport Hemslöjdens arkivprojekt*, Nämnden för Hemslöjdsfrågor, Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund, april år 1999.

¹² SESAM-projektet innebar att staten år 1995 sammanlagt avsatte 235 miljoner kronor för att rädda föremålssamlingarna vid svenska museer och andra kulturinstitutioner samt att göra samlingarna mer tillgängliga.

arna, att skapa en nationell databas där användarperspektivet betonas, att medverka till att arkiven används som undervisnings- och inspirationsmaterial och utgör ett källmaterial för forskning och utveckling.

Avsikten är nu att hemslöjdföreningarna och konsulenterna kontinuerligt skall komplettera med ny information till databasen. Även kring de juridiska avtalsfrågorna har information sammanställts som stöd för det fortsatta arbetet.

5.7.5 Stockholms Företagsminnen

Hos de drygt tretton närings- och företagsarkiv som finns i landet finns arkivalier, som kommer från både tjänste- och tillverkningsföretag. Den äldsta regionala organisationen för bevarande och tillhandahållande av företagsarkiv finns i Karlstad, där Föreningen Värmlandsarkiv grundades år 1970.

Många av Sveriges nationellt och internationellt verksamma storföretag har sina huvudkontor i Stockholm. De har därför valt att förvara sina handlingar hos det företagsarkiv som heter Föreningen Stockholms Företagsminnen (FSF),¹³ som varit verksamt sedan år 1974. Även om detta arkiv har sitt huvudsakliga bevakningsområde inom Stockholms län har en del av medlemsföretagens verksamhet inneburit att material som rör tillverkning i hela landet ibland finns hos FSF: brev, protokoll, årsredogörelser – men även annat material som är intressant för designhistorisk forskning. FSF tar emot logotyper, varumärken, filmer, videoproduktioner, reklambroschyrer och förpackningar – vilka är av stort värde för dem som vill studera grafisk designhistoria. På

¹³ Informationen om Föreningen Stockholms Företagsminnen har inhämtats genom studiebesök våren 2000 och samtal med dess arkivchef och VD, Alexander Husebye samt arkivarien David Leidenborg. Samt ur *Föreningen Stockholms Företagsminnens Verksamhetsplan 2000–2002. Årsredovisningen 1999* för Föreningen Stockholms Företagsminnen & Stockholms Företagsminnens Service AB. Tidskriften *Företagsminnen* år 1999.

detta arkiv finns också de s.k. herrelösa arkiven från 1700-talet och framåt i tiden, från företag och näringar som inte längre existerar och som annars skulle förvaras hos Stockholms Stadsarkiv. FSF hanterar, förutom pappersdokument, en av landets största bildsamlingar i sitt slag, dessutom ett stort ritningsmaterial. Personalen består av 16 personer och här finns cirka 31 200 hyllmeter arkivalier.

Stockholms Företagsminnens ursprungliga målsättning är att ”bevara och presentera näringslivets historia samt utföra uppdrag inom sitt verksamhetsområde”. Målsättningen har nu vidgats till att även öka intresset för näringslivshistoria, vidareutveckla lokala och regionala samarbeten, utveckla den egna vetenskapliga profilen, vara en naturlig partner för näringslivet för arkivtekniska och identitetsskapande tjänster samt att utveckla och förmedla nya arbetssätt och finansieringsformer till andra näringslivsarkiv. FSF har underlättat för forskare att ta del av de handlingar som finns här, bland annat genom arkivets databas. FSF skulle till sitt arkiv vilja knyta ett forskningssekretariat, liknande det som drivs av Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek.

Medlemmarna i Stockholms Företagsminnen erbjuds presentationer av sin historia, samt tekniskt och innehållsligt kvalificerade lösningar för dokumenthantering. Personalen vid arkivet har specialiserat sig på olika områden. I och med att allt fler företag känner behov av att ta del av sin historia för att koppla denna till den egna samtiden och framtiden, har FSF fått nya uppgifter, som att sammanställa material och beskriva företagens närings- och produkthistoria i publikationer, CD-ROM-produktioner, utställningar och utföra varumärkesutredningar.

Föreningen Stockholms Företagsminnen ger ut en tidskrift, har ett referensbibliotek kring företagshistoria, en hemsida och bild-databas. Man erbjuder utbildning till personal vid andra arkiv. För att öka intresset hos allmänheten inbjuder FSF ibland till öppet hus och erbjuder skolklasser studiebesök. Inför Stockholms 750-årsjubileum år 2002 har ett samarbete inletts med staden och Stockholms stadsarkiv. FSF fungerar som projektledare, bidrar med material och bildmaterial till CD-ROM-produktioner och bildspel. FSF:s målsättning är bland annat att utveckla närmare

kontakter med Stockholms kulturinstitutioner. FSF:s och Stockholm Stads samarbete är ett exempel på hur enskilda och offentliga intressen kan samverka.

Stockholms Företagsminnen får ett bidrag på 1,5 miljoner kronor från Stockholms Stad för att bestrida kostnaderna för hanteringen av de s.k. herrelösa företagsarkiven. Stockholms Stads revisorer granskar verksamheten och staden är representerad i FSF:s styrelse. Övriga styrelseledamöter kommer från medlemsföretagen, som omfattar både tjänste- och tillverkande företag, små hantverksrörelser och stora internationellt verksamma koncerner, Svensk Filmindustri liksom Stockholms stads Hantverksförening.

Basen för Stockholms Företagsminnens intäkter utgörs av depositionsavgifterna. Cirka 100 kronor per hyllmeter och år får företagen betala för att använda FSF som depå. Medlemsavgifterna är 500 kronor för företag och 150 för enskilda medlemmar per år. Priset för olika uppdrag och för forskarservicen är 700 kronor per timme eller 30 000–50 000 kronor per månad. FSF:s intäkter uppgick år 1999 till nära 10 miljoner kronor.

Förutsättningarna för att ekonomiskt finansiera ett arkiv av detta slag är givetvis större på de platser i landet där det finns industrier och företag som har råd att betala för sådana tjänster.

5.8 Regional fördelning av ansvaret

Behovet av en verksamhet liknande den som Stockholms Företagsminnen bedriver finns även i andra regioner, som t.ex. i det glasbruks- och möbelindustritäta Småland, i textilbygderna kring Borås och de trakter där verkstadsindustrin dominerat. I Sverige finns av tradition en regional struktur som har uppstått genom de regionala eller lokala råvarutillgångarna: skogsindustrin i Norrland med sina sågverk och snickerifabriker, järnmalmsbygderna i Bergslagen med gjuterier och verkstadsindustrier, bruksmiljöerna i Uppland och Sörmland, linhanteringen med beredningsverk i Hälsingland och Gästrikland eller genom tidig industriell produktion, som textilfabriker kring Motala ström och i de gamla knallebyg-

derna i trakterna kring Borås och den grafiska branschen och tryckerierna i Malmöregionen, etc.

Även om somliga av dessa verksamheter nu tillhör historien, har de lämnat spår i landskap och bebyggelse. På samma sätt kommer nya verksamheter präglade bygdens identitet. I det sammanhanget är arkiven intressanta. Om arkiven kopplas till utställningsverksamhet och kombineras med samlingar av de föremål som tillverkats och tillverkas på orten eller i regionen kan en trakt få en egen profil. Ett exempel är Borås, som både har ett Textilmuseum med arkiv och samlingar specialiserade på industriellt tillverkade textilier och en högskola med samma inriktning.

5.9 Tillämpliga förebilder

Det finns både utländska och svenska exempel på hur arkiv kan göras publika och attraktiva. Bauhaus-arkivet i Berlin fungerar som ett mycket välbesökt litet "museum", men också som ett centrum för forskningen kring Bauhaus. Med hjälp av ett rikt bildmaterial, andra handlingar och den föremålssamling som finns här lyfts ständigt nya aspekter fram på Bauhaus-skolan. Även Arkitekturmuseet i Stockholm är ett bra exempel på hur arkivariskt ritningsmaterial och andra dokument kan utnyttjas i utställningssammanhang.

Vitra-museet i Basel, som är specialiserat på möbler – och i synnerhet på stolar, har byggt upp ett arkiv med patenthandlingar kring möbler och möjlighet för forskning. I motsats till Bauhaus-arkivet är Vitra-museet kopplat till en möbelindustri. Museet och arkivet ger företaget uppmärksamhet.

Kopplingen mellan företagande och kultur är inte lika vanlig i Sverige som utomlands. Eftersom kulturinstitutionerna å ena sidan måste ha möjlighet att kritiskt granska samhällsföreteelser och produktion, finns naturligtvis en risk med ett alltför symbiotiskt förhållande. Å andra sidan är kritiska granskningar av historiska företeelser sällan lika problematiska som ett kritiskt studium av

samtiden. Historien ger självinsikt och erfarenheter att reflektera över – vilket också kommersiella verksamheter kan ha nytta av.

5.10 Behov av specialiserade arkiv

Stockholms Företagsminnen och Arkiv för Svensk Formgivning i Kalmar är bra modeller för hur arkiv kan användas och levandegöras. Eftersom arkiven är utrymmeskrävande finns inget motiv att lagra handlingar på ställen där hyreskostnaderna är höga. Samarbete kan ske med mer centralt belägna utställningslokaler, som på så sätt ges möjlighet att få tillgång till materialet.

För att kunna arkivera och beskriva industridesignens tillkomstprocesser behövs andra utrymmen och kompetenser än dem som arkiv och arkivarier traditionellt har. De modeller som görs under designprocesser, liksom de färdiga resultaten, är ofta tredimensionella, andra kan vara ritningar och modeller framtagna med hjälp av dator eller tillverkade med hjälp av datorstyrd fräs. Det vore värdefullt om man någonstans kunde bevara prototyper, som beskriver hur formgivare och designer arbetar sig fram till de slutliga lösningarna. På många designkontor finns sådant material som riskerar att städas eller kastas bort.

Om det på olika platser i Sverige fanns arkiv, specialiserade på var sitt område och som hade en profilerad inriktning – vilket ur många aspekter vore önskvärt, är det givetvis viktigt att museer och andra offentliga utställningshallar utan större svårigheter kan få tillgång till materialet för sina utställningar. Ett samarbete mellan arkiven och museerna som det som diskuteras mellan Jönköpings länsmuseum och Bodafors arkiv och det som finns mellan Arkiv för Svensk Formgivning och Kalmar Museum är en modell som skulle kunna utvecklas.

Det största problemet är upphovsrättsfrågorna kring foton och annat bildmaterial på arkiven. Fram t.o.m. 1960-talet var det vanligt att företagen hade sina egna fotografer och bildmaterialet var alltså företagets egendom. Under senare decennier har man istället – i de fall man överhuvudtaget brytt sig om att dokumentera sin

produktion – låtit frilansfotografer göra detta. Det innebär att upphovsrätten fortfarande ägs av fotograferna, vilket gör det mer komplicerat och framförallt dyrbarare att använda materialet för publikationer, CD-Rom-produktion och i utställningssammanhang. Att föreslå en lösning av problemen kring dessa frågor skulle ha krävt mer tid än vad denna utredning haft.

Delegationen för industrisamhällets kulturarv¹⁴ och Riksarkivet kommer hösten år 2000 inleda ett projekt kring näringsarkiv med en ambition att belysa alla aspekter kring detta ämne. I regeringens beslut år 1999 att tilldela Delegationen för industrisamhällets kulturarv 24,5 miljoner kronor att fördela under tre år ingick ett antal uppdrag, som även mycket väl inrymmer designhistoriska aspekter: ”Satsningen skall genomföras på ett sådant sätt att intresset, engagemanget och delaktigheten när det gäller industrisamhällets kulturarv ökar.” --- ”Delegationens insatser skall syfta till att med bl.a. konkreta åtgärder understödja kulturarvssektorns arbete med att *göra goda urval* av vad av industrisamhällets kulturarv som skall tas till vara. Vidare skall delegationen lämna underlag till regeringen för olika projekt som kan ges ett direkt ekonomiskt stöd. Satsningen skall vidare genomföras så att den främjar ett gränsöverskridande samarbete som *utgår från en helhetssyn* på och *samlad behandling* av kulturarbetet, och så att samverkan mellan kulturarvssektorn och allmänheten utvecklas.” (Mina kursiveringar.) En helhetssyn inbegriper i hög grad det som en gång var källan till den industriella verksamheten, nämligen själva produktionen och det man tillverkade. Därför går det inte att bortse från de form- och designhistoriska aspekterna.

¹⁴ Dir. 1999:60, samt tidigare prop. 1997/98:1, utg. Omr. 17, dir. 1998:43, Kulturdepartementet.

6 Bakgrund till förslagen – designens många roller

I kommittédirektiven *Statens ansvar för formgivning och design* har ingått, som framgår av bilaga 1, en rad uppgifter som innebär en kartläggning och analys av statens insatser. Där efterlyses också förslag på åtgärder för att förstärka formgivnings- och designområdets betydelse för en hållbar utveckling. Ytterligare en aspekt som denna utredning skall belysa är hur staten skall kunna bli den förebild som Regeringens *Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design* (härefter förkortat till *Handlingsprogrammet*) slagit fast. *Handlingsprogrammet* antogs av Sveriges Riksdag 1998.¹ I detta kapitel för jag en diskussion kring dessa frågor och visar hur arkitektur- och designområdena är besläktade – men också olikartade. Konkreta förslag presenteras i kapitel 7. Form och design spänner över ett stort fält, ingår i många sammanhang och skall svara mot en rad olikartade behov, vilket gör det komplicerat att avgränsa området. Ett område som är så brett och mångskiktat går att belysa ur olika aspekter.

¹ Prop. 1997/98:117, bet. 1997/98, KrU14, rskr. 1997/98:225.

6.1 En demokratisk tradition

Svensk – och skandinavisk – formgivning har av omvärlden ofta ansetts ha en demokratisk prägel till skillnad från inriktningen i många andra länder, där de ekonomiskt välbärgade varit den huvudsakliga målgruppen för den nydanande och konstnärligt intressanta formen. Svenska designer har i många sammanhang, som en följd av tradition och värderingar, sett som sin uppgift att möta de många människornas behov. Möbelformgivare och inredningsarkitekter har ofta använt material på ett sparsamt sätt och haft en förkärlek för blonda och luftiga interiörer. Även om det funnits – och finns – formgivare som känt sig manade att protestera mot detta s.k. ”svenska” formspråk och velat framhäva andra traditioner – som t.ex. den färgstarkare och ornamentalt rika folkkonsten eller en stil präglad av kitsch och populärkultur – är de offentliga rummen och formgivningen i Sverige sällan lika barockt prunkande som i Sydeuropa eller djupt glödande i färg och gnistrande av guld som i Östeuropa. Einar Forseths Blå hall i Stadshuset med sin gyllene interiör är ett lysande undantag och ett sällsynt exempel på bysantisk influens i Sverige.

Det tidiga 1700-talets klassiskt strama och måttfulla formspråk och det senare 1700-talets gustavianska stil har varit återkommande referenser för svensk interiörkonst och bolagsformgivning. Ett vackert och omsorgsfullt sätt att ta tillvara dagsljuset är också något som ofta utmärker de svenska inredningar som i olika sammanhang lyfts fram som förebildliga. Det hänger troligen samman med Sveriges geografiska läge på norra halvklotet, något som ger mörka vintrar och ljusa somrar. Det nordiska ljuset skiljer sig från det i Sydeuropa. Rätten till luft, ljus och grönska var de svenska funktionalisternas slagord. Det kan tolkas som en vision, en längtan efter just dessa företeelser.

Hur miljön utformas är i hög grad en fråga om tillgänglighet och demokrati och mer än av något annat har svensk inredning, arkitektur och formgivning utmärkts av en demokratisk vilja. Ellen Keys krav på ”Skönhet för alla”, som också hennes bok från 1899 döptes till, och Gregor Paulssons skrift *Vackrare vardagsvara* från

1919 har påverkat den svenska formdiskussionen på ett genomgripande sätt, något som utländska formkännare brukat notera, ibland med ett visst mått av avund, ibland med ironi.

6.2 Formens betydelse för våra sinnen

Estetisk njutning, vare sig det handlar om ögats, örats, känselns, smaklökarernas eller luktsinnets välbefinnande, är ett fundamentalt mänskligt behov. Liksom alla andra förmågor behöver sinnen stimuleras och tränas för att inte förtvina.

Ljud, t.ex., bidrar till att förstärka eller förminska en arkitektonisk upplevelse. Olika rum och material hanterar ljud på olika sätt. Det finns obehagliga och behagliga ljud. Formgivare och arkitekter ägnar ibland stor möda åt ljudmiljön och då tänker jag inte enbart på konserthus och teatersalonger. Att dämpa eller att filtrera oönskat oljud är en aspekt. En annan är att lyfta fram vackra och rogivande ljud, som porlande vatten och snäppljud som förklarar att en låda eller en dörr är stängd. Att finna fram till rätt ljud för en produkt har blivit en allt viktigare arbetsuppgift för designer.

Om miljöers sinnliga utstrålning förhöjs med behagliga handtag, taktilt sköna och väldoftande material etc., ökar människors lust att ta vara på dessa miljökväligheter. Insikten väcks om värdet av en bra miljö. Medicinsk forskning har visat hur dessa sinnliga kvaliteter stimulerar patienternas tillfrisknande och i synnerhet när det gäller gamla patienter kan miljön ha stor positiv inverkan.²

Vård, skötsel och underhåll är ofta eftersatta i vår offentliga miljö. Likaså är kunskaperna om hur man skall vårda och under-

² På den andra Internationella konferensen om hälsa och design "Integrating Design and Care in Hospital Planning for the New Millennium, i Stockholm den 18–22 juni år 2000 gav en rad föredrags-hållare exempel på detta. Bland de publikationer som finns inom detta ämne kan nämnas Alan Dilani, red.: *Vårdbyggnader som stödjande miljö*, Landstinget Västernorrland och Kungl. Tekniska Högskolan, Stockholm år 1998; Alan Dilani: *Design och omsorg i sjukhusplanering*, Kungl. Tekniska Högskolan, Stockholm år 1998.

hålla bristfälliga. Det behövs bättre materialkunskaper och en annan attityd. När städinsatserna minskade i vår gemensamma miljö, accelererade nedskräpningen. Många har vittnat om hur en sliten och ful miljö bidrar till en känsla av hopplöshet och likgiltighet. Det blir en ond cirkel. En risig miljö minskar lusten att vårda denna miljö och därmed ökar slitage och nedskräpning, medan en vacker miljö ökar viljan till underhåll. Material som är slitstarka och som åldras på ett vackert sätt bidrar alltså till en hållbarare estetik och ett hållbarare samhälle.

6.3 Form och design har beröringspunkter med arkitektur

Den bebyggda miljön består av komponenter, som fogats samman till arkitektoniska helheter, och av de föremål som placerats där. Utformningen, hur stort och varierat utbudet är, påverkar liksom den estetiska och fysiska kvaliteten det arkitektoniska slutresultatet. Detsamma gäller för de färger, tapeter, möbler, lampor och mattor med vilka man inreder byggnader. Golv- och väggmaterial, inredningsprodukter, badrums- och köksutrustning är uppgifter som tillhör keramikerns, textilformgivarens, inredningsarkitektens och industridesigners yrken. Även produkter för den yttre miljön, som busskurer, telefonautomater, skyltar och andra typografiska inslag, material för markbeläggning etc., har en gestaltning som någon eller några beslutat om. Om allt detta inte fungerar eller inte har en kvalitet som överensstämmer med behovet av en ändamålsenlig utformning, kan man inte åstadkomma god arkitektur. Detaljen och helheten är beroende av varandra.

Det är inte ovanligt att de möbler som möbelarkitekter tagit fram och de kakelplattor, handfat och andra keramiska inredningsdetaljer som keramiska formgivare gjort för en specifik inredning blivit så bra att de därefter serietillverkats för en större marknad.

6.4 Även inredningar är kulturhistoria

Det finns som ovan nämnts beröringspunkter mellan arkitektur-, form- och designområdena. Men det finns också skillnader. Det gäller t.ex. den formgivning som inte är integrerad med eller fast förankrad i byggnader eller andra arkitektoniska sammanhang. Lösa produkter, möbler, apparater och annan utrustning är definitionsmässigt mer eller mindre mobila. Därmed är de utsatta för förändringar, förflyttningar och slitage.

Byggnader repareras återkommande. Möbler och annan inredning betraktas däremot ofta som förbrukningsmaterial, dvs. slängs om de blivit fysiskt slitna eller estetiskt utslitna. Med det sistnämnda menas att även fullt användbara ting kan kastas bort eller deklasseras, eftersom de inte längre anses vackra eller moderna. En miljö som skapats med stor estetisk omtanke och som av många uppfattas som både vacker och funktionell har större förutsättningar att bli bevarad. Eftersom statens målsättning är att verka för ett mer hållbart samhälle, är det också viktigt att värna om en hållbar estetik, om miljöer som kan överleva olika tiders modenycker. Det finns en rad historiska exempel på att detta är möjligt.

Byggnaders exteriörer, samt deras planlösning och den fasta inredningen, kan skyddas om de anses ha ett stort kulturhistoriskt värde. Detsamma gäller inte för den lösa inredningen, hur kulturhistoriskt, arkitektoniskt, estetiskt och konstnärligt intressant den än är. En byggnadsminnesförklaring innebär att samhället påtar sig ett ekonomiskt ansvar. Att införa skydd av lösöre har hittills visat sig vara svårt att genomföra. Dels handlar det om ägande – och därmed om rätten att avyttra och överlåta, dels om att interiörer i högre grad än exteriörer måste kunna anpassas till den verksamhet som bedrivs i byggnaden. När nya verksamheter flyttar in måste inredningen kunna förändras.

Det hindrar inte att det ibland finns skäl att antingen bevara karaktäristiska inredningsdetaljer eller försöka behålla miljön intakt. Många fullt användbara och kulturhistoriskt värdefulla och en gång specialritade inredningar och möbler har slentrianmässigt

slängts ut. På 1960- och 1970-talen var detta snarare regel än undantag.

Det finns en rad offentliga byggnader, i vilka stor möda lagts ned på att skapa intressanta, funktionella, representativa och vackra rum. Till några av de mer kända exemplen hör Stockholms Stadshus och Stadsbibliotek, liksom Skandiabiografen och Läkar-sällskapets byggnad i Stockholm, samt Konserthuset i Göteborg. Men det finns även rådhus, kyrkor, sjukhus, biografen och andra offentliga lokaler runt om i landet som fortfarande har – och tyvärr ännu oftare har haft – unikt genomarbetade interiörer, specialritade möbler och andra inredningsföremål. Värdet på miljöer som dessa ökar med åren. Deras attraktionskraft växer. Deras kulturella och estetiska kvaliteter gör dem till referenser för både arkitektur- och designspecialister och till turistattraktioner. I de städer eller på de orter där de finns ger de platsen karaktär och identitet – därmed är de också viktiga för invånarna.

Oftast har det varit privata initiativ som bidragit till att interiörer bevarats. Kommun, landsting och stat har varit betydligt sämre på att göra detta. Om t.ex. inte Carl och Karin Larssons familj altruistiskt vinnlagt sig om att bevara Lilla Hyttnäs i Sundborn intakt, hade Sverige varit utan denna världsattraktion. Privata initiativ är beroende av människors goda vilja. Det finns ingen garanti för att den goda viljan upprätthålls i all framtid. Det är därför viktigt att medvetenheten om dessa miljöers kulturhistoriska värde ökar i samhället, så att man inte av okunskap gör oåterkalleliga misstag. Även om en K-märkning av olika skäl inte är möjlig, vore det värdefullt att i större utsträckning än tidigare bevara kulturhistoriskt intressanta interiörer mot alltför brutala ingrepp. I många fall handlar det just om offentliga lokaler, bestämda att fylla specifika ändamål för en oöverskådlig tid framöver.

Detta är också en fråga av vikt för inredningsarkitekter och formgivare. Det finns naturligtvis en konflikt mellan bevarande och nyskapande. En inredningsarkitekt som får i uppdrag att göra om en befintlig unik och intressant interiör vill kanske manifesteras sin egen talang. Men genom att respektera det som gjorts av äldre begåvade kollegor bevisar man det egna yrkesområdets värde. Genom att utplåna det som tidigare generationer åstadkommit och

som är unikt undergräver man på sikt omvärldens respekt för den yrkesgrupp man representerar. Varje miljö kräver sitt noggranna övervägande och sin specifika lösning. Detta är alltså inte enbart väsentligt för dem som har som till uppgift att ägna sig åt kulturminnesvård.

Allt det som man fysiskt hanterar påverkar en. Även om man inte alltid har klart för sig *hur*, kommunicerar tingen. De skulle kunna kommunicera bättre om man upplystes om deras ursprung, om vem som formgivit och tillverkat produkterna. Precis på samma sätt som en nyanställd informeras om datorutrustning, program och andra rutiner skulle den nyanställda kunna få veta vilken slags miljö hon eller han kommit till, vem som ritat lokalerna och när, hur de var tänkta och vad som är unikt med just denna byggnad.

6.5 Skilda villkor för formgivare, designer och arkitekter

Även om arkitektur, form och design nu utgör ett gemensamt politikområde, är de inte identiska. Arkitekter, byggindustri, byggtreprenörer och andra yrkesgrupper, verksamma inom byggsektorn, spänner visserligen över ett stort fält, men är trots allt tydligare, enhetligare och lättare att avgränsa än design- och formgrupperna. Formgivarkåren, alla tillverkare av formgivna och förädlade produkter och föremål, samt de kanaler – dvs. butiker, museer, medier – som förmedlar form- och designföremål och -information till allmänheten återfinns inom många och vitt skilda områden. De låter sig inte enkelt inringas eller beskrivas som en kategori. I mitt första delbetänkande *En mötesplats för form- och design* ger jag en översikt över designområdet och alla dess yrkesgrupper.

Det finns både fördelar och nackdelar med att räkna formgivare, designer, konsthantverkare och slöjdare och deras verksamhet till en grupp och låta dem omfattas av likartade satsningar. Ur ett nationellt perspektiv handlar det vanligtvis om ytterst små

yrkesgrupper, i de flesta fall bestående av färre medlemmar än ett tusen. Därför är det givetvis enklare att betrakta dem samlat. Arbetsvillkoren och den ekonomiska situationen för mikroföretagare som slöjdare eller konsthantverkare skiljer sig emellertid väsentligt från vad som gäller för industridesigner, verksamma på storföretagens designavdelningar, eller för inredningsarkitekter, anställda på arkitektkontor.

Den gemensamma nämnaren för dem är att de ägnar sig åt gestaltning – mer eller mindre konstnärlig – av något som skall fylla en uppgift och möta ett behov. Andra kunskapsområden som form- och designutövarna behärskar i varierande grad är olika material och produktionstekniker och ekonomiska tillämpningar av dessa. Ergonomi, semiotik, en analytisk metod att beskriva olika formuttryck, samt ekologiska konsekvenser av olika designlösningar har under senare år införlivats i industridesignernas utbildning. De konsthantverkliga högskoleutbildningarna ger gedigna kunskaper om olika material och processer.

En arkitekts sätt att arbeta är ofta väsensskilt från en konsthantverkarens eller en industridesigners. De problem som en industridesigner skall lösa, för att t.ex. en truck, ett medicinskt verktyg eller en apparat skall bli säkrare, enklare och mer njutbara att hantera, kräver andra slags kunskaper än dem en arkitekt besitter. Även konsthantverkaren har specialkunskaper om material och tekniker, vilka inte lärs ut i arkitektutbildningen. Konsthantverkaren kan utvinna nya egenskaper hos sina material och åstadkomma raffinerade uttryck i andra format och dimensioner än en arkitekt. Den sistnämnde har av naturliga skäl inte samma fördjupade materialkännedom och är tränad att arbeta i en helt annan skala.

Det finns alltså beröringspunkter mellan yrkesgrupperna, men också olikheter. Även om många formgivarare och designer gärna arbetar med flera olika områden, dvs. är gränsöverskridande generalister, kan det vara värt att poängtera vikten av specialistkunskaper. Det behövs skickliga yrkesutövare, vilka inom sin nisch driver kunskaperna framåt, såsom bland andra Ergonomi Design

Gruppen³ med sin djupa förtrogenhet med ergonomiska frågor och funktionshinderades problem, eller konsthantverkare och hantverkare, vilka likt keramikern Kennet Williamsson, lyckas åstadkomma sådant som inte borde vara möjligt.

Jag vill därför betona form- och designområdets särart. Ett särskilt fokus på detta område, som har beröringspunkter med eller är fundamentalt för de flesta verksamheter i våra liv, är avgörande för om staten skall uppnå de mål som anges i *Handlingsprogrammet*. Även om arkitektur, form och design nu är ett politikområde saknas fortfarande en tydlig statlig strategi, när det gäller form- och designområdet. Det är komplicerat att ta ett helhetsgrepp, eftersom området berör en rad olika departement och beroende på det sätt som den statliga fördelningen av ekonomiska resurser är utformad. Risken finns att ett område som angår så många sektorer i samhället bollas mellan dessa och ingen känner ett djupare ansvar. Det finns alltså många skäl att göra en tydlig ansvarsfördelning mellan de olika departementen, och i första hand mellan Kultur- och Näringsdepartementen.

6.6 Arkitekturåret

Regeringskansliets arbetsgrupp för arkitektur, form och design är sektorsövergripande. Den kontinuerliga informationen och diskussionen kring arkitektur, form- och designområdet inom gruppen

³ Ergonomi Design Gruppen bildades 1979, när två designkontor – Design Gruppen och Ergonomi Gruppen – smältes samman till ett kontor. Det som kännetecknat Ergonomi Design Gruppen är medlemmarnas stora kunskaper om ergonomi, vilket gjort detta kontor internationellt känt och prisbelönat vid ett flertal tillfällen för sin design för rörelsehindrade, för sina verktyg och artiklar för barn, etc. Fler svenska designkontor, framför allt A & E Design, har också uppmärksammats och prisbelönats i många länder för sina funktionella och ergonomiskt genomtänkta produkter. Bland annat har de designat världens mest sålda diskborste och den museipall, Stockholm, som nu finns på ett nittiototal museer och utställningshallar runt om i världen.

ger förutsättningar för en bättre koordination. Ett exempel på detta är *Arkitekturåret 2001* som Regeringen utlyst, med Arkitekturmuseet som central aktör och 43 andra myndigheter engagerade. Ytterligare 125 andra myndigheter, bolag, stiftelser, föreningar och organisationer har inbjudits att delta med verksamheter.

Arkitekturåret 2001 hade, när det kungjordes 1998, sin utgångspunkt i de tre storstadsregionerna i Sverige och deras problem och möjligheter.⁴ Sedan dess har de riktade insatserna breddats till att också omfatta verksamheter utan anknytning till storstadsområdena. Dels har kretsen av aktörer vidgats, dels har verksamheter inom formgivning och design också integrerats i kampanjen.

I inbjudan står att ”Genom *Arkitekturåret 2001* vill regeringen ge arkitektur- och formfrågorna en mer kraftfull fokusering. Syftet är att bidra till att stimulera den mångfald av goda verksamheter som redan på olika sätt främjar en utveckling, där arkitektur, formgivning och design kan ges goda förutsättningar för sin utveckling. Den långsiktiga målsättningen inom detta område är att efterfrågan på och förståelsen för god arkitektur, formgivning och design ska öka i hela landet”.

Avsikten är bland annat att den kunskap som finns om det offentliga rummets betydelse för och påverkan på dem som vistas där skall lyftas fram. I det sammanhanget är de yrkesgrupper som är professionella inom dessa områden – arkitekter och formgivare – viktiga. De insikter och erfarenheter som dessa grupper har, om hur man kan åstadkomma bättre och uttrycksfullare miljöer, skulle kunna förmedlas och föras ut på bättre sätt och till en bredare publik än idag.

Som en följd av *Arkitekturåret 2001* förväntas efterfrågan och förståelsen för god arkitektur, formgivning och design öka i hela landet. I mitt delbetänkande *Mötesplats för form och design*, ges ett förslag på en tävling om landets bästa inredningar, som skulle kunna bidra till ett regionalt engagemang för form- och designområdet. Tävlingar och utmärkelser av olika slag har i arkitektur- och designsammanhang visat sig vara ett effektivt medel om man vill

⁴ Ur Bilaga till regeringsbeslut 2000-02-03 nr 8 om *Arkitekturåret 2001*.

åstadkomma ett bra resultat, få massmedial uppmärksamhet och bidra till en aktiv och engagerad debatt. I stort sett alla länder, vars designpolitik jag tagit del av, framhåller designtävlingar och utmärkelser som ett högt prioriterat instrument för att höja kvaliteten på designen och öka medvetenheten om designens betydelse.

Tävlingar kan utformas på många olika sätt, antingen med inbjudna deltagare eller med anonyma tävlingsbidrag. Även i de fall där det handlar om utmärkelser finns olika modeller för hur ett sådant urval kan ske, antingen genom att en jury bedömer inlämnade förslag eller att någon eller några på olika sätt skaffar sig en överblick över ett område och därefter väljer ut lämplig kandidat.

Det är positivt att *Arkitekturåret 2001* vidgats till att också omfatta form- och designområdet. Men samtidigt innebär benämningen på satsningen – dvs. *Arkitekturåret 2001* – att form- och designområdet måste profileras och lyftas fram på ett tydligt sätt. Annars kommer området inte få den uppmärksamhet det förtjänar. Form och design har som jag tidigare nämnt beröringspunkter med arkitektur, men kan också vara – och är ofta – något helt annat.

Vid en genomgång av de verksamheter som hittills blivit anmälda till *Arkitekturåret 2001* kan man konstatera att arkitekturområdet är långt bättre företrätt. Form och design förekommer, men det krävs särskilda insatser för att göra dessa områden mer synliga. Aktörerna på form- och designområdet borde undersöka hur man kunde samverka för att markera sin existens.

6.7 Form och design i skolan

Undervisningen om material, form och färg kan börja redan på daghem och i grundskola. Barn är tidigt i livet medvetna om sina estetiska värderingar och behov, men ges inte alltid möjlighet att artikulera dessa. Genom att få diskutera och vara med om att påverka sin närmiljö i skolan och genom att tränas att se på och reflektera över miljöns utformning blir man medveten om dess betydelse.

Tillgången på lärarkompetens, som har förmåga att träna eleverna i att uppmärksamma dimensioner, proportioner, detaljer, färgsättning, formuttryck, etc., är större än på lärare som har erfarenhet av och kan beskriva hur det går till att designa en produkt. Jag avser då de formgivare och designer, vilka själva deltagit i hela den process som det innebär att från idé, utkast, skisser, modeller, prototyper, tester, studier kring behov, ergonomi, material, teknik, marknadsanalyser, etc. åstadkomma ett resultat. I Storbritannien har man både engagerat konstnärer och bildlärare att undervisa i det obligatoriska ämnet *Art and design* och hemkunskaps- och slöjdlärare för det likaså obligatoriska ämnet *Design and technology*. På så sätt har man täckt in två aspekter i designyrket. Ett observant och aktivt seende samt förmåga att uttrycka sig i form utgör – vid sidan av konsten att åstadkomma en intelligent syntes av en rad olika ingredienser och krav⁵ – kärnan i designprofessionen. En undervisning som ger konstnärlig och estetisk träning och som utvecklar förmågan att lösa problem är en bra början.

Det har också gjorts insatser i den svenska grund- och gymnasieskolan för att förbättra och fördjupa elevernas estetiska träning, framför allt av bild- och slöjdlärare. Redan nu finns bildlärare som tar upp design i sin undervisning. Det projekt som Stiftelsen Svensk Industridesign (SVID) initierat i grundskolan, liksom det nordiska designprojekt inom skolans bildämne som Kalmar Konstmuseum från svenskt håll ansvarat för, är goda exempel på hur form och design kan engagera elever redan på låg- och mellanstadiet. På Bildlärarinstitutet vid Konstfack, där de blivande bildlärarna får sin utbildning, startade år 1999 en utbildningslinje för de kandidater som vill koncentrera sin blivande lärargärning på form- och designområdet.

⁵ Som jag beskrev i utredningens första delbetänkande "Mötesplats för form och design" är målet med design dels att anpassa produkter till användare och miljön, dels att tillföra produkten ett uttryck av helhet, sammanhang, individualitet och personlighet. En formgivare och designer måste alltså i designprocessen bland annat ta hänsyn till estetik, ergonomi, teknik, ekologi och ekonomi.

Som en följd av Arkitekturåret 2001 har Svenska Arkitekters Riksförbund (SAR) engagerats för att etablera arkitektur och form i skolundervisningen, med Skolverket, Kulturrådet och Arkitekturmuseet som ansvariga myndigheter. I det sammanhanget vill jag påminna om mitt tidigare resonemang om skillnaderna mellan arkitektens verksamhet å ena sidan och designerns och konsthantverkarens å den andra. Fler yrkesföreträdare än arkitekter står för formområdet och kan vara av intresse för skolan. I detta avseendet finns en del att lära av andra länder. I Norge t.ex. har undervisning om formgivning och arkitektur införts från och med lågstadiet och genom hela grundskolan.

6.8 Utbildningen av designer och formgivare

Genom massmediernas sätt att skriva och tala om design har designeryrket fått en attraktiv och glamorös framtoning. Allt fler ungdomar drömmer om att bli designer. Problemet är att tillgången på lärare som kan undervisa om form och design är för liten. Risken är stor att många av de gymnasieskolor som nu satsar på att införa de populära teknik-, design- eller formlinjerna för att locka till sig ungdomar håller alltför låg kvalitet. Lärarna har i många fall själva ingen erfarenhet av vad designarbete innebär. Det samma gäller delvis för de preparandutbildningar och högskolor som infört design i sina utbildningsplaner – även dessa har ibland svårt att rekrytera kompetenta lärare. Trots det sker det just nu en snabb tillväxt av designutbildningar i hela landet.

Rekryteringen av lärare har hittills framför allt skett från Konstfack och HDK, antingen det handlat om de lärare som för närvarande arbetar eller har arbetat där eller om de studenter som avlagt sin examen på dessa skolor. Det innebär att inriktningen i de enskilda ämnena är relativt likartad mellan skolorna, även om utbildningarna sinsemellan har olika målsättningar.

De företrädare för designvärlden som jag har samtalat med under denna utredning har framhållit vikten av att ingenjörer,

designer, ekonomer och marknadsförare har ett gemensamt språk. Nyckeln till ett sådant språk finns i utbildningsvärlden. Ett gemensamt språk är inte detsamma som en sammanblandning av yrkesrollerna. Till kombinationsutbildningarna tas de sökande in efter betyg. På designhögskolorna spelar arbetsproverna och testerna en avgörande roll. Den konstnärliga begåvningen, förmågan att lösa problem, den personliga mognaden och inlevelseförmågan visar sig inte alltid i skolbetygen, men är avgörande för om man blir en bra formgivare och designer eller ej.

Eftersom det inte ingår i denna utrednings uppdrag att analysera utbildningarna, kommer jag här inte att fördjupa mig i denna fråga. Men utbildningen är själva grunden, om man på sikt skall kunna upprätthålla en bra form- och designutveckling.

6.9 Designforskning med inriktning på samhälle, miljö och ekologi

Åren kring 1970 fanns särskilda forskningsanslag, som industridesigner kunde erhålla för att studera hur olika grupper av rörelsehindrade klarade av vardagssysslor som hygien, matlagning, måltider, etc. De kunskaper och den kompetens som svenska industridesigner då skaffade sig och sedan dess vidareutvecklade, har bidragit till att Sverige blivit världsledande när det gäller design av produkter som minskar de rörelsehindrades problem att hantera redskap och klara av olika sysslor.

Andra närbesläktade och idag eftersatta områden som svenska industridesigner alltmer intresserat sig för är t.ex. design för sjukvården. Ett mer allomfattande och svårgripbart, men oerhört viktigt, kunskapsområde är ekologi, vilket ur designperspektiv innebär en produktgestaltning som minimerar energiåtgång, tar hänsyn till ekologiska krav och till behovet av återvinning. Alla dessa aspekter är förutsättningar för att vi skall uppnå ett mer hållbart samhälle.

Förändringar i naturen, som en följd av människors aktiviteter och konsumtionsvanor, har lett till nya globala miljöproblem.

Eftersom all mänsklig aktivitet får konsekvenser – kräver energi, plats och eventuellt material och därmed blir tärande på naturen – är det svårt att åstadkomma en s.k. nollpåverkan. Men idén om ett mer hållbart samhälle innebär en vilja och målsättning.

När kunskaperna om energiåtgång, om hur kretslopp fungerar och om effekterna av återvinning fördjupas, utvecklas också diskussionen om vilka krav som behöver ställas på den formade miljön och på produktionen. En förändring kan inledas som åtminstone har bättre förutsättningar att inte skada vår jord och atmosfär. De ekologiska designhänsynen är en ständigt pågående process. Ju mer vi lär oss, desto mer inser vi att vi behöver veta.

Industridesigner, grafiska designer, formgivare i textil- och porslinsindustrin och på glasbruken påverkar i hög grad vad som görs, av vilka material det görs och delvis hur det görs. Därför har dessa yrkesgrupper en central roll i diskussionen om och i förverkligandet av ett hållbarare samhälle. Formgivare och designer är medaktörer i detta förlopp och kan därmed påverka utvecklingen.

Medvetenheten och kunskaperna om hur design kan bidra till ett mer hållbart samhälle är större i t.ex. både Tyskland och Holland än i Sverige. Insatser har gjorts i dessa länder inom materialutveckling, produktutveckling och återvinning, liksom för en miljömässigt bättre industriell produktion. Engagemanget för ekologiska frågor har lett till utställningar, publikationer, konferenser, debatter, aktiviteter på mässor, etc. I synnerhet Tyskland har internationellt fått en image att vara framstående – t.o.m. världsledande, när det gäller s.k. ekologisk design. Även Holland har sedan lång tid tillbaka varit ledande när det gäller ekologiska frågor. Holländska designer har utvecklat kvalitativa metoder på hur man kan bedöma energiåtgång och miljöbelastning, metoder som nu används i undervisningen även i Sverige (se avsnittet 4.5.2 om EkoDesign). I olika länder görs olika insatser när det gäller design och ekologi. I Frankrike delas en årlig utmärkelse ut till den bästa ekologiska produkten. I Kanada har ett forskningsprojekt initierats kring ekologi – och en utmärkelse har inrättats till den designer som bäst lyckats använda sig av landets miljöcertificerade trä.

Det finns alltså exempel på övergripande forskningsprogram – i vilka också designer involveras. En fokusering på ett område innebär att olika strävanden och insatser samordnas och styrs mot samma mål. Det leder också ofta till större massmedial uppmärksamhet.

6.10 Stödet till enskilda utövare

I Sverige ges genom Konstnärsnämnden bidrag och projektstipendier till enskilda utövare, framför allt konstnärer. Även konsthantverkare och formgivare har sedan början av 1970-talet haft möjlighet att få tillgång till statliga stipendier. Under senare år har antalet stipendiater bland konsthantverkare och formgivare ökat, även om konstnärerna fortfarande är den största gruppen mottagare. Ett stipendium kan betyda mycket för en enskild person, som därigenom ges möjlighet att koncentrera sig på sitt konstnärliga arbete under en längre tid utan att behöva tänka på andra försörjningsmöjligheter. Men om inte kanaler finns för att föra ut resultaten, fungerar stipendieverksamheten mest som en hjälp för utövarna att överleva under några år.

En annan form av ”stöd” är när talangfulla formgivare och konsthantverkare får uppdrag från eller när deras verk köps av stat, landsting, kommun och företag, samt när unga designer ges möjlighet att presentera sina produktidéer på mässor och internationella utställningar. I dessa avseenden är t.ex. den holländska statens kultur- och designpolitik betydligt aktivare än den svenska.

I synnerhet när man just avslutat en design- eller konsthantverksutbildning är behovet stort att få visa sina arbeten, liksom att få kontakt med tillverkare och försäljningskanaler eller möjlighet att få en egen kundkrets. I Danmark har man därför infört ett startbidrag till unga konsthantverkare och formgivare, så att de kan bygga upp en verkstad eller en firma.

Det har funnits en tendens både hos företag och myndigheter att vända sig till skolorna, när man vill få fram nya idéer och produkter. Om man istället engagerade unga, nyss färdigutbildade

formgivare och konsthantverkare, skulle det innebära ett mycket bättre stöd och dessutom ge dessa ännu ej etablerade yrkesutövare möjlighet att förkovra sig och utveckla större professionalism.

Föreningen Svensk Form har sedan början av 1990-talet ofta anlitat en eller ett par nyss färdigexaminerade inredningsarkitekter för att utforma den vandringsutställning som presenterar det årliga urvalet av Utmärkt Svensk Form. Den eller de arkitekter som får uppdraget måste lösa en rad relativt komplicerade problem som hur man visar ett heterogent material av designföremål – med allt från grafisk design till stora och komplicerade maskiner – på ett estetiskt spirituellt och pedagogiskt sätt. Utställningen skall tåla att flyttas till olika platser och fungera lika bra i de mest olikartade lokaler. Montaget får inte väga för mycket, måste vara oömt, enkelt att transportera och skall helst också kunna fungera som fraktlådor för utställningsföremålen. Det är alltså ett kvalificerat designuppdrag som ställer den eller de nyutbildade formgivarnas uppfinningsförmåga på prov.

Svenska företag har ofta vänt sig utomlands, till stora designbyråer, när de behövt förnya sin grafiska profil och sina program (ABB, Sparbanken, Telia, Moderna Museet, m.fl.). Motivet påstås ofta vara att det inte i Sverige finns tillräckligt stora byråer för att hantera så omfattande projekt. Att verka i ett litet, glesbefolkat land innebär alltså vissa problem. Förutsättningarna för att bygga upp stora designkontor är sämre än i t.ex. England och USA.

Små designkontor eller enskilda formgivare skulle periodvis kunna gå samman och samarbeta med andra designkontor, precis som arkitektkontor ibland gör för att kunna klara av stora och omfattande uppdrag. På så sätt kan nya, flexibla och kreativa arbetsformer skapas. Men om sådana projekt skall kunna uppstå beror på hur intresserade och ambitiösa beställarna är. Ett exempel på en sådan engagerad beställare är SAS, som på ett målmedvetet och omfattande sätt engagerat svenska designer för att ta fram SAS nya profil, dvs. allt från flygplanens utformning och färgsättning till typografin på salt- och pepparpåsarna. London Transport, British Air, det danska järnvägsbolaget, det holländska postväsendet, m.fl. har samtliga varit beställare av stora övergripande designprojekt, där respektive lands designer fått ansvaret. Alla

dessa företag har haft en strategi för hur designfrågorna skall hanteras inom företaget och de har grundligt analyserat och klargjort sina behov. Formgivar- och designkontoren har fått tydliga problem att lösa.

6.11 Design och den internationella arenan

Form och design är både en egen bransch och en yttring som har beröring med de flesta områden i vår tillvaro. Både som bransch och yttring växer designområdet snabbt i Europa. I en rad länder görs omfattande statliga insatser för att föra ut den inhemska designen i olika internationella sammanhang. I Sverige finns emellertid inte för närvarande något statligt ekonomiskt stöd till unga formgivare och designer för att delta i olika designinriktade mässor eller visa upp sin design utomlands i andra sammanhang. Exportrådet har t.ex. hitintills inte sett som sin uppgift att främja svensk design, eftersom form och design inte ingår bland de branscher som rådet ägnar sig åt. Därför har inte heller form och design på ett naturligt sätt integrerats i rådets verksamhet.

Redan idag finns i Exportrådets instruktioner uppgifter som kan inbegripa form- och designsatsningar. Rådet skall t.ex. ta initiativ till och stödja allmänna Sverigemanifestationer och stimulera företagens möjligheter att gemensamt delta i nationsmontrar på internationella fackmässor. Det finns alltså inget formellt hinder för Exportrådet att integrera form och design i sin verksamhet. Exportrådet har också deltagit i de möten om form och design och Sverige bilden som Svenska institutet arrangerat. I dessa möten har också Svensk Form medverkat, som har en omfattande erfarenhet av att genomföra utlandsaktiviteter när det gäller form och design. (Redan 1846 tog Svensk Form, vars namn då var Svenska Slöjdföreningen, initiativet till den första svenska vandringsutställningen i Europa och till länderna söder om Medelhavet.) För att kunna visa upp en intressant och spirituellt lockande Sverige bild behövs professionell designkompetens, dels

erfarna projektledare, dels begåvade utställningsarkitekter och grafiska designer.

I många andra länder, som Holland, Italien och Finland, fokuseras de statliga designinsatserna på exportaktiviteter. Ekonomiska resurser satsas för att unga designer skall kunna delta i internationella sammanhang, som på olika sorters mässor och på så sätt få kontakter med tillverkare och köpare.

När Svenska institutet med sina samarbetspartner gör uppmärksammade designutställningar utomlands, är dessa rena kulturaktiviteter utan några kommersiella avsikter. Det intresse och den köplust som föremålen på en utställning kan ge upphov till är svåra att tillfredsställa, eftersom besökarna sällan får reda på hur och var de kan få tag i tingen. När svensk design på 1950- och 1960-talen skördade internationella framgångar, kompletterades de kulturella manifestationerna med lika väl förberedda insatser för att få till stånd kommersiella kontakter, även om det ofta var de utställande företagen som själva etablerat kontakterna. Så skedde t.ex. på den stora utställningsturnén Design in Scandinavia i USA och Kanada åren 1954–1957 och på vandringsutställningen Design in Scandinavia i Australien år 1968. Även för små producenter kan utställningar utomlands betyda oerhört mycket. Genom att delta i Svensk Forms designutställning i Japan år 1997 lyckades Östergötlands Ullspinneri få ett stort genomslag för sina filter i Japan, vilket gjorde att företaget kunde fortsätta sin verksamhet.

6.12 Design runt om i landet

I Sverige finns en rad olika form- och designverksamheter, som skiljer sig när det gäller den organisatoriska mognaden, spridningen över landet och de ekonomiska förutsättningarna. Deras inriktningar varierar och kan omfatta publikationer, utställningar, visningar, upplysning, rådgivning, seminarier, konferenser, tävlingar, utmärkelser och opinionsbildning. De olika yrkesgrupperna är anslutna till intresseföreningar som KIF (Sveriges Konsthantverkare och Industriformgivare), SID (Föreningen Svenska

Industridesigner), SIR (Sveriges Inredningsarkitekters Riksförbund) och Sveriges Reklamförbund och SHR (Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund).

Föreningarna ingår ibland i andra, större organisationer med likartade inriktningar, som t.ex. Svensk Forms lokalföreningar. Många konsthantverkare, som bor i olika delar av landet, är medlemmar i de konsthantverkskooperativ som finns i ett antal städer. Konsthantverkarna är då oftast själva producenter. Detsamma gäller för dem som ingår i Konsthantverkscentrum. Denna verksamhet har kontor i Göteborg, Stockholm och Örebro, och dess syfte är att stimulera sysselsättningen bland medlemmarna genom att öka deras kontakter med samhälle och marknad.

Visnings- och utställningsverksamheten har en organisatorisk bas i läns museerna. Utöver läns museerna finns enstaka lokala museer och utställningslokaler som i vissa fall uppbär statlig ersättning. Röhsska museet i Göteborg är exempel på ett kommunalt museum och Form/Design Center i Malmö på ett formcenter, finansierat av kommun, genom utställaravgifter och som även uppbär statliga bidrag.

Upplysnings- och rådgivningsverksamheten handlar framförallt om att stimulera användandet av industridesignkompetens i små och medelstora företag, genom Stiftelsen Svensk Industridesigns (SVID) insatser, samt att väcka intresset för och främja kunskapen om hemslöjd, vilket är Nämnden för hemslöjdsfrågors ansvar.

När det gäller form- och designseminarier och -debatter är de ovan nämnda organisationerna och föreningarna ofta arrangörer. Men initiativ tas även av sammanslutningar som exempelvis Svensk Forms lokalavdelningar.

I läns museernas uppdrag ingår att ansvara för att länets kulturhistoriska utveckling dokumenteras och på olika sätt görs tillgänglig. Det handlar om att samla och visa allt från traditioner, liv och arbete till natur och miljö. Kulturmiljön, som inbegriper bebyggelsen, utgör nära 50 procent av läns museernas verksamhet. Allt detta skall ske med relativt begränsade resurser. Det saknas i dag en sammanhållen idé om hur form- och designinsatser skall bedrivas på regional nivå.

Det som behöver utvecklas är alltså de områden som *Handlingsprogrammet* lyfter fram. Det förs sällan en designhistorisk diskussion om den produktion som ägt rum i länet, hur den uppstått och hur den sett ut. Däremot finns ofta samlingar från brons- och stenålder, och från länets allmogekultur, dvs. från 1800-talet och sekelskiftet. En arbetarbostad och en hantverkarens verkstad är också återkommande inslag.

Många läns museer ordnar ambitiösa stadsvandringar. Det finns även enklare medoder att presentera de arkitektoniskt intressanta platserna och husen, inbegripet museibyggnaderna, i länet. Sundsvall är en av de få städer som på ett pedagogiskt och tydligt sätt berättar om de hus som kommit till med hjälp av framstående arkitekter. På själva byggnaderna finns skyltar med information om vem som ritat dem och när. Stockholms lokaltrafik, SL, har på tunnelbaneperrongerna informerat om hur det en gång såg ut på de platser där T-banestationerna ligger. I entrén till Malmöhus läns museum får besökarna ta del av den fantasieggande historien om byggnadens tillkomst. Många tittar sedan säkert extra noga på fasaden. Mer pedagogiskt dramatiska grepp har också gjorts, som när Anders Wahlgrens film om de gamla Klarakvarteren och rivningarna av dem visades i storformat på Kulturhusets fasad i Stockholm. Åskådarna stod alltså på den plats där omvandlingen hade inträffat. Miljön i sig är alltså ett suveränt pedagogiskt medium och kan självklart även inbegripa form- och design-exempel.

Fler institutioner än läns museerna är regionalt verksamma: Röhsska museet har ett regeringsuppdrag att ansvara för ett nätverk av intressenter vad gäller allt från konsthantverk till industri-design, Nämnden för hemslöjdsfrågor har en välutvecklad regional organisation för sina hemslöjdskonsulenter, SVID har ambitionen att verka över hela landet men saknar ekonomiska förutsättningar och Svensk Form har ett regionalt nätverk i form av sina lokalföreningar, men dessa drivs av frivilliga krafter och är inte finansierade av staten. Ett undantag är lokalföreningen Form/Design Center i Malmö, vars statliga bidrag nämnts tidigare, och som har en intensiv och publikdragande verksamhet inom hela form- och designområdet. Värmlands landsting har som första landsting i

Sverige från Statens kulturråd anhållit om och fått en länskonstnär inom form- och designområdet, på samma sätt som andra län har erhållit länskonstnärer inom bild, teater, musik och dans. Eftersom den värmländska ”länsdesignern” är helt ny på sin post, är det för tidigt att se något resultat. Landstinget i Värmland ville, eftersom området form och design hittills varit eftersatt, dels lyfta fram det gemensamma rummet, dels synliggöra designens betydelse. Kopplingen mellan konst, konsthantverk och hemslöjd å ena sidan och innovation och design å andra sidan nämns av landstinget som viktiga områden för framtida nätverksbyggande. Verksamheten är tänkt att drivas i nära samarbete med Karlstads universitet, bland annat genom deras program för innovations- och designingenjörer.⁶

Form, design och konsthantverk har alltså en regional närvaro. Grunden är emellertid inte så stabil och framför allt är design- och formverksamheterna ojämnt förankrade i Sverige, med en koncentration till landskapen söder om Mellansverige och väster om Östergötland. Framför allt Småland och Öresundsregionen är väl-försedda.

6.13 Samverkan och flexibilitet

Resurser kan satsas på olika sätt. Resultatet blir att utvecklingen tar en viss riktning. Ibland uppstår institutioner, verksamheter och regelverk för att hantera problemen och ta hand om verksamheten. Inriktningen förstärks, blir med tiden en tradition, även om det ursprungliga problemet eller incitamentet försvunnit. Den struktur som uppstått kan därmed bli ett hinder istället för det smörjmedel den borde vara. En rad olika exempel på detta kan nämnas.

I mitt första delbetänkande *Mötesplats för form och design* visade jag t.ex. varför och hur konstindustrimuseerna växte fram under 1800-talets andra hälft. Den inriktning, pedagogik och avgränsning gentemot andra områden som då utvecklades har

⁶ Statens kulturråd: Underlag för beslut av regeringen gällande bidrag till länskonstnärverksamhet, 2000-01-14.

bibehållits. Det har inneburit att nya infallsvinklar ibland haft svårt att få genomslag. På 1970-talet försköts inriktningen vid de etnologiska institutionerna i landet från föremålsstudier till undervisning om sociala förhållande, genusforskning, arbetsvillkor och livsmönster. Det innebär att en stor del av den personal som nu arbetar på våra läns museer har en sådan bakgrund. Många är också byggnadshistoriker och arkeologer. Förutsättningarna för att läns museernas aktivt skall kunna delta i den pedagogiska verksamheten kring form och design är emellertid sämre. Ett annat exempel är lagen om medbestämmande i arbetslivet (1976:585), ofta kallad MBL, och som är ett viktigt medel för att garantera människors inflytande på sin arbetsplats, men som också kan utgöra ett hinder för professionell gestaltning.

Verksamheter och strukturer är ofta självbevarande. Det finns ett inbyggt motstånd mot förändringar. Även när institutioner inte längre fyller något behov kämpar de för sin överlevnad. Det kan alltså vara oerhört svårt att genomföra en kursändring – även om och när en sådan är önskvärd. Den rörlighet och flexibilitet som idag efterlyses i t.ex. regional-, arbetsmarknads-, närings- och utbildningspolitiken kräver öppnare strukturer, större närhet mellan besläktade verksamheter så att dessa kan samverka och vid behov förändra sina arbetsuppgifter och bättre anpassa sig till nya krav.

För att lösa detta problem har man t.ex. i Finland infört en form av rundabordssamtal i sin designpolitik. Det innebär att människor med olika positioner och från olika områden samlas och förutsättningslöst diskuterar hur man skall lösa ett eller flera problem. I Skandinavien finns en tradition att genom en öppen, demokratisk dialog finna fram till lösningar som av omvärlden kan uppfattas som kompromisser, men vilka gör det möjligt att genomföra beslut och åtgärder man annars aldrig skulle lyckas med. Den splittring och ojämna regionala spridning som råder inom form- och designområdet gör att de som verkar inom detta område sällan får möjlighet att ses och tala om gemensamma frågor. Därför är formaliserade möten viktiga. De nätverksmöten som Röhsska museet arrangerat har fått ett positivt gensvar från de närvarande. Här har de med kollegor från andra regioner kunnat diskutera

sådant de annars aldrig får möjlighet att ventilera. Men det räcker givetvis inte med samtal, man behöver även kunna genomföra gemensamma projekt och därmed uppnå konkreta resultat.

6.13.1 Statens samverkan med andra aktörer

Även om det finns andra engagerade aktörer kan staten ha och behöva ta ett ansvar. Det statliga ansvaret måste emellertid alltid vara motiverat och skall helst manifesteras genom att staten finansierar basverksamheten. Övriga intressenters bidrag bör mot den bakgrunden alltid ses som ett komplement som möjliggör sådant som annars inte skulle komma till stånd.

Det statliga åtagandet inom form- och designområdet kan framförallt motiveras av dess stora betydelse för både kulturliv och näringsliv – området har därmed ett stort allmänt intresse. Dessutom innefattar form- och designområdet åtaganden som har prövats, eller bör prövas, i andra sammanhang. Jag tänker på statliga insatser för utbildning, utställnings- och museiverksamhet, näringslivsstöd, internationellt kulturarbete, etc.

Samtidigt betyder detta inte att staten ensam helt måste finansiera dessa verksamheter. Statlig finansiering skall inte ses som ett hinder för annan typ av finansiering. I de fall det är sakligt motiverat bör staten därför samverka med andra aktörer. Den samhällsekonomiska vinsten av sådan samverkan möjliggör ytterligare och fördjupade insatser. Inom form- och designområdet ser jag två former för denna samverkan: sponsring och partnerskap.

Näringslivet har på senare tid visat ökat intresse för att stödja olika kulturevenemang och -projekt. Samtidigt har olika kulturinstitutioner i växande omfattning vänt sig till näringslivet med förslag om sponsorsamarbete, s.k. kultursponsring.

Sponsring är ett affärsmässigt samarbete mellan två eller flera parter där nyttan är ömsesidig. Inom form- och designområdet, som präglas av knappa resurser, innebär denna ömsesidighet att statliga aktörer, exempelvis en utställningsarrangör, kan utvidga sin verksamhet både innehållsmässigt och över tiden. Samtidigt

ges näringslivet en arena för både marknadsföring och aktiviteter för företagen.

Den andra samverkansformen vill jag kalla partnerskap, dvs. vid de tillfällen där staten och näringslivet är ömsesidigt beroende av varandra i den meningen att deltagande från båda parter är en förutsättning för verksamheten. Det handlar om internationella projekt, vars syfte är att dels förmedla en positiv Sverigebild, dels gynna svensk export. Staten är i sådana projekt beroende av näringslivets deltagande, då det är näringslivet som i detta fall kan spegla den bild av Sverige som staten vill föra fram internationellt. Näringslivet har samtidigt ett intresse av att finnas med i dessa sammanhang, eftersom de enskilda företagen dels erbjuder en arena att visa upp sig på, dels en arena med stor legitimitet.

Mot den bakgrunden vill jag poängtera att de statliga insatserna inom form- och designområdet alltid bör eftersträva samverkan med näringsliv och kommuner. Den kommunala medverkan framstår för mig som självklar, när det är uppenbart att de statliga engagemangen också skapar mervärden för den kommun där verksamheten är etablerad. I verksamheter som kräver långsiktighet, dvs. är permanenta, är det emellertid väsentligt att statens finansiella bidrag är av betydande storlek. Som exempel på hur staten bör samverka med såväl näringsliv och kommuner vill jag särskilt lyfta fram mina förslag om *Mötesplatsen*, regionala formcentra samt uppdraget till Exportrådet.

6.14 Det offentliga rummet

De flesta av de sex mål som riksdagen fastställt för statens arbete med arkitektur, formgivning och design rör det offentliga rummet. Detta är naturligt, eftersom de offentliga rummen är våra gemensamma rum, samtidigt som enskilda medborgares möjligheter att påverka dessa rum är begränsade. Därför måste staten påta sig ett ansvar. Jag har tidigare nämnt de sex statliga målen, men vill här åter lyfta fram dem som har direkt påverkan på den offentliga miljön. ”Kvalitet och skönhetsaspekter skall inte underställas kort-

siktiga ekonomiska lösningar”, ”Kulturhistoriska och estetiska värden i befintliga miljöer skall tas tillvara och förstärkas”, ”Intresset för hög kvalitet inom arkitektur, formgivning, design och offentlig miljö skall stärkas och breddas” och ”Offentligt och offentligt understött byggande, inredande och upphandlande skall på ett föredömligt sätt behandla kvalitetsfrågor”. Målen utgör verkliga utmaningar för dem som skall se till att de förverkligas.

6.14.1 Inflytande över arbetsplatsen

Lagen om medbestämmande i arbetslivet, som infördes 1976 och som jag tidigare nämnt, byggde på en ambitiös och god målsättning, men har kanske inte alltid använts på det sätt som det ursprungligen var tänkt.

En avsikt var att ge brukarna och deras fackliga representanter kunskaper om byggande, hur man läser och tolkar ritningar och vad som händer när en ritning förvandlas till verkliga miljöer i full skala. Det var en pedagogisk process som gav insikter om kvalitet, utbud, rumsegenskaper, etc. Men det var också en dialog som ställde krav på brukarna, att de var engagerade, förberedda och villiga att sätta sig in i de aktuella projekten.

Men ju mer komplexa, komplicerade och tekniskt utrustade arbetsplatser blir, desto fler experter – ergonomer, olika slags tekniker, specialister på arbetarskydd, ekonomer, m.fl. – deltar i utformningen av arbetsmiljön. Experterna tar över. Brukarna kan inte alltid själva avgöra vad som är lämpliga arbetsställningar och en bra miljö eller ej. En skärpt arbetsmiljölagstiftning har alltså delvis satt de uppgifter som lagen om medbestämmande i arbetslivet ursprungligen hade ur spel.

Brukarnas inflytande begränsas därför ofta till de estetiska frågorna, vilket i och för sig inte är ett problem. En miljö handlar i högsta grad om de estetiska kvaliteterna – inte bara om ekonomi, ergonomi, klimat, belysning och ett funktionellt utnyttjande av lokalerna. En naturlig diskussionspartner i dialogen om rummets gestaltning och inredning är inredningsarkitekten. I hans eller hennes yrkeskunnande ingår alla aspekter på rummens utformning

och inredning. Med färg, form, olika proportioner och dimensionering kan man helt förändra det visuella uttrycket och upplevelsen av en miljö. Men det som skulle kunna fungera som en demokratisk läroprocess om kvalitet och estetik, och där alla parter kan komma fram med sina åsikter, har emellertid ofta reducerats till en fråga om tycke och smak.

Personliga åsikter om vad som är vackert eller fult är dock något annat än professionella kunskaper om vad som händer om man väljer att lösa ett behov på ett eller annat sätt. Det sistnämnda kräver överblick över marknad, utbud och möjliga lösningar, ett öga som tränats att se skillnader på färgnyanser, proportioner och dimensioner, kunskaper om och en förmåga att hantera de estetiska verktygen.

6.14.2 Vikten av professionalism

Formgivare och industridesigner är, liksom arkitekter, både specialister och generalister. Deras uppgift är bland annat att ta reda på alla behov, krav, tekniska och ekonomiska förutsättningar, etc. Detta innebär ett öppnare och mer lyhört förhållningssätt än en klart definierad och avgränsad specialistkompetens. Det är svårare för generalister att entydigt och auktoritativt hävda sina synpunkter, än vad det är för specialister. Men det är generalisterna som skapar helheterna, som åstadkommer synteser av olika aspekter och faktorer. Arkitekter, formgivare och designer spelar alltså en viktig roll för att helheten skall bli bra och helheten är alltid något mer och annat än summan av delarna.

Beställarnas och brukarnas uppgift är att definiera problemen och formgivarnas, inredningsarkitekternas och arkitekternas roll är att lösa problemen på ett konstnärligt intressant och intelligent sätt. Formgivarnas och inredningsarkitekternas professionalism får emellertid inte alltid möjlighet att hävda sig mot olika sorters privata åsikter om vad som är vackert och fult. De formgivare och arkitekter som engagerats för ett uppdrag måste därför ibland ge vika för motpartens personliga tyckande. Följden blir att det är svårt att fullfölja en estetisk idé, att skapa en miljö som har ett

specifikt uttryck och som kommunicerar på ett effektivt sätt. Istället kan resultatet bli splittrat och godtyckligt. Detta är givetvis inte enbart ett problem för staten utan generellt för många offentliga miljöer och arbetsplatser.

I vilka lokaler brukarnas inflytande över miljön skall få genomslag och i hur hög grad, hänger samman med hur offentliga arbetslokalerna är. Andra krav måste ställas på de offentliga rummen – där man tar emot besök och gäster samt på de rum som är tillgängliga och synliga för omvärlden – än på de privata rum, dit ingen utomstående förväntas komma. De representativa utrymmena borde inte kunna privatiseras på det sätt som ofta sker idag. Det händer att arbetsplatsernas inredning och utsmyckning omfattas av samma smak med vilken man inreder sitt eget hem, men offentliga arbetslokaler skall fylla andra behov än de egna hemmen. Att den formade miljön på en arbetsplats genomsyras av en estetiskt enhetlig profil, hindrar inte att olika arbetsrum kan ges en personlig prägel.

En aspekt som ofta försummas i vår offentliga miljö är de grafiska inslagen, dvs. de skyltar och annan information som sätts upp eller inte sätts upp på väggarna. Ibland saknas de helt just där de bäst behövs. Ofta finns det ingen enhetlig princip för hur de ser ut. Den typografiska utformningen åstadkoms inte sällan utan att professionella designer varit engagerade i arbetet. Ännu oftare är instruktionerna till omvärlden textade för hand och uppsatta med tejp. En sådan slarvigt utformad papperslapp på väggen eller dörren sätter definitivt sin stämpel på miljön, hur omsorgsfullt den i övrigt än kan vara utformad. Tidigare generationer var betydligt bättre på att infoga typografiska inslag i miljön än vad man är idag, trots att typografi som kunskapsområde har utvecklats oerhört. Det borde alltså finnas förutsättningar för att låta arkitektur, rum, grafiska inslag och typografi samspela på ett bättre sätt.

Vi har alla mer eller mindre genomtänkta åsikter om vad vi tycker är vackert eller fult. Våra preferenser kan gå i helt olika riktningar. Frågan är då vems åsikt som skall gälla i den offentliga miljön? De som har givits uppdraget att professionellt gestalta miljön, inredningen, det grafiska programmet, etc. måste få ta sitt ansvar. Människor som har utbildning och erfarenhet av att t.ex.

arbeta med gestaltning har en större förmåga att inse hur ett slutresultat blir, beroende vilka val som gjorts från början. Men för att kunna förmedla sina idéer och tankar till brukarna måste arkitekter, formgivare och designer också i ord kunna förklara för dessa hur de tänkt. De måste kunna diskutera och argumentera. Eftersom form och gestaltning i så hög grad handlar om s.k. tyst kunskap, behöver dessa yrkesgruppers pedagogiska förmåga att informera om sina förslag generellt bli bättre än den är idag.

De statliga mål som nämnts ovan för arkitektur, formgivning och design innebär att professionalism och professionell erfarenhet behöver tas tillvara på ett bättre sätt än vad som i allmänhet skett under senare decennier. *Handlingsprogrammet* ställer både krav på beställarna av form och design och på de yrkeskategorier som skall genomföra uppdragen.

6.14.3 Att förtydliga identiteten

I det privata näringslivet har man under senare decennier alltmer insett vilken betydelse som inredning och de ting man omger sig med har – inte bara för den egna personalen utan också för hur man uppfattas av omvärlden. Hur man väljer att utforma sin miljö hänger både samman med vilken sorts företag man är och vilken image man vill förmedla. Verksamhet – det man gör – och framtoning – så som man vill vara – bör helst korrespondera. Men registret är vidare än så. Vill man t.ex. visa att man är ett gammalt företag med tradition eller ett ungt, förnyelsebenäget företag styr det utformning och utseende på olika sätt. Med färg-, materialval och formgivning skapar man en bild, som kommer att kommunicera på det ena eller andra sättet.

Det är inte alltid lätt att veta hur man uppfattas. Detta gäller lika ofta för företag, verksamheter, institutioner som för individer. Det som är karaktäristiskt och unikt ser man inte alltid själv. Det krävs någon utifrån som beskriver sina intryck. De epitet som tillskrivits svensk arkitektur och formgivning har också ofta formulerats av personer från andra länder. Så myntades begreppet ”Swedish Grace” av den engelske arkitekturkritikern Morton

Shand 1930, när han entusiastiskt beskrev Gunnar Asplunds arkitektur på Stockholmsutställningen. Begreppet "Swedish Modern" skapades av engelska och amerikanska skribenter efter världsutställningen i Paris 1937. De upplevde att den svenska utställningen – som man från svensk sida hade varit mycket kritisk till – uttryckte en mjukare, "varmare", vänligare och mer demokratisk modernism än den tyska, franska och holländska med sina stål-rörsmöbler och "kliniskt avskalade" miljöer. "Swedish Modern" blev därför den slogan som man från svensk sida använde på världsutställningen i New York 1939.

"Swedish Empericism" blev ett begrepp i den engelska arkitekturdebatten under efterkrigstiden. Genom forskning kring familjers behov och bostadsfunktioner hade man i Sverige utvecklat genomtänkta, välplanerade och så kallade goda bostäder, som blev ett föredöme för omvärlden och som fick delegationer av planerare, arkitekter och designere att göra studiebesök i vårt land. I slutet av 1970-talet fick den svenska industridesign som förbättrade utformningen av arbetsplatser och de funktionshindrades möjlighet att klara vardagslivet internationell uppmärksamhet. Denna slags design kom att präglade den internationella bilden av Sverige fram till nu, då andra aspekter i den svenska formgivningens börjat uppmärksammas.

På senare tid har många utländska designskribenter beskrivit den svenska designen som blond och avskalad, men trots detta taktilt behaglig och präglad av en varm utstrålning. Omvärlden skapar en bild som förtydligar vissa kvaliteter, ibland även brister. Men man behöver också själv fundera över vem man vill vara, vilken sorts framtoning man vill ha och hur man vill uppfattas. Detta gäller såväl statliga myndigheter och institutioner som privata företag.

Innehållet i verksamheten, de värderingar man vill uttrycka, de områden man vill prioritera – om det t.ex. är att utveckla ett hållbart samhälle, ett jämlikt samhälle, en mångfaldens kultur – påverkar hur man presenterar sig och vad man kommunicerar. Ett innehåll behöver kläs i en form. Medlen för att göra detta är bland annat vad man väljer att tillverka, vad produkternas gestaltning kommunicerar, hur den grafiska profilen ser ut, vem man vill nå ut

till, hur inredningen av lokalerna är, hur och var man tar emot sina gäster, hur och av vem man gör sina inköp och vad man köper in, etc.

Om den yttre bild som förmedlas är medvetet sammanhållen och hela verksamheten genomsyras av samma slags anda och uttryck, blir man tydligare för omvärlden. Motsatt förhållande kan också råda: det kan finnas ett behov av och en önskan om att ge en mer splittrad och differentierad bild. Stora koncerner kanske vill profilera de enskilda företagen men inte koncernen i sin helhet. Men profilerar sin verksamhet på ett sätt på en exportmarknad och på ett annat sätt på en annan marknad för att bättre överensstämja med respektive lands kultur.

Ett hållbart samhälle kräver varaktighet och långsiktighet. En enda arbetsplats med kontorsmöbler för en person kostar cirka 30 000 kronor. Att vid varje omflyttning, vid nyanställningar eller andra förändringar byta ut befintliga arbetsplatser mot nya kan med rätta anses vara ett orimligt resursslöseri. Ur den aspekten är det rimligare att neutralisera lokaler och grafiskt program, så att de fungerar så länge verksamheten består, oberoende av vilken person som använder dem. Ett långsiktigt tänkande ger bättre förutsättningar att satsa på en hållbar estetik och kvalitet när det gäller inredning och image. Profileringen kan ske med andra och inte så dyrbara medel. Inom formgivarevärlden har sedan länge begrepp som bas och accent tillämpats. Basen står för hållbarhet och accenten för det utbytbara som ger karaktär.

En förnyelsebenägen nation, som vill ge ett intryck av kreativitet och ungdomlighet, profilerar sig annorlunda än ett land som vill framhålla sin gamla historia och etablerade värden. En urban och internationellt inriktad kultur kommunicerar på ett annat sätt än en kultur som vill framhålla och utveckla den regionala särarten och sitt kulturarv.

En alltför radikal förvandling kan orsaka negativa reaktioner, som när t.ex. Sparbanken försökte byta ut sin gamla symbol bestående av ett grafiskt elegant och naturtroget ekträd mot en ny och popigare ek. Det finns företag som skickligt och näst intill omärkligt lyckas modernisera sin profil och inriktning. Förnyelsebehovet – som finns i all verksamhet – hanteras med varsamhet och

successivt. Kunderna vänjer sig vid förändringarna utan att de egentligen märker detta. Ju starkare och igenkännbarare identitet desto svårare är det att byta image.

Om man avser att helt byta inriktning och demonstrativt bryta med sitt förflutna, som t.ex. Telia gjorde i samband med börsintroduktionen, är utbytet av logotype och grafiskt program naturligtvis nödvändigt. Risken är att det nya inte blir bättre än det gamla. Förändringar ställer stora krav på professionalism, i synnerhet om det handlar om en sedan länge etablerad verksamhet som människor vant sig vid att förknippa med ett visst utseende.

Med en oklar styrning blir det svårt att avgöra vems åsikter och behov som till slut skall gälla och vilken sorts framtoning man vill ha och vilken image som man vill kommunicera. Risken blir att man framstår på ett diffust eller motstridigt sätt. Det går inte att säga sig arbeta för en sak och sedan i handling eller brist på handling kommunicera något helt annat.

Det finns en utbredd föreställning att det är dyrt att utnyttja grafiska designer, formgivare och inredningsarkitekter. Men eftersom dessa har överblick, är tränade att lösa problem, vet hur man uppnår de önskvärda effekterna genom färgval och ljussättning och är specialiserade på skapa olika sorters rumslighet, blir det oftast både billigare och resultatet vackrare än om andra står för utformningen. För att få ut maximal och optimal nytta av professionella formgivare och arkitekter krävs beställare som kan definiera vilka behov de har och formulera de problem de vill få lösta.

6.14.4 Kvalitetsprogram

En av de positiva effekter som den statliga ambitionen att uppmärksamma förutsättningarna för estetik och kvalitet har haft är t.ex. uppdraget till åtta statliga verk⁷ att upprätta kvalitetsprogram för att visa hur de i praktiken skall omsätta och leva upp till innehållet i det statliga *Handlingsprogrammet*. Förutsättningen att uppnå önskade resultat är större om olika aktörer, myndigheter och organisationer får formulera program, som visar hur de tänker agera för att uppnå önskade mål. I sina program redogör dessa fastighetsförvaltande myndigheter för hur de skall förhålla sig till, hantera och genomföra *Handlingsprogrammet*.

All verksamhet som bedrivs i lokaler är ju utrustade med inventarier. Genom att upprätta målprogram tvingas man reflektera, ta ställning och genomföra åtgärder. Genom de uppdrag som ingår i Arkitekturåret 2001 kommer fler fastighetsförvaltande myndigheter uppmanas att göra detta.

6.14.5 Regeringskansliet – ett exempel

När regeringen formulerar ett politiskt handlingsprogram krävs för trovärdigheten att man själv föregår med gott exempel. Ett av de sex målen i *Handlingsprogrammet* handlar om förebildlighet: ”Offentligt och offentligt understött byggande, inredande och upphandlande skall på ett föredömligt sätt behandla kvalitetsfrågor.” Regeringskansliets lokaler är ofta det man i första hand tänker på när det talas om statliga lokaler. Men självfallet bör detta synsätt omfatta alla statliga myndigheter.

Många av de inredningar som finns i Regeringskansliet har sammanställts med stor omsorg och av kunniga arkitekter och formgivare, som har gjort sina val utifrån värderingar om kvalitet och om vad som kan anses var det bästa av svensk inrednings-

⁷ De myndigheter som fått detta uppdrag är Banverket, Fortifikationsverket, Luftfartsverket, Riksantikvarieämbetet, Sjöfartsverket, Statens fastighetsverk, SJ och Vägverket.

konst. För att förstå och uppskatta sådana miljöer krävs ibland pedagogiska insatser. Det kanske inte är så självklart att de som senare flyttar in i lokalerna inser att rummen och deras möbler är värda att bevaras. Ofta handlar det t.o.m. om miljöer som kan räknas till det svenska kulturarvet.

När människor börjar befolka rummen och arbeta i lokalerna inleds ofta en successiv förändring. Möbler flyttas, apparater tillkommer och rummen förändras. Byggnader behöver inte endast inredas av professionella krafter, det krävs också yrkeskunna för att upprätthålla miljöernas kvaliteter. I stora designmedvetna företag brukar man använda en designmanual som fungerar som en slags handbok i det dagliga produktutvecklingsarbetet. En manual kan också vara användbar i offentliga byggnader. En sådan kan ge stöd vid förändringar och göra att de koncept som en gång styrde utformningen inte glöms bort. Om en arkitektonisk miljö genomströms av en sammanhållen idé, när det gäller material, färger, rumsproportioner och -samband och uttryck som har med rytm, dimensioner och upplevelser att göra kan det vara bra att känna till detta vid ombyggnation och omflyttningar.

I och med att de enskilda departementen blev en myndighet kallad Regeringskansliet år 1997, förbättrades förutsättningarna att kunna genomföra ett mer sammanhållet och genomarbetat design- och formprogram. Tidigare hade varje departement sin egen form- och designkultur och strategi för att lösa dessa behov. Det var vanligt att arkitekter enbart anlätades vid ny- och ombyggnation. När sedan förändringar och omflyttningar skedde, ägde dessa ofta rum utan att någon arkitektkompetens anlätades. Ett undantag från denna praxis har Utrikesdepartementet varit, som ansvarar för de svenska ambassaderna och andra statliga svenska lokaler runt om i världen, och som kontinuerligt har samarbetat med arkitekter.

Som en följd av att Regeringskansliet nu är en myndighet har flera insatser redan påbörjats: Regeringskansliet har sedan något år tillbaka en ny grafisk manual för samtliga trycksaker, framtagen av Information Rosenbad. Manualen innebär att staten nu har en enhetlig symbol, enhetliga typsnitt och sättningsvisningar och att varje departement har en färg för att hålla samman alla de trycksaker som publiceras och för att omvärlden snabbt skall

kunna se från vilket departement en publikation kommer. Ambitionen har varit att åstadkomma något som både är enkelt och flexibelt och som kan användas under lång tid framöver.

Sedan år 1998 finns en inredningsenhet – Sektionen för lokalplanering inom Förvaltningsavdelningens serviceenhet – med uppdrag att hantera alla lokalfrågor på Regeringskansliet. Enhetens chef, en inredningsarkitekt, har alltså som uppgift att leda och övervaka inredningen av lokalerna. Det innebär också att ansvara för upphandling. Regeringskansliet är både beställare och brukare. Sektionen för lokalplanering – som består av några få fast anställda inredningsarkitekter – upphandlar alltså externa arkitekttjänster och spelar en central roll om staten skall kunna förverkliga sina ambitioner om att vara förebildlig när det gäller arkitektur, formgivning och design. I uppdraget ingår även det kontinuerliga arbetet med lokalerna, dvs. att bistå vid förflyttningar och andra förändringar. Regeringskansliet och Förvaltningsavdelningen har fått i uppdrag att sammanställa egna kvalitetsprogram, något som de åtta tidigare nämnda fastighetsförvaltande myndigheterna redan gjort.

Förutom de få fast anställda arkitekter som idag arbetar på Regeringskansliet har internt diskuterats om att eventuellt få till stånd ett råd med erfarna, utomstående arkitekter som skulle kunna fungera som diskussionspartner i vissa frågor enligt den modell som fanns på Byggnadsstyrelsen.

Enligt *Handlingsprogrammet* skall staten vara förebildlig, när det gäller sättet att hantera arkitektur-, form- och designfrågorna. För att kunna uppfylla denna uppgift är det alltså viktigt att det finns professionell form- och designkompetens på Regeringskansliet (och i övrig statlig förvaltning). I och med att Förvaltningsavdelningen inom Regeringskansliet både ansvarar för inredning och har uppdraget att upphandla tjänster och varor externt, har det varit viktigt med en tydlighet och professionell kompetens inom form och design. Om man skall kunna tala om en enhetlig statlig politik inom detta område, enligt vad som föreskrivs i *Handlingsprogrammet*, är det nödvändigt att de som tilldelats uppgiften att sköta utformning och gestaltning har en tydlig och central ställning.

6.15 Ambassaden och residenset i Berlin

Ett exempel på en lyckad tävling som har fått stor uppmärksamhet är ambassadbyggnaderna i Berlin. På denna tomt byggde Sverige sin första svenska ambassad i Tyskland år 1912. Kort före andra världskriget köpte också Finland ett tomt intill den svenska. Men under kriget bombades byggnaderna och denna del av Berlin kom att tillhöra Östberlin. Från slutet av 1940-talet, under det s.k. kalla kriget hade Sverige sin representation i Östberlin, respektive Bonn. När Tyskland återförenades år 1989, inledde Sverige och Finland förhandlingar för att få tillbaka sina tomter. Resultatet blev en lösning där de fem nordiska länderna valde att gemensamt bebygga denna tomt.

Genom valet av en samnordisk lösning kom arbetet med att färdigställa ambassaden att omfatta två steg. Det första togs år 1995 och utgjordes av en internationell arkitekttävling om en sammanhållen idé för området och om ett gemensamt hus för utställningar, konferenslokaler, restaurang och mötesutrymmen. Tävligen vanns år 1995 av ett ungt finskt-österrikiskt arkitektpar, Alfred Berger och Tiina Parkkinen.

Deras gestaltning blev sedan ledande för hur respektive ambassad kom att utformas. Steg två var för svensk del utformningen av den svenska ambassaden. Statens fastighetsverk⁸ var Sveriges representant i utformningen av tävlingen om det nordiska området. Man gick nu vidare och arrangerade en tävling gällande den svenska ambassaden.

Fyra arkitektkontor deltog i tävlingen. En jury utsågs med representanter för UD – i egenskap av brukare, samt representanter för Fastighetsverket – i egenskap av förvaltare samt arkitekter, vilka skulle garantera yrkeskunnandet. Arbetet med ambassadens utformning kom därmed att bli en integrerad process mellan alla dessa aktörer, där var och en utifrån sina utgångspunkter påverkade det slutliga valet. Det är i dessa tidiga skeden av ett projekt som grunden läggs för dessa kvaliteter – såväl funktionella, tek-

⁸ Statens fastighetsverk är en statlig myndighet med ansvar för vissa byggnader, parker, skogar och mark som ägs av staten.

niska, ekonomiska som estetiska. Tävlingen vanns av arkitekt Gert Wingårdhs arkitektkontor. År 1999 var hela projektet klart. Fem byggherrar, sju arkitektkontor och trettiofem entreprenörer hade samarbetat.

Genom att de fem nordiska ländernas ambassader ligger sida vid sida har det känts naturligt att förstärka respektive lands identitet. Det har bl.a. skett genom att inhemska material använts till byggnaderna, i den svenska ambassaden ljus kalksten från Gotland, emmabodagranit och småländsk björk till inredningsnickerierna. Den vackert utformade spiraltrappan av varmt tonat björkträ fungerar som ett nav i den svenska byggnaden och ger inredningen dess karaktär. Resultatet har blivit spännande rumslösningar, möbler i material som vackert samspelar med den övriga inredningen och omsorgsfullt utformade och fascinerande detaljlösningar.

Förutom en ny ambassadbyggnad behövdes ett residens för den svenske ambassadören. Man valde att använda det hus i vilket det svenska generalkonsulatet funnits under DDR-tiden. Själva byggnaden omformades helt under ledning av arkitekt Lasse Vretblad. Tre unga inredningsarkitekter Märten Claesson, Eero Koivisto och Ola Rune tilldelades uppdraget att inreda. Dessa tre gav i sin tur en rad andra svenska formgivare och konsthantverkare möjlighet att bidra med olika inredningsprodukter och detaljer. Resultatet har blivit en modern svensk inredning och en stilig helhetslösning där ett flertal av Sveriges just nu mest framstående unga formgivare finns representerade.

På så sätt har både ambassadbyggnad och inredning blivit bra exempel på hur Sverige kan använda arkitektur, form och design som ett medel att förstärka en god bild av Sverige internationellt. Två av de mål som finns formulerade i *Handlingsprogrammet* – nämligen att ”svenska produkter, formgivning och design nationellt och internationellt bör förknippas med högsta kvalitet” och ”att Sveriges representationslokaler utomlands så långt det är möjligt är förebildliga exempel på vad svensk arkitektur, formgivning och design kan åstadkomma” har alltså i detta fall uppfyllts på ett utomordentligt sätt.

Eftersom allt byggande och all inredning kostar pengar att genomföra, behöver inte kostnaderna för att göra något bra bli högre än för att göra något dåligt. Professionalism handlar bland annat om att få ut optimalt av de resurser som satsas. Beroende på den specifika situationen som rådde i detta fall, med ett nära samarbete och en stor samordning mellan länderna och en total ombyggnad av residenset, är det svårt att bedöma om projektet blivit dyrare än vad ett ordinarie projekt hade kostat. Den positiva uppmärksamheten och det massmediala genomslaget som byggnader och inredningar fått gör att de kan ses som två spjutspetsar för svenska arkitektur, form och design. Bättre marknadsföring för Sverige-bilden är svårt att uppnå.

6.16 Insatser på kort och lång sikt

Nu, år 2000, har insikterna om designens roll vuxit. De flesta är överens om formgivningens betydelse för att en produkt eller en inredning skall uppmärksammas. Allt fler rapporter kommer om miljöns inverkan på livskvalitet, hälsa och välbefinnande. Studier har t.ex. gjorts i USA, när det gäller sjukhusmiljön, som bevisat detta. Men för att en starkare medvetenhet om vikten av en god miljö och gestaltning skall få genomslag, krävs insatser både på kort och lång sikt. Insatser har redan påbörjats vad beträffar de instruktioner som berör statlig verksamhet.

Den process som staten nu inlett innebär att mycket kan ske inom en relativt snar framtid för att förbättra den estetiska medvetenheten. Denna interna verksamhet skulle också kunna kompletteras med en extern, med närmare kontakt till professionella designer, formgivare och konsthantverkare.

Om en inredning skall hålla längre måste den uppfylla både fysiska och estetiska kvalitetskrav. Svensk möbelproduktion har i allmänhet en så hög kvalitet att möblerna tål normalt slitage. Att inredningar byts ut beror oftare på att de ”slits ut” visuellt och att de estetiskt inte klarar tidens nötning. Det finns emellertid bevis på att det går att överbygga kortsiktiga modetrender. Jag tidigare

nämnt flera exempel på miljöer som har utförts med hög grad av konstnärlig professionalism, estetisk känsla och med kunskaper om material och produktion, och som därför kan upplevas lika stimulerande år efter år, decennium efter decennium.

Det har i Sverige funnits en tradition att det bästa inom design och form som gjorts i den egna regionen eller i landet skall användas för offentliga och representativa byggnader och utrymmen. Under tidigare sekler var detta självklart. Arkitekter som Nicodemus Tessin d.y. och Carl Hårleman ritade och utformade i början av 1700-talet inte endast kungliga slott, herrgårdar och kyrkor. Carl Hårleman präglade alla de parker, byggnader och inredningar som fanns på kungahusets ägor. Även när det gällde jaktmästarbostäder, konsthantverk och kungliga fester och ceremonier ansvarade han för gestaltningen. När Statens järnvägar inrättades var det självklart att landets bästa arkitekter skulle utforma stationshusen, detsamma gällde för de slussvaktarbostäder som fanns utmed Göta kanal.

Fram till början av 1960-talet inreddes ofta offentliga och representativa lokaler med specialritade möbler eller med det främsta som svensk möbelformgivning kunde åstadkomma. Även andra inventarier skulle hålla högsta kvalitet. En sådan ambition behöver inte leda till högre kostnader på sikt, men ställer krav på kunskaper hos beställaren och den som upphandlar. ”Bättre” val kan inte minst leda till att man inte byter ut inredningen så ofta. Den upprörda kritik som kvällspressen ibland ägnat sig åt när det gäller vackert och kvalitativt inredda lokaler och vad detta kostat skattebetalarna är en inskränkt och populistisk debatt.

Dessa lokaler är ju inte privata eller personalens privategendom utan representerar Sverige utåt, internationellt, och kan inspirera andra kommunala, regionala och statliga myndigheter nationellt. Det är alltså viktigt för Sverige bilden – så långt det är möjligt och ekonomiskt försvarbart – att det bästa som görs i landet får en möjlighet att visas i offentliga sammanhang. Att något är bra och estetiskt intressant är heller inte detsamma som att det är dyrbart, även om det ser dyrbart ut. Att visa goda exempel är den bästa pedagogiska metoden.

På relativt kort tid kan staten, som en följd av *Handlingsprogrammet* och de kvalitetsprogram som de fastighetsförvaltande myndigheterna skall upprätta, genomföra en kursändring som kan ge ringar på vattnet. Om man skall få den estetiska medvetenheten förankrad i hela samhället, behövs också andra insatser på lång sikt som har med skola och utbildning att göra. Den estetiska träningen kan börja tidigt i livet och därmed bli en naturlig del i samhället. Detta, liksom en målinriktad forskning kring ekologi och kring specifika produkt- och miljöområden som hälsovård och medicinsk utrustning, och en bättre utbildning av dem som skall upphandla kan på en längre sikt borga för en bättre utveckling av designområdet.

Statliga designsatsningar på små och medelstora företag och unga designer kan skapa nya arbetstillfällen om de kompletteras med ett initialt stöd för marknadsföring enligt den modell som finns i så många andra länder. Det handlar om att få möjlighet att visa sina produkter på t.ex. särskilt utvalda internationella mässor, utställningar och kunna delta i betydelsefulla sammanhang som ordförandeskapet år 2001.

Om på olika ställen i landet närbesläktade verksamheter kring form och design sammanfördes till lokaler som låg i anknytning till varandra, skulle de utåt bli tydligare och mer synliga och därmed stärka varandra. Det kan uppstå möten mellan de olika organisationerna som kan leda till en mer spännande och dynamisk verksamhet. Om samarbetet skall bli intressant, behövs starka aktörer med tydliga roller och identiteter. Samarbete och fysisk närhet är alltså inte detsamma som en upplösning av roller och identitet.

Diskussionen kring form och hur vi påverkas av form behöver också utvecklas och fördjupas. Mot den bakgrunden ger jag i nästa kapitel förslag på åtgärder som skulle kunna bidra till en starkare ställning för form- och designområdet.

7 Överväganden och förslag

Jag har i kapitel fyra kartlagt statens olika insatser inom områden som utbildning, förebildlighet, mötesplatser, internationellt arbete samt stöd till vissa utövare. Insatserna är både riktade – såsom form- och designutbildning, utställningsverksamhet och rådgivning – och mer indirekta – såsom statens hantering av sin upphandling och gestaltning av sina miljöer. I första hand har jag velat visa bredden av statens insatser. Aktörerna har därför kommit i andra hand. Den bild som framträder består av många spridda insatser, flera aktörer och ekonomisk knapphet.

Form- och designområdet är både en del av den svenska kulturen och identiteten och en bransch bland andra. Området är dessutom betydelsefullt för näringslivet i sin helhet. I Kulturutredningen, från år 1995, betonas hur värdefullt samspelet är mellan dessa sfärer. Man menar att det är en viktig uppgift för kulturpolitiken att överbrygga klyftan mellan konst/humaniora och teknik/naturvetenskap.¹ Form- och designsatsningar bör därför göras inom kulturområdet, men även inom utbildningsväsendet och näringspolitiken.

En sammanhållen form- och designpolitik förutsätter samverkan på både regerings- och myndighetsnivå. Frågan är huruvida en sådan samverkan bäst stimuleras via organisationsförändringar eller genom utveckling av samverkansformer – exempelvis tillfälliga projektgrupper och informella nätverk. Lösningen på detta bedömer jag vara fundamental för att inte form- och designfrågorna skall förbli otydliga.

¹ SOU 1995:84 *Kulturpolitikens inriktning*.

Jag vill i detta sammanhang lyfta fram den enkät som jag har skickat till myndigheter, organisationer och företag.² Syftet med enkäten var bland annat att få synpunkter på de problem och brister som mottagarna av enkäten upplevde med nuvarande system.

Gemensamt för svaren från både den offentliga och privata sektorn är en önskan om ökad tydlighet från statens sida. Det måste bli tydligt vad staten vill uppnå och hur detta sedan skall åstadkommas. Enkätsvaren är emellertid knapphändiga när det gäller hur en statlig form- och designpolitik borde utformas.

Utgångspunkten för de förslag som jag redovisar i detta kapitel har varit regeringens *Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design*. Dessutom har jag formulerat ett antal utmaningar som jag bedömer att den framtida form- och designpolitiken måste möta:

1. Det gäller för det första att skapa förutsättningar för ökad samordning och en bättre struktur – på både nationell och regional nivå. Förebildliga exempel i omvärlden är framförallt Danmark och Finland.
2. Den andra utmaningen är att synliggöra form- och designfrågorna. Särskilda platser är i det sammanhanget mycket betydelsefulla.
3. För det tredje är det nödvändigt att säkerställa god kvalitet på utbildningen inom området. I både enkätsvar och de samtal jag har haft med organisationer och enskilda individer under arbetet med denna utredning har vikten av detta påtalats.
4. Den fjärde utmaningen ligger i att ytterligare stimulera små och medelstora företag att utnyttja professionell designkompetens. Flertalet enkätsvar framhåller detta som ett prioriterat område för att skapa tillväxt men även för att öka och bredda insikten i samhället om designens roll och betydelse.
5. För det femte måste institutioner etableras som garanterar vad jag vill kalla ett form- och designminne. Musei- och arkivsituationen är i det sammanhanget central.

² Se bilaga 3.

6. En sjätte utmaning betår i att förbättra det internationella form- och designarbetet. Det handlar om att mer strategiskt utnyttja svensk formgivning och design för att stärka Sverige-bilden, men även om att skapa förutsättningar för att främja exporten av svensk designkompetens.
7. Den sjunde utmaningen – som till viss del är utgångspunkten för det statliga åtagandet – är att skapa en ökad medvetenhet hos allmänheten. Lyckas man med de övriga utmaningarna ökar förutsättningarna för att även lyckas med detta. Samtidigt kräver utmaningen eget fokus och riktade insatser.

7.1 En strategi för statens förebildlighet

Utredningens förslag: Jag föreslår att regeringen utvecklar en strategi, innehållande konkreta åtgärder, för hur statsförvaltningen skall leva upp till målet att vara förebildlig på form- och designområdet. De förslag jag tar upp rör upphandling, ta tillvara och bevara god kvalitet, behovet av arenor i Sverige och utomlands samt ökade möjligheter för unga designer, formgivare och konsthantverkare att engageras i olika offentliga sammanhang.

Statens förebildlighet inom form- och designområdet bör baseras på en strategi för den statliga förvaltningens hantering av form och design i den egna verksamheten. Jag ger här förslag på vilka delar en sådan strategi bör innehålla.

I *Handlingsprogrammet* har regering och riksdag slagit fast en rad mål som är en utgångspunkt för statens strategi i dessa frågor.

För att tydligare urskilja form- och designområdet – har jag, som tidigare nämnts i utredningen, uteslutit arkitekturområdet i mitt resonemang.

1. Formgivning och design skall ges goda förutsättningar för sin utveckling.
2. Kvalitet och skönhetsaspekter skall inte underställas kortsiktiga ekonomiska lösningar.
3. Kulturhistoriska och estetiska värden i befintliga miljöer skall tas tillvara och förstärkas.
4. Intresset för hög kvalitet inom formgivning, design och offentlig miljö skall stärkas och breddas.
5. Den offentliga sektorn skall förebildligt hantera kvalitetsfrågorna i sin upphandling.
6. Svensk formgivning och design skall utvecklas i ett fruktbart internationellt samarbete.

Målen innebär ett åtagande. För att bli trovärdig måste regering och statsförvaltning med tydliga insatser och konkreta åtgärder visa att man avser att förverkliga dessa mål. Genom att föregå med gott exempel kan staten inspirera andra offentliga och privata aktörer att förverkliga *Handlingsprogrammet*.

7.1.1 Initiera undervisning kring upphandling

Utredningens förslag: Staten skall föregå med gott exempel genom att initiera och utveckla undervisning kring upphandling, omfattande även form och design. Jag föreslår därför att Försvarets materielverk, tillsammans med Föreningen Svensk Form, utvecklar ramarna för en sådan undervisning.

Den offentliga upphandlingen uppgår årligen till 400 miljarder kronor. Det är alltså en omfattande verksamhet. Resultatet av den påverkar i högsta grad kvaliteten på och gestaltningen av vår gemensamma miljö. Det betyder att alla de personer som på olika sätt påverkar upphandling måste få ökade kunskaper om form och design, om staten skall kunna leva upp till de mål som formulerats i *Handlingsprogrammet*, dvs. att bland annat verka för en hållbar kvalitet och estetik.

Tre av målen i *Handlingsprogrammet*, ”Kvalitet och skönhetsaspekter skall inte underställas kortsiktiga ekonomiska lösningar”, ”Kulturhistoriska och estetiska värden i befintliga miljöer skall tas tillvara och förstärkas” och ”Den offentliga sektorn skall förebildligt hantera kvalitetsfrågorna i sin upphandling” är direkt beroende av hur den offentliga sektorn upphandlar den fysiska miljön, dvs. arkitektur, inredning och den utrustning och de föremål som skall införlivas i miljön. Allt detta tillsammans avgör hur resultatet blir. En tydlig ansvarsfördelning, och framför allt samordning, mellan de olika aktörer som handhar upphandling och inköp borgar för en bättre helhet.

Ett övergripande program, som även tar hänsyn till de estetiska kvaliteter som präglar den miljö för vilken upphandlingen görs, ger förutsättningar för ett bättre resultat. En estetiskt stimulerande miljö ökar dessutom människors välbefinnande och – om det gäller en arbetsplats – kreativiteten. Regeringen måste i instruktioner och regleringsbrev manifesteras vikten av en väl utformad miljö. Detta innebär givetvis inte att staten skall bestämma vad som är vackert eller ej. Däremot skall staten åstadkomma förutsättningar för att kvalitet och estetik får ta sin rättmätiga roll, när det gäller inredning och utrustning av lokaler.

Om inte regeringen är tydlig i detta och föregår med gott exempel, kan man inte förvänta sig att myndigheter och andra statliga institutioner skall hantera de estetiska aspekterna och kravet på en långsiktig kvalitet på ett föredömligt sätt.

Kunskaper om hur man formulerar behoven av funktion, ergonomi, estetik och ekologi är en förutsättning för att goda och tillfredsställande lösningar på dessa behov skall kunna säkerställas genom upphandling. För att kvalitet och skönhetsaspekter skall få prioritet framför kortsiktiga lösningar, behöver de som gör upphandlingen inse vikten av en god gestaltning. Målet att ”Kvalitet och skönhetsaspekter skall inte underställas kortsiktiga ekonomiska lösningar” bygger på insikten att det billiga i stunden inte alltid blir det billigaste i längden.

De personer som ansvarar för upphandling måste också ha historiska kunskaper om arkitektur, form och design, annars kom-

mer inte målet att "kulturhistoriska och estetiska värden i befintliga miljöer skall tas tillvara och förstärkas" kunna uppfyllas.

Målet att offentligt byggande och inredande på ett föredömligt sätt skall behandla kvalitetsfrågor ställer alltså krav på dem som skall ansvara för upphandling. Den utbildning för offentlig upphandling på Södertörns högskola, som jag tidigare nämnt, borde inspirera fler högskolor att ta efter. Här ges de studerande kunskaper om regelverket och nödvändiga ekonomiska kunskaper. Det är emellertid väsentligt att undervisningen kompletteras med kursmoment kring form och design. För att inse vikten av och kunna förhålla sig till de estetiska frågorna behöver man till att börja bli medveten om deras betydelse och därefter få en inblick i den kompetens som arkitekter och formgivare besitter. Förmågan att i ord beskriva gestaltning och olika kvaliteter i miljön behöver utvecklas.

Om staten skall vara förebildlig behöver undervisning initieras och utvecklas kring upphandling, omfattande även form och design. Jag föreslår därför att Försvarets materielverk tillsammans med Föreningen Svensk Form utvecklar ramarna för hur sådana kurser skulle kunna utformas. Liknande uppdrag har Dansk Design Center tilldelats av danska staten.

7.1.2 Skapa förutsättningar för att ta till vara och bevara

Utredningens förslag: Staten skall föregå med gott exempel och skall därför på ett förebildligt sätt ta till vara och bevara de befintliga lokalernas kvaliteter. Mot den bakgrunden föreslår jag att de statliga myndigheterna upprättar manualer, som beskriver med vad de statliga lokalerna är inredda, med uppgifter om när, av vem och om tankarna bakom inredningen. Dessa manualer kan fungera som handledning vid omflyttningar och andra förändringar.

Kravet på att staten skall vara förebildlig innebär att staten måste ha en strategi för hur den inredning som finns i lokalerna skall kunna tas till vara och bevaras över tiden.

Målet att "Kulturhistoriska och estetiska värden i befintliga miljöer skall tas tillvara och förstärkas" kan betraktas ur olika perspektiv. När ny verksamhet flyttar in i en kulturhistoriskt och/eller estetiskt intressant miljö skall inte dessa värden förstöras utan istället vara utgångspunkt för hur miljön utnyttjas och inreds. Det innebär också att en verksamhet som befinner sig i en kulturhistoriskt och/eller estetiskt intressant miljö skall se till att dessa värden upprätthålls och bemöda sig om att vårda denna miljö. Eftersom arbetsinsatser alltid krävs av någon eller några vid omflyttningar och andra lokalförändringar kan det vara både mer arbetsbesparande och ekonomiskt försvarbart att använda sig av professionell kompetens.

Att vårda en miljö betyder å ena sidan att de eventuellt nödvändiga tillägg och förändringar som måste göras genomförs med hjälp av professionell kompetens, å andra sidan innebär det att se till att de ting och de material som finns i miljön inte förstörs genom felaktig skötsel.

För att kunna garantera en långsiktig och hållbar estetik måste de material som ingår i byggnaden, dess inredning och utrustning kunna åldras med behag. Vissa material och behandlingar av material har större förutsättningar att klara tidens nötning och slitage än andra.

Genom att bättre och oftare informera om de ting med vilka de offentliga rummen inretts får de människor som rör sig i, arbetar eller av andra orsaker vistas i dessa rum en nyckel till förståelse för gestaltningens betydelse. Deras förmåga att kritiskt granska och diskutera form och design ökar. Det behövs inga stora åthävor – t.ex. informationsblad, en skylt eller att den som introducerar nykomlingarna i en skola eller på arbetsplats informerar om vem som ritat inredning och byggnad och varför de ser ut som de gör, etc.

Jag föreslår därför att de statliga myndigheterna upprättar inredningsmanualer, som dels beskriver hur miljön ursprungligen såg ut och de eventuella förändringar som gjorts, dels beskriver

den fasta och lösa inredningen, vilka material som ingår och hur de skall skötas.

7.1.3 Uppmärksamma och använd formens arenor

Utredningens förslag: Staten skall föregå med gott exempel och skall därför uppmärksamma de arenor för form och design som den statliga förvaltningen utgör, både nationellt och internationellt. Av samma orsak föreslår jag att staten skall erbjuda formgivare och designer fler möjligheter att visa sina produkter i statens lokaler. Jag föreslår också att unga designer, formgivare och konsthantverkare skall få ökade möjligheter att delta i internationella sammanhang.

Två av målen i *Handlingsprogrammet* handlar om att synliggöra den form och design som redan finns och som görs av formgivare och designer. De målen lyder ”Intresset för hög kvalitet inom arkitektur, formgivning, design och offentlig miljö skall stärkas och breddas” samt att ”Formgivning och design skall ges goda förutsättningar för sin utveckling”. Det förstnämnda målet handlar om att finna goda lösningar utifrån formgivarnas och designernas perspektiv. Det andra riktar sig mot publiken, dvs. mottagarna. Syftet är dels att väcka ett intresse hos dem som kanske inte tidigare deltagit i diskussioner om form och design, dels att stimulera den publik som redan är intresserad och ge den möjlighet att förkovra sitt kunnande.

Även om form- och designområdet präglar hela vår formade miljö behöver det ibland synliggöras. Det är vad som sker på t.ex. utställningar, där vissa aspekter förtydligas och vissa produkter lyfts fram i ”strålkastarljuset”. Alla de medier vi använder för att kommunicera med är medel för att sprida information – i detta fall om form och design. Eftersom form och design ofta – men inte alltid – i så hög grad handlar om fysisk gestaltning och sinnliga värden – att se, ta på, lyssna på, ibland också att smaka på – ger

det givetvis mer om man kan få uppleva tingen och deras tillkomstprocesser i verkligheten. Även i de fall när tingen inte är möjliga att presentera, kan många av deras egenskaper simuleras med hjälp av ny teknik i utställningar.

Utställningar och andra medier (TV-program, tidningsartiklar, film, bilder, CD-ROM, IT, etc.) är beprövade metoder för att belysa, förtydliga, lyfta fram tendenser och presentera det man tycker är bra eller dåligt. Jag vill emellertid framhålla att det finns många outnyttjade arenor för att informera om och visa formgivning, designprodukter och konsthantverk. Entréer, korridorer och väntrum skulle kunna användas bättre än vad som sker idag. Dessa arenor finns överallt i vår formade miljö och är betydligt fler än de befintliga utställningslokalerna. Om staten skall föregå med gott exempel bör man därför uppmärksamma den arena för form och design som den statliga förvaltningen utgör, både nationellt och internationellt.

Svenska statens arenor utomlands

Sveriges utrikesrepresentation disponerar cirka 200 lokaler runt om i världen, vilka inkluderar såväl ambassader, representationer, som konsulat. De mindre ambassaderna kan ha två – tre utsända tjänstemän, medan de större kan ha mellan 15–35 tjänstemän. Detta innebär att lokalernas storlek och utformning varierar. I vissa fall befinner sig verksamheten i egna fastigheter, medan den i andra fall kan vara samlokaliserad med andra länders representationer eller lokala myndigheter. Men i samtliga fall handlar det om byggnader och rum som representerar Sverige utåt, gentemot omvärlden.

Genom de svenska ambassaderna, generalkonsulaten och dessas verksamhet finns rika möjligheter att utveckla ett internationellt kontaktnät. Insatser för att fler ambassader skulle kunna utnyttja likartade evenemang görs ofta – men samordningen kan bli ännu effektivare. Ambassaderna och ambassadörernas residens skulle i högre grad kunna användas som arenor för svensk samtida design och svenskt nutida konsthantverk. I och med att dessa

lokaler besöks av en mängd personer är det viktigt hur där ser ut och vad som visas där. Det borde vara självklart att i dessa lokaler presentera det mest intressanta och bästa av den design och det konsthantverk som görs i Sverige på det sätt som skett i den nya ambassaden och det likaledes nya residenset i Berlin. Här kan besökarna spontant upptäcka sådan som kan intressera dem och deras nyfikenhet väckas. Danmark, Finland och Norge har insett vikten av detta och ser till att samtida formgivning och konsthantverk kontinuerligt presenteras i de egna lokalerna. Man satsar också på publikationer, där konsthantverk, form, design och arkitektur presenteras.

Finland och i synnerhet Italien har genom att satsa på ett flertal kulturinstitut runt om i världen tillgång till egna arenor, där deras formgivare och designer kan visa sina arbeten.

Jag föreslår därför att designer, formgivare och konsthantverkare skall få ökade möjligheter att presentera sina verk i de lokaler som svenska staten förfogar över utomlands.

7.1.4 Engagera formgivare och designer

Utredningens förslag: Staten skall föregå med gott exempel och skall på olika sätt främja form och design. Jag föreslår därför att staten tar initiativ till tävlingar för form och design eller på andra sätt engagerar formgivare, designer och konsthantverkare. Lämpliga tillfällen för sådana insatser är när Sverige framträder i olika internationella sammanhang, som t.ex. ordförandeskapet för EU, på världsutställningar och vid andra internationella sammanhang.

Offentliga upphandlande enheter kan välja tävling som upphandlingsform. I lagen (1992:1528) om offentlig upphandling benämns sådan upphandling formgivningstävling. Tävligen är ett sätt för den upphandlande enheten att få till stånd ett kvalificerat utredningsarbete, som resulterar i olika lösningar på ett givet uppdrag.

I *Handlingsprogrammet* poängteras vikten och betydelsen av tävlingar. Genom en tävling kan en situation belysas ur flera synvinklar. Den erbjuder ett brett underlag för information, debatt och beslut. Den ger också på ett tidigt skede beställaren flera alternativ att välja mellan och kan därmed bidra till att de bästa möjliga lösningarna genomförs och den bäst lämpade konsulten väljs.

När det gäller arkitektur är tävlingsformen sedan lång tid tillbaka etablerad. Men även när det gäller inredning, utrustning av lokaler och grafiska program skulle tävlingar och parallelluppsdrag oftare kunna genomföras än vad som är fallet idag. Både Statens konstråd och Stockholms läns landstings konstnämnd låter ofta konstnärer utföra parallella skissuppsdrag för att därefter välja ut en av konstnärerna. Företag, som t.ex. Orrefors och Rörstrand, har sedan början av 1980-talet varje år låtit studenter tävla kring olika teman. Även när det gäller den grafiska branschen och mode är tävlingar och utmärkelser en återkommande företeelse, som både ett medel att ge unga talanger möjlighet att visa vad de förmår och att få massmedial uppmärksamhet för ett ämnesområde eller en specifikt företeelse.

Den belöning som Orrefors och Rörstrand ger pristagarna är att dessa under en period får komma till företagen, experimentera fritt och lära sig hur tillverkningen går till. Detta har haft till följd att några av dessa unga formgivare efter examen anställts på Orrefors, respektive Rörstrand. Sådana tävlingar skulle fler företag kunna tillämpa. Båda parter får då möjlighet att pröva hur man fungerar tillsammans.

Det finns naturligtvis en fara att det kan uppstå en inflation av tävlingar. Alltför många och slarvigt formulerade tävlingar minskar trovärdigheten för denna form av verksamhet. Men genom att lägga ned en stor omsorg vid programarbetet och juryförfarandet och ge tävlingen en tydlig inramning och målsättning kan man undslippa denna risk. I stort sett alla de länder som jag beskriver i min internationella översikt framhåller tävlingar och utmärkelser som effektiva medel om man vill höja designkvaliteten och -medvetandet. I somliga länder, som Spanien, har staten och design-

organisationerna även insett behovet av designskribenter och utlyst en årlig utmärkelse för årets bästa designskribent.

Tävlingar kan antingen göras med inbjudna deltagare eller öppna, då det står fritt för alla inom ett yrkesområde att delta. I det förstnämnda fallet är processen enklare. Man vet ofta vad man kan få i förväg. I det andra fallet kan juryförfarandet bli mer komplicerat och utdraget, men då ges också unga okända en chans att vinna. I Finland har man vid ett flertal tillfällen använt denna andra metod med mycket lyckat resultat. Nyutexaminerade arkitekter och designers och även studenter har vunnit stora prestigeladdade tävlingar. Den internationellt lovprisade och belönade finska paviljongen på världsutställningen i Sevilla är ett exempel på detta.

7.2 Förändrad organisation inom form- och designområdet

Form- och designpolitiken är idag otydlig. Det saknas en strategi för området. Jag har i inledningen till detta kapitel antytt att form- och designområdet präglas av en viss splittring – något som är förklarligt om man ser till områdets karaktär, men som samtidigt förstärks av att frågorna sällan har hanterats sammanhållet. Den mest formaliserade samverkan sker genom Regeringskansliets arbetsgrupp för arkitektur, formgivning och design. På central myndighetsnivå sker samverkan vad gäller form- och designfrågor endast sporadiskt. Jag bedömer att splittringen framförallt beror på att form- och designområdet omfattas av flera statliga och andra organisationer och aktörer med små medel och vilka är svagt samordnade.

De myndigheter som ytterst ansvarar för form- och designområdet är NUTEK, Statens Kulturråd, Nämnden för hemslöjdsfrågor (NFH), samt de centrala museerna. Form- och designfrågorna utgör emellertid enbart delar av dessa organisationers ansvarsområden. I NUTEK:s fall handlar det om en del av före-

tagsstödet, där anslaget till SVID är den mest framträdande form- och designinsatsen.

I Kulturrådets fall rör det sig om bidragsgivning till bland annat de nationella uppdragen, organisationer inom bild- och formområdet och internationella organisationer. Det handlar främst om bidragen till Föreningen Svensk Form som idag erhåller medel från alla tre områdena, och bidragen till Konsthantverkscentrum.

NFH har störst anslag, vilket fördelas av Kulturdepartementet. Organisationens uppdrag är att främja hemslöjden, vilket man gör genom ett antal centralt initierade projekt, men framför allt genom regionala hemslöjdskonsulenter.

När det gäller museerna saknas idag ett centralt statligt ansvarsmuseum för form och design. Nationalmuseum har en betydande samling av konsthantverk och konstindustri, men har inget särskilt uppdrag i övrigt för form och design. Museet har dock påtagit sig ett självvalt ansvar både att samla och ställa ut form och design, trots den utrymmesbrist som råder på museet. Det var bland annat mot den bakgrunden som förslaget om en mötesplats för form och design formulerades i mitt delbetänkande³.

De statliga verksamheterna finansieras via i huvudsak fyra utgiftsområden och cirka 15 anslagsposter. Det handlar i första hand om utgiftsområde 17 "Kultur, medier, trossamfund och fritid", men även om områdena 24 "Näringsliv", 19 "Regional utjämning och utveckling" samt 5 "Utrikesförvaltning och internationell samverkan".

Det har under arbetet med denna utredning framgått – genom samtal och enkätsvar – att det både saknas och dessutom efterfrågas en tydlig strategi för statens agerande inom form- och designområdet. En vanlig kommentar har varit att "det duffas för mycket". Min kartläggning av de statliga insatserna visar att detta är riktigt – åtminstone om man menar att små medel fördelas till flera organisationer utan att det sker tillräcklig samordning.

En första orsak till denna situation torde vara att det på central nivå saknas en myndighet med särskilt ansvar att samordna de

³ SOU 1999:123 *Mötesplats för form och design*.

statliga insatserna över både tid och rum, dvs. någon som kan stå för långsiktighet och fokusering.

En annan orsak är att form- och designverksamheten på regional nivå är organisatoriskt relativt outvecklad. Det är egentligen enbart NFH som har en utvecklad regional struktur finansierad av staten (tillsammans med landstingen). SVID:s regionala struktur baseras på fyra stora regioner där innehållet i, formerna för och finansieringen av verksamheten skiftar. Föreningen Svensk Form har en något mer omfattande regional närvaro, men endast en av lokalföreningarna uppbär statligt stöd (Lokalföreningen för Skåne och Blekinge som driver Form/Design Center i Malmö). Strukturen för den regionala museiverksamheten har läns museerna som bas, men bland läns museerna är Smålands museum – Sveriges glasmuseum i Växjö egentligen det enda som har en tydlig form- och designprofil. Mest tydligt i det avseendet är det kommunala Röhsska museet i Göteborg, som har ett särskilt nätverksansvar inom området. Dessutom finns Textilmuseet i Borås, Kulturen i Lund och Kalmar konstmuseum.

Den tredje orsaken är att regeringen valt att stödja befintliga verksamheter med övergripande målformuleringar, utan att fullt ut finansiera desamma. Jag tänker i första hand på bidragen till Föreningen Svensk Form, Svenska Institutet, Konsthantverkskooperativen, men även till SVID; enda undantaget är egentligen hemslöjden där staten tillsammans med landstingen finansierar hemslöjdskonsulenternas hela verksamhet.

Det saknas en tydlig koppling mellan förväntade form- och designinsatser och bidragens storlek. Detta är nödvändigtvis inte ett problem – den svenska förvaltningsmodellen bygger på självständiga myndigheter, som har stort utrymme att själva forma verksamheten.⁴ Det är emellertid olyckligt när denna modell

⁴ Självständigheten har alltsedan 1980-talet förstärkts. Regering har i ökad utsträckning angivit övergripande mål och myndigheterna har fått större möjligheter att själva välja medel för att uppnå dessa mål – detaljstyrningen av förvaltningen har minskat. Se prop. 1997/98:136 *Statlig förvaltning i medborgarnas tjänst*.

kombineras med begränsad samordning och ekonomisk knapphet. Konsekvensen blir suboptimering, och även felprioriteringar.

Exempelvis tvingas både SVID och Föreningen Svensk Form årligen avsätta betydande resurser för att söka finansiering för sin verksamhet – i flera fall från statliga instanser som länsstyrelser och statliga fonder. Samtidigt är detta inte unikt för form- och designområdet, även andra områden är svagt samordnade,⁵ men jag vill ändå framhålla detta problem som ett skäl till mina förslag om ökad tydlighet.

Det saknas, och behövs, således en strategi för vad det statliga stödet skall innehålla och hur det skall fördelas. Kulturministern har i detta sammanhang ett särskilt ansvar, då det är denna minister som ytterst ansvarar för *Handlingsprogrammets* förverkligande. Samtidigt bygger *Handlingsprogrammet* på insatser som sorterar under andra statsråd, i första hand Näringsministern. Jag vill därför betona vikten av att övriga statsråds ansvar för de många olika insatserna görs tydligt. Jag bedömer att det kan ske utan att man delar upp form- och designpolitiken – politiken är snarare i behov av motsatsen, vilket jag återkommer till.

Nedan följer två förslag som syftar till att bidra till en ökad tydlighet inom form- och designområdet – och därmed en mer kraftfull form- och designpolitik.

⁵ Regeringen har konstaterat att flera delar av den statliga förvaltningen präglas av brist på sammanhang mellan olika verksamhetsgrenar samt en oförmåga att se till helheten och övergripande mål. Se prop. 1997/98:136 *Statlig förvaltning i medborgarnas tjänst*.

7.2.1 Inrätta ett form- och designråd

Utredningens förslag: Regeringen bör inrätta ett form- och designråd i syfte att stärka form- och designpolitiken. Rådets arbete bör ledas av Kulturministern och ha representanter för form- och designinstitutioner och näringslivet.

Det har i detta betänkande framhållits att form- och designfrågorna spänner över flera politikområden och att detta skapar svårigheter för en tydlig och sammanhållen form- och designpolitik. Det är dock min bedömning att svårigheterna inte skall överskattas och att de inte skall tas till intäkt för stora organisatoriska förändringar på området.

I flera länder, t.ex. England, Danmark och Finland, har man sökt skapa forum för att identifiera centrala utvecklings- och framtidsfrågor för form- och designpolitiken. Arbetsformerna varierar, men syftet är detsamma. Det handlar om att utifrån ett brett perspektiv föra diskussioner med representanter för olika form- och designverksamheter samt att stimulera till samverkan mellan dessa verksamheter. Ett motsvarande forum saknas i Sverige idag. Jag bedömer att två åtgärder måste vidtas för att kunna öka tydligheten inom området och för att uppnå en bättre samordning.

Det faktum att form- och designområdet sträcker sig över flera politikområden innebär att form- och designpolitiken inte kan avgränsas på ett självklart sätt. Politikens fokus kan därför behöva variera. Dessutom är det först på senare år som området blivit ett särskilt politikområde. Mot bakgrund av detta föreslår jag att regeringen, och särskilt Kulturministern, ges ökade möjligheter att identifiera och uppmärksamma nya utmaningar för politiken. I detta syfte bör det inrättas ett form- och designråd. Detta råd skall inte blandas samman med det råd med representanter från olika museer som jag föreslog skulle knytas till mötesplatsen i mitt delbetänkande *Mötesplats för form och design*.

Form- och designrådet skall vara regeringens verktyg för rådgivning rörande övergripande prioriteringar inom form- och designpolitiken. Prioriteringarna bör gälla strategiskt viktiga

områden som exempelvis utbildning, forskning, utställningar, internationell verksamhet och innehållet i den regionala verksamheten. Rådet skall vara ett forum för diskussioner mellan både offentliga och privata aktörer på området.

Rådets arbete bör ledas av Kulturministern, vilket är naturligt då form- och designpolitiken, som baseras på *Handlingsprogrammet*, är ett ansvar för Kulturdepartementet. Att rådets arbete leds av Kulturministern tydliggör detta ansvar och ger rådet nödvändig legitimitet. Dessutom har kulturpolitiken beröringspunkter med alla de områden som bidrar till form- och designpolitiken. Rådet bör bestå av cirka 15 medlemmar. Representanter för form- och designinstitutioner samt representanter för näringslivet och utbildningsväsendet bör ingå.

Vidare finns det skäl att betona *Mötesplatsens* samordnande roll och dess ansvar för samordning på myndighets- och organisationsnivå. Jag har tidigare framhållit att ett av form- och designpolitikens grundläggande problem är att det saknas en myndighet med särskilt ansvar för att initiera samordnade insatser. I mitt delbetänkande lyfte jag dessutom fram att det finns en stor efterfrågan på ett forum för stärkt och fördjupad samverkan.⁶ *Mötesplatsen* är avsedd att stimulera samordning av alla verksamheter inom form- och designpolitiken. *Mötesplatsen* skall därför i samverkan med form- och designrådet samt berörda myndigheter och organisationer utforma en strategi på myndighetsnivå för form- och designpolitikens genomförande. Strategin skall utgå från *Handlingsprogrammet* och genomföras av de enskilda myndigheterna och organisationerna. *Mötesplatsen* skall sedan ansvara för att analysera och stimulera strategins genomförande.

Jag menar att ett form- och designråd och en betoning av *Mötesplatsens* ansvar för strategin på myndighetsnivån kan bidra till att fylla det tomrum som idag finns mellan målen i *Handlingsprogrammet* och genomförandet på myndighetsnivå. Regeringen kommer därmed att få bättre förutsättningar att tillgodose kraven på ökad samordning – och därmed förbättras förutsättningarna för ett mer strategiskt arbete inom form- och designområdet.

⁶ SOU 1999:123 *Mötesplats för form och design*, s. 140.

7.2.2 Inrätta regionala formcentra

Utredningens förslag: Jag föreslår att regeringen inrättar regionala formcentra för att förstärka den regionala form- och designverksamheten. Medel för detta tas från det befintliga företagsinriktade stödet. Det statliga stödet till företagsutveckling kan därigenom utnyttjas mer effektivt och den regionala form- och designverksamheten utvecklas. De föreslagna form- och designcentra är en förutsättning för att *Handlingsprogrammet* skall få genomslag i hela landet.

Den regionala form- och designverksamheten är svagt utvecklad. Det saknas en strategi för hur det offentligt finansierade form- och designarbetet skall bedrivas på regional nivå. Jag föreslår därför att det inrättas regionala formcentra. Dessa skall finansieras genom att vissa medel omfördelas från det statliga stöd som idag finns avsatt för företagsutveckling (se kap. 8 för en diskussion om finansieringen).

Ett formcentrum kan bli en dynamisk regional tillgång, där de grupper som idag, mer eller mindre uttalat, finns inom form- och designområdet: industridesigner, konsthantverkare, slöjdare, företagsrådgivare, lärare m.fl., kan mötas. Form/Design Center i Malmö är ett utmärkt exempel på vikten av sådana formcentra.

Eftersom de regionala aktörerna inom form och design idag är få, spridda och ofta verkar i små organisationer, har de svårt att bli synliga och få det genomslag som de skulle behöva ha. Dessa yrkesgrupper, som lokalt och regionalt skulle kunna bidra till att målsättningarna i regeringens *Handlingsprogram* förverkligas, behöver få en bättre och tydligare plattform.

Genom att rikta det statliga stödet till ett formcentrum flyttas fokus från olika yrkesgrupper, institutioner och föreningar för att istället sätta olika uppgifter i fokus: väck intresset för form och gestaltning hos ungdomar, påverka de små och medelstora företagen så att de förstår designens betydelse, upplys medborgarna om regionens industriella utveckling och hantverksmässiga traditioner etc. På så sätt blir ett formcentrum en regional kraft för

målen i *Handlingsprogrammet* – på samma sätt som jag tidigare har pekat på att *Mötesplatsen* bör ha den rollen på central nivå. Det nyöppnade Danska Design Center i Köpenhamn är ett exempel på betydelsen av en fysisk byggnad – ett formens hus – som inrymmer en rad olika form- och designverksamheter.

Den organisatoriska grunden för dessa centra bör formuleras i samband med översynen av det företagsinriktade stödet. Regeringen har slagit fast att både den centrala och den regionala strukturen för detta stöd måste utredas.⁷ Det leder därför alltför långt att i denna utredning i detalj diskutera hur varje enskilt formcentra skall organiseras.

Jag vill emellertid framhålla det principiellt viktiga med att dessa centra skall knyta samman uppgifter från verksamheter som idag är åtskilda och ansvara för att i regionen koordinera rådgivning, utbildning/information och utställningar. Nedan utvecklar jag respektive område.

Rådgivning till företag

En viktig del av varje formcentrums verksamhet skall utgöras av designrådgivning riktad till det regionala näringslivet. SVID har visat att det är möjligt att med relativt små medel stimulera till ökad användning av designkompetens. Organisationen har arbetat med två medel: rådgivning och ekonomisk stimulans till små och medelstora företag. Rådgivningen har utgjorts av de s.k. designgenomgångarna, där företagen får hjälp med att analysera behovet av en industridesigner. I de fall ett sådant behov har funnits har

⁷ Regeringens avsikt är att i samråd med berörda aktörer precisera statens roll inom detta område och undersöka hur statens sätt att organisera verksamheterna skulle kunna förenklas och samordnas bättre (Prop. 1999/2000:71 *Vissa organisationsfrågor inom näringspolitiken*). Dessutom har Näringsdepartementet beslutat om en särskild utvärdering av SVID. I uppdraget ligger att utvärdera verksamheten samt att göra en analys av SVID:s framtida roll i den delvis nya organisationen som blir följden av NUTEK:s ombildande (Regeringsbeslut 2000-07-06 N2000/3567/NL).

SVID i form av designcheckar kunnat bidra med ekonomiskt stöd till de företag som valt att anlita industridesignkompetens (se kap. 4.5).

Den begränsade utvärdering som hittills gjorts av effekterna av denna användning visar att nya produkter har färdigställts och att ökad efterfrågan på produkterna har genererat behov av nyanställningar. Dessutom har attityden till att utnyttja designkompetens förbättrats. Kunskapen om vad industridesignkompetens kan bidra med är emellertid fortfarande liten; ytterligare insatser behövs. Utifrån det faktum att många små och medelstora företag har haft positiva erfarenheter av att använda industridesign, men att det samtidigt finns många företag som ännu tvekar inför denna kompetens, bedömer jag att SVID:s kombinerade sätt att arbeta bör kunna tillämpas vid de föreslagna regionala formcentra. Man bör emellertid avvakta utvärderingen av SVID, där ett särskilt avsnitt skall behandla designcheckarna.

Rådgivning till offentliga verksamheter.

Ett formcentrum skall vidare erbjuda rådgivning till den offentliga sektorn. Den offentliga upphandlingen är på flera sätt ett viktigt instrument för att uppnå *Handlingsprogrammets* mål inom form- och designområdet. Upphandlingens resultat avgör hur kvaliteten och utseendet på våra offentliga lokaler blir. Detsamma gäller givetvis för inredning, möbler, kontorsmateriel och all den utrustning som finns hos de statliga, kommunala och landstingsägda institutionerna – exempelvis de miljöer kollektivtrafiken erbjuder sina resenärer och den komplexa värld som finns på sjukhusen.

De enheter som upphandlar måste därför besitta eller ha tillgång till form- och designkompetens. En självklar del i uppbyggnaden av denna kompetens är att den utbildning som ges på området rymmer form- och designfrågor, men också att det finns någonstans att vända sig med sina frågor. Den bedömningskala för design som Föreningen Svensk Form och Försvarets materielverk (FMV) håller på att utarbeta kan bli en bra referens för denna typ av rådgivning (se avsnitt 4.4.4).

Information och utbildning

Den regionala formcenterverksamheten bör ta initiativ till insatser som syftar till att utveckla kontakterna mellan bland andra näringsliv och högskolor, men även initiera projekt riktade till barn och ungdom. Sådana insatser bygger upp både kompetensen och förståelsen hos näringsliv och allmänhet. SVID:s arbete inom ramen för området kunskap och kompetens är ett exempel på detta. En viktig förutsättning för att utveckla detta arbete, och få till stånd den breddning av SVID:s arbete som regeringen efterlyst, är en förstärkt regional närvaro. Både SVID och regeringen har påtalat vikten av en sådan utveckling. Organisationen har även utvecklat ett koncept för hur detta skulle kunna ske – kallat Design Forum (se avsnitt 4.5).

Vidare bedriver även Nämnden för Hemslöjdsfrågor (NFH) och hemslöjdskonsulenterna utbildningsverksamhet. Det sker i allt från studiecirklar till särskilda läger för barn och ungdom. Framförallt när det gäller barn- och ungdomsverksamheten ser jag möjlighet till ökad samverkan och informationsutbyte mellan de olika form- och designorganisationerna. I synnerhet eftersom arkitektur, form och design skall integreras i skolundervisningen enligt det uppdrag som Statens skolverk, Statens kulturråd och Arkitekturmuseet har fått i samband med Arkitekturåret 2001.

Utställningsverksamhet

Designprocessen i ett företag innehåller en kreativ process. Kunskap och inspiration är centrala inslag. Det handlar om att utnyttja det bästa av olika kompetenser för att skapa konkurrenskraftiga produkter. Form- och designrådgivning till företag och myndigheter bör därför utgå från fackkunskap och även vara estetiskt inspirerande. När det gäller det senare är rådgivningens fysiska placering, omgivning och inredning av stor betydelse. Genom gestaltningen av lokalerna kan man bidra till att signalera designens betydelse, väcka intresse hos besökarna, konkret visa goda designexempel, intressant konsthantverk, m.m. På så sätt ges

den rådgivande verksamheten en pedagogisk inramning. Utställningsverksamhet i lokalerna är också ett medel för att stärka intresset för form och design i allmänhet.

Utställningarna kan ha olika teman och tjäna olika syften. Tematiken kan böttna i en viss bransch, länets traditioner eller särskilda ämnen som ergonomi eller miljöhänsyn. Syftet kan vara att i traditionell mening visa produkter eller designprocesser eller att mer aktivt använda utställningen i olika former av work-shops för företag eller barn och ungdom.

Jag har i mitt delbetänkande *Förslag till mötesplats för form och design* redogjort för vikten av att erbjuda utställningar regionalt och därför föreslagit ett särskilt utställningsbidrag. Meningen är att genom bidraget skapa förutsättningar för att i hela landet utveckla och sprida medvetenhet och kunskap om designområdet. Det skall inte enbart kunna tilldelas museer och utställningshallar, utan även institutioner som exempelvis ett formcentrum.

Samordningsvinster för verksamheterna

Genom den samordning som ovan redovisats för finns förutsättningar att generera mervärden till de olika verksamheterna, som annars är svåra att uppnå. Alla de tidigare nämnda organisationerna har behov av att bli synliga – somliga för att nå ut med sin information och sin kunskap, andra för att det ligger i deras uppdrag att synliggöra sin verksamhet. I ett formcentrum samlokaliseras rådgivande verksamhet med utställningsverksamhet. De rådgivande organisationerna ges en intressant portal till sin verksamhet och utställarna kan möta ny publik. Ungdomar och allmänhet kan göras förtrogna med tillverkningsprocesser och därmed bli kvitt eventuellt förlegade uppfattningar om hur industrin är som arbetsplats.

Allt detta är betydelsefullt, eftersom form- och designområdet alltid är en del av ett annat område – en del av innovationerna, tillverkningsprocessen, företagandet, marknaden, användningen, kulturarvet, utbildningsväsendet, etc. Förhoppningsvis kan en del företagare dra lärdom av hemslöjdens kunskaper om materialan-

vändning och tekniker och slöjdare bli mer av entreprenörer, utställningarna väcka intresse hos den som besöker en rådgivare och rådgivarna använda utställningarna för seminarier eller workshops etc.

En regional resurs – vikten av samverkan

Frågan om hur formcentrumverksamheten skall organiseras i varje region bör ta sin utgångspunkt i befintlig regional verksamhet. Det betyder att de regionala huvudmännen kan variera och exempelvis vara en högskola, ett industriellt utvecklingscentra, ett museum eller som i Malmö – Form/Design Center. I Finland pågår ett intressant arbete med att bygga upp form- och designverksamheter kring just högskolor och utvecklingscentra (se kap 3.1.2).

Jag vill dessutom peka på att regionala formcentra är en resurs för kommunerna – och då särskilt för den kommun där ett formcentrum placeras. De flesta kommuner har idag en utvecklad näringspolitik och även en medveten kulturpolitik. Staten och kommunerna har på så sätt intressen som kan mötas i ett formcentrum.

Den kommunala närings- och kulturpolitiken är inte reglerad i särskild lagstiftning, vilket däremot är fallet med exempelvis sådana områden som skola och omsorg.⁸ Det betyder att kommunerna själva har ett avgörande inflytande över lokala kultur- och näringslivssatsningar, vilket givetvis är värdefullt i.o.m. att sådana satsningar ofta utgår från lokal kompetens, näringslivsstruktur,

⁸ Den kommunala självstyrelsen är ytterst grundad i den kommunala beskattningsrätten och den kommunala verksamheten regleras i Kommunallagen (1991:900). Lagen ger kommunerna stor frihet att själva utforma sin organisation och verksamhet. Kommunernas ansvarsområde innefattar främst skolväsendet, socialtjänsten samt barn- och äldreomsorgen. Kommunerna har även hand om den fysiska planeringen, miljö- och hälsoskyddet samt räddningstjänsten. Dessa verksamheter finns reglerade i särskild lagstiftning. Utöver dessa verksamheter kan kommunerna på mer frivillig basis ansvara för fritids- och kulturverksamhet, näringslivsstöd samt industriell och teknisk verksamhet.

arbetsmarknadsläge, särskilda traditioner, etc. När det gäller form- och designsatsningar på lokal nivå bör staten därför alltid ha som utgångspunkt att ett kommunalt engagemang är särskilt värdefullt. Redan idag har flera kommuner tagit initiativ till exempelvis företagarcentra för att stimulera det lokala näringslivet. Jag vill peka på att det därför bör finnas ett intresse hos kommunerna att medverka till att formcentra kommer till stånd genom att utgå från sådana lokala verksamheter inom form och design som redan existerar. I de fall den statliga verksamheten bidrar till att stimulera kultur- och näringslivets utveckling i en viss region kan man således förvänta sig att kommunerna finns med som aktörer.

Likaså bör man sträva efter att samverka med det regionala näringslivet. Det bör framför allt ske i samband med enskilda utställnings- och utbildningsprojekt i enlighet med diskussionen i avsnitt 6.13.1. Detta utesluter heller inte partnerskap i speciella projekt, som är av mer långsiktig karaktär, där såväl stat som näringsliv har vitala intressen.

Jag föreslår sammanfattningsvis att översynen av det samlade företagsstödet inbegriper form- och designområdet. Konsekvensen av detta bör bli att det i varje län inrättas ett formcentrum med bland annat form- och designkompetens, företagsrådgivning och andra närbesläktade verksamheter. Dessa centra bör finansieras genom att resurser överförs från det samlade statliga företagsstödet (se avsnitt 7.7.2).

Genom att inrätta regionala formcentra kan staten möta utmaningarna vad gäller ökad samordning, ökat intresse hos näringslivet, större bredd på utställningsverksamheten och ett ökat intresse hos allmänheten. Samtidigt skapas en kanal för att staten skall vara förebildlig, även på regional nivå. Utbildningsinsatser stimuleras och det allmänna intresset för form- och designområdet ökar.

7.3 Utbildningens centrala roll

Form- och designutbildningen ligger utanför mitt uppdrag, men det är svårt att i en beskrivning av viktiga framtida insatser inom ramen för form- och designpolitiken bortse från detta område. Jag vill därför, utan att gå in på detaljer, lyfta fram två centrala utbildningsfrågor som berör form- och designområdet: kvaliteten i grundutbildningen och behovet av forskning.

7.3.1 Ett fortsättningsuppdrag till Högskoleverket

Utredningens förslag: Regeringen bör ge Högskoleverket i uppdrag, som en fortsättning på verkets tidigare utredning om designutbildningarna i Sverige, att göra en översyn över behovet av nya designutbildningar. Översynen skall innehålla en analys av hur kvaliteten i dessa utbildningar skall säkerställas. En viktig aspekt gäller tillgången på kompetenta lärare inom form- och designutbildningen.

En kortfattad och schematisk analys av utbildningssituationen i Sverige visar att det just nu sker en snabb tillväxt av designutbildningar i hela landet. Expansionen innebär att pedagogik, kursplaner, ämnesutveckling och framför allt profileringen av de olika utbildningarna skulle behöva diskuteras, utvecklas och fördjupas. En samlad strategi är nödvändig för att bestämma hur många designutbildningar med önskvärd kvalitet det finns förutsättningar för att driva i Sverige.

Jag har tidigare redogjort för att Högskoleverket på uppdrag av regeringen under perioden 1998–1999 genomförde en utvärdering av det samlade utbudet av designutbildningar inom högskolan. Man gjorde dock vissa avgränsningar med hänsyn till utbildningarnas innehåll och hur länge de funnits. Utvärderingen kom därför att omfatta endast fem utbildningar och inte heller de s.k. kombi-

nationsutbildningarna, som utmärks av att de ofta har sin grund i ett civilingenjörsprogram och att antagningen sker efter betyg och inte, som på designhögskolorna, efter arbetsprover och tester. En ytterligare begränsning låg i att Högskoleverket dessutom menade att den decentraliserade beslutsordning, som idag gäller inom högskolan, gör att det varken ankommer på verket att identifiera eller tillgodose nya behov av högskoleutbildningar.

Jag delar Högskoleverkets uppfattning att den befogenhetsfördelning som gäller för högskolan är ändamålsenlig, när det gäller att identifiera och tillgodose behov av nya utbildningar inom form- och designområdet. Samtidigt måste jag konstatera att det i uppdraget till Högskoleverket tydligt framgick att kvaliteten på utbildningarna *inom hela området* skulle bedömas,⁹ men att en sådan samlad utvärdering inte har gjorts. Konsekvensen av detta, i kombination med begränsningen av antalet utvärderade utbildningar, är att det ännu saknas en fullständig beskrivning och bedömning av form- och designutbildningarna i Sverige.

Kombinationsutbildningarna, liksom flera nystartade designutbildningar, har således inte utvärderats. Denna uppgift kvarstår och det bör vara ett prioriterat område för regeringen. Skälen till det är att dessa utbildningar – och även gemensamma projekt mellan högskolor med olika inriktningar i likhet med det som finns mellan t.ex. Konstfack, Stockholms universitet och KTH – rymmer en potential för form- och designområdet samt att de kräver etablerad form- och designkompetens.

Kombinationsutbildningarnas potential bottnar i det faktum att design alltid är en del och en konsekvens av något annat – t.ex. ett behov, ett problem, en affärsidé, etc. Relationen mellan designämnet och övriga discipliner, främst naturvetenskap och ekonomi, är därför en grogrund för en aktiv och ändamålsenlig utbildning med designinslag samt för att på sikt öka näringslivets förståelse för designens betydelse.

En viktig del i utbildningarnas kvalitet handlar om lärarnas kompetens. För att bli en bra lärare i form och design behövs erfarenhet. Man måste ha arbetat i sitt yrke, som industridesigner

⁹ Se regeringsbeslut 1998-03-19 nr 11, bilaga.

eller formgivare, under ett antal år och helst samarbetat med ett flertal olika sorters uppdragsgivare och företag. Hittills har cirka 25–30 industridesignstudenter årligen tagit examen på de industridesignutbildningar som finns i Sverige, dvs. Konstfack i Stockholm, HDK i Göteborg, Designhögskolan i Umeå. Även om industridesigner nu också kommer att examineras i Lund är slutsatsen att antalet yrkesverksamma industridesigner egentligen är för litet för att fylla alla de behov som växer fram – både inom utbildningsväsendet, den offentliga sektorn och näringslivet. När det gäller formgivare inom glas, keramik, textil och metall är efterfrågan från industrin för närvarande inte lika stor. Dessa yrkesgrupper med sina specialistkunskaper skulle kunna fylla långt fler uppgifter än de får göra idag.

Även om den decentraliserade ordning som gäller för utbildningsplanering och resursfördelning är ändamålsenlig för att utveckla nya utbildningar utifrån exempelvis regionala behov, bör Högskoleverket uppmärksamma den totala dimensioneringen av designutbildningen i Sverige. Jag vill lyfta fram tre uppgifter som är centrala i detta sammanhang.

För det första bör verket analysera behovet av utbildade formgivare och designer. I Finland har staten, i sin plan för designområdet, analyserat detta och som en följd lagt fast kvantitativa mål för hur antalet utbildade formgivare och designer bör utvecklas fram till år 2010. I Danmark och Finland har man också valt att koncentrera utbildningen till några få högskolor. Det är dessa högskolor som sedan initierar samarbetet med ingenjers- och handelshögskolorna.

För det andra är det viktigt att belysa hur kompetensförsörjningen vad gäller lärare skall ske. Jag vill påminna om vikten av egen yrkeserfarenhet och då framhålla att det finns en potential i många av de formgivare och konsthantverkare som kom ut i yrkeslivet på 1970-talet och tidigt 1980-tal.

7.3.2 Ett forskningsprogram för form- och designområdet med ekologisk inriktning

Utredningens förslag: Jag föreslår att resurser avsätts för ett forskningsprogram med ekologisk inriktning, i vilket design skall utgöra en viktig del. Medel bör förmedlas från det blivande Forskningsrådet för samhällsbyggande, areella näringar och miljö samt Verket för Innovationssystem. Programmets syfte är att dels stärka designkårens kunskaper om detta område, dels utveckla metoder för att beskriva och utvärdera miljökonsekvenser i samband med produktutveckling.

Jag har i avsnittet 4.5.2 visat hur man på senare tid alltmer kommit att uppmärksamma att produkternas miljöpåverkan sker redan vid utvinningen av produkternas råvaror, vid användandet och i samband med att produkterna har tjänat ut. Det är emellertid en bit kvar innan samhället når dithän att alla produkter återvinns, återanvänds och inte tär på jordens resurser. Detta ställer stora krav på kunskapsbyggnad och den kompetens som arbetar med produktutveckling – särskilt som man idag allt oftare talar om miljöanpassad produktutveckling. En mycket viktig roll i detta arbete har forskarvärlden, men även designer och konstruktörer av produkter. Genom kunskapsbyggnad och därefter förmedling av denna kunskap finns det möjligheter att redan i projektstadiet kretsloppsanpassa morgondagens produkter så att ett ekologiskt hållbart samhälle kan byggas.

SVID arbetar idag medvetet, inom ramen för projektet EkoDesign, med att skapa pedagogiska exempel när det gäller miljöanpassad produktutveckling. Många värdefulla erfarenheter har gjorts. Två av dessa vill jag särskilt lyfta fram i detta avsnitt.

Projektet har för det första synliggjort att det finns ett behov av att stärka miljökunskaperna hos designerkåren. En förutsättning för dess genomförande var att utbilda de designer som deltog. Projektet har för det andra visat att metoderna för att göra tillfredsställande beskrivningar av miljökonsekvenserna och utvärdera dessa måste vidareutvecklas. Datorprogrammen som har använts

för att göra s.k. livscykelanalyser, är enligt projektgruppen inte fullt utvecklade. Programmen kan ge en indikation om miljöbelastningen, men passar än så länge bäst till att jämföra olika material snarare än till att beräkna den totala miljöpåverkan.

En bättre samordnad form- och designpolitik och ett övergripande forskningsprogram där designer ges möjligheter att forska om hur man kan uppnå en mer ekologiskt genomtänkt produktutveckling skulle gagna strävandena att åstadkomma ett mer hållbart samhälle. Resultaten skulle även kunna bli en resurs internationellt. En koncentration på ett område innebär att olika strävanden och insatser samordnas och styrs mot samma mål. I Kanada finns exempel på hur en sådan riktad forskning kan främja designutvecklingen inom ett specifikt område. Höskoleverket slog också fast behovet av forskning inom form och design i sin utredning av designutbildningarna.

En tydlig fokusering leder också ofta till större uppmärksamhet och till att fler krafter börjar medverka och arbeta i samma riktning. Medvetenheten och kunskaperna om hur design kan bidra till ett mer hållbart samhälle är större i t.ex. både Tyskland och Holland än i Sverige. Förutom insatser inom materialutveckling, produktutveckling, industri, politik och samhälle har det bland annat lett till utställningar, publikationer, konferenser, debatter och aktiviteter på mässor. I synnerhet Tyskland har internationellt fått en image att vara framstående – t.o.m. världsledande – när det gäller s.k. ekologisk design.

Regeringen har föreslagit en ny myndighetsstruktur för forskningsfinansiering. Enligt förslaget skall tre nya forskningsråd och en ny myndighet inrättas.¹⁰ Jag vill här framförallt framhålla Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande samt Verket för Innovationssystem¹¹ som skall ansvara för finansi-

¹⁰ Prop. 1999/2000:81 *Forskning för framtiden – en ny organisation för forskningsfinansiering*.

¹¹ Namngivna i *Forskningsfinansiering i samverkan – budgetförslag, inriktning och organisation av de nya myndigheterna för forskningsfinansiering*, Delrapport från organisationskommittén för Ny myndighetsorganisation för forskningsfinansiering, augusti 2000.

ering av behovsstyrd forskning och utvecklingsarbete till stöd för innovationssystemet,¹² en hållbar utveckling och tillväxt. Regeringen bedömer att myndigheterna bör kunna påbörja sin verksamhet den 1 januari 2001.

Regeringen anger i propositionen att Forskningsrådet för samhällsbyggande, areella näringar och miljö aktivt skall stimulera forskningsinsatser för en hållbar utveckling, exempelvis genom stimulans till forskning rörande avfallshantering, återvinning och kretslopp. Detsamma gäller för det nya Verket för Innovationssystem. Där säger regeringen också att en viktig utgångspunkt skall vara hållbar utveckling och att myndigheten bland annat skall stödja forskning som spänner över skilda vetenskapliga discipliner.

Mot bakgrund av vad som ovan sagts om behovet, och fördelarna, av att stärka designerkårens ekologiska kompetens föreslår jag att forskningsprogram initieras. Det blivande forskningsrådet och den blivande myndigheten för forskning och utveckling bör ta initiativ till forskningsprogram kring produktutveckling som dels är tvärvetenskapliga och som har ett tydligt fokus på miljökonsekvenserna under produktens hela livscykel (från utvinning till återvinning), dels innebär utveckling av metoderna för att beskriva och analysera miljökonsekvenser för produkters hela livscykel.

7.4 Svenska institutets verksamhet – en del av Sverigebilden

I direktiven till denna utredning står att jag ”närmare skall utveckla Svenska institutets förslag till vid vilka tillfällen Sverige bör delta inom formgivnings- och designområdet i internationella sammanhang samt prioritera och motivera ett svenskt deltagande.

¹² Med innovationssystem skall förstås det nätverk av offentliga och privata institutioner inom vilket produktion, spridning och användning av ny teknik och kunskap sker. Baseras på OECD:s definition av begreppet.

Nya förslag skall lämnas på i första hand andra områden än utställningar”.¹³

Bakgrunden är att SI i oktober 1998 presenterade en lista på de utställningar som man skulle vilja prioritera under nästkommande fyraårsperiod. Därmed har institutet redan gjort en analys av utställningsbehoven. SI:s uppdrag från staten då var egentligen vidare än vad institutet redovisade. Man valde att koncentrera sig på utställningsområdet. Därför har denna utredning fått uppgiften att även belysa andra aspekter.

7.4.1 En översyn av fördelningen av Svenska institutets anslag

Utredningens förslag: Regeringen bör inom ramen för anslaget till Svenska institutet styra om medel för att stärka svensk design och form i Europa, Nordamerika och Ostasien. Eftersom form och design i så hög grad handlar om synliga objekt eller grafiska uttryck, spelar utställningar en central roll och är ett effektivt medel för att främja Sverige-bilden. Det är emellertid viktigt att i samband med utställningsprojekt arrangera andra kringaktiviteter för att etablera kontaktnät i de länder där utställningarna visas.

I och med att omvärldens intresse för svensk design ökat markant under de senaste åren har förväntningarna på Svenska institutet vuxit. Idag har institutet emellertid mycket begränsade resurser i förhållande till detta växande intresse. Om design skall vara ett av de områden som Sverige använder internationellt för att profilera sig bör det tydligare genomsyra institutets verksamhet. I det sammanhanget är det viktigt att SI internt etablerar en enhetlig designprofil med trycksaker, programblad, användning av logotype, etc. samt i sina lokaler presenterar exempel på – gärna ung

¹³ Dir 1999:9 *Statens ansvar för formgivning och design*, s. 5f, Kulturdepartementet.

och ny – svensk design och svenskt konsthantverk. Jag bedömer att institutets verksamhet härigenom skulle bli tydligare och uppfattas som mer slagkraftig.

Svenska institutet skulle också behöva ges möjligheter att öka de ekonomiska resurser man har till sitt förfogande för formgivning och design. Trots de små medel institutet har för aktiviteter i västvärlden, lyckas man ändå driva en seriös internationell verksamhet inom konsthantverks- och designområdet, samt bidra till att svenska museer och organisationer inom designområdet engagerar sig i internationella utställningsprojekt vid sidan om deras ordinarie nationella utställnings- och programverksamhet.

Eftersom form och design i så hög grad handlar om synliga objekt eller grafiska uttryck spelar utställningar en central roll och är ett effektivt medel för att stärka Sverige-bilden. Svenska institutet saknar emellertid en enhet för att producera utställningar och SI samarbetar därför med en rad andra institutioner, som Nationalmuseum, Röhsska museet, Smålands museum – Sveriges glas-museum, Föreningen Svensk Form, Konsthantverkskollektiven, m.fl. Problemet, ur SI:s perspektiv, är att det inte finns någon entydig motpart till de utländska konstindustri- och designmuseer som vill samarbeta med Sverige.

Internationella kontakter och samarbeten över gränserna ställer höga krav på de designorganisationer, enskilda personer, designföretag och designutbildningar som finns i Sverige. Utan ersättning har dessa hittills förväntats medverka i utställningsproduktion, bidra med informations- och bildmaterial och fakta till de utländska besökarna.

Även i de sammanhang där svenska experter ombetts delta, det vill säga i konferenser eller med föreläsningar utomlands, har de enligt praxis enbart kunnat få ersättning för resor, hotell och matkostnader. Konsekvensen har blivit att den internationella form- och designverksamheten blivit slumpartad och tillfällig. Behovet av att utveckla en strategi för det internationella designutbytet är stort.

I långt högre grad än vad som sker idag skulle man således behöva förbättra möjligheterna att etablera internationella kontakter inom form- och designområdet och finansiellt stödja utställ-

ningsproduktioner utomlands. Erfarenheter från Finland visar att statens internationella arbete i detta avseende har betydelse för form- och designområdets utveckling. Resultatet av de stora satsningar på designutställningar som gjorts från finsk sida har lett till att Finland internationellt har ett mycket gott rykte för sin design. Detta har, menar man, i sin tur gagnat intresset för finska produkter.

Målet i *Handlingsprogrammet* att "Svensk arkitektur, formgivning och design skall utvecklas i ett fruktbart internationellt samarbete" kan uppfyllas på flera sätt. Det handlar om kontakten med omvärlden, om möjligheter för formgivare och designer att kommunicera med kollegor i andra länder, att delta i internationella sammanhang och om att få visa upp sig utomlands.

Den internationalism inom form- och designvärlden som vi upplever idag är inget nytt fenomen. Internationella kontakter och impulser har alltid utgjort en viktig motor för utvecklingen av arkitektur, form och design. För en designer och formgivare är det viktigt att kunna jämföra det man själv åstadkommit med det som görs av kollegor i andra länder. En sådan jämförelse innebär att man får perspektiv på sitt eget formspråk och på hur väl ens produkt klarar sig i en internationell konkurrens. Att kontakterna mellan formgivare och designer i olika länder blir fler, är inte detsamma som att allt kommer att se likadant ut. Det kan lika väl leda till en ökad profilering, en strävan efter en stark regional eller individuell identitet.

Konsthantverkare, designer och enskilda utövare behöver oftare än vad som är fallet i dag få möjlighet att visa sin formgivning och design för omvärlden. Därför måste det internationella kontaktnätet vidmakthållas och utvecklas. Svenska formgivare, konsthantverkare och industridesigner skall kunna delta i de internationella sammanslutningar som finns inom form- och designvärlden. Detta måste prioriteras på ett bättre sätt än vad som sker idag. I länder som Kanada, Japan, Korea och England finns betydligt större och fler statliga bidrag och anslag för internationellt utbyte än i Sverige.

Mot den bakgrunden vill jag påminna om den mötesplats för form och design, som ingick i mitt första delbetänkande. Denna

institution skulle kunna ansvara för utställningsproduktioner, ta fram fakta- och bildmaterial och dessutom kontinuerligt se till att informationsmaterial och bildmaterial uppdaterades. Den föreslagna institutionen skulle också kunna bidra till att vidga kretsen av designkunniga personer och därmed bredda möjligheterna för Svenska institutet att få fram föredragshållare, designskribenter till kataloger och annan publicistisk verksamhet, samt utställningskuratorer.

Svenska designutställningar efterfrågas för närvarande i första hand i Europa, Nordamerika och Ostasien. Eftersom kostnaden för att producera en någorlunda genomarbetad utställning brukar röra sig kring 1,5 miljoner kronor, är det lätt att inse att den budget på knappt 1 miljon kronor som Svenska institutet sammantaget har till sitt förfogande för form- och designinsatser i dessa delar av världen inte räcker långt.

Jag vill i det sammanhanget påpeka att kravet på en intressant utformning av naturliga skäl är mycket större på design- och konsthantverksutställningar och på informationsmaterial om form och design än när det gäller andra utställningar och publikationer. Professionell gestaltning och kvalitet måste omfatta allt från utställningsföremål, texter, utställningsarkitektur till katalog. Ett fantasieggande koncept och en spirituellt utformning är avgörande för hur en utställning tas emot och bedöms. Att utställningsprojekten genomförs med högsta kvalitet och med hjälp av professionella aktörer behöver inte betyda att de blir dyrbarare att genomföra. Tvärtom kan en sinnrik utställningsarkitektur förbilliga både transport- och visningskostnader. Ett grafisk designkoncept som på ett effektivt och spirituellt sätt förmedlar den nödvändiga informationen väcker större intresse för utställningens innehåll, och blir därmed mer slagkraftigt och ”ekonomiskt” än ett mer amatörmässigt utfört grafiskt program. För att nå den publik och få den uppmärksamhet som är önskvärd i de olika länderna måste också i utställningsbudgeten ingå anslag för marknadsföring.

Mot bakgrund av, och för att kunna svara mot, det växande behovet och efterfrågan när det gäller form- och designområdet skulle regeringen behöva göra andra prioriteringar när det gäller Svenska institutets verksamhet. Regeringen bör därför inom ramen

för de anslag som ges till Svenska institutet styra om medel för att stärka svensk design och form i Europa, Ostasien och Nordamerika.

Eftersom utställningar är krävande och dyrbara satsningar kan det i vissa fall vara mer befogat – vilket också redan görs – att bjuda in journalister, museiintendenter, forskare i form och design m.fl. i samband med olika slags mässor och stora utställningar i Sverige. Samarbeten över gränserna som work-shops, internationella tävlingar och konferenser, främjar också intresset för respektive lands form- och designuttryck.

7.4.2 Fakta om svensk design – ett översättningsbidrag

Utredningens förslag: Jag föreslår att regeringen ger Svenska institutet ett speciellt ansvar för att publicera och sprida litteratur och information om svensk design, formgivning, arkitektur och svenskt konsthantverk på andra språk. Jag föreslår att det för detta ändamål inrättas ett översättningsbidrag för facklitteratur och fackartiklar om form och design enligt samma modell som finns för skönlitteratur.

Ett eftersatt område i internationella sammanhang är publikationer och böcker om svensk formgivning, översatta till andra språk. Det är ekonomiskt dyrbart att få artiklar översatta. I många fall kostar översättningarna mer än vad författarna får i arvode. Svenska institutet har idag ett översättningsbidrag öronmärkt för skönlitteratur på 800 000 kronor per år. Det vore värdefullt att något liknande införs när det gäller form- och designområdet. Om en sådan möjlighet gavs skulle till exempel svenska form- designskribenter och -specialister oftare kunna medverka i internationella tidskrifter och på så sätt ge information om den svenska form- och designscenen.

Något som efterlysts av design- och konsthantverksmuseer utomlands är ett regelbundet återkommande informationsblad –

som naturligtvis också kan vara i form av en hemsida – där man kontinuerligt informerar om alla utställningar, seminarier och andra slags aktiviteter i Sverige, när det gäller konsthantverk och design.

Svenska institutet har ett förlag – med cirka 10 medarbetare och en budget på cirka 7,5 miljoner kronor – som årligen ger ut cirka 90 publikationer på en rad olika språk varav 30 är tilltryck på tidigare skrifter. En väsentlig del av verksamheten handlar om faktablad kring olika frågor som kan intressera omvärlden. Förfrågningarna kommer från de svenska utlandsmyndigheterna. Prioriterade områden är nu IT och svensk jämställdhetspolitik. Även en översiktlig bok om svensk design har länge efterlysts och är nu under produktion. Men om fler böcker om svensk design och svenskt konsthantverk fanns översatta till andra språk skulle möjligheten att sprida information internationellt vara långt bättre än idag. En orsak till den engelska, amerikanska och tyska designens, liksom det danska och norska konsthantverkets, internationella framgångar är det stora antalet böcker som gjorts i dessa ämnen.

Jag föreslår därför att ett översättningsbidrag inrättas för böcker och publikationer om design, enligt samma modell som nu finns för skönlitteratur. Jag föreslår också att Svenska institutets förlag tar ett speciellt ansvar för design-, konsthantverks- och arkitekturområdet.

7.5 Uppdrag till Exportrådet – ett branschprogram för form- och designområdet

Utredningens förslag: Jag föreslår att regeringen ger Exportrådet i uppdrag undersöka möjligheten att initiera ett branschprogram för form- och designområdet.

I utredningens tidigare delar har jag visat hur form och design dels är en bransch (som utgörs av exempelvis industridesigner, grafiska designer, formgivare, konsthantverkare), dels starkt bidrar till en kulturell identitet. Ser man till Exportrådets uppdrag är båda delarna skäl till ett ökat engagemang inom form- och designområdet.

Exportrådets uppgift är att initiera, planera, samordna, marknadsföra och genomföra åtgärder för att främja svensk export. Detta rymmer bland annat s.k. Sverigemanifestationer, vilket är särskilt intressant för denna utredning.

Exportrådet är organiserat i regioner och det operativa arbetet bedrivs i första hand genom utlandskontoren. Det finns 50 kontor fördelade på 35 länder. Indelningen i olika regioner och fördelningen på flera länder medför att medarbetarna är generalister vad gäller branscher, men experter i sak, dvs. främjande av svensk export. Specifik branschkunskap saknas därmed, även om enskilda medarbetare med tiden upparbetar sådana kunskaper.

På vissa områden finns samtidigt s.k. samverkansgrupper och branschprogram, där Exportrådet tillsammans med företag arbetar med vissa strategiska frågor. Det finns idag 12 samverkansgrupper och tre branschprogram.¹⁴

Svensk form och design har idag ett gott rykte utomlands. Det goda ryktet utgörs framför allt av att svenska produkter generellt uppfattas som genomtänkta och omsorgsfullt gestaltade. Det betyder även att den svenska designerkåren har ett gott rykte. Vissa designföretag, inriktade t.ex. på möbeldesign, har byggt upp egna

¹⁴ *Samverkansgrupper*: civilflyg (SCAG), energiteknologi (SweHeat), gruvteknologi (SMG), havsteknik, jordbruksteknologi (AgriSwede), järnvägsprojekt och spårbunden trafik (SWERIG), järnväg, arbetsmiljö och säkerhet (TrackSafe), sjuk- och hälsovård (Swecare), skogsbruksteknologi (Fortec), skogsindustriteknologi (PPT), stål- och valsteknologi (SwedSteelTech), utrustning och tjänster vid fria demokratiska val (SwedElect).

Branschprogram: förädlade livsmedel (Food From Sweden), IT & Telekom, Miljöteknikexport (Swedish Environmental Technology Network samt Green Trade).

exportkanaler. Trots detta är de internationella kanalerna för svensk form- och designkompetens relativt outvecklade, vilket bland annat har påtalats i enkätsvaren till utredningen och i samtal med branschen. Behovet av ett mer utvecklat internationellt arbete gäller framför allt de personer eller företag som inte har ett etablerat och välkänt namn – och dessa är en majoritet av de små och medelstora företagen.

Speciellt viktigt är det för unga, ännu ej etablerade formgivare och designer att få möjlighet att möta en internationell publik. Om man får uppmärksamhet utomlands, bidrar det även till ökad uppmärksamhet i det egna landet. I Sverige finns för närvarande inget stöd till unga formgivare för att delta i olika designinriktade mässor eller presentera sin design utomlands i andra utställnings-sammanhang. Det handlar om relativt små belopp som kan ge stor utdelning. I en rad andra länder prioriteras sådana insatser, t.ex. England, Finland, Italien, Nederländerna och Korea. Om svenska designer blir kända internationellt och även ges uppdrag av utländska företag främjar detta också svensk ekonomi.

När svenska form- och designutställningar visas utomlands brukar dessa betraktas som kulturmanifestationer – vilket de också är. Men kultur genererar också ekonomi. Eftersom design och form i många fall handlar om produkter, avsedda att säljas och användas, finns också kommersiella aspekter på dessa utställningar. Lika väl som dessa kulturmanifestationer förbereds av Svenska institutet och de svenska ambassaderna, skulle också de kommersiella kontakterna kunna bearbetas. Många designer och företag som deltar i form- och designutställningar utomlands har inga egna kontakter med de kommersiella kanalerna i dessa länder. I det sammanhanget skulle Exportrådet kunna göra stora insatser. Detta visar behovet av ett ökat samarbete mellan SI och Exportrådet.

Exportrådet har i sitt uppdrag att genomföra allmänna Sverigemanifestationer, vilket handlar om att bidra till en positiv Sverigebild utomlands. I kommittédirektiven till Exportrådsutred-

ningen¹⁵ konstateras emellertid att denna typ av manifestationer, och andra mer generella aktiviteter, har nedprioriterats i takt med att statsanslaget till rådet successivt har reducerats sedan början av 1990-talet.

Mot bakgrund av behovet av ett mer utvecklat internationellt arbete och att Exportrådet har nedprioriterat Sverigemanifestationer föreslår jag att Exportrådet ges i uppdrag att se över möjligheten att initiera ett s.k. branschprogram för form- och designområdet. Ett branschprogram utgörs av ett antal företag och organisationer som gått samman för att företa gemensamma internationella aktioner. Gruppen leds av en av Exportrådets anställda. Programmet finansieras dels av staten, dels av deltagarna.

Ett program inom form- och designområdet bör initialt syfta till att forma en strategi för att föra ut och förmedla både en positiv Sverigebild och den svenska form- och designkompetensen. Detta kräver en kartläggning av mässor och försäljningskanaler som är väsentliga att delta i, beroende på vilken sorts design som det handlar om. Vissa branschmässor och utställningar är viktigare än andra, vissa försäljningskanaler – butiker och affärskedjor – är mer lämpliga än andra beroende på profil och designkoncept. Man behöver också veta vilka tidskrifter och andra medier som kan ha det största intresset av det som skall lanseras. Det exakta innehållet i detta arbete bör baseras på en dialog med verksamma designer, formgivare och konsthantverkare. Endast med branschens egen medverkan är det möjligt att både finna de exakta uppgifterna och formerna för ett branschprogram.

¹⁵ Dir 1999:69 *Det statliga exportfrämjandet genom Sveriges Exportråd (Exportrådet)*, Utrikesdepartementet.

7.6 Beakta behovet av designhistoriska arkiv

Utredningens förslag: Jag föreslår att regeringen ger Riksarkivet i uppdrag att undersöka hur det designhistoriskt intressanta material som nu finns spritt på olika platser i landet kan säkerställas, samt göras tillgängligt för publik och pedagogisk verksamhet. Man bör särskilt uppmärksamma att detta material till stor del utgörs av tredimensionella modeller och prototyper.

Det finns och har funnits industriell verksamhet av olika art runt om i Sverige. När verksamheten har bedrivits i arkitektoniskt och kulturhistoriskt intressanta byggnader eller har lämnat kulturhistoriskt intressanta spår i landskapet har insatser gjorts för att bevara dessa. Sämre har dokumentationen varit när det gäller det som tillverkats.

Uppkomsten av industriell produktion eller annan verksamhet på en ort har oftast berott på råvarutillgångar, naturliga förutsättningar, som t.ex. förekomst av vattenkraft i landskapet, tillgång på arbetskraft, uppfinningar och företagsamma individer. Det man tillverkat har varit själva kärnan, som påverkat både framgångar och misslyckande, tillväxt och nedgång, folkökning och avfolkning. Om man skall få en djupare förståelse för dessa processer och för det industrihistoriska kulturarvet kan man inte bortse från vad som producerats. Byggnaderna, liksom det liv som uppstått kring produktionen är i många fall en följd av vad som gjorts och hur denna produktion ägt rum. I det sammanhanget kommer också de designhistoriska aspekterna in, som har att göra med form och design, dvs. gestaltning och marknad.

På många industrier har de handlingar som beskriver själva produktionen, kontakterna med formgivare och designer, ritningar, foton, liksom de protokoll som skildrar diskussionerna kring produktutveckling och marknadsföring oåterkalleligt försvunnit. I andra fall finns materialet kvar i mer eller mindre gott skick på industrierna själva, i kommunarkiven, hos hembygdsföreningar

eller enskilda personer, förvarade i olika slags lokaler. Det finns dessutom en rad mer renodlade designhistoriska arkiv, ägda av företag eller enskilda formgivare. Handlingarna (ritningar, bilder, pressklipp och andra dokument) förvaras emellertid inte alltid på ett lämpligt sätt, beroende på att man saknar arkivariska kunskaper, personal som sköter dokumentationen, bra lagerutrymmen och, om man skall kunna utnyttja materialet, lokaler att visa det i. Ofta har dessa formgivar- eller industriarkiv en specifik inriktning, beroende på vilken verksamhet man bedrivit.

Det är väsentligt att dessa efterlämnade dokument tas om hand på ett korrekt sätt. Det finns olika modeller för hur detta skulle kunna ske. Naturliga samarbetspartner när det gäller arkivarisk hjälp till dessa industridesignarkiv är Riksarkivets avdelning för Enskilda arkiv, alternativt landsarkiven eller de specialiserade företagsarkiv som finns i Sverige.

Länsmuseer, som ju har ett regionalt ansvar, folkrörelsearkiv eller andra lokala institutioner kunde därefter ta över ansvaret för drift och den publika användningen av materialet. Initialt innebär det vissa kostnader för att skapa en bättre plattform för arkiven. Delegationen för industrisamhällets kulturarv och Riksarkivet kommer redan hösten år 2000 att inleda ett projekt kring näringslivs- och företagsarkiven.

Ett material som spelat en stor roll för att profilera Sverige internationellt är glaset. Därför är de arkivariska frågorna kring glashantering av specifikt nationellt intresse. När företagens arkiv har ett stort ekonomiskt värde, som t.ex. är fallet med Orrefors (inkluderande Sandviks glasbruk) – eftersom detta arkiv också rymmer en unik glassamling – finns en överhängande risk för att materialet säljs och skingras.

I och med att en högskolelinje är tänkt att starta i Nybro med inriktning på glasnäringen, borde glasarkivens framtid analyseras på ett djupare sätt än vad denna utredning kunnat göra. Glaset är intimt förknippat med svenska kulturmanifestationer och exportframgångar alltsedan 1920-talet och framåt och är därmed värt extra insatser.

Även andra näringar som möbelbranschen skulle behöva ha ett samlande branscharkiv. Ett sådant arkiv har påbörjats i Bodafors i

Småland. Dels behövs nu hjälp av en arkivariskt kunnig person, som kan se till att materialet katalogiseras på ett korrekt sätt och att det bildmaterial som är ömtåligt kopieras och digitaliseras så att det blir tillgängligt för forskning, dels behövs också en deltidstjänst knytas till arkivet så att de forskare och studenter som vill ta del av innehållet får den hjälp de vill ha. Med en relativt liten ekonomisk insats kan detta material göras tillgängligt för författare, forskare och utställningsverksamhet.

Av speciell vikt för designhistoriska forskare är Arkiv för Svensk Formgivning i Kalmar, som har en unik inriktning genom att man samlat utkast, skisser, ritningar, originalteckningar, för-lagor, dvs. både den form och design som utvecklats till färdiga produkter och sådant som endast förblivit idéer. Även foton, reklam-, informationsmaterial och pressklipp ingår i arkivets samlingar. Genom att ta del av skissmaterialet kan omvärlden få en inblick i tillkomstprocesser, i hur formgivning växer fram, något som annars är en dold verksamhet för de flesta av oss.

Ytterligare ett arkiv som jag vill nämna i detta sammanhang är företagsarkivet Föreningen Stockholms Företagsminnen. I och med att många av Sveriges nationellt och internationellt verk-samma storföretag förvarar sina handlingar i detta arkiv finns här också material som dokumenterar företagens designinsatser. Före-ningen Stockholms Företagsminnen tar även emot logotyper, varumärken, filmer, videoproduktioner, reklambroschyrer och för-packningar, vilket gör detta arkiv speciellt intressant för dem som studerar grafisk designhistoria.

Reklamhistoriska föreningen i Malmö har ambitionen att skapa ett arkiv för reklamhistorisk forskning, ett område som bör beaktas i detta sammanhang.

Eftersom Den industrihistoriska delegationen och Riksarkivet i sitt projekt kring näringsarkiv har en ambition att belysa alla aspekter kring detta ämne är det naturligt att man till sig knyter någon eller några representanter med designhistoriska kunskaper.

I många arkiv finns ett intressant material som kan berika den designhistoriska och -teoretiska forskningen. I och med att arkitektur, form och design nu skall ges en ökad betydelse i utbildningsväsendet och allmänt i samhället bör Riksarkivet ges i

uppdrag att undersöka hur det designhistoriskt intressanta material som nu finns spritt på olika platser i landet kan säkerställas samt göras tillgängligt för forskning, publik och pedagogisk verksamhet.

Jag vill dessutom betona att man för att belysa den industriella designprocessen behöver, förutom skissmaterial och ritningar, även använda modeller och prototyper – dvs. tredimensionellt material. Det ställer speciella krav på hur ett arkiv för industri-design bör se ut. Dels blir materialet mer utrymmeskrävande, dels behövs materialkännedom och kunskaper om konservering utöver den specialistkompetens som är nödvändig i all arkivverksamhet.

7.7 Finansiering av förslagen

7.7.1 Ekonomiska konsekvenser

Form- och designpolitiken är ännu i sin linda. Det betyder att flertalet av de förslag jag har presenterat handlar om förändrade arbetssätt och en ökad fokusering på vissa sakfrågor.

De ekonomiska konsekvenserna analyseras för förslagen om att inrätta regionala formcentra, att initiera ett forskningsprogram med ekologisk inriktning, Svenska institutets översättningsbidrag samt uppdraget till Exportrådet.

7.7.2 Förslaget om regionala formcentra

Jag har i avsnitt 7.2.2 redovisat ett förslag på hur form- och designarbete borde bedrivas på regional nivå. Mina utgångspunkter har varit:

- att det regionala form- och designarbetet är relativt outvecklat,
- att det finns samordningsvinster att göra för verksamheterna och
- att det regionala arbetet präglas av ekonomisk knapphet.

I mitt förslag ges den regionala form- och designverksamheten en tydlig fysisk identitet och samlokaliseras med det företagsfrämjande statliga stödet. Jag har mer övergripande tidigare beskrivit formerna för detta, vilket beror på att det pågår en utvärdering av SVID och att det dessutom pågår en översyn av både det centrala och regionala företagsstödet. Innan man vet resultatet av det arbetet kan mitt förslag inte bli mer detaljerat. Dessutom måste självfallet de framtida aktörerna i ett sådant centrum ges ett eget handlingsutrymme, baserat på de regionala förutsättningarna.

Mitt förslag innebär att det samlade statliga åtagandet inom form- och designområdet blir större. Det finansiella behovet för en utökad regional verksamhet har jag initialt beräknat till cirka 65 miljoner kronor. Jag baserar detta på följande antaganden och beräkningar.

Varje län bör tillföras en heltidstjänst med uppdrag att leda form- och designarbetet. Det finansiella behovet gäller dels basverksamhet, dels projektverksamhet.

Basverksamheten kan antas kosta totalt cirka 12 miljoner kronor. Detta skall täcka kostnader för att samordna och initiera form- och designverksamheten i samtliga län och är framför allt avsedda att täcka kostnaderna för en tjänst i varje län.

Projektverksamhetens behov uppskattar jag till 2,5 miljoner kronor per formcentrum och år. Det handlar om att finansiera utställningar, debatter, work-shops etc. Den totala kostnaden för detta skulle därmed bli cirka 52,5 miljoner kronor.

En sammanlagd förstärkning av form- och designområdet i en storleksordning på knappt 65 miljoner kronor motsvarar cirka 5 procent av de totala förvaltningskostnaderna för stödet till företagsutveckling, som uppgår till cirka 1,3 miljarder kronor.¹⁶ Mot bakgrund av form- och designområdets betydelse för fler och växande företag föreslår jag att 65 miljoner kronor av företagsstödet anslag omfördelas till form- och designområdet.

¹⁶ Näringsdepartementet, *Statens åtgärder för fler och växande företag*, december 1999.

7.7.3 Förslaget om ett forskningsprogram med ekologisk inriktning

Jag har i avsnitt 7.3.2 pekat på behovet av forskningsprogram för form- och designområdet med ekologisk inriktning, där design skall utgöra en viktig del. Omfattningen av ett sådant program bör formuleras i dialog med forskare på området. Det är därför inte möjligt att i denna utredning ange det exakta finansiella behovet.

Jag vill dock lyfta fram att det bör skapas utrymme för ett sådant program inom ramen för de anslag som Forskningsrådet för samhällsbyggande, areella näringar och miljö samt Verket för Innovationssystem förfogar över. Dessa anslag har beräknats uppgå till närmare 1,5 miljarder. Regeringen har ännu inte beslutat om vilka utgiftsområden detta skall belasta.¹⁷

7.7.4 Förslaget om att inrätta ett översättningsbidrag för litteratur om svensk formgivning och design

Jag i detta betänkande lyft fram nödvändigheten av ett översättningsbidrag öronmärkt för artiklar och publikationer om svensk formgivning och design. Detta bör vara en prioriterad insats för att stärka svensk form och design i den industrialiserade världen.

Mot den bakgrunden bör 800 000 kronor avsättas för detta ändamål i samband med de omprioriteringar jag föreslår att regeringen skall göra inom ramen för anslagen till Svenska institutet (se avsnitt 7.4.2).

¹⁷ *Forskningsfinansiering i samverkan – budgetförslag, inriktning och organisation av de nya myndigheterna för forskningsfinansiering*, Delrapport från organisationskommittén för Ny myndighetsorganisation för forskningsfinansiering, augusti 2000.

7.7.5 Förslaget om ett uppdrag till Exportrådet

Jag har föreslagit att Exportrådet tar initiativ till ett s.k. branschprogram för form- och designområdet. Det finansiella behovet är initialt begränsat till arbetet med att förbereda och genomföra möten med företrädare för svensk form- och designkompetens för att finna de exakta formerna för programmet. Detta finansiella behov bör vara tillgodosett inom ramen för Exportrådets statsanslag.

När det sedan gäller det fortsatta arbetet bör Exportrådet bära kostnaden för att dels leda arbetet inom programmet, dels för sådant som uppstår till följd av uppgifter som är i linje med vad Exportrådets statsanslag skall användas till. Det handlar exempelvis om identifiering av försäljningskanaler och utställningsarenor. Övriga kostnader skall bäras av de deltagande företagen.

8 Konsekvenser

8.1 Allmänt

Alla kommittéer har att följa kommittéförordningen (1998:1474). Förordningen anger att utredningar alltid skall göra kostnadsberäkningar och andra konsekvensbeskrivningar.

Förordningen säger att om utredningens förslag påverkar kostnaderna för staten, kommuner, landsting, företag eller andra enskilda, skall en beräkning av dessa konsekvenser redovisas i betänkandet. Innebär förslagen samhällsekonomiska konsekvenser i övrigt, skall dessa redovisas. När det gäller kostnadsökningar och intäktsminskningar för staten, kommuner eller landsting, skall förslag till finansiering lämnas.

Vidare gäller att om utredningens förslag har betydelse för den kommunala självstyrelsen, skall konsekvenserna i det avseendet anges i betänkandet. Detsamma gäller när ett förslag har betydelse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.¹

¹ Kommittéförordningen (1998:1474), 14 och 15 §§.

8.2 Konsekvenser av förslagen

Enligt avsnitt 8.1 skall utredningen redovisa regionalpolitiska konsekvenser av förslagen. Regionalpolitiken är dock inget entydigt begrepp och det har under senare år kommit att ges fler och fler innebörder. En tolkning av regionalpolitikens innehåll är därför att den handlar om alla typer av frågor som går att hantera med regionalt riktade insatser. Med detta som utgångspunkt vill jag kort kommentera förslaget om regionala formcentra (avsnitt 7.2.2) och förslaget om arkivsituationen (avsnitt 7.6).

Förslaget om att inrätta regionala formcentra syftar till att stärka regionerna. Regionala krafter skall tas till vara och regionala särdrag skall utnyttjas för att ge dessa centra en regional profil. Samtidigt är förslaget regionalpolitiskt neutralt i den meningen att förslaget avser samtliga län – oavsett geografisk placering. För en bredare diskussion se kapitel 7.2.2.

När det gäller förslagen på arkivområdet är avsikten att poängtera behovet av dokumentation av designhistoriskt intressant material. Eftersom olika slags produktion, beroende bland annat på tillgången på råvaror, ofta är tätt förknippad med trakt, finns här stora möjligheter att utnyttja designhistoriska arkiv för att profilera en bygd.

En redovisning skall vidare ske av de jämställdhetspolitiska konsekvenserna. Utredningens förslag bidrar varken till ökad eller minskad jämställdhet – oavsett om man ser det utifrån ett manlig eller kvinnligt perspektiv.

Inte heller påverkar förslagen möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.

Kommittédirektiv

Statens ansvar för formgivning och design

**Dir.
1999:9**

Beslut vid regeringssammanträde den 4 februari 1999.

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare tillkallas med uppgift att klarlägga det statliga åtagandet på formgivnings- och designområdet.

Bakgrund

Hög kvalitet i formgivning och design är en viktig välståndsfaktor. Den har betydelse för allas vårt dagliga liv både på det estetiska och praktiska planet och för hur vår miljö påverkas. Mot denna bakgrund har regeringen under senare år tagit flera initiativ för att formgivning och design skall kunna utvecklas. I mars 1998 lade regeringen också fram propositionen Framtidsformer – Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design (1997/98:117).

Riksdagen har fastställt följande mål för statens arbete med arkitektur, formgivning och design (prop. 1997/98:117, bet. 1997/98:KrU14, rskr. 1997/98:225):

- Arkitektur, formgivning och design skall ges goda förutsättningar för sin utveckling.
- Kvalitet och skönhetsaspekter skall inte underställas kortsiktiga ekonomiska lösningar.
- Kulturhistoriska och estetiska värden i befintliga miljöer skall tas till vara och förstärkas.

- Intresset för hög kvalitet inom arkitektur, formgivning, design och offentlig miljö skall stärkas och breddas.
- Offentligt och offentligt understött byggande, inredande och upphandlande skall på ett föredömligt sätt behandla kvalitetsfrågor.
- Svensk arkitektur, formgivning och design skall utvecklas i ett fruktbart internationellt samarbete.

I propositionen lade regeringen inte bara fram förslag till mål utan framförde också följande.

- Efterfrågan på och förståelsen för god arkitektur, formgivning och design bör öka.
- Svenska produkter bör förknippas med högsta kvalitet i fråga om formgivning och design.
- Produktion av utställningar om svensk arkitektur, formgivning och design för nationell och internationell spridning bör uppmuntras.
- Sverige bör delta i de stora internationella utställningarna och i andra internationella sammanhang på ett sätt som främjar nationens anseende och det internationella idéutbytet.
- Formgivning och design bör i större utsträckning användas för att stärka det svenska näringslivets konkurrenskraft.
- Regionala mötesplatser och utställningsmöjligheter där formgivare, designer och näringsliv kan mötas bör utvecklas.
- Inom högskole- och skolutbildning är det önskvärt med sådana insatser som kan öka förståelsen för god arkitektur, formgivning och design inom skilda samhällssektorer.

En utgångspunkt för regeringen har varit att god design möjliggör och främjar tillväxt genom att den kan leda till konkurrenskraftiga produkter med god funktion, möjlighet till återvinning, hushållning med ändliga resurser, låga produktionskostnader och resursnålhet. Med en attraktiv form blir produkterna också mer efterfrågade. Produkters utseende är dock inte ensamt avgörande för efterfrågan. Denna efterfrågan är också beroende av den kunskap som konsumenterna har inom området och de möjligheter de har

att orientera sig inom utbudet. Skolan har en viktig uppgift när det gäller att tidigt väcka intresse för och kunskap om kvalitetsfrågor och estetik. Lika viktig är kvaliteten på den utbildning som erbjuds blivande formgivare och designer. Fortsatt diskussion med näringslivet behöver föras om hur den möjlighet till utveckling som finns inom formgivning och design skall kunna tas till vara.

Statens åtaganden

Samhället satsar sedan länge på olika sätt för att främja en god utveckling inom svensk formgivning och design. Sådana satsningar gäller museiverksamhet vid Nationalmuseum i Stockholm och Röhsska museet i Göteborg, särskilda näringslivsfrämjande insatser och utbildning vid universitet och högskolor i konst och design samt utbildning vid s.k. kompletterande skolor. Vidare lämnas arbetsstipendier till bl.a. formgivare. Regeringen har också infört ett nytt stöd till vissa utställare inom bild- och formområdet. Statligt stöd lämnas dessutom till Föreningen Svensk Form, som under åren 1999–2001 kommer att få ett nationellt uppdrag på formområdet.

Pågående uppdrag

Regeringen har med anledning av prop. 1997/98:117 vidtagit en rad åtgärder som syftar till att bredda och fördjupa verksamheten inom arkitektur, formgivnings- och designområdet. Åtgärderna genomförs som särskilda uppdrag till myndigheter inom området.

Avrapporterade uppdrag

Regeringen sade i prop. 1997/98:117 att det bör övervägas om Moderna museet och Arkitekturmuseet kan få ett ansvar för att visa upp modern formgivning och design. Med anledning av det har en särskild utredare haft i uppdrag att lämna förslag i frågan.

Förslaget har remissbehandlats. Remissinstanserna har visat på flera tänkbara utvecklingslinjer och flera av dem anser att området kräver ytterligare utredning.

Svenska institutet har på regeringens uppdrag lämnat synpunkter på hur Sverige i fortsättningen bör framträda i designfrågor vid internationella utställningsevenemang. Institutets skrivelse rymmer såväl organisationsfrågor och lämpliga utställningstillfällen som ambitionsnivå och kostnader.

Andra initiativ på formgivnings- och designområdet

Utmärkande för formgivnings- och designområdet är de många initiativ som genom åren tagits inom området av enskilda personer och sammanslutningar. En viktig aktör har där varit Föreningen Svensk Form som under namnet Svenska Slöjdföreningen år 1845 blev världens första designorganisation. I Malmö driver föreningen en aktiv verksamhet vid Form/Design Center. Sedan sommaren 1998 har Formmuseets vänner bedrivit utställningsverksamhet på Skeppsholmen i Stockholm, som ett led i föreningens strävan att påvisa behovet av att ett självständigt formmuseum skapas i Stockholm. Kalmar konstmuseum har tagit initiativ till att etablera ett nationellt formgivningsarkiv. Röhsska museet i Göteborg delar sedan 1994 ut ett stort nordiskt designpris finansierat av Torsten och Ragnar Söderbergs stiftelse.

Uppdraget

Regeringen finner att formgivnings- och designområdet är i behov av en grundlig kartläggning och samlad beskrivning. Formgivnings- och designfrågor har beröring med många samhällssektorer. Önskan om en bättre samordnad politik på området är en av utgångspunkterna för att regeringen nu tillkallar en särskild utredare.

Utredaren skall i nära samverkan med berörda myndigheter, institutioner och organisationer inom formgivnings- och design-

området pröva, precisera, motivera och förtydliga det statliga åtagandet för formgivning och design.

Utredaren skall även hålla sig underrättad om de redovisningar av regeringsuppdrag som myndigheter på området har lämnat eller kommer att lämna under år 1999.

Utredaren skall ha följande uppgifter:

- Beskriva och analysera internationella förebilder och goda exempel inom formgivnings- och designområdet.
- Kartlägga och analysera de resultat som hittills uppnåtts genom det befintliga statliga åtagandet på formgivnings- och designområdet.
- Analysera om det statliga stödet till institutioner och organisationer inom området fördelas ändamålsenligt i enlighet med de mål som riksdagen fastställt för formgivnings- och designområdet.
- Belysa formgivnings- och designområdets betydelse för en ekologiskt hållbar utveckling samt ange hur sambanden mellan dessa områden kan förstärkas.
- Utredda hur statens upphandling av varor och tjänster kan utvecklas för att främja god formgivning och design samt fungera som förebild för t.ex. kommunal upphandling.
- Överväga och lämna förslag till hur musei- och utställningsverksamheten på formgivnings- och designområdet kan och bör utvecklas med hänsyn till behovet av att skapa en slagkraftig mötesplats för samtida formgivning och design. I bedömningen skall såväl de statliga som icke-statliga verksamheterna på området ingå.
- Kartlägga arkivsituationen på området och bedöma de insatser som görs för att dokumentera den skapande processen inom formgivning och design.
- Lämna förslag på hur samverkan mellan myndigheterna och de statligt finansierade institutionerna kan stärkas samt hur dessa kan samverka med icke-statlig verksamhet på området.
- Lämna förslag på hur samverkan mellan staten och näringslivet kan utvecklas på området.

- Närmare utveckla Svenska institutets förslag till vid vilka tillfällen Sverige bör delta inom formgivnings- och designområdet i internationella sammanhang samt prioritera och motivera ett svenskt deltagande. Nya förslag skall lämnas på i första hand andra områden än utställningar.
- Lämna förslag till särskilda satsningar inom formgivnings- och designområdet i samband med arkitekturåret 2001 bl.a. med utgångspunkt från en belysning av EU:s insatser på området.
- Lämna förslag till och motivera omfattning och inriktning på statens åtagande på formgivnings- och designområdet.

Utredarens förslag skall kostnadsberäknas och innehålla förslag till finansiering. Detta kan ske genom att konkreta förslag om effektiviseringar eller omprövningar lämnas. Förslag om ett eventuellt utökat statligt åtagande skall vara statsfinansiellt neutralt.

Redovisning av uppdraget

Utredaren skall lämna en delredovisning till regeringen senast den 1 november 1999. Delredovisningen skall avse underlag och förslag i frågan om musei- och utställningsverksamhet samt arkitekturåret 2001.

Utredarens arbete skall vara avslutat och redovisat i sin helhet till regeringen senast den 1 mars 2000.

Kulturdepartementet

Immaterialrätt

Jag vill i denna bilaga belysa det rättsskydd som form- designområdet omfattas av. Utan detta skydd skulle alla övriga statliga insatser vara verkningslösa. Jag redovisar dessutom kort Patent- och registreringsverkets (PRV) roll samt Föreningen Svensk Forms opinionsnämnd.

Varje individs, eller organisations, rätt till sin egendom är fundamental för både vår ekonomis och demokratis funktionssätt. Likväl som denna äganderätt gäller fysisk egendom, så gäller rätten även vad som kan kallas intellektuell egendom. Med juridiskt terminologi benämns och utgörs det senare av *intellektuella prestationer och kännetecken*.

Intellektuella prestationer omger oss dagligen. Vi finner dem i form av böcker, filmer och skådespel, men även i form av sådant som cyklar, mediciner och telefoner – allt detta är produkter av intellektuellt arbete. Det är detta arbete som skapar alla de egenskaper – funktion, utseende, miljöpåverkan, etc. – hos varor och tjänster som avgör konsumenternas slutliga val. Med andra ord är formgivning och design intellektuella prestationer som har ett statligt rättsskydd i form av immaterialrätten.

Immaterialrätten ställer upphovsmän och uppfinnare i centrum och ger dessa ett s.k. rättsligt grundat anspråk på ensamrätt till sina prestationer. Immaterialrätten består av upphovsrätten och det industriella rättsskyddet. Upphovsrätten spelar framförallt en viktig roll för kulturliv, massmedia, nöjesindustri, etc., då den skall garantera skydd för alla former av litterära eller konstnärliga verk. Det industriella rättsskyddet har, som namnet antyder, störst betydelse för industriproduktion och utgörs i första hand av

patenträtt, varumärkesrätt och mönsterrätt.¹ Särskilt upphovsrätten och mönsterrätten är betydelsefulla för de frågor som behandlas i detta betänkande.

Både individen och samhället vinner på rättsskyddet. Genom skyddet garanteras individen inte bara ett erkännande som upphovsman, utan även äganderätten till sin prestation och möjligheten att utnyttja denna i kommersiellt syfte. Samhällets vinster av att garantera individen ensamrätten är både ekonomiska och kulturella. Det handlar om:

Sund konkurrens och ett brett utbud. Immaterialrätten garanterar de som investerar tid och pengar i produktutveckling rätten till avkastning på sitt arbete. Utan lagstiftningen öppnas möjligheter för direkt avbildning och kopiering och incitamenten till att avsätta resurser för utvecklingsarbete försvagas. Förbud mot plagiat skapar därmed förutsättningar för ett bredare utbud och större valmöjligheter för konsumenterna.

Ekonomisk tillväxt och sysselsättning. I dagens ekonomi talar man om ett skifte. Konsumtionen förändras i takt med vårt samhälle – symboler blir viktigare än själva materian. Företagen söker ny design och eftersträvar att bygga koncept kring sina produkter. Varumärkes- och mönsterskyddet blir härmed avgörande för den del av ekonomin som producerar konsumtionsvaror. För andra sektorer, som bioteknik- eller kommunikationssektorn, är patenträtten avgörande för företagets utveckling och tillväxt.

Teknisk utveckling. Samhället möter idag problem i form av miljöpåfrestningar, svåra sjukdomar, svält och fattigdom. Produktutveckling kan delvis bidra till att tackla dessa problem.

Kulturell utveckling. Immaterialrätten garanterar även rätten till konstnärliga uttryck som, om de stimuleras, berikar kulturlivet och samhället i stort.

Ökad allmän kunskap. Rättsskyddet för intellektuella prestationer medför att individer och organisationer delar med sig av sina prestationer till samhället – i utbyte mot garanti om ensamrätt. Ensamrätten är dock tidsbegränsad. Det betyder att prestationerna

¹ För en utförlig diskussion se Bernitz m.fl (1995), *Immaterialrätt*, Stockholm.

efter en viss tid är tillgängliga för alla, vilket ökar samhällets allmänna tekniska och kulturella kunskap.²

Patent- och registreringsverket (PRV) är central förvaltningsmyndighet för ärenden om bl.a. patent, varumärken och mönsterskydd. Det innebär att man bedömer ansökningar och, för dem som bifalls, registrerar samt publicerar dessa. Årligen handlar det om knappt 20 000 ärenden. Beviljade patent kungörs i Svensk patenttidning, varumärkesskydd kungörs i Svensk varumärkestidning och mönster i Registertidning för mönster.³ Den som använder ett registrerat patent, varumärke eller mönster utan tillstånd gör sig skyldig till intrång. Allmän domstol kan då förbjuda den som gjort intrång att fortsätta med detta samt utdöma skadestånd. Intrång kan dessutom i vissa fall bestraffas med böter eller fängelse.⁴

Det nationella rättsskyddet är dock ofta otillräckligt inom detta område. I en alltmer globaliserad ekonomi blir det internationella rättsskyddet än viktigare. Idag kompletteras de nationella lagarna därför med internationella konventioner. Världsorganisationen för den intellektuella äganderätten, WIPO, spelar en betydelsefull roll i dessa sammanhang. Även EU har på senare tid tagit initiativ för att stärka det internationella skyddet. I slutet av år 1998 antogs ett EU-direktiv om harmoniserat designskydd.⁵ Dessutom pågår ett arbete inom EU som syftar till att införa en ordning för enhetlig

² International Chamber of Commerce (ICC), <www.iccwbo.org/home/intellectual_property/presentation/, 000320>.

³ När det gäller mönsterskydd sker först publicering. Om ingen invänder inom två månader efter publicering registreras mönstret.

⁴ PRV:s verksamhet regleras i förordning (1995:1386) med instruktion för Patent- och registreringsverket. Följande lagstiftning reglerar respektive sakområde: Patentlagen (1967:837), Patentkungörelsen (1967:838); Varumärkeslagen (1960:644), Varumärkesförordningen (1960:648), Kollektivmärkeslagen (1960:645) Lag (1970:498) om skydd för vapen och vissa andra officiella beteckningar, förordning (1976:100) om vissa officiella beteckningar; Mönsterskyddslagen (1970:485), Mönsterskyddsförordningen (1970:486).

⁵ Europaparlamentets och rådets direktiv 98/71/EG av den 13 oktober 1998 om mönsterskydd.

registrering av europeiskt mönsterskydd. Registret är tänkt att administreras av EU-myndigheten⁶ som sedan år 1996 handlägger ärenden om s.k. gemenskapsvarumärken. Det är emellertid ovisst om och när en EU-förordning inom området kan komma att antas.

När det gäller upphovsrätt⁷ för konstnärliga verk har Föreningen Svensk Form⁸ tagit initiativ till ett sakkunnigt organ för att avge yttranden om upphovsrättsligt skydd för brukskonst – Föreningen Svensk Forms opinionsnämnd. Nämnden består av ordförande och sju ledamöter, som utses av Svensk Forms styrelse. Ordföranden skall vara jurist och ha erfarenhet som domare. Övriga ledamöter utses på sådant sätt att de bidrar med en bred sakkunskap inom formgivningens område. Yttranden från nämnden kan avges efter anmälan från part eller på begäran av allmän domstol, åklagare eller annan myndighet. Under år 1999 avgav nämnden yttrande i nio mål.

Föreningen Svensk Form publicerar dessutom kontinuerligt presentationer av nyskapad brukskonst. Syftet är att tillfredsställa upphovsrättslagens krav på fastställande av datum för verkets tillkomst. Detta datum är betydelsefullt för att kunna göra en rättslig prövning av eventuellt intrång i upphovsrätten. Ett verk är skyddat från verkets tillkomst till 70 år efter upphovsmannens bortgång.⁹

⁶ The European Community Trade Marks Office (OHIM).

⁷ Regleras i lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Intrång i upphovsrätten kan medföra både skadestånd och, i de fall intrånget skett uppsåtligt eller av grov oaktsamhet, böter eller fängelse. Överträdelser regleras således av både civilrättsliga och straffrättsliga bestämmelser.

⁸ För en beskrivning av organisationen se kapitel 4.

⁹ Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk.

Följande myndigheter och organisationer har fått utredningens enkät

Arbetslivsinstitutet
Arkiv för Svensk Formgivning vid Kalmar konstmuseum
Beckmans Skola, Stockholm
Bergslagens Industridesignforum
Carl Malmstens Verkstadsskola, Stockholm
Chalmers Tekniska Högskola, Institutionen Människa-Teknik
Design Management Center, Göteborg
Designhögskolan Umeå universitet
Designingenjörsutbildningen, Skövde Högskola
Form/Design Center, Malmö
Formmuseets vänner, Stockholm
Forsbergs skola för grafisk design och bild AB, Stockholm
Föreningen Svensk Form, Stockholm
Föreningen Svenska Industridesigner – SID
Gotlands kommun
Grafikens hus, Mariefred
Hjälpmedelsinstitutet, Stockholm
Högskolan för Design och Konsthantverk, Göteborg
Högskolan i Jönköping
IHR, Stockholm
Industriförbundet, Stockholm
Industrins utredningsinstitut (IUI), Stockholm
Institutionen för ingenjörsvetenskap, Karlstads universitet
Interaktiva institutet, Stockholm

Invest in Sweden, Stockholm
IVA
Kalmar Högskola, Kalmar
KIF, Stockholm
Konstfack, Stockholm
Konsthantverkscentrum
Konstnärsnämnden – Sveriges bildkonstnärsfond
Konsumentteknik, Chalmers tekniska högskola, Göteborg
Kulturen i Lund
Källemo & Smålands konstartiv, Värnamo
Landstinget Dalarna
Landstinget Gävleborg
Landstinget Halland
Landstinget i Jönköpings län
Landstinget i Kronoberg
Landstinget Värmland
Landstinget Västerbotten
Landstingsförbundet, Stockholm
LO, Stockholm
LTH Designutbildningen, Lund
Malmö högskola – Konst, kultur och kommunikation
Marknadsakademien, Stockholms universitet
Marknadstekniskt Centrum, Stockholm
Möbelbranschrådet, Stockholm
Nationalmuseum
Nordiska museet
NUTEK
Nyckelviksskolan, Lidingö
Nämnden för hemslöjdsfrågor, Stockholm
Nämnden för offentlig upphandling
Patent- och registreringsverket
Polhemsgymnasiet, Göteborg
Regionförbundet i Kalmar län
Regionförbundet Skåne
Reklam-&designhistoriska föreningen i Malmö
Reklamförbundet
Riksutställningar

RMI-Berghs, Stockholm
Röhsska museet, Göteborg
SAF
SIR, Stockholm
Smålands museum – Sveriges glasmuseum
Statens Exporråd
Statens Konstråd
Stiftelsen Framtidens kultur
Stiftelsen för Strategisk Forskning
Stiftelsen Innovationscentrum, Stockholm
Stiftelsen Kunskap & Kompetens, Stockholm
Stiftelsen Svensk Industridesign – SVID
Stockholms läns landsting
Svensk Bostadsmässa – Bo01
Svensk industriförening – SINF
Svenska Arkitekters Riksförbund – SAR
Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund – SHR
Svenska institutet
Svenska Moderådet
Sveriges Möbelindustriförbund
TCO
Teknisk design, Chalmers tekniska högskola, Göteborg
Tekniska muséet
Textilmuséet i Borås
Uminova Center, Umeå
Västra Götalandsregionen, Vänersborg
Örebro läns landsting

Följande företag har fått utredningens enkät

AB Karl Andersson & Söner, Huskvarna
AB Sandvik Bacho, Enköping
Allied Domecq, Stockholm
Arjo Hospital Equipment, Eslöv
Aspect Peo Ström

Ateljé Lyktan
Axis Communication, Lund
BabyBjörn AB
BAS Retail AB, Stockholm
Blå Station
Boda Nova-Höganäs Keramik AB, Höganäs
Bogesunds Väveri AB, Ulricehamn
Boréns AB
Borås Wäfveri Interiör AB, Borås
Byarums Bruk AB, Vaggeryd
D-Tec AB
Electrolux AB
Etac AB, Anderstorp
Fox Design AB, Stockholm
GAB Gense
Galleri Stolen, Stockholm
Gemla Möbler AB
Gunnebo Industrier, Gunnebo
Gärnsås AB, Gärnsås
Hesselboms Universum, Stockholm
Husqvarna
Häggåstrands Väveri Norden AB, Kinnahult
Hörnells Elektrooptik, Gagnef
IKEA, Älmhult
Inredningsform AB, Malmö
Kinnasand AB, Kinna
Klaessons Möbler AB
Källemo AB, Värnamo
Lammhults Möbel AB,
Linum Sverige AB, Uppsala
Ludvig Svensson AB, Kinna
Materia AB
Mathsson International AB
Miljö Expo Scandinavia AB, Stockholm
Nola Industrier AB
Perstorp Surfaces/Perstorp Flooring, Trelleborg
Pharmacia Upjohn

Playsam AB
Posten AB
Proventus Design AB
SA Möbler, Tibro
SABO AB, Stockholm
Scandinavian Photo, Bankeryd
Simplicitas, Stockholm
Snickers Europe AB, Sollentuna
Svensk Bostadsmässa
Svenska Tyger AB, Kinna
Svenskt Tenn
Texmads i Bollebygd
Volvo Lastvagnar AB
Ytterborn-Fuentes
Zero
Östergötlands Ullspinneri, Ödeshög

Följande myndigheter och organisationer har besvarat utredningens enkät

Arbetslivsinstitutet
Arkiv för svensk formgivning vid Kalmar konstmuseum
Beckmans Skola, Stockholm
Bergslagens Industridesignforum
Carl Malmstens Verkstadsskola, Stockholm
Chalmers Tekniska Högskola, Institutionen Människa-Teknik
Designhögskolan Umeå universitet
Designingenjörsutbildningen, Skövde Högskola
Form/Design Center, Malmö
Forsbergs skola för grafisk design och bild AB, Stockholm
Föreningen Svensk Form, Stockholm
Föreningen Svenska Industridesigner – SID
Hjälpmedelsinstitutet, Stockholm
Högskolan i Jönköping
Konstfack, Stockholm

Konsthantverkscentrum
Konstnärsnämnden – Sveriges bildkonstnärnsfond
Kulturen i Lund
Landstinget Gävleborg
Landstinget Värmland
Landstinget Västerbotten
LO, Stockholm
Malmö högskola – Konst, kultur och kommunikation
Nationalmuseum
Nordiska museet
NUTEK
Nyckelviksskolan, Lidingö
Nämnden för hemslöjdsfrågor, Stockholm
Patent- och registreringsverket
Regionförbundet i Kalmar län
Reklam-&designhistoriska föreningen i Malmö
Riksutställningar
RMI-Berghs, Stockholm
Röhsska museet, Göteborg
Smålands museum – Sveriges glasmuseum
Statens Exporråd
Statens Konstråd
Stiftelsen Framtidens kultur
Stiftelsen för Strategisk Forskning
Stiftelsen Svensk Industridesign – SVID
Svensk Bostadsmässa – Bo01
Svensk industriförening – SINF
Svenska Arkitekters Riksförbund – SAR
Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund – SHR
Svenska institutet
Svenska Moderådet
Tekniska muséet
Textilmuséet i Borås

Följande företag har besvarat utredningens enkät

BabyBjörn AB

Electrolux AB

Materia AB

Nola Industrier AB

Posten AB

Svenskt Tenn

Volvo Lastvagnar AB

Ytterborn-Fuentes